HENRICI KOEHLERI ... JURIS NATURALIS EIUSQUE...

Heinrich Kohler

VIRO

PRAENOBILISSIMO CONSVLTISSIMO

ATQVE PRVDENTISSIMO

DOMINO

IOANNI PETRO RVPPEL,

IVRIS VTRIVSQVE DOCTORI,

SERENISSIMI PRINCIPIS WALDECCENSIS

A

CONSILIIS AVLICIS,

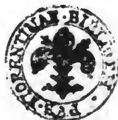
NEC NON

REIPVBLICAE FRANCOFVRTENSIS

SENATORI GRAVISSIMO,

ELEGANTIORVM LITTERARVM

PROMOTORI,

PRAESENS

IVRIS NATVRALIS SYSTEMA,

FOETVM INGENII KOEHLERIANI

HOC EST SVMMI,

NVPER EHEV PATRE ORBATVM,

NOVO NVNC ORNATVM

ET HABITV

IN SCENAM PRODVCTVM,

QVAM DILIGENTISSIME

COMMENDAT,

ET SVB

PATROCINIO

TANTI VIRI,

QVI

ET VERITATIBVS HEIC TRADITIS,

ET

METHODO VBIQVE OBSERVATAE

IVSTVM STATVERE PRETIVM

DIDICIT,

EVM PRODIRE IVBET,

SIMVLQVE

POST VOTVM ARDENTISSIMVM,

VT DEVS

EVM AMPLIVS FELICITER VIVERE,

RES

MAGNI PRINCIPIS

ET PATRIAE

PRVDENTIA SINGVLARI IVVARE,

ET IVSTITIAE AEQVE AC PRVDENTIAE

FRVCTIBVS FRVI IVBEAT,

SE

SVOSQVE LABORES

PRO RE LITTERARIA QVALESCVNQVE

PVBLICA MENTIS DEDITISSIMAE

PROFESSIONE

EA

QVA DECET

REVERENTIA COMMENDAT.

FRANCISCVS VARRENTRAPP

HENRICI KOEHLERI,
PHILOS. MAG. IN ACADEM.
IENENSI.

EXERCITATIONES JURIS NATURALIS,

EIVSQVE CVMPRIMIS
COGENTIS.

METHODO SYSTEMATICA
PROPOSITI.

DISSERTATIO PROLVSORIA.

In allegatis numeri Romani §§. diſſertationis hujus, Arabici vero §§. Exercitationum denotant.

§. I.

SVnt cauſæ ſat graves, ob quas mihi exponenda eſt ratio inſtituti, quod eo tendit, ut nexu concatenato *Juris naturalis, ejusdemque cumprimis externi* ſeu *cogentis diſciplinam* proponerem Generoſiſſimis atque Nobiliſſimis Dnn. Auditoribus meis, quibus placuit, intereſſe acroaſibus, doctrinis hiſce a me hactenus deſtinari ſolitis, & quorum cœtus eximii mihi addiderunt ſtimulum naturali methodo adumbrandi ſyſtema, cui ſuperſtrui poſſit pars philoſophiæ practicæ nobiliſſima.

§. II. Per *jus naturale externum* ſeu *cogens* intelligo complexum earum LL. naturalium, ad quarum cuſtodiam alter alterum ex dictamine rationis cogere poteſt. Quæ notio haud abludit ab idea aliorum, illud jus per normam naturalem, cui examen & deciſio diſceptationum & controverſiarum attemperari debeat, definientium. Cui ſcopo conveniens eſt inſtitutum eorum, qui ſoliciti fuerunt de condendo ſyſtemate, in quo conſpicerentur regulæ, a quarum cuſtodia felicitas & tranquillitas hominum externa dependeat, ſeu, quod idem

est, quæ a necessaria generis humani conservatione separari non possint, & ex quibus adeo negotia pacis & belli dijudicari debeant.

Scholion. Hoc jus denominationem haut incongrue nanciscitur *a foro externo*, ubi ad illud reflectitur, vel cum GVNDLINGIO a coactione, cujus causas justificas illud commonstrat. Nec desunt, qui eandem solam philosophiæ practicæ partem, quæ easdem causas ostendit, & quæ LL., in negotiis belli & pacis dijudicandis observandas, complectitur, *Juris Naturalis* nomine insigniunt.

§. III. Ex idea juris N. externi perspicuum est, quod ea præcipue officia rationis hic loci in censum veniant, quæ coactionem patiuntur.

§. IV. Disquirendum itaque est, quænam officia, quæ Deus ope naturæ & rationis (§. 359.) nobis injungit aliis exhibenda, extorsioni subsint, & quæ *officia necessitatis* seu *stricta* appellari solent.

§. V. Quicquid officii erga alios nostræ sortis concipimus, illud ex amore proxime intelligimus. Hinc & officia necessitatis: si quæ dentur, ex eodem fonte profluere manifestum est.

§. VI. Cum amor sit coactionis impatiens (§. 691.); clarum est, officia, quatenus ex amore tantum derivantur, extorqueri non posse, seu extorsionem officiorum erga alios ex solo adversus eos amore non concipi.

§. VII. Officia necessitatis, qua talia, ex solo amore erga alios derivari nesciunt (§. IV. VI.).

§. VIII. Alia proinde nobis via calcanda fuit, qua officia, de quibus nobis sermo est, distincte cognoscere, & ab aliis officiis, quæ coactionem nesciunt, curate distinguere nobis liceat.

§. IX. Amorem erga alios deduximus ex studio alios perficiendi (§. 701.), seu ex obligatione dirigendi

di actiones noſtras in aliorum æque ac noſtras perfectiones (§. 699.). Hoc fieri poteſt vel non ſubtrahendo ſeu relinquendo aliis bona, quibus jamjam inſtructi ſunt, vel augendo eos bonis, quibus deſtituuntur. Tertium officiorum genus erga alios non concipimus.

§. X. Præpono, nos a natura, ejusque auctore ita factos eſſe, ut eo diſpiciamus, ne pereamus, neve miſere & calamitoſe vivamus (§. 665. 687.)

§. XI. Auferas homini facultatem extorquendi ab aliis officia prioris generis; des eidem copiam cogendi alios ad officia alterius generis ſibi exhibenda; utroque caſu pereundum hominibus, miſereve ſaltem & calamitoſe vivendum eſſet (§. 733. 735.), & ex conſequenti contra legem naturalem palmariam ageretur.

§. XII. Cum nulla alia officia erga alios ſuperſint (§. IX.); ſequitur, ut & nulla alia officia ejusdem generis extorſioni ſubſint, ſi ex ſententia nonnullorum ſtatum ordinarium & regularem ſpectaveris, qui diſtinguendus eſt a ſtatu extraordinario & maxime irregulari, ubi favor neceſſitatis locum habet, de quo egi in fine exercitationis quintæ.

§. XIII. Officia neceſſitatis ſunt, ad quæ ſibi præſtanda alter alterum cogere poteſt (§. IV.). Jam cum nobis a natura & nutu creatoris (§. 330.) detur copia cogendi alterum, ut nobis non detrahat bona, quibus jamjam inſtructi ſumus (§. IX.); officia neceſſitatis eo tendunt, ne quis alteri detrahat id boni cujuscunque, quo eum jamjam ornatum deprehendit.

§. XIV. Sic incidimus in notam characteriſticam, eamque perpetuam & determinatam (§. XII.) officiorum neceſſitatis, qua poſita eorum confuſio cum officiis heterogeneis evitari poſſit, quod in diſciplina juris externi maximi momenti eſt.

§. XV. Alterum genus officiorum erga alios eo redit,

ut eos augeamus iis bonis, quibus destituuntur (§ IX.), quod cum dependeat ab amore, quo alios complectimur (§. 689.); eadem *officia amoris & humanitatis* vocantur, a quibus accurate officia necessitatis discriminare possumus (§. XIV.), idque ob notam characteristicam determinatam, quam adduximus.

§. XVI. Officia necessitatis eo tendunt, ne quis alteri detrahat id boni cujuscunque, quo eum jamjam ornatum deprehendit (§. XIII.). Complexum omnium bonorum, quibus aliquis instructus est, commode vocare possumus SVVM (§. 747.); officia ergo necessitatis eo tendunt, ut quis SVVM *cuique* tribuat, vel quod eodem redit, ut quis ab alieno abstineat. Notio ALIENI ad notionem SVI facile formari potest. Hæc nova est notio determinata officii necessitatis, dummodo inhæreamus notioni τȣ SVVM, jam allatæ, id quod regulæ logicæ in concipiendo systemate requirunt.

§. XVII. Terminum SVI in hoc significatu assumere eo minus dubitavi, quo magis cum hac voce eandem ideam copulasse videatur GROTIVS c. 17. §. 2. L. II. de J. B. P cujus verba hæc sunt: *Natura homini* SVVM *est vita, non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum, corpus, membra, fama, honor, actiones propriæ Dominio & pacti s quomodo* SVVM *cuique sit &c.* Conferri meretur B. VELTHEMIVS in introduct. ad Grotii J. B. & P. in nota ad hunc locum

§ XVIII. Sic nactus sum principium determinatum, unde doctrinas *Juris Naturæ* externi determinate derivare mihi licuit, & quod ad SVVM CVIQVE redit, quodque cum ABSTINENTIA ALIENI conspirat (§. 754.), quam GROTIVS pro charactere justitiæ (externæ) videtur assumsisse, præcipue cum injustitiæ naturam non nisi in ALIENI VSVRPATIONE posuerit §. 8. Proleg. de J. B. P.

§. XIX.

§. XIX. Hac ratione non difficile est determinatu, quæ sit obligatio externa, quod jus perfectum, pro attributo personæ sumtum, & quod illa non minus quam hoc ultra custodiam τῦ SVVM cuique non sit extendendum (§. 763. 778).

§. XX. Nec minus inde perspicuum est, quænam res ad *forum externum naturale* pertineant, discernendum *a foro interno & tribunali rationis*, quod illo latius patet. conf. §. 738.

§. XXI. Hoc pacto nobis licuit distincte ob oculos ponere justitiam externam seu expletricem, eamque ab justitia interna curate discriminare (§. 797. 798.)

§. XXII. Cum violatio officiorum necessitatis dici soleat & mereatur LÆSIO PERFECTA; hæc nihil aliud potest esse quam violatio τῦ SVVM cuique (§. XVI.) In quocunque casu hujusmodi turbationem ejus, quod alterius est, non deprehendimus, ibi læsionis externæ nihil admitti posse constat.

§. XXIII. Idea determinata læsionis determinat etiam notionem *damni. proprie & stricte talis*, & in foro externo spectati, quod per malum ex læsione oriundum definivimus (§. 769.)

§. XXIV. Bona quæcunque, quibus instructi esse possunt homines, vel a natura, vel ab eorum facto, seu arte proficiscuntur. Hinc distinguimus SVVM in CONNATVM & ACQVISITVM (§. XVI).

§. XXV. Ex hac divisione dependet partitio *obligationis externæ* in *connatam & adventitiam*, nec minus divisio juris *in connatum & quæsitum* (§. 1272.).

§. XXVI. Factum, unde subnascitur SVVM QVÆSITVM, potest esse occupatio rei nullius, nec minus pactum. Hinc datur SVVM QVÆSITVM OCCVPATORIVM. Datur & PACTITIVM, de quo inferius.

§. XXVII. Species SVI connati sunt corpus, membra

bra, & organa illius, unio animæ cum corpore, vita, virginitas, jura nostra connata (§. 786.), vires, quibus natura nos dotavit, æqualitas & paritas in statu naturali (§. 906.), libertas naturalis in eodem statu (§. 944.) fama, & existimatio simplex (§. 1050.), bonum jucundum, & quæ possint esse alia.

§. XXVIII. Unde sponte incidimus in species violationis τȣ suum connatum & ex consequenti in species læsionum, inde intelligendarum citra pactum aliquod prævium.

§. XXIX. Cum læsio sit caussa belli justifica (§. 1092.) species læsionum, ad violationem sui connati spectantium, nobis suppeditarunt species caussarum belli justificarum. conf. §§. 1199. 1201. 1204.

§. XXX. Doctrina læsionum & damnorum inde pendentium generalior in sphæra juris Naturalis externi, est omnium maximi momenti. Quæ ratio est, cur eas à §. 945. usque ad §. 996. enucleatius tractaverim.

§. XXXI. Juxta notas de læsione & damno assumptas determinavi, quænam læsiones in foro externo culposæ dolosæve dici mereantur. conf. 947. usque ad §. 954.

§. XXXII. Dari læsiones, quæ nec culposæ nec dolosæ sunt, & quæ adeo nec intellectum nec voluntatem lædentis præponunt, §. 959. demonstravi. Unde concipere nobis licuit, actiones injustas ἀπὸ τȣ agere injuste distinguendas esse.

§. XXXIII. Quibus casibus ex usu ejus, quod nostrum est, oriantur læsiones, §. 965. seqq. tetigi.

§. XXXIV. Interceptionem ejus, ad quod alteri in statu naturali nullum jus competit, damnum non esse in eodem statu, § 977. condocet.

§. XXXV. Damnum, quod in consequentiam venire

Grotio

Grotio dicitur esse damnum improprie tale, §. 983. commonstravi.

§. XXXVI. Dari incrementum unius, ex quo ex accidenti & citra intentionem agentis oritur alterius decrementum, quod tamen pro damno habendum non est, ex §§. 978. 984. patebit.

§. XXXVII. Ab hisce doctrinis de læsione generalioribus ad læsiones speciales, easque ante pacta consideratas, descendo.

§. XXXVIII. Officia de non contemnendis aliis exhibui §. 998. seqq. Agitur ibi de existimatione, de infamia, ejusque inurendæ caussa justifica, eamque ab insigni alterius improbitate & injustitia externa derivandam esse, §. 1034. ostendi.

§. XXXIX. Quo casu contemtus nostri sit læsio, §. 1026. quo secus §. 1018. condocui.

§. XL. Quæ superbia pro læsione sit habenda, §.1031. indicavimus.

§. XLI. Violationem famæ esse læsionem, §. 1050., nec minus crudelem esse in seipsum, qui famam negligat, §. 1048. demonstravi.

§. XLII. Doctrinam de jure sermonis ante pacta, de falsiloquio & mendacio, de simulationibus, de reservationibus, quas dicunt mentales, earumque moralitate egi §. 1060. seqq.

§. XLIII. Subjungo §. 1072. seqq. jus jucundi naturale, nec minus §. 1078. jus virginitatis connatum, virgini competens.

§. XLIV. De jure læsi in lædentem vel nos læsurum connato in statu naturali & de obligatione connata lædentis ad reparandum damnum egi §. 1079. seqq. explicatius.

§. XLV. Solam læsionem & injuriam ut imminen-

tiendum sit de paritate armorum, §. 1194. decidimus, & cur integritas membrorum corporis cum internecione alterius defendi possit, §. 1195. evicimus.

§. LXIII. Virgini, aliisque fœminis competere jus defensionis cruentæ ad congressum venereum violentum impediendum, §. 1199. commonstravimus.

§. LXIV. Modos reparandi damna subindicavi §. 1210. seqq.

§. LXV. Jus vel potius favorem necessitatis (*das Nothrecht*) §. 1218. definivimus.

§. LXVI. Discrimen status moralis regularis ab irregulari & extraordinario §. 1221. determinavimus.

§. LXVII. Favorem necessitatis non nisi in casu extremæ necessitatis habere, §. 1225. docuimus.

§. LXVIII. Licet jus necessitatis detur contra eos, qui nos nec lædunt, nec lædere conrituntur (§. 1227.), neque illud adeo jus belli dici mereatur, (§. 1228.), nec ei, qui cum extremo periculo pereundi conflictatur, culpa vel dolus tribui possit (§. 1230.); contra ejusmodi tamen homines nobis competere jus defensionis, §. 1223. demonstravi.

§. LXIX. Casus necessitatis effecerunt, ut homines ad *rationem status* provocare soleant; notionem illius latius, strictiusve sumtæ §. 1238. seq. evolvi.

§. LXX. A jure connato progressus sum in exercitatione sexta & septima ad jus quæsitum, quod subnasci solet ex factis humanis, quorsum referendæ sunt pactiones.

§. LXXI. Cum læsio sit violatio τυ SVVM CVIQVE (XXII.), indagandum mihi fuit, an violetur id, quod alterius est, si quis pactis stare nolit. Quod si fieri possit, violationem pactorum læsionibus annumerari fas erit.

§. LXXII. Auxilia, quæ alii ab aliis expectare possint,

sint, dedere occasionem promissionibus (§. 1250.), in auxilio vero, quod nobis ab aliis fertur, ex alieno fit nostrum (§. 1252.); promittentes itaque eo tendunt, ut ex suo fiat alienum.

§. LXXIII. Sed quaeritur, quaenam ad promissum concurrere debeant, ex quibus intelligere nobis detur ejus validitatem. Ad quam requiri consensum alterius seu acceptationem ejus, cui fit promissum, demonstravi §. 1275. Sed cum *pactum* sit promissum acceptatum ab altero; validitas promissi exigit pactum. Quam propositionem deprehendes in §. 1286.

§. LXXIV. Equidem cum promissiones & consequenter pacta ad auxilia, aliis ferenda contendant (§. LXXII.); iis casibus, ubi ad auxilii lationem obligamur, etiam promissa, adeoque & pacta sunt valida h. e. effectui danda, praecipue cum ante pacta ad opem alteri ferendam obstringaris. Sed cum auxilii latio sit officium amoris (§. 740.) extorsionis impatiens (§. 691.); hactenus non nisi obligationem internam servandi pactum concipimus (§. 737.).

§. LXXV. Quaeritur itaque, undenam perspiciamus obligationem pactorum externam & perfectam?

§. LXXVI. Condocet §. 1302., promittentem velle, ut τὸ Suum actu fiat alienum, & ex §. 1303. patet, acceptantem promissum etiam velle, ut alienum actu fiat suum. Vnde clarum est, quod uterque paciscentium velint, ut, quod partis unius est, actu fiat alterius (§. 1304.).

§. LXXVII. Sed nova vice quaeritur, quandonam intentio seu voluntas efficax paciscentium nancisci possit effectum. Scimus, quod illa ad actus externos prorumpat, nisi impediatur (§. 508.). Impedimentum hic loci est id, in quo deprehenditur ratio, cur finis paciscentium in actum mitti non possit (§. 515.) Sed

ratio

fertur. Quae cum in negotiis hominum, in ftatu naturali viventium, momentofa fit, eam §. 1429. evici.

§. LXXXVIII. Hominibus, diverfæ religioni addictis, immo & infidelibus pacta effe fervanda, §. 1436. demonftravi.

§. LXXXIX. Tractationem de jure pactitio excipit doctrinade jurejurando, præcipue cum omnia juramenta non nifi promifforia fint. conf. §. 1457.

§. XC. Cum homines ad jusjurandum eo religiofius fervandum commoveantur, fi de pœnis divinis arbitrariis fatis convicti fint, & fi fciant, in fyftemate divino nullam actionem irremuneratam impunitamve manere; §. 1450. demonftrationem illarum pœnarum tangere volui.

§. XCI. In exercitatione VII. tranfeo ad jus dominiorum. Præpofitis notionibus de rebus communibus, nobis propriis & alienis, §. 1484. ideam dominii formo, & ejus introductionem ad confervandam generis humani felicitatem apprime, idque hypothetice neceffariam fuiffe, §. 1490. evinco.

§. XCII. Modum acquirendi dominium originarium effe occupationem, §. 1506. oftendi, unde ad novam fpeciem fui quæfiti, quod occupatitium differentiæ gratia vocamus, incidimus. conf. §. 1508.

§. XCIII. *Titulum* effe cauffam acquirendi dominium remotam feu cauffam juris, *modum vero acquirendi dominium* effe cauffam nancifcendi proprietatem rerum proximam feu cauffam facti, §§. 1509. 1510. 1511. diftincte evolvi.

§. XCIV. Feram, non nifi vulneratam, captam nondum effe, fi ftatum naturalem fpectaveris; §. 1513. condocuimus.

§. XCV.

§. XCV. De rebus abjectis §. 1519. de fœtura animalium §. 1521. de alluvione §. 1522. de adjectione terræ cum coalitione conjuncta §. 1523. de thesauro §. 1524. de rebus inventis §. 1529. seq. egimus.

§. XCVI. Ideam alienationis rerum nostrarum §. 1534. evolvi. Caussas, quibus homines ad rerum suarum dominia transferenda commoti sunt, strictim tetigi §. 1536.

§. XCVII. Modum acquirendi dominia derivativum in solis pactis justis contineri, §. 1538. demonstravi.

§. XCVIII. Divisionem juris proprietatis ad prima principia revocavi, & ideas domini utilis & directi; nec minus proprietarii, usufructuarii & usuarii §. 1549. seqq. exhibui.

§. XCIX. Dominum utilem cum domino directo manere in nexu, §. 1559. commonstravi. Id quod etiam de usuario, usufructuario, & proprietario asserui §. 1557. Ejusmodi nexum, ex divisione jurium in partes oriundum, § 1560. generaliter demonstro, & ad resp. mixtas, nec non ad dyarchias, triarchias illustrationis gratia provoco.

§. C. Cum sæpius fiat, immo fieri debeat, ut res externæ unius cum usu virium alterius seu cum operis, & operæ cum operis commutentur; analogiam, quæ rebus externis, cum usu virium nostrarum intercedit, commonstravi, atque inde ostendi, quæ de rebus externis, in dominio nostro existentibus concipiuntur, ea etiam ad operas & labores applicanda esse, quantum id quidem permiserit analogia. conf. §. 1568.

§. CI. Vnde intelligitur, debilitationem virium alterius & turbationem ac circumscriptionem liberi earum usus, cum damno nostro, proprie tali, non copulati, læsionibus perfectis recte annumerari (§. 1569.).

§. CII. Hoc in argumento suffecerit attendisse ad notionem sui, §. XVI. adductum, & quæ ad vires nostras earumque usum & ex consequenti ad labores & operas

noſtras applicanda venit. Cum violatio τȣ ſuum cuique ſit læſio perfecta (§. xxii.), concluſio, §. ci. prolata, intellectu facilis erit. Mihi liberum non fuit deſerere notionem Sui, cum de formando ſyſtemate Iuris Naturalis externi ſollicitus fuerim. conf. §. xviii.

§. CIII. Uti dominia rerum alienationi earum, atque hæc earum commutationi occaſionem præbuere (§. 1575.); ita commutatio rerum operarumque pepererunt earum pretia, (§. 1583. 1584.), quæ ex illarum utilitate, nobis ſingulariter ex illis percipienda, & raritate, tanquam concauſſis, derivo §. 1573.

§. CIV. Domino vindicavi jus pretium rei ſuæ commutandæ cum aliis rebus ex arbitrio determinandi (§. 1588. 1589), ſi forum externum, idque naturale, ſpectaveris, licet dominus in æſtimandis rebus coram tribunali rationis tueri ſe ſæpius non poſſit.

§. CV. Pretium non rebus ipſis ineſſe, ſed ab impoſitione hominum, quæ non niſi imaginaria eſſe poteſt, dependere, §. 1601. indicavi. Nec minus §. 1603. commonſtravi, illud idem eſſe non niſi fictionem.

§. CVI. Incommoda & difficultates, quibus permutationes rerum & pretium earum vulgare premuntur, ſtrictim repræſentavi §. 1604. & inde ad occaſionem pretii eminentis §. 1605. progreſſus ſum.

§. CVII. Tandem inveſtigo, utrum & ſub qua hypotheſi præſcriptiones inter gentes liberas locum habere poſſint, & utrum occupatio bellica ſit modus acquirendi dominium rerum hoſtilium.

§. CVIII. Hæc ſufficiant protuliſſe in medium, quantum id quidem idea proluſoria de Iure Naturali externo hominum ſingularium permiſerit.

§. CIX. Cum in noſtra diſciplina ſtatus naturalis ſit probe diſtinguendus a ſtatu civili; priorem adumbravi in Exercitatione V. §. 888. ſeqq. Hominibus, in ejusmodi

ſtatu

ſtatu viventibus, quales gentes liberæ ſunt, jus æqualitatis ſeu paritatis ratione τῆς προεδρίας non minus quam imperii (§. 906.), æqualitatem jurium & obligationum (§. 904.), libertatem externam, quam alias naturalem vocant, eandemque ſummam (§. 916.). vindicavi.

§. CX. Statum naturalem non eſſe ſtatum licentiæ, §. 921. condocui. Nec minus §. 941. demonſtravi, eundem non niſi contingenter eſſe ſtatum belli. Nihilominus tamen, cur non omnes homines vivere poſſint in ejusmodi ſtatu, & cur in imperiis ſummorum principum nobis veneranda ſit providentia ſummi NVMINIS, illud §. 942. adnotavi.

§. CXI. Hæc ſunt, B. L. quæ viſa mihi ſunt præmonenda de tractatione Iuris Naturalis externi, cujus ad ſocietates applicationem, ſub auſpiciis divinis adumbrandam, jam meditor.

§. CXII. Sed jam reſtat, ut & paucis exponam cauſſas, quibus adductus ſum, ut doctrinas, quæ in primis exercitationibus continentur, præmitterem.

§. CXIII. Ius Naturale externum continet officia erga alios neceſſitatis, quorum ad cuſtodiam alter alterum cogere poteſt (§. II. III. IV.), quæque ſunt infimi generis, ſi ſphæram moralem ſpectaveris, & quæ probe diſtinguenda ſunt ab officiis honeſtatis & amoris.

§. CXIV. Hæc ratio fuit, ut exponerem, quæ amor erga alios expoſcat, ſi ductum rationis ſequi velimus. Feci hoc à §. 699. uſque ad §. 746.

§. CXV. Doctrinam de auxilio, aliis ferendo, §. 720. ſeqq. propoſui, ut examinare potuerim, an illud in foro externo extorſionem patiatur. Sententiam negantem demonſtravi §. 766. qua, tanquam præmiſſa, in explanandis aliis materiis, ad jus externum ſpectantibus, uſus ſum; id quod ex doctrina de pactis præcipue perſpicuum eſt (§. LXXII.).

§. CXVI. Eum, qui auxilium fertur, & adjutorem repræsentare unicam personam, & utriusque vires pro unica vi habendas esse, evici §. 725. 726. Quam propositionem commode applicare potui ad auxilia, quæ hosti feruntur, & quæ efficiunt, ut & auxiliatores ejusmodi pro hostibus jure reputentur. Conf. §. LIV.

§. CXVII. Ob arctissimam copulam, quæ officiis erga alios intercedit cum officiis, nobismetipsis præstandis, de posterioribus egi §. 621. seqq., quantum id quidem instituti nostri ratio permiserit. Principinm officiorum, nobis debitorum absolvitur hac propositione: DIRIGE ACTIONES IN TVAS PERFECTIONES (§. 340.).

§. CXVIII. Ad quam regulam observandam nos obligari a natura, patet ex §. 340.

§. CXIX. Sed cum studium nos perficiendi sit conjunctum cum studio perficiendi alios (§. 699.); natura etiam obligamur ad adimplendam hanc regulam: PERFICIAS ALIOS HOMINES.

§. CXX Obligationem hanc, quam ex contemplatione naturæ cognoscimus, esse divinam, §. 330. 825. 830. demonstravimus.

§. CXXI. Cum regnla, cui actiones liberas attemperare obligamur, dicatur lex (§. 345.); utramque regulam esse legem naturalem, insimulque divinam (§. cxx.), clarissimum est. Id quod etiam intelligendum est de illis regulis, quæ nexu concatenato inde derivantur.

§. CXXII. Hac ratione nanciscimur duas methodos investigandi leges naturales, quarum prior ex consideratione naturæ, altera vero ex perfectionibus divinis easdem nobis ob oculos ponit. Id quod indicavi §§. 286. 287. 289.

§. CXXIII. Cum altera methodus eo tendat, ut obligationem custodiendi leges naturales ex voluntate divina eliciamus, demonstravi §. 823., custodiam legum naturalium copulatam esse cum illustratione gloriæ divinæ, cui ut attemperemus actiones nostras, voluit OPTIMVM illud NVMEN (§. 816.).

§. CXXIV.

§. CXXIV. Custodiam juris Naturalis & gentium esse copulatam cum illustratione gloriæ divinæ, illi perpendant, qui arbitrantur, ob religionis, quam profitentur, amplificationem violari posse pacta, cum gente, quæ sacra diversa sectatur, inita. Quo facto sententiam suam, tranquillitati & felicitati generis humani, cujus illi pars sunt, inimicissimam esse cognoscent, si consectaria funesta, inde oriunda, curate spectaverint, cum ob æqualitatem jurium & obligationum (§.904.) gentibus diversæ religionis non minus tribuere debeant jus conculcandi pacta, & jura Gentium ob religionis, quam profitentur, propagationem.

§. CXXV. Sed & cum eadem sententia ex ipsa theologia naturali refutetur, insignem hujus usum in robore, juri Gentium vindicando, perspicimus.

§. CXXVI. Priorem, quam §. CXXII. indigitavimus, methodum tractandi jura naturalia, qui improbaverit, is mecum etiam atque etiam consideret, Romanis, Græcis, Scythis aliisque gentibus, de Deo ejusque voluntate alias minus recte sentientibus, nota fuisse jura Gentium æque ac mathesios theoremata; is expendat, unde Q. Curtius noverit discrimen inter hostes & latrones, quibus Alexandrum in concione, quam Scytharum legatis tribuit, annumerat, nec minus differentiam hostis ab inimico, ad quam Sogdiani in loco, §. 1105. citato, dicuntur reflexisse. Quæ vel sola differentia præponit, Curtium non nisi læsionem pro caussa belli justifica habuisse, id quod cognitionem aliarum veritatum præstruit. Hæc & innumera alia juris naturalis dictamina, nec ex cultu idolorum, qui erat proxime erroneus, nec ex theologia naturali, quam non satis introspexerunt, sed ex natura, ope rationis, ejusque analogi, h. e. auxilio experientiæ (§. 356. 357.) sibi aliisque innotuere.

§. CXXVII. Cum custodia legum naturalium copulata est illustratio gloriæ divinæ (§. 823.). Enim vero custodia legum naturalium complectitur cultum officiorum naturalium erga nos & erga alios; idem cultus officiorum, nobis

atque aliis præstandorum, conjunctus est cum illustratione gloriæ divinæ. Illustratio gloriæ divinæ est principium officiorum erga Deum. Cultus erga officiorum erga Deum est copulatus cum custodia officiorum erga nos & alios.

§. CXXVIII. Virtus attemperandi actiones suas gloriæ divinæ dicitur *pietas*. Concipimus ergo nexum, qui intercedit *Pio naturali* cum officiis erga nos & alios. De pio naturali egi §. 838. seqq., ut discrimen & gradationem officiorum naturalium adumbrare potuerim.

§. CXXIX. Gloriæ divinæ illustrationem & consequenter adimpletionem officiorum, Deo exhibendorum, copulatam esse cum amplificatione felicitatis nostræ aliorumque §. 828. demonstravi. Unde facile erit ad intelligendum, DEVM etiam tanquam parentem benignissimum in ejus legislatione nobis esse venerandum, id quod B. Thomasius graviter inculcavit. Hac ratione summum NVMEN a despodismo liberatur, cum gloria, quam tyrannus stolide sectatur, cum infelicitate eorum, quibus imperat, copulata sit.

§. CXXX. Doctrinas de eo, quod decet, seu quod pulchrum est in actionibus humanis §. 854. seqq. & de eo, quod licitum est in foro externo §. 861. seqq. proposui. Non omne, quod licet, decere, §. 867. explanavi.

§. CXXXI. Doctrina de exceptionibus, ex collisione legum & inde descendentium officiorum oriundis, est maximi momenti in sphæra morali. Quam in principio Exercitationis IV. exhibui.

§. CXXXII. Cum in tota sphæra morali doctrina de obligatione & imputatione sit maximi momenti, eam in Exercitatione II. & III. fusius exposui.

§. CXXXIII. Applicationem legis ad facta in doctrina de imputatione præcipue attendendam esse § 381. commonstravi.

§. CXXXIV. Judicium collectivum latum de moralitate actionum, de earum merito vel demerito, ad imputationem moralem referendum esse, §. 414. 423. subindicavi.

§. CXXXV. Dari quantitates morales, §. 432. evici.

Jurispru-

Jurisprudenti competere facultatem commensurandi moralitatem, merita & demerita actionum, §. 437. commonstravi.

§. CXXXVI. Doctrinam de voluntate efficaci & simplici propono §. 508. Eadem voluntas seu propositum agendi copulatum est cum fine, existentiæ reddendo, cum usu remediorum (§. 513.), cum remotione impedimentorum (§. 518.), nec minus cum expectatione & suscitatione occasionis (§. 528.). Et cum leges in eis, quibus eæ præscriptæ sunt, requirant voluntatem efficacem, eis convenienter vivendi (§. 539.), eædem etiam nos obligant ad ea, quæ cum voluntate efficaci connexa sunt.

§. CXXXVII. Quid sit diligentia debita in genere, quid culpa, quid proæresis stricte dicta seu dolus, §. 586. 587. adnotavi.

§. CXXXVIII. *Actionis*, cujus existentia vel non existentia ad nostram voluntatem efficacem referri debet, *autores vel caussa* dicimur (§. 567.).

§. CXXXIX. Actiones imputabiles etiam illas esse, quarum autores sumus, §. 569. demonstravimus.

§. CXL. Actionum culposarum, quarum autores nos esse §. 568. evici, imputabilitatem demonstrativa ratione asserui §. 569.

§. CXLI. Voluntas efficax, ad legum custodiam relata, est causa & fons imputabilitatis (§. 572.). Unde imputabilitatem conatus, hujusque crimen deduxi (§. 586.).

§. CXLII. Actiones metu coactas esse voluntarias & imputabiles, §. 580. seq. plus una vice demonstravi. Quo significatu voluntas coacta etiam voluntas dici mereatur, ex §. 583. patebit.

§. CXLIII. Cur effectus, ex nostris actionibus oriundi nobis imputari possint, §. 593. 594. condocui.

§. CXLIV. Et ne deessent mihi principia demonstrandi, in prima exercitatione proprietates animæ nostræ recensui, interspersis hinc inde aliis veritatibus, quibus in concionando & explicando systemate carere non potui.

§. CXLV.

§. CXLV. Nullam notionem, nec ullam propositionem in prima exercitatione deprehendimus, cujus usum in progressu systematis non experti sumus, id quod ex citationibus patebit.

§. CXLVI. In fine ejusdem exercitationis ideam de natura evolvi, ut terminos, quos requirit jurisprudentia naturalis, eo religiosius custodirem.

§. CXLVII. Quid sit naturale in genere, quid naturale corpori vel animæ; quid vivere convenienter naturæ, plus simplici vice explicare mihi licuit. De primis naturæ homini cum brutis communibus & de primis naturæ homini propriis, §. 281. 282. egimus.

§. CXLVIII. Quæ in hac dissertatione præliminari via analytica proposui, ea mihi proponenda judicavi methodo synthetica, quæ quippe prælectionibus academicis mihi videtur accommodatior, cum illa a simplicioribus & facilioribus ad magis composita progrediatur.

§. CXLIX. Antequam huic prolusioni finem impono, justum est, ut commemorem nomina Virorum Juvenum Generosissimorum & Nobilissimorum, ad verumque doctrinæ ac vitæ decus feliciter contendentium, qui priores quinque harum exercitationum in cathedra publica me comite defenderunt. Elegit

primam de natura humana morali

DN. MART. WANCKHEL DE SEEBERG, Eq. Transilvanus,

alteram de obligatione & lege naturali

DN. CAROL. ALEXAND. DE KVNSBERG, Eq. Franconicus,

tertiam de Imputatione

DN. JOH. JVSTINVS SCHIERSCHMIDIVS, Gothanus,

quartam de officiorum naturalium discrimine

DN. WOLFFIVS ABRAHAMVS GERHARDVS, Lign. Silesius,

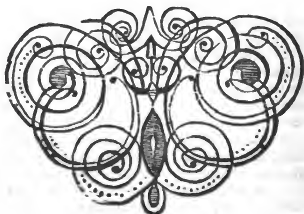
quintam

quintam de jure læsi in lædentem connato
DN. HERMANNVS ADOLPHVS LE FEVRE, Lubecensis,

§. CL. Cum in seculo, ubi scientias insigniter promotas deprehendimus, utendum nobis sit ingeniis auxiliatricibus; fateor ingenue, me cum voluptate insigni profecisse ex monumentis virorum celeberrimorum, id quod vel ex citationibus, hinc inde obviis, patebit. Neminem offendi; nemini bellum indixi; non nisi eos, quibuscum vi systematis, quod de Jure naturali externo formo, consentire mihi licuit, allegavi, amicus omnibus, inimicus nemini. Apprime attentus ero ad dubia, a viris cordatis & formandi systematis intelligentibus mecum benevole communicata, nec me, meliora edoctum, flecti nescium esse, ipso opere demonstrabo, sola mihi reservando jura, quæ ex defensione systematis cooriuntur. Valeas, Lector Benevole, meque, qui Te colit & veneratur, favore tuo digneris. Dabam Jenæ ad d. XIV. Octobris, A. O. R. MDCCXXIX.

Hæc ante triennium. Libellum in eo recudendo recognovi, de si eoque emendando sollicitus fui. Et cum in prælectionibus doctrinas, id quidem opus fuerit, ex principiis systematis magis determinare, in formandis demonstrationibus nonnullas propositiones intermedias eisdem hinc inde intertexere, & varias notiones, consectaria, aliaque, quæ ad illustrandas materias faciunt, interspergere hactenus consueverim; illas determinationes & propositiones intermedias, nec non eas definitiones & corollaria in altera hac editione eum præcipue in finem superaddere volui, ut ne imposterum nimium temporis dictandis insumere debeam, utque aliis, quibus placuerit inspicere hasque qualescunque meditationes, magis patescat mens mea. Nec desunt theses, quarum demonstrationes auxi aliis, quippe quas inclusi scholiis, ut hasce ab illis facilius separarem. Usus sum sæpius vocabulo scholii, ut ad doctrinas, systemati jam intertextas, in citationibus commode provocare potuerim;

In elaborando jure Gentium, cujus quintum ſpecimen typis jamjam impreſſum eſt, non ſine inſigni voluptate expertus ſum fœcunditatem principiorum, quæ arripuiſſe eo minus me pœnitet, quo magis eorum conſenſum cum meditatis virorum, quorum merita encomio meo majora ſunt, & quos hinc inde allegavi, obſervare mihi licuit. Indicem adjeci ſat locupletem, ſi ſpectes doctrinas diſciplinæ noſtræ domeſticas. Nihil reſtat, niſi ut TE, B. L. meque & meos conatus qualesquales providentiæ SVMMI NVMINIS, qui fons eſt LL. naturalium & felicitatis noſtræ duraturæ, atdenter commendem. Jenæ ad d. XIX. Sept. A. R. S. MDCC XXXII.

Q. D. B. V.

EXERCITATIO I.
DE
NATVRA HVMANA MORALI.

§. 1.

HOmo conſtat ex anima & corpore. Inter has duas ſubſtantias deprehendimus arctiſſimam unionem, quam nonnulli ex influxu phyſico, ex aſſiſtentia divina alii, ex harmonia præſtabilita alii derivare ſolent. Diſciplina, de qua delineanda ſolliciti ſumus, doctrinas controverſas, minimum dubias, omnes reſpuit. Quam ob cauſam ſine neceſſitate animum noſtrum faceremus dubium, ſi ulli horum ſyſtematum jus Naturæ & Gentium, palmariam philoſophiæ practicæ partem, ſuperſtruere velimus.

§. 2. Et corporis & animæ & utriusque unionis rationem in contemplatione naturæ humanæ habendam eſſe ex §. 1. patet.

§. 3. Corpus præditum eſſe natura diverſa a natura animæ, notum fiet inferius.

§. 4. Natura itaque humana duabus naturis diſtinctis, iisque unitis conſtat. (§§. 1. & 3.).

§. 5. Methodus synthetica, quam ob majorem facilitatem analyticæ jam præferendam existimo, requirit, ut a simplicissimis auspicemur & inde ad magis composita & conceptu difficiliora lento pede progrediamur. Jam cum idea naturæ, speciatim humanæ, ita comparata sit, ut ex phænomenis, in homine deprehensis, illam eruere valeamus, nosque ad indolem mentis, quæ ob solam spiritualitatem moralitatis capax est, palmario respicere teneamur; præmittere facultates illius, a posteriori cognoscendas, præcipue cum in doctrinis juris N. ad illas, ceu ad principia experientiæ indubitata, secure provocare & possimus & debeamus. Interspergam hinc inde notiones & veritates, quæ non minus in viribus animæ distinctius indagandis & applicandis, quam in ipsa methodo, quæ in inspiciendo jure naturæ majoris necessitatis est, propius rimanda utiles nobis esse possint.

§. 6. Datur in nobis aliquod ens, quod sui aliarumque rerum, extra se positarum, conscium est. Hoc dicitur *anima seu mens.* Character hic, quod ad præsens nostrumque attinet propositum sufficit, ex quo mens nostra cognoscatur & ex quo illa ab aliis quibuscunque objectis diversis distinguatur.

§. 7. Hoc *conscium esse* est primum axioma, quod in mente nostro experimur. Illud nihil aliud est, quam actus, quo mens vel se ipsam ab objectis repræsentatis vel hæc a se invicem distinguit.

§. 8. Actus, quo mens objectum sibi quomodocunque repræsentat, dicitur *perceptio in genere* sumta.

§. 9. Actus, quo mens perceptionis alicujus sibi conscia est, a LEIBNITIO *apperceptio* dicitur. Cum ea, quæ in intellectu diversa sunt, diversimode repræsentari debeant in imaginatione per symbola ad evitandam confusionem; apperceptio a perceptione nuda merito discernitur. Solum somnum adduxisse sufficiat, in quo quidem animæ perceptiones, minus tamen apperceptiones tribuendæ veniunt,

niunt, quippe quas in statu vigilantis & somnii simul in ea deprehendimus.

§. 10. *Conscientia mentis* nostra quidem significatione est distinctio sui a rebus & rerum repræsentatarum a se invicem (§. 7.). Apperceptio itaque ejusmodi distinctionem vel sui ab objectis repræsentatis vel horum a se invicem involvit (§. 9.).

§. 11. Perceptio copulata cum conscientia sui vel rerum repræsentatarum dicitur *cogitatio*, teste usu loquendi vulgari.

§. 12. In cogitationis actu perceptio & apperceptio concurrunt (§. 11. 9.).

§. 13. Quatenus mens percipiens distinguit vel se ab objectis repræsentatis vel hæc a se invicem, eatenus cogitat (§. 11. 7.).

§. 14. Usum habet doctrina de apperceptione in materia de imputatione.

§. 15. Repræsentatio seu imago objecti, in perceptione occurrens, dicitur *idea* seu *notio*: Objecta ipsa repræsentata appellantur *ideata*.

§. 16. Notio vel sufficit ad rem repræsentatam ab aliis objectis distinguendam, vel minus. Priori casu *notio clara*, posteriori *obscura* audit.

§. 17. Applicari aptæ sunt hæ definitiones ad omnes ideas sensibus immediate haustas non minus qnam ad eas, quæ in disciplinis eruditis nobis obveniunt.

§. 18. Eædem definitiones & ad res, prima vice nobis occurrentes & ad eas, quæ nobis denuo fiunt obviæ, se extendunt.

§. 19. Qui terminos male applicat, virtutes cum vitiis, vel aliquod negotium cum negotiis diversis confundit; is eorum terminorum, virtutum, vitiorum, illius negotii ideam obscuram habere censetur. Hinc is matrimonium conscientiæ obscure cognoscit, qui illud cum matrimonio ad Thalac vel cum concubinatu confundit.

§. 20. Si quis rem sibi oblatam ab aliis rebus vel coexistentibus vel successivis distinguat, in illius mente dubio procul aliquis character resideat, necesse est, quo illam distinguit & ex quo illam iterata vice recognoscit. Hanc notam characteristicam anima vel sigillatim ac discretim sibi repraesentat, vel minus. Priori casu notionem claram *distinctam*, altero vero *confusam* appello. Sic si quis in emtione-venditione, cujus claram ideam habet, translationem dominii a parte venditoris & determinatam pecuniae summam, ab emtore venditori solvendam, sibi sigillatim repraesentet, ei distinctam emtionis-venditionis ideam tribuimus. Sed si quis quidem norit, negotium aliquod obvium dici emtionem-venditionem, notam vero illius characteristicam sibi sigillatim non repraesentet, nec si linguae gnarus sit, illam recensere possit aliis, id postulantibus; ei notionem illius negotii confusam adscribimus.

§. 21. Eam ob causam notandam esse judico doctrinam de notionibus claris & distinctis, ut, quid sit Naturae lumen, cujus partem praecipuam Jus Naturale constituit, propius inspicere possimus. Sic efficitur, ut illas Leges aeternas eo curatius indagare valeamus.

§. 22. Per *lumen, in mundo externo obvium*, intelligimus illud, quod efficit, ut objecta externa circumjecta a se invicem distinguere valeamus. Et cum clarae & distinctae ideae in mente nostra sint ita comparatae, ut ea, quae in aliqua idea totali deprehenduntur, a se invicem secernere possimus (§. 16. 20.); claritate & distinctione seu perspicuitate idearum *Lumen mentis* nostrae, ut nos illud consideramus, absolvi liquido constat. Hinc crescente cognitione rerum clara & distincta, crescat lumen mentis necesse est. Unde patet, ex obscuritate idearum §. 16. indigitata, *tenebras mentis* constare.

§. 23. *Notio* distincta *completa* nuncupatur, quae continet characterem rei perpetuum, h. e. perpetuo sufficientem

ad

ad rem aliquam ab aliis rebus discernendam; *incompleta*, cujus nota rei characteristica est temporaria. Sic siquis dixerit, *mendacium* esse *falsiloquium*; notio hæc mendacii incompleta est, quæ evadit in completam, si addideris verba: *conjunctum cum damno alterius*.

§. 24. Notiones completæ nomine *definitionum* insigniuntur, si illæ terminis indigitentur.

§. 25. Definitiones ad lumen mentis spectare, ex §§. 24. 23. 22. patet. Summam cautionem adhibendam nobis esse in definitionibus admittendis exinde patet, quia illæ per systema formandum se diffundunt & conclusiones afficiunt.

§. 26. *Sensus externus* est facultas animæ percipiendi objecta externa, mutationem in organis sensoriis producentia. Facultas percipiendi mutationes animæ internas *sensus internus* vocatur, cum mens se ipsam percipiat sensu quodam interno. Perceptiones ejusmodi dicuntur *sensationes*. Notandum quod vocabulum *sensus* vel pro facultate vel pro organo sensorio, vel pro ipsa perceptione sumatur.

§. 27. Sensu plures aliæ ideæ excitantur in nobis quam quæ requiruntur ad characterem rei discretivum, notionem distinctam constituentem. (§. 20.) Ille character, e. gr. furis, est quasi involutus innumeris ideis e. gr. ratione loci, temporis & aliarum circumstantiarum singularium, quæ omnes ideæ heterogeneæ in evolvendis notionibus distinctis & definitionibus exprimi apta symbolis. Ex quo consequitur, ut sensus non sigillatim & discretim nobis characteres rerum repræsentent. Ergo *repræsentationes sensuales, quæ tales, sunt confusa*. (§. 20.) Huc ille canon: Confusa sentimus, distincta concipimus. Conf. §. 41.

§. 28. Ex collatione definitionum perceptionis, cogitationis & notionis patet, perceptionem & consequenter

cogitationem a notione differre ut actum continentem a contento, quod ab illo idealiter separatum est. Notum est, quod res singulares, h. e. sensibus obviæ, involvant species & genera, quæ proprie dicuntur notiones. Conf. §. 273. Met *Wolffii*. Eodem modo perceptionem seu sensionem distinctam ab idea distincta discernendam esse puto, cum alicujus rei, quam distincte percipimus, notionem confusam habere possimus. Sic si quis pecuniam adspiciat, argentum, monetæ figuram, colorem, imaginem principis, ejus nominis litteras, cyfras, reliqua, sibi repræsentare & consequenter in statu perceptionum distinctarum versari potest, cum tamen *pecunia* non habeat notionem distinctam, quæ est mensura pretiorum vulgarium universalis vel alia ejusmodi nota characteristica, a pluribus aliis ideis accidentalibus distincte perceptis separanda. Hinc a notionibus distinctis ad perceptiones distinctas valet quidem argumentatio, quæ tamen non est reciprocabilis.

§. 29. Proinde fieri potest, ut sensus vel externus vel internus varia a se invicem discernibilia in aliquo objecto nobis repræsentet vividissime, teste exemplo §. 27. in medium prolato, atque adeo ad perceptiones rerum claras & distinctas perducat; sed quatenus sensus singularia & individualia repræsentet, multasque ideas admisceat ideæ characteristicæ universali, quæ notio distincta est (§. 20.); eatenus repræsentationes sensuales, qua tales, sunt confusæ. Distinguamus ergo distinctum, in perceptione seu sensione obvium, ab illo, quod notionem distinctam constituit. Soli sensus ad alterum distinctum evolvendum non sufficiunt, sed intellectus accedere debet ad notionem distinctam ex perceptione distincta eruendam. Sic e. gr. siquis unum vel plures casus singulares v. c. de furto secundum omnes circumstantias speciales vivide & distincte repræsentet sensu, is habet perceptionem s. sensionem distinctam;

stinctam; sed si universale furti ab illis casibus singularibus abstrahit, notionem distinctam format.

§. 30. Hæc eam ob causam etiam adduxi, ut sciamus, quorsum nobis in Jure N. concipiendo sit progrediendum. Subsistendum quippe nobis non est in statu perceptionum distinctarum acquiescendo quippe in casibus singularibus, sed & eo allaborandum, ut simul statum notionum distinctarum nanciscamur. Id quod in omnibus scientiis opus est.

§. 31. Monita ejusmodi ad methodum spectantia, addere lubet in gratiam dominorum meorum auditorum.

§. 32. Facultas reproducendi perceptiones rerum, olim sensibus obviarum vel alio modo cognitarum dicitur *imaginatio* seu *phantasia*.

§. 33. Quatenus itaque imaginatio ideas sensuales supponat & hæ confusæ sint (§. 27.); ipsæ repræsentationes imaginativæ confusæ sunt.

Huc accedit, quod imaginatio æque ac sensatio non solum characterem discretivum, sed cum innumeris aliis mixtum reproducat, teste experientia (§. 20. 27.).

§. 34. Experiundo quotidie discimus, a sensu varias res vel simultaneas vel successivas conjunctim nobis repræsentari, atque adeo ob id eodem tempore in nobis nasci plures ideas inter se conjunctas. Porro novimus, quod si vel ope sensuum imaginationis excitetur in nobis aliqua idea, quæ olim cum aliis ideis vel affectibus certis copulata fuit, reliquæ ideæ sociæ, quin & illi affectus in mente nostra nova vice cooriantur. Hoc phænomenon animæ, quod insignis usus est in omni philosophia, *Legem imaginationis, vel associationem idearum, imaginum & affectuum* appellamus, de qua, quantum constat, primus egit IO. LOCKIUS *de intellectu humano L. II. cap. XXXIII.*

§. 35. Quantum conferat applicatio hujus phænomeni ad gratiam a natura probe distinguendum, BUDDEUS

in Institut. Theol. Moral. P. I. c. I. Sect. V. §. IX. egregie commonstravit.

§. 36. Fieri solet, ut phantasia ideas reproductas diversimode vel dividat vel componat, ita ut ideæ totali inde subortæ nullum extra mentem objectum respondeat. Ob quam operationem animæ *facultas fingendi* tribuitur, ejusmodi vero ideæ dicuntur *fictiones*, quæ adeo nihil aliud sunt, quam ideæ ex imaginaria & arbitraria combinatione rerum, alias separatarum, vel divisione rerum alias combinatarum ortæ, & quibus totalibus nullum extra mentem objectum respondeat. Huc referas centaurum, sphingem, hirco-cervum, nec minus consensum fictum, societatem & populum, instar individui humani consideratum, characterem repræsentativum, legatis tribui solitum, pretium rerum vulgare & eminens &c.

§. 37. *Contradictio* est simultanea unius ejusdemque rei affirmatio & negatio. Ut indolem contradictionis veræ penitius inspiciamus, illam casu dato illustremus.

Idiomata veri Philosophi, qui	*Idiomata Ethnici, qua talis*, qui
A) Admittit unicum Deum;	a) Non admittit unicum Deum, plures enim Deos statuit;
B) Rationem existentiæ mundi in unico Deo quærit;	b) Rationem existentiæ mundi non in unico Deo, sed in pluribus diis quærit;
C) Perfectiones absolute summas Deo tribuit.	c) Non perfectiones absolute summas, sed imperfectiones & imbecillitates humanas diis tribuit.

Si contuleris idiomata utriusque inter se, a tollet A, b absorbebit B, & c destruet C. Sic si ponatur hæc propositio: *Philosophus est ethnicus*; positis iisdem nec mutatis ideis, idiomata

idiomata prædicati destruerent idiomata subjecti, atque adeo omnes ideæ evanescerent & prorsus nulla idea remaneret. Ergo positis ideis subjecti & prædicati, propositio continet contradictionem veram, quæ degeneraret in spuriam seu apparentem, si aliam ideam vel ethnici vel philosophi formare volueris, e. gr. si quis omnes gentes, sacris Christianorum non addictas, pro ethnicis habeat. Dantur pacta absurda, quæ ex idea contradictionis dijudicari debent.

§. 38. Ea, quæ involvunt contradictionem, *impossibilia*; quæ vero contradictionem nullam involvunt, *possibilia* audiunt. Definitionem impossibilis sic evinco:

Principium contradictionis, quod ab omnibus admittitur, hæc propositio est: Impossibile est, idem simul esse & non esse. Ergo impossibile est illud, quod simul esse & non esse ponitur. Τὸ esse affirmat, τὸ non esse negat. Ergo impossibile est illud, quod simul affirmatur & negatur. Simultanea ejusdem rei affirmatio & negatio dicitur contradictio (§. 37.); ergo impossibile illud dicendum, quod involvit contradictionem.

§. 39. Possibile & impossibile vel in se vel respective ad aliquod systema, e. g. mundanum, considerari potest. Priori casu *possibilitas* & *impossibilitas* dicitur *interna*, quæ cum absoluta coincidit; posteriori vero ea *externa* seu *extrinseca* seu *hypothetica* appellatur. Sic Academia Scientiarum, a LEIBNITIO Viennæ delineata, & in tres classes, puta Litterariam, Mathematicam & Physicam divisa, est quidem possibilis, intrinsece talis; sed fieri potest, ut sit impossibilis, extrinsece spectata, respective nimirum ad nostrum mundum existentem accepta. Idem sentiendum de societate Recognoscentium universali, cujus delineationem sapientem & egregiam nobis dedit S. R. Dn. LANGIUS Idsteinensium Sacrorum Antistes.

§. 40. Phantasiæ combinatio & divisio arbitraria est vel rerum inter se non pugnantium vel sibi invicem contradicentium,

centium. Ergo *fictiones* sunt vel *possibiles* vel *impossibiles* (§. 38.) quæ ultimæ vocantur *chimeræ*. Si in civitatibus absenti, intellectu & voluntate prædito tribuatur consensus per fictionem, consensus fictus possibilis oritur.

§. 41. *Concipere aliquam rem* est illam sibi distincte repræsentare. Et illud, quod est distincte repræsentabile, dicitur *conceptibile*. Wolffius in Prol. Log. Lat. minoris §. 10. intellectum per facultatem concipiendi h. e. distincte repræsentandi possibilia definit. Conf. §. 61.

§. 42. *Ratio* est id, unde aliquid concipitur. *Principium* est, quod in se continet rationem alterius. *Principiatum* est, quod habet rationem sui in altero. Sic si τὸ velle exspatiari ponas principiatum, repræsentatio tempestatis serenæ potest esse ratio & anima ipsa erit principium. Sic officia & jura naturalia sunt principiata, propositiones, ex quibus illa concipiuntur, complectuntur eorum rationes, & propositio fundamentalis, in qua illæ propositiones continentur, est eorum principium.

§. 43. *Ratio sufficiens* dicitur illa, qua posita sunt conceptibilia ea omnia, quæ in aliqua re (existente) deprehenduntur, seu, præter quam ad conceptibilitatem alicujus rei nihil aliud requiritur. Inferius e. g. patebit, quod ratio sufficiens obligationis & juris pactitii non ex sola promissi justitia, sed simul ex promissi acceptatione alterius concipiatur.

§. 44. Nihil existit absque ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit. Hæc propositio dicitur a LEIBNITIO *principium rationis sufficientis* seu *convenientiæ*.

§. 45. Si Phantasia combinet sibi invicem non contradicentia, hoc fieri potest vel cum ratione sufficiente vel minus. Hinc *fictiones possibiles sunt vel principio rationis sufficientis conformes vel difformes* (§. 40. 44.). Dantur respublicæ fictæ huc referendæ. Si in jure sociali & Gentium consideretur societas, vel integer populus instar individui humani, fictio hæc est possibilis & cum ratione sufficiente

forma-

formata, cum illa naturæ humanæ & aliis principiis rationis convenienter sit concinnata & ita comparata, ut ope illius jus naturale singulorum ad integras societates & gentes applicari possit. Conf. §. 17. Jur. Gent., nec minus §§. 145. 246. Met. Wolff.

§. 46. Ex quibus per legitimam consequentiam possibilia fluunt, ea possibilia esse, aliunde constat.

§. 47. Ergo si ex fictione assumta juste argumentando possibilia deduxeris, ipsa quoque fictio possibilis sit necesse est. Hinc si dentur fictiones morales, ex quibus quædam officia & jura hominum possibilia deduci possint, illas esse possibiles nova ratione evincitur. Porro si ponatur fictio, ex qua legitime concludendo derivantur impossibilia, fictio ipsa impossibilis haberi debet.

§. 48. Datur in mente facultas, qua illa recognoscit, se ideas ab imaginatione reproductas olim habuisse, quæ *memoria* dicitur.

§. 49. *Attentio* est mentis facultas se ex pluribus, quæ in aliqua re deprehenduntur, ita defigendi in uno, ut illius sibi mens magis conscia sit, quam reliquorum. Hinc efficit attentio, ut una idea cum aliis copulata, plus claritatis nanciscatur quam reliquæ (§. 16.).

§. 50. *Eadem* sunt quæ sibi mutuo possunt substitui, salvo omni respectu, ita ut perinde sit, ac si substitutio non fuisset facta.

§. 51. *Diversa* sunt, quorum mutua substitutio mutationem producit.

§. 52. *Similia* sunt, quorum ea, ex quibus aliqua res cognoscitur & quibus illa distinguitur ab aliis, sunt eadem. *Similitudo* est identitas characteris duarum rerum.

§. 53. *Dissimilitudo* est diversitas characteris duarum rerum.

§. 54. *Cognitio reflexionis* absolvitur attentione repetita per varias ideas partiales, ex quibus componitur idea totalis, qua nobis objectum aliquod repræsentamus.

Huc

Huc ſpectat facultas *comparandi* & *meditandi*, qua ſimilitudines & diſſimilitudines rerum cognoſcimus (§. 52. 53.).

§. 55. Notemus facultatem attendendi, reflectendi, comparandi eo magis, ut *prima naturæ homini cum brutis communia* diſtinguamus ab illis, quæ *homini propria* ſunt, & quibus jus naturæ, quod natura omnia animalia docuit a Jure N. humano, ad quod concipiendum homo cognitione reflexiva aptus redditur.

§. 56. Similitudo rerum eſt fundamentum ſpecierum & generum earum. Hinc *notiones* dicuntur *generales* & *univerſales*, quæ ſimilitudines rerum indigitant. Et cum actus reflexus detegat ſimilitudines ejusmodi (§. 54.), ille efficit, ut notiones generales diſtinctas & definitiones rerum eruamus (§. 20. 24.). Hæc facultas formandi notiones univerſales nos a brutis atque adeo naturam noſtram a natura animali & per conſequens jus naturæ, quod natura omnia animalia docuit, a Jure Naturæ humano diſtinguit.

§. 57. Homines auxilio actus reflexi obſervarunt ſimilitudines rerum (§. 54.), quas ſignotenus ſepararunt, h. e. per impoſitionem terminorum vel aliorum ſymbolorum arbitrariorum. Sed cum ſimilitudines rerum ſubminiſtrent ideas generales & univerſales (§. 56.), adeoque & diſtinctas (§. 20.), homines uſi ſunt ſymbolis ad indigitandas notiones generales & univerſales. Quæ eſt ratio, cur Cel. WOLFFIVS cognitionem rerum univerſalium, quas terminis aliisque ſymbolis exprimimus, vocaverit *ſymbolicam* ſeu *diſcurſivam*.

§. 58. Senſus & imaginatio turbant attentionem (§. 27. 33. 49.) & conſequenter actum reflexum (§. 54.).

§. 59. In mente datur *facultas judicandi*, qua nexum vel ſeparationem duarum vel plurium idearum nobis repræſentamus. Repræſentationes nexus vel ſeparationis duarum vel plurium idearum *judicia* appellantur.

§. 60. *Ratiocinari* dicimur, cum ex duobus judiciis elicimus tertium, quod nuncupatur *collectivum* ſeu *diſcurſivum judicium*.

judicium. Repræsentatio ejusmodi judicii tertii, ex duobus aliis eruti, *ratiocinium* appellatur.

§. 61. Facultatem mentis sibi distincte repræsentandi possibilia *intellectum* appellabimus. Notemus, hoc vocabulum sæpius sumi in sensu ampliori pro quacunque facultate res cognoscendi, sive id fiat confuse sive distincte. Hoc pacto sensatio & imaginatio ad intellectum referuntur (§. 26. 32.). Sed cum facultas distincte repræsentandi objecta ab illa prorsus differat, qua nobis res confuse repræsentamus, facultatem priorem peculiari termino circumscribendam esse patet ex regula superius §. 9. allata. Quid sit *intelligibile*, ex definitione prævia patescit. Intelligibile esse conceptibile, clarum est ex §. 41.

§. 62. Ex conceptu possibilitatis vel actualitatis alicujus notionis vel judicii oritur *certitudo cognitionis nostra*.

§. 63. Deficiens repræsentatio possibilitatis vel actualitatis notionum vel judiciorum parit *incertitudinem cognitionis*, alias *dubia* vocari solitæ, & in certam abeuntis, simul ac possibilitatem vel actualitatem ideæ animadverterimus.

§. 64. Notiones vel judicia possibilia dicuntur *logice vera*; quæ vero impossibilitatem involvunt, *logice falsa*. Hinc notiones vel judicia, prout illæ istave vel contradictionem vel nullam pugnantiam continent, sunt vel falsa vel vera, logice talia (§. 38.). Unde dijudicandum est, an dentur fictiones, quæ referri possint ad veritates, e. g. si dividantur jura, qualia sunt proprietas, majestas, in partes, minus tamen segreges, seu a se invicem actu divelli nescias.

§. 65. *Experientia* est cognitio, quam acquirimus reflectendo ad objecta, nobis a sensibus nostris oblata.

§. 66. Sensus est vel externus vel internus (§. 26.). Hinc *experientia* vel *externa* vel *interna* est (§. 65.).

§. 67. Sensus nobis repræsentant actualia seu existentia, quæ dicuntur res singulares. Experientia itaque versatur circa singularia (§. 65.). Hinc ille, qui provocat ad experi-

perientiam, tenetur allegare casum quendam singularem, ut nobis innotescat, quidnam sensu perceperit.

§. 68. Cognitio acquisita per experientiam dicitur *a posteriori* hausta, & *judicia* inde formata *intuitiva* appellabimus, quæ sunt repræsentationes phænomenorum seu mutationum, sensibus perviarum & connexarum cum rebus. Fieri potest, ut ex ejusmodi judiciis intuitivis ratiocinando eruamus judicia collectiva (§. 60.). Confusio judiciorum collectivorum cum judiciis intuitivis dicitur *vitium subreptionis* a Cel. WOLFFIO. Quod vitium committitur e. g. ab illo, qui fluidum magneticum, a physicis alias cum ratione sufficiente admissum, ex experientia notum esse asseveraverit.

§. 69. Experientiæ sunt rerum singularium (§. 67.). A rebus singularibus seu existentibus ad possibilitatem earum tutissima valet consequentia. Ergo experientiæ sunt repræsentationes rerum possibilium. Hinc experientiæ, cognitio a posteriori hausta, judicia intuitiva (§. 68.) principiis veris (§. 64.) certis & indubitatis (§. 62. 63.) annumerari solent.

Doctrinæ præviæ & secuturæ de facultatibus animæ, intimo sensui obviæ, sunt experientiæ atque adeo principia vera, certa & indubitata, quorum conclusiones legitimo modo & concatenatim formatæ æque veræ, certæ & indubitatæ sint necesse est (§. 46.).

§. 70. Omnia phænomena mundi physici vel moralis habent rationem sufficientem (§. 44.). Omnes itaque effectus physici vel eventus morales sub certis conditionibus contingunt; quæ conditiones *requisita veritatis contingentis* vocantur. Si ponantur igitur eædem conditiones in duobus phænomenis contingentibus, phænomena similia seu *casus similes* dicuntur.

Hinc *similitudo casuum* est identitas circumstantiarum, ad casuum existentiam concurrentium. Ex quo perspicitur, quid sit *expectatio casuum similium*.

§. 71. Cum effectus complures physici non minus quam morales & eorum conditiones in sensus incurrant; ope experientiæ ejusmodi similitudinem casuum observare possumus (§. 65. & 70.). Hinc illi, qui experientiæ actiones suas attemperant, quales sunt præcipue politici, casuum similium expectatores sunt (§. 70.), idque cum successu, si ad circumstantias seu conditiones phænomenorum determinatas curate reflexerint (§. 65.).

§. 72. Ex §. 71. patet, quid sit *imitatio oculata* seu *mascula* distinguenda ab *imitatione coeca*, ad quam illud spectat: Duo cum faciunt idem non est idem. Huc referas illud Horatianum: *O imitatores servum pecus!* Nec minus notemus locum SENECAE *de vita beata Cap. I.* Nihil magis præstandum est, quam ne pecorum ritu sequamur antecedentium gregem pergentes, non qua eundem est, sed qua itur &c. *Imitatio* denotat conatum se efficiendi alteri similem. Applicetur notio similitudinis (§. 52.).

§. 73. *Nexus* est illa rerum ad se invicem relatio, vi cujus altera continet rationem alterius coëxistentis vel successivi. Hinc datur *nexus* vel *rerum simultanearum* vel *successivarum*. Quænam sint *connexa*, ex definitione prævia facile judicandum. Hæ notiones illustrari possunt partibus horologii, constitutionibus alicujus reip. inter se connexis.

§. 74. *Demonstratio* (ἀπόδειξις) est non interrupta concatenatio seu connexio plurium ratiociniorum, in quibus nullæ præmissæ admittuntur, nisi quarum certitudinis antea introspectæ reminiscamur. Seu: *demonstratio* est non interruptus plurium syllogismorum nexus tamdiu continuandus, donec vel ascendendo perveniamus ad ejusmodi prosyllogismos, in quibus præmissæ principia indubitata sunt, vel descendendo delabamur in conclusionem, de cujus veritate quæritur.

§. 75. In demonstrando propositiones subsequentes rationem sufficientem habeant in propositionibus præviis necesse est (§. 73. 74.).

§. 76.

§. 76. In demonstrationibus propositiones ita coordinandæ sunt, ut sequentes ex præcedentibus conceptibiles (§. 75. 43.), adeoque distincte repræsentabiles sint (§. 41.).

§. 77. Experientiæ principiis demonstrandi merito accensentur (§. 74. 69.).

§. 78. *Scientia* est habitus intellectus deducendi conclusiones ex principiis indubitatis, idque nexu concatenato seu syllogistico.

§. 79. Cognitio, quæ vel nititur principiis non satis certis, vel nexu propositionum legitimo destituitur, vel utroque defectu laborat, dicitur *opinio*.

§. 80. Scientia est cognitio demonstrativa (§. 78. 74.). Experientiæ sunt principia, in scientiis adhiberi apta (§. 77.).

§. 81. *Systema veri nominis* est complexus plurium possibilium inter se connexorum. In systemate locum habet illud Hippocratis: *Σύμπνοια πάντα, omnia conspirant.*

§. 82. Scientiæ debent esse systemata (§. 78. 71.). Et cum Jus N. scientiis annumeretur, illud instar systematis concipiendum. Unde nonnulli illud catenam pluribus annulis similibus constantem cum B. GUNDLINGIO appellarunt.

§. 83. *Invenire veritates* est nihil aliud quam elicere veritates incognitas ex quibusdam cognitis, idque per syllogismos concatenatos. Huc spectat *ars heuristica*, quæ est dexteritas incognitum ex cognito deducendi.

§. 84. Veritates incognitæ, inveniendæ ex cognitis, cum hisce debent habere relationem. Eiusmodi relatio est similitudo, quæ cognito intercedit cum incognito. Ex cognita itaque similitudine rerum a cognito ad incognitum argumentari licet, quantum id ferat similitudo eruta. Efficit itaque hæc similitudo, ut incognitum transmutari possit in cognitum.

§. 85. Regula, vi cuius incognitum inveniendum in æquipollens aliquod cognitum transmutatur, *principium reductionis*

ductionis dicitur a Cel. WOLFFIO, qui primus fœcundiſſimi hujus principii ideam diſtinctam cum publico comunicavit.

§. 86. Hoc principio utimur in tranſitu a Jure Naturæ ſingulorum ad Jura Socialia & Gentium faciundo. Quo facto Jus Gentium æque ac Jus N. ſingulorum ad inſtar ſyſtematis & ſcientiæ (§. 81.) tractari poteſt. Evinci quippe poteſt, quamlibet ſocietatem, vi definitionis, inſtar individui humani repræſentari poſſe ob ſimilitudinem, quam inter humanum individuum & ſocietatem quamcunque adeoque & totum populum, reipublicæ ſyſtema conſtituentem, obſervamus.

§. 87. Equidem diffitendum non eſt, artem ſyllogiſticam eſſe remedium inveniendi, cum ex definitionibus aliisque principiis, tanquam ſumtionibus cognitis incidere ſoleamus in concluſiones, antea incognitas. Verum enim vero præclare monuit Cel. WOLFFIVS, inveniendis novis doctrinis non ſufficere ſolos ſyllogismos, qui præmiſſas cognitas jamjam ſupponunt & qui adeo adhiberi non poſſunt, ſi vel utraque vel alterutra præmiſſarum deſtituamur. Circumſpicienda itaque inventoribus fuerunt alia ſubſidia & artificia hevriſtica, quibus nobis principia ſeu præmiſſæ ſubminiſtrantur, & quibus ope ſyllogismorum ad novas concluſiones deſcendere poſſimus. Ad hæc artificia inventiva ſummo jure referendum eſt principium reductionis, cujus uſu ex gr. hæc propoſitio eruta eſt: ſocietas & per conſequens reſpublica repræſentat individuum humanum. Hinc quicquid in Jure N. ſingulorum cognovimus, illud ad quamlibet ſocietatem compoſitam non minus quam ſimplicem, adeoque ad totas gentes applicari poteſt, dummodo notemus, ex differentia ſpecifica ſocietatis & reipublicæ oriri concluſiones, ſocietatibus & rebuspublicis proprias.

§. 88. Duce eodem principio reductionis inciderunt veri indagatores in *fictiones hevriſticas* ſeu *doctrinales*, quarum ope veritates, antehac incognitas, concatenatim ratioci-

nando intellectui eruere datur. De eorum indole & speciebus, in mathesi, doctrina morali & J. N. & G. obviis, deque illas eliciendi methodo, egimus in *dissertatione de indole fictionum hevristicarum.*

§. 89. In anima datur facultas similitudines rerum celeriter observandi, quæ dicitur *ingenium.* Quo abstrusioribus itaque similitudinibus eliciendis aliquis aptus est, eo ingeniosiorem se esse ostendit.

§. 90. Ad artem hevristicam, ad usum principii reductionis & ad fictiones hevristicas indagandas ingenium multum confert (§. 83. 84. 85. 87. 88. 89.).

§. 91. In inventis ergo novis examinandis & dijudicandis artificia, ab usu ingenii non minus quam syllogismorum applicatione pendentia, probe pensitanda sunt.

§. 92. Dantur casus, in commercio mundi apprime difficiles, ex quibus ope ingenii feliciter nos extricare possumus, præcipue si nobis res sit cum inimicis, ad quorum conatus malignos retinendos ingenium nobis consilium, tanquam remedium mitius, duriori præferendum, suppeditare solet. Quid in exequendis consiliis & in colenda prudentia præsentia ingenii nos juvet, experientia edocemur.

§. 93. Perspicientia nexus rerum possibilium dicitur *Ratio*, (die Vernunfft). Huc quadrat locus, in cap. IV. L. I. offic. Cic. obvius: „Homo, quod *rationis* est particeps, „per quam consequentia cernit, causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, ---- & rebus præsentibus adjungit atque *annectit* futuras. ---- Quibus ex verbis patet, definitionem rationis ab usu loquendi veterum non abludere Nec desunt alia loca autorum, quibus idem evincere possem. Et si vel ipsos casus speciales, ubi vocabulo *rationis* utimur, inspexeris, notam characteristicam indicatam deprehendes; si quis e. gr. ratione commensuret actiones in contrahendo matrimonio, in eligendo vitæ genere vel in suscipiendo quocunque alio negotio.

§. 94. Notio rationis præcipuum usum habet, si demonstrare velimus, Jus N. esse dictamen rationis. Et cum *virtus philosophica* sit conformatio actionum ad ductum juris N., eandem ipsam esse habitum attemperandi actiones rationi prælucendi, evincemus. Quam propositionem Cel. WVCHERERVS pro axiomate virtutis jure assumsit.

§. 95. Ex notiones & propositiones, quæ impossibilia (§. 93.), atque adeo contradictoria (§. 38.) & absurda seu ἄτοπα (§. 37.) continent, e sphæra rationis eliminandæ sunt.

§. 96. Formatio & examen systematum ab usu rationis pendent (§. 81. 93.).

§. 97. In sphæram rationis non nisi asserta demonstrata (§. 73. 74.), scientifica (§. 78.) aliis possibilibus non repugnantia & talia, quæ vel ex aliis possibilibus vel ex quibus alia possibilia concipi possunt, (§. 46.) recipienda esse clarum est.

§. 98. Subest causa, eaque prægnans, cur ejusmodi corollaria interspergam, ne somnia, chimæras, judicia male cohærentia, figmenta absque ratione sufficiente assumta in sinum juris naturæ admittamus & disciplinam sanctam, quam a Deo autore ortam esse loco convenienti demonstrabimus, coinquinemus turpiter & adulteremus.

§. 99. Quod cum aliis possibilibus vel veritatibus, jamjam demonstratis, connecti, seu ex illis concipi potest, *rationi conforme* dicitur (§. 93. 64. 73.).

§. 100. Quod contradicit veritatibus jamjam cognitis & demonstratis, *rationi difforme* seu ἄλογον est (§. 93.). Veram contradictionem intelligo, superius §. 37. adductam.

§. 101. Sunt multa, quorum quidem nexum cum aliis veritatibus non introspicimus, quæ tamen nullam involvunt contradictionem, nec aliis veritatibus jamjam cognitis vere repugnant; ea sunt *supra rationis sphæram*, cum iis, quæ rationi contraria sunt, non perperam confundenda (§. 100. & 51.).

§. 102. Quæ ope rationis inspicimus, *a priori cognoscere* dicimur.

§. 103. Qui perspicit nexum rerum possibilium, ille rationes unius possibilis connexi in altero possibili obvias cognoscit (§. 73.) adeoque possibilia connexa a se invicem distinguit. Mens itaque ratione prædita discernit possibilia connexa (§. 93.) & per consequens cognitione distincta possibilium gaudet. *A ratione itaque usus intellectus, vel stricte sumti, separari non potest* (§. 61.). Quicquid itaque ratione h. e. a priori (§. 102.) attingi potest, illud est intelligibile.

§. 104. Mens, solo sensuum auxilio, h. e., experientia utens, vel ultra illius terminos non adscendens, nexum rerum sensualium cum aliis veritatibus non introspicit (§. 65.). Lacus e. gr. rubescere interdum experiundo discimus, cujus in phænomeni observatione sola si acquiescimus, nexum illius cum caussis non inspicimus. Sic fit, ut physici gravitatem corporum ceu nudum phœnomenon in explicandis aliis doctrinis assumant. Ex quo patet, cur experientiam seu cognitionem a posteriori, rationi seu cognitioni a priori contradistinguere sueverint philosophi (§. 93. 102. 68.).

§. 105. Quo major vel minor est perspicientia nexus rerum possibilium, eo major vel minor est vis rationis. Ubi quis plane nullum nexum veritatum introspicit, in illo plane nullam dari rationem clarescit (§. 93.).

§. 106. Si ad tenellam respiciamus ætatem nostram, si consideremus homines loquela destitutos, si attenti simus ad eos, quos a brutis nutritos & educatos novimus, si tandem perpendamus, augmentum & amplificationem scientiarum ab incremento artis characteristicæ nimium quantum dependere; cognitionem symbolicam rationis cultui plurimum contulisse nemo inficias ibit. Conferri merentur casus, quos in CONNORII Evangelio Medici *p.* 133. & in historia Ac. Sc. Parisinæ *Anni* 1703. *p.* 22. *seqq.* non minus quam in Act. Er. Lips. *Anni* 1706. *p.* 366. relatos legimus.

§. 107. Expectatio casuum similium ita se habet, ut videamur inspicere nexum rerum (§. 70.). Et cum ratio sit per-

perſpicientia nexus rerum poſſibilium (§. 93.), Cel. WOLFIVS *analogum ſeu imitamentum rationis*, cujus mentionem fecerunt veteres, per expectationem caſuum ſimilium diſtincte explicat.

§. 108. Infiniti dantur caſus, ubi in rerum nexum penetrare nobis non conceditur, & qui adeo ita comparati ſunt, ut deficiente rationis uſu expectatione caſuum ſimilium & conſequenter analogo rationis ſecure uti poſſimus (§. 71.), dummodo ultima verba §. cit. obſerventur, quo neglecto ad falſas regulas prolabimur.

§. 109. Ex uſu ſenſuum & imaginationis analogum rationis concipitur (§. 107. 70. 26. 32. 41.). Et cum bruta ſenſibus & imaginatione gaudeant, illis analogum rationis non incongrue tribuitur.

§. 110, In opinione vel principia ſunt incerta (§. 79.), adeoque neſcimus, an poſſibilia ſint (§. 63.); vel nexum propoſitionum, h. e. poſſibilium quorundam, non inſpicimus (§. 79.). Ergo opiniones oriuntur ex defectu rationis (§. 93.).

§. 111. Cognitio ſcientifica immutabilis, opinativa vero mutabilis eſt, idque rationis & ſcientiarum cultu (§. 110.).

§. 112. Jus N. eſt ſcientia & dictamen rationis, adeoque ſyſtematis inſtar concipiendum (§. 82.). Ergo a limine Juris N. opiniones & conjecturæ ſunt removendæ (§. 110.).

§. 113. Si nobis conſcii ſimus incertitudinis principiorum vel deficientis ſeu hiantis eorum nexus, ejusmodi opinio nobis non nocet & parit *nudam perſuaſionem*, quæ opponitur *convictioni*, oriundæ ex conſcientia certitudinis principiorum eorumque nexus concatenati. Demonſtrationes, ſcientiæ, ratio pariunt convictionem (§. 74. 78. 93.).

§. 114. Opinio falſa, quam fovemus de certitudine cognitionis noſtræ, dicitur *vana perſuaſio*.

§. 115. Judicium verum pro falſo, vel falſum pro vero habere appellatur *errare*. *Error* itaque eſt confuſio judiciorum verorum cum falſis.

§. 116. Qui habet possibile pro impossibili vel impossibile pro possibili, ille errat (§. 115. 64.).

§. 117. Qui confundit certum cum incerto, ille errat (§. 116. 62. 63.).

§. 118. Errores evitamus, si nullum assertum pro vero admittamus, nisi quod notionibus distinctis & ratiociniis syllogistice concatenatis superstructum est.

§. 119. Si ex requisitis existentis veritatis contingentis, quæ ad ejus existentiam concurrere debent (§. 70.) quædam tantum observaverimus & ab iis ad existentiam reliquorum requisitorum argumentemur, *cognitio nostra probabilis* dicitur. Reflectas ad casum, ubi Salomo disceptationem duarum fœminarum, de infante ortam, decidebat.

§. 120. In probabilitate quæstio est de existentia rei alicujus (§. 119.). Sed cum existentia præsupponat possibilitatem, omne probabile sit possibile necesse est. Possibilitas externa non minus quam interna hic consideranda venit (§. 39.).

§. 121. A possibili ad existentiam non valet consequentia. Jam vero in probabilitate rei supponitur phænomeni existentia (§. 119.), ergo a nuda possibilitate ad probabilitatem non valet argumentatio.

§. 122. Argumentum ab analogia rerum depromptum in doctrina probabilium maximi momenti est.

§. 123. Judicaturus de probabilitate alicujus phænomeni nosse debet, quæ requisita ad actuandum aliquod possibile necessaria sint (§. 119.). Hinc ad ferenda saniora judicia probabilia maxime proficua est experientia (§. 65.).

§. 124. *Perfectio* est consensus in varietate. Si conferas inter se perfectiones speciales reipublicæ, ædificii, horologii, fortalitii, &c. similitudinem aliquam observabis, quæ generalem notionem perfectionis subministrat vi regularum Logicarum. Conferas §. 56. Notandum quod hæc & ejusmodi aliæ notiones in casibus specialibus resolvendæ sint in terminos speciaiores. *Ea inter se consentiunt*, quæ vel immediate

diate ex ratione generali explicari, vel quorum rationes speciales ex aliquo principio generali derivari possunt.

§. 125. Dantur consensus veri, dantur apparentes. Hinc *perfectiones vel vera vel apparentes.*

§. 126. Contradictio in varietate est *imperfectio.* In horologio dantur innumera varia, ex quibus si ponatur unum; e. gr. motus rotæ alicujus, qui contradicit motibus aliarum partium, in horologio obviarum, imperfectio oritur in horologio.

§. 127. Contradictio est vel vera vel apparens. Ergo *imperfectio* vel *vera* vel *apparens* est.

§. 128. Perfectio apparens est imperfectio, imperfectio apparens est perfectio.

§. 129. Consensus variorum efficit, ut illa concipi possint ex principio aliquo communi, unde quodlibet varium peculiarem determinationem suam nanciscitur atque unde adeo ratio variorum generalis & ultima petenda est. Sic in oculo varios humores, tunicas diversas & alia varia consententia inter se & conspirantia observas. Clara & distincta objectorum, organum sensorium ferientium, delineatio, quæ fit in fundo oculi, est principium commune, rationem communem & ultimam continens, ex qua oculi varia & eorum indoles & dispositio intelligenda. Illustrationis causa repræsentes tibi perfectionem reipublicæ, horologii, & aliarum rerum, semper rationem aliquam ultimam deprehendes ob conspirationem variorum, rem perfectam ingredientium. Per *rationem ultimam* intelligo illam, in quam rationes particulares resolvuntur.

§. 130. In ratione ultima si gradus concipi possint, in ipsa quoque perfectione gradus dari clarescit. Ratio ultima reipublicæ perfectæ est bonum publicum; sed hoc admittit gradus; perfectio itaque reipublicæ graduum capax est.

§. 131. Cognitio intuitiva seu sensus perfectionis dicitur *voluptas*, quæ Gallis *le plaisir* nuncupatur.

§. 132. Perfectio est vel vera vel apparens. Hinc *voluptas* vel *vera* vel *apparens* seu *imaginaria* esse debet (§. 131.).

§. 133.

§. 133. Voluptas apparens nititur perfectione apparenti seu erronea (§. 132.). Jam cum fieri possit, ut aliquis successu temporis errasse se cognoscat atque eo ipso perfectionis sensus, quo ille hactenus gavisus est, evanescat & in sensum imperfectionis degeneret; ipsa voluptas exspirabit & mutabitur (§. 131.). Voluptas igitur apparens est mutabilis.

§. 134. Qui certus & convictus est de cognitione sua, illi verendum non est, ne rem alio tempore sibi aliter repræsentet. Ergo si quis certus sit de perfectione, quam intuetur, illius repræsentatio respectu ejusdem perfectionis eadem manet & mutari nescit. Jam vero cum illa perfectio vera sit, de qua certi & convicti sumus (§. 113. 62.); voluptas vera immutabilis sit & durabilis necesse est (§. 132.).

§. 135. *Tædium* est sensus imperfectionis. Hanc mutationem mentis gallicum illud, *le deplaisir*, optime exprimit.

§. 136. Cave ne habeas tædium pro nuda privatione voluptatis, cum illud positivi quiddam sit in anima. Privatio enim voluptatis locum habet, si nullam nos sentiamus perfectionem vel imperfectionem (§. 131.). Sed tædium oritur ex imperfectionis repræsentatione, quæ est positivi quiddam (§. 135.). Præterea notum est, & ex sequentibus patebit, tædium degenerare posse in aversationem & affectum vehementem, qui non minus ac illa positivi quiddam est. Sed illud, ex quo positiva consequuntur, positivum sit necesse est.

§. 137. Tædium nititur vel imperfectione vera vel apparenti. Priori casu *tædium verum*, posteriori vero *apparens* seu *imaginarium* vocatur.

§. 138. Tædium verum esse durabile, apparens vero mutabile, mutatis mutandis ad imitationem (§. 133. 134.) facile demonstrari potest.

§. 139. Ex gradibus perfectionis vel imperfectionis non minus, quam ex vividiori alterutrius repræsentatione gradus voluptatis vel tædii oriuntur (§. 131. 135.).

§. 140. Voluptas & tædium oriuntur ex confusis perfectionum vel imperfectionum repræsentationibus (§. 131. 135. 27.).

§. 141.

§. 141. *Bonum* eſt quod nos noſtrumque ſtatum perficit. *Bonitas* eſt ſtudium alios perficiendi. Sic cultura ſcientiarum, virtutis ſtudium, converſatio cum viris ſapientibus, ſanitas corporis habentur pro bonis.

§. 142. Repræſentatio boni continet cognitionem perfectionis (§. 141.). Jam cum cognitio perfectionis excitet in nobis voluptatem (§. 131.); repræſentatio boni voluptatem in nobis excitare debet. Hinc *naturaliter bonum* eſt illud, quod vel voluptatem vel ſaltem nihil tædii nobis affert.

§. 143. Hinc *bonum verum* eſt, quo conſequimur voluptatem immutabilem, ſeu, quod nunquam tædium procreat; *apparens*, quod nobis affert voluptatem mutabilem, quæ ſæpius in tædium degenerat.

§. 144. Porro cum perfectio vel vera vel apparens ſit (§. 125.), vel ob id *bonum* vel *verum* vel *apparens* ſeu *imaginarium* eſt (§. 141.).

§. 145. *Malum* eſt quod nos noſtrumque ſtatum imperfectiorem reddit.

§. 146. Repræſentatio mali continet cognitionem imperfectionis (§. 145.). Jam cum cognitio imperfectionis excitet in nobis tædium (§. 135.); repræſentatio mali tædium in nobis excitare debet. Hinc *naturaliter malum* eſt illud, quod tædium in nobis progenerat. *Malum* proinde *verum* eſt, quod tædium immutabile; *apparens*, quod tædium mutabile in nobis excitat.

§. 147. Idea mali continet imperfectionem (§. 145.). Quæ cum vel vera vel apparens ſit (§. 127), *malum* vel *verum* vel *apparens* eſſe conſtat.

§. 148. Et in perfectione & in imperfectione concipi poſſunt gradus (§. 130.). Hinc & bonum & malum gradus admittit (§. 141. 145.). Si quis itaque bonorum vel malorum gradus velit cognoſcere, ei perfectionis vel imperfectionis gradus introſpiciendi ſunt.

§. 149. Bonum minus involuit perfectionem minorem

illa, quæ deprehenditur in bono majori. Sed perfectio minor est imperfectio comparativa ratione perfectionis majoris. E. Bonum minus continet imperfectionem comparativam. Quicquid imperfectionem comparativam continet, illud est malum comparativum (§. 145.). Ergo *bonum minus est malum comparativum ratione boni majoris*, seu, *minus bonum habet rationem mali.*

Huc quadrant B. THOMASII verba: "Bonum totius „est verum bonum; bonum partis, totum destruens, est „verum malum seu bonum apparens.„ Quam propositionem, cujus eximius usus est in ardua materia de collusione LL. officiorum & inde oriunda exceptione, in §. 87. c. I. Fund. J. N. & G. deprehendimus.

§. 150. Malum minus continet imperfectionem minorem illa, quæ deprehenditur in malo majori. Imperfectio minor est perfectio comparativa ratione imperfectionis majoris. Ergo malum minus continet perfectionem comparativam. Quicquid continet perfectionem comparativam, illud est bonum comparativum (§. 141.). Ergo *malum minus est bonum ratione mali majoris*, seu, malum minus habet rationem boni.

§. 151. Huc spectat propositio axiomatica, eaque insignis momenti, qua Cel. noster LEHMANNUS *in Trutina Europæ* §. *LII. c.* 2. utitur, & quæ hujus tenoris est: incommodum minus quod majus sequitur commodum, non est incommodum, sed commodum, h. e. malum minus, quod majus & eminentius sequitur bonum, non est malum sed bonum. Hæc idem Dn. auctor fusius uberiusque disputavit *in philos. morali. L. I. c. III. Tract. II. sect. III.* §. *XII. seqq. & in observat.* PUFFENDORF. *L. I. c. I.* §. *XVI. & c. V. p.* 199. *seqq.*

§. 152. Experientia nos edocet, mentem a voluptate concepta sæpius progredi ad inclinationem; id quod etiam obtinere solet in tædio, a quo anima ad reclinationem transit, nisi ea principiis obstet. Fieri enim potest, ut illud,
quod

quod perfectum vel imperfectum reputamus; ad nos nostrumque statum referamus, atque adeo pro bono vel malo habeamus (§. 141. 145.).

§. 153. Bonum repræsentari potest vel ope solius sensus vel auxilio intellectus, stricte sumti (§. 26. 61.). Hinc & inclinatio & reclinatio duplicis generis sunt.

§. 154. *Appetitus sensitivus* est inclinatio mentis ad objectum, a sensu tanquam bonum repræsentatum. Veteribus quibusdam appellatur *appetitus sensitivus concupiscibilis*. Vid. B. THOMASIVS *in der Ausübung der Sittenlehre c. II. §. IX.*

§. 155. *Aversatio sensitiva* est reclinatio mentis ab objecto, a sensu nobis tanquam malum repræsentato. Hæc aversatio a veteribus *appetitus sensitivus irascibilis* dicta est. Vid. THOMASIVS *l. c.*

§. 156. Appetitus sensitivi & aversationes sensitivæ oriuntur ex confusis nostro quidem sensu §. 27. ita dictis repræsentationibus bonorum vel malorum.

§. 157. Et inclinationes & reclinationes mentis gradus admittunt. Hinc in ipsis appetitibus & aversationibus sensitivis gradus concipimus.

§. 158. Appetitus sensitivus vel aversatio sensitiva vehementior *affectus* dicitur.

§. 159. Ex definitione affectus patet, illum duplicis generis esse, inque *gratum & ingratum* recte dividi.

§. 160. Affectus est appetitus vel aversatio intensior (§. 158.). Appetitus voluptatem & aversatio tædium supponit (§. 154. 155. 142. 145. 131. 135.). *Affectus itaque gratus* est voluptas vehementior, *ingratus* tædium intensius.

§. 161. Quicquid locum habet in appetitu sensitivo & aversatione ejusdem generis generaliter, illud gradui eorum vehementiori competat, necesse est, vi dicti de omni. Ergo affectus oriuntur ex multiplici bonorum vel malorum repræsentatione (§. 158.). Hoc corollarium in doctrina de limitibus defensionis dijudicandis adhibebimus.

§. 162.

§. 162. Experientia edocemur, cum affectu in mente orto, conjunctam esse extraordinariam sanguinis & fluidi nervei commotionem, a qua tanquam a mechanico ad illum, tanquam ad ideale quid, in mente obvium, concludere solemus.

§. 163. Experientia nos edocet, dari in nobis *instinctus* seu *stimulos naturales*, qui sunt appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ ejusmodi species, in quibus cognitio boni vel mali vel obscura solum, vel ita tenuiter clara in perceptione totali deprehenditur, ut tamen non fundet conscientiam sui, definitam superius §. 57. Conferas Cel. BULFFINGERI Dilucid. Phil. §. 292. Huc spectat instinctus seu desiderium felicitatis, amor sui, instinctus imitandi alios, stimulus curiositatis, instinctus edendi, bibendi, se conservandi, & defendendi vitam membraque corporis contra injurias & pericula externa, se restituendi in statum plenariæ libertatis. Porro huc referantur instinctus procreandi sui simile, concumbendi cum sexu altero, stimulus libidinis, instinctus sobolem nutriendi, educandi, conservandi & custodiendi &c.

Scholium 1) dantur actus, ad quos expediendos, e. gr. in educanda sobole, obligamur, & qui conjuncti quidem sunt cum multis incommodis, ad quos tamen suscipiendos stimulo naturali, eodemque forti, qualis *στοργὴ* est, homines commoveri solent.

2) Nonnulli instinctus inserviunt machinæ corporis conservandæ & tuendæ; nonnulli indagando vero; nonnulli propagando generi humano. In quibus omnibus singularis conspicua est providentia divina. Conf. §. 124. 137. seqq. speciminum Juris Gent. Adnotavit *Cicero* instinctum principatus, qui consideratu dignus est.

3) Nec ullum *forte* datur officium, ad quod explendum Deus nos natura obligare voluit, cui non respondeat instinctus quidam naturalis.

§. 164. Instinctus hos ad naturam nostram spectare inferius

ſerius patebit. Neque adeo eos in concipiendo Jure Naturæ negligendos eſſe, ex materiis momentoſis ſpecialibus videbimus, dummodo notemus, nobis rationis ductum ſequentibus, liberum non eſſe, illos, a natura connexos, a ſe divellere. Quem nexum ſi introſpiciamus & ad ejus Autorem ſapientiſſimum referamus, *naturam non erubeſcendam, ſed venerandam* eſſe cum HIERONYMO & LACTANTIO fatebimur.

§. 165. Dominium, quod ſenſus, imaginatio & affectus perverſo ordine exercent in mentem, dicitur *ſervitus moralis*. Neque enim hoc in ſtatu actiones noſtræ penitus in poteſtate noſtra ſunt. Quid factu opus ſit in eripiendo ſe ex ſtatu ſervitutis moralis, id ipſa illius definitio indicat, inque doctrina morali commonſtratur.

§. 166. Inclinatio mentis in objectum pro ratione boni, quod in eo diſtincte cognoſcere nobis videmur, dicitur noſtra quidem ſignificatione *appetitus rationalis* ſeu *voluntas*.

§. 167. *Averſatio rationalis* ſeu *Noluntas* eadem ſignificatione eſt reclinatio mentis ab objecto pro ratione mali, quod in eo diſtincte cognoſcere nobis videmur.

Noluntatem non eſſe nudam voluntatis privationem vel intermiſſionem, demonſtrari poteſt eodem modo, quo idem de tædio evicimus (§. 136.).

§. 168. Repræſentationes rerum diſtinctæ intellectui tribuuntur (§. 61.). Ergo appetitus rationalis ſeu voluntas & averſatio rationalis ſeu noluntas intellectum prælucentem poſtulant (§. 166. 167.).

§. 169. Vocabulum voluntatis ab aliis ſumitur generaliter pro quavis facultate appetendi vel pro omni mentis inclinatione & reclinatione, quæ vel ex confuſa vel ex diſtincta bonorum vel malorum repræſentatione ortum trahit. Sed cum inclinatio vel reclinatio, ex jam dicta confuſa boni vel mali repræſentatione orta, diverſa ſit in intellectu ab inclinatione vel reclinatione ex diſtincta boni vel

mali

mali repræsentatione oriunda; ad evitandam confusionem omnino par est, ut inclinationes vel reclinationes posterioris generis symbolice discernamus ab inclinationibus & reclinationibus prioris generis, illasque terminis appetituum vel aversationum rationalium seu voluntatis vel noluntatis indigitemus. Præterea libertas est axioma voluntatis. Jam cum distincta rerum cognitio a libertate mentis separari nesciat per inferius demonstrata; voluntatem pro inclinatione ex distincta boni repræsentatione oriunda strictius sumi omnino conveniens est. Id. quod de noluntate non minus valere debet.

§. 170. *Motiva* seu *causæ moventes* sunt repræsentationes bonorum vel malorum mentem determinantes.

§. 171. Motiva sunt eorum, quæ nos perficiunt vel imperfectos reddunt, repræsentationes, voluntatem nostram determinantes (§. 141. 145.).

§. 172. Repræsentationes rerum sunt vel distinctæ vel confusæ. Hinc *motiva* vel *distincta* vel *confusa* sunt (§. 170.). Voluptatem igitur & tædium præsens & præteritum, nec minus appetitus & affectus omnes, quos aliqua res vel olim excitavit vel jam excitare in nobis solet, numero motivorum accenseri par est (§. 140. 156. 161.).

§. 173. Adesse semper debet ratio sufficiens, cur appetamus vel aversemur, cur velimus, vel nolimus vel malimus (§. 44.), licet illæ rationes actibus consuetudinariis sæpius abstrusæ indaginis sint. Ab ignoratione nostra rationis sufficientis ad illius negationem N. V. C.

§. 174. Appetitus, aversatio, voluntas vel noluntas ordine absque motivis præviis concipi non possunt (§. 166. 167. 170. 168. 154. 155.). Eadem propositio patet ex (§. 173. 170.). Huc referas illud: Ignoti nulla cupido.

§. 175. *Lex appetitus* continetur hac propositione, veteribus jamjam frequentata: " Quicquid appetimus, illud „ appetimus sub ratione boni, & quicquid aversamur, illud

„ aver-

„ſamur ſubratione mali; ſeu: Nihil niſi bona volumus, „ & nil niſi mala nolumus, ſi vocabula voluntatis & nolun„ tatis ſumantur generaliter (§. 169.). Hæc lex appetitus patet ex (§. 154. 155. 166. 167.). Data opera de hac quoque egit CONRADVS HORNEIVS in *philoſ. morali L. II. c. IV. §. VIII. ſeq.*

Conſectarium 1. Cum lege appetitus copulata eſt propoſitio: Nihil niſi ea, quæ voluptatem afferunt volumus, & nihil niſi ea, quæ tædia procreant, nolumus (§. 142. 146.).

Conſectarium 2. Nemo gratis malus.

Scholium 1. Eandem Legem appetitus indicat Cic. in quæſtionibus Tuſc. hiſce verbis: Natura omnes, quæ bona videntur, ſequuntur, fugiuntque contraria.

Scholium 2. Ex hac lege, quæ eſt attributum proprium animæ noſtræ, §. 340. palmariam legem naturalem deducemus.

§. 176. Fieri poteſt, ut malum velle vel bonum nolle videamur; ſed in quibusdam ejusmodi caſibus malum ſub ſpecie boni & bonum ſub ſpecie mali nobis repræſentamus; quæ bona vel mala apparentia dicuntur (§. 143. 144. 147.). Idem contingere poteſt eo tempore, quo malum minus malo majori, vel bonum majus bono minori anteponimus. Equidem malum minus in ſe ſpectatum eſt malum (§. 145.) ſed comparate conſideratum eſt bonum ratione mali majoris, ſi nempe illud declinando hoc evitamus (§. 150.), & bonum minus, in ſe ſpectatum, eſt bonum (§. 141.), ſed, comparative acceptum, malum eſt ratione boni majoris, ſi illud adquirendo hoc perderemus (§. 149.). Quibus probe expenſis evaneſcent dubia, contra univerſalitatem legis appetitus formari ſolita.

§. 177. Antequam accedimus ad doctrinam de libertate mentis, quid neceſſarium ſit, & quid contingens, nobis penſitandum eſt.

§. 178.

§. 178. *Necessarium absolute* tale, ut nos concipimus, est illud, cujus oppositum involvit contradictionem, e. gr. veritates Arithmeticæ, Geometricæ, Algebraicæ, Logicæ, Ontologicæ maximam partem, ita se habent, ut earum propositiones oppositæ involvant contradictionem. Sic si invertas regulas syllogisticas, rigorem demonstrandi, decalogi præcepta maximam partem, prodibunt propositiones contradictoria involventes, quales sunt: ex puris negativis aliquid sequitur; In prima figura major potest esse particularis; in demonstratione admitti possunt principia precaria & nexus propositionum minus concatenatus. Ex hisce aliisque exemplis innumeris perspicuum est, cur *necessitas absoluta* congrue dicatur *Mathematica*, *Geometrica*, *Arithmetica*, *Logica*, *Metaphysica* seu *Ontologica*.

§. 179. *Contingens* eodem modo salutatur id, cujus oppositum non involvit contradictionem. Sic scriptio a sinistris ad dextram, ceremoniale in præcepto tertio decalogi, introductio dominiorum & inde pendentium negotiorum, pretium rerum vulgare & eminens, methodus demonstrandi ascendendo a conclusione ad principia, lex numerandi decadica, dyadica, lingua particularis, e. gr. Germanica, numerus septenarius testium in condendo testamento & infinita alia ita sunt comparata, ut eorum oppositum non plane involvat contradictionem.

§. 180. Necessarium, absolute tale, est illud, cujus oppositum est impossibile (§. 178. 38.). Contingens est, cujus oppositum est etiam possibile (§. 179. 38.).

§. 181. Impossibile est illud, cujus oppositum est necessarium (§. 180.). Hinc si quis demonstraverit, oppositum alicujus rei esse impossibile, is eam esse necessariam ipso opere evicit.

§. 182. Necessarium nostrum vel in se spectatur vel respective ad systema quoddam e. gr. mundanum. Illud vocatur *necessarium internum*, quod cum absolute tali coincidit (178.); hoc vero *necessarium externum* seu *extrinsecum*

secum

fecum seu *hypotheticum*. Sic veritates, in §. 178. enumeratæ, sunt necessariæ in se, per se & in quocunque conceptibili rerum nexu; sed necessitas, in rebus §. 179. recensitis obvia, est tantum hypothetica, quæ adeo contingentiam non tollit, ut potius in quodcunque necessarium hypothetice tale notio contingentis applicari possit (§. 179.), cum semper oppositum necessarii hypothetice & extrinsece talis sit æque possibile.

§. 183. Si contuleris notionem hypothetice necessarii cum notione absolute necessarii, diversitatem unius ab altero mecum agnosces (§. 51.). Sic si quis dixerit, introductionem dominiorum esse hypotheticæ necessitatis, hæc nunquam degenerare potest in necessitatem absolutam, cum bonorum communio, dominiis opposita, permaneat semper æque possibilis, quæ oppositi compossibilitas necessitati quidem absolutæ e diametro repugnat (§. 180.), cum contingentia tamen consistit per §. cit.

§. 184. Necessitas hypothetica in mundo physico & morali deprehenditur. Et cum *necessitas hypothetica* nobis dicatur singulari sensu *certitudo*; illa non minus quam hæc in *physicam & moralem* dispescitur: quarum prior in præsenti cursu naturæ, posterior in actionibus entium liberorum rationem habet. Ad necessitatem moralem spectant initia, incrementa, decrementa & occasus rerump. porro bella, fœdera & similia alia.

§. 186. Si attenti simus ad actus nostros liberos speciales, ut quidem nos libertatem consideramus, e. gr. ad electionem alicujus vitæ generis vel susceptionem cujusdam negotii; deprehendimus in illis tria, a se invicem diversa.

a) indolem eorum actuum nos intelligimus, h. e. distincte cognoscimus (§. 61.);

b) eos non absolute necessarios sed contingentes esse observamus, quorum quippe actus oppositi æque possibiles sunt (§. 180.);

c) repræsentationes, quibus tanquam motivis utimur

 (§. 170.),

(§. 170.), in mente resid ent vel ex illa oriuntur; nec minus mens se ipsam vi propria ad rem, quæ ipsi probatur, inclinat, & ab ea, quæ sibi displicet, reclinat. Unde patet, rationem actuum liberorum in ipsa mente contineri (§. 42.), ob quam rem illi nostro sensu *spontaneitas* tribuitur, quæ adeo nihil aliud est, quam facultas mentis seipsam determinandi. Hinc eodem modo *actiones spontaneæ* sunt, quarum ratio in ipsa mente continetur.

§. 187. Requiritur itaque ad actum nostro sensu liberum per §. 186.

a) intelligentia actus,

b) illius contingentia,

c) spontaneïtas.

Libertas ergo *mentis* eodem sensu est facultas illius vi spontaneïtatis ex duabus vel pluribus rebus æque possibilibus eligendi illam, quæ sibi quam maxime placet.

Scholion. Electio significat actum, quo anima se determinat ad unam rem possibilem, collatam cum aliis rebus æque possibilibus, existentiæ reddendam.

Consectarium 1. Inde clarum est, electionem requirere contingentiam rei electæ (§. 179.).

Consect. 2. Hinc ubi datur electio ibi nulla datur absoluta necessitas simpliciter (§. 178.).

Consect. 3. In rebus ita absolute necessariis nulla concipitur electio, (per consect. 2.), nec ulla libertas mentis.

Consect. 4. Quo casu duæ ad minimum res æque possibiles dantur, eodem & datur contingentia alterius utrius (§. 180.), & consequenter electio & libertas locum habet. Hinc Lucretiæ, stuprum passæ a Sexto, tribuitur libertas: mortem enim amplecti poterat, quam Tarquinius minabatur. Huc spectat casus, ubi victor victo vel mortem vel servitutem omnimodam eligendam proponit.

§. 188. Gradus libertatis ex gradibus intelligentiæ & contingentiæ dependent (§. 187.).

§. 189. Respectu libertatis *necessitas* dividitur in *intrinsecam & extrinsecam*. Illa oritur, ubi non nisi ad unicum determinati sumus, seu ubi non nisi unicus agendi modus deprehenditur; hæc vero datur, ubi extra nos aliquid obvium est, cui resistere non possumus. Utramque necessitatem respuit nostra libertas mentis. Contingentia actus necessitatem intrinsecam (§. 186. 178.) & spontaneitas extrinsecam pati non potest (§. 186.).

§. 190. Motiva sunt repræsentationes bonorum vel malorum mentem determinationes (§. 170.). Sed ejusmodi repræsentationes & consequenter motiva non efficiunt, ut actus actui, ad quem suscipiendum mens se determinat, oppositus isque æque possibilis, fiat impossibilis; motiva igitur actum contingentem in absolute necessarium transmutare non possunt (§. 179.). Motiva proinde nostræ libertati non officiunt (§. 186.). Ponamus, motiva adesse in aliquo, cur is academiam quandam aliis academiis præferat studiorum tractandorum gratia, ecquis dixerit, electionem alius academiæ compossibilem motivis ejusmodi mutatam fuisse in impossibilem, absolute talem? Ex quibus omnibus patet, quod motiva actionem aliquam in se necessariam non efficiant (§. 180.).

§. 191. Nec motiva actionem respectu nostri ita necessariam reddere solent, ut illam non possimus non exequi. Experiundo enim quotidie cognoscimus; quod, licet causæ moventes sat graves adsint, quibus ad actum quendam liberum expediendum determinamur, in ipso tamen actu executionis oriantur novæ boni vel mali repræsentationes, quibus vel ad actionis omissionem vel actum alium plane contrarium effectu dandum commovemur. Quæ propositi mutatio non contingeret, si motiva in nobis suborta actionem ratione nostri absolute necessariam efficerent.

§. 192. Quatenus per §. 189, & 190, motiva actionem aliquam neque in se, neque respectu nostri, vel in ipso

articulo executionis, non absolute necessariam efficiant, menti a scholasticis recte tribuitur *indifferentia exercitii*. Indifferens enim anima per naturam deprehenditur ad agendum, agendum hoc vel isto modo.

§. 193. Dantur motus corporis, qui a decreto voluntatis dependent, dantur alii, qui minus. Illi *motus corporis voluntarii*, hi *necessarii* seu *vitales* dicuntur. Hinc etiam motus corporis necessarii sunt, quorum ratio in corpore solo continetur, & qui dicuntur alias *actiones hominis*, ab *actionibus humanis* distinguendæ. Huc spectat *regimen corporis*, quod animæ tribuitur, quatenus illa libere decernit motus, quos corpus exequitur & qui contingentes sunt; cum alii motus illis oppositi vi structuræ corporeæ æque possibiles sint (§. 179.).

§. 194. Actus liberi nostri ita sunt comparati, ut ex illis, a nobis editis, multæ cooriantur mutationes ratione status nostri tam interni quam externi. Hoc principium experientiæ maximi momenti est & dignissimum, quod indies etiam atque etiam ponderetur.

Scholion. Ejusmodi mutationes vel beneficio rationis (§. 93.), vel ope experientiæ (§. 65.) adnotantur. Et cum prior via variis, & superari sæpius nesciis, difficultatibus obnoxia deprehendatur, recurrendum nobis est cumprimis ad modum alterum, & expectationem casuum similium (§. 70.).

§. 195. Status, ex actibus liberis oriundi, vel consentiunt statibus prævriis vel illis contradicunt, vel, si malueris, actiones liberæ producunt vel status consentientes vel repugnantes, teste experientia. Priori casu status nostri perfecti, posteriori vero imperfecti sunt (§. 124. 126.) Ergo actus liberi vel perfectionem vel imperfectionem nostram promovent.

§. 196. *Status*, quem nanciscimur actionibus nostris liberis, dicitur *moralis*. *Status moralis* est vel *perfectus* vel imper-

imperfectus (§. 195.). Et *actiones* ipsæ ejusmodi statum producentes, *morales* appellantur.

§. 197. Actiones liberæ vel perfectionem nostram vel imperfectionem promovent (§. 195.). Ergo actiones liberæ sunt bonæ vel malæ (§. 141. 145.).

§. 198. Actiones morales sunt vel bonæ vel malæ (§. 196. 197.).

§. 199. Si quis itaque moralitatem, h. e. bonitatem vel pravitatem actionis, nostra & plurium aliorum sententia, dijudicare velit, ipsi inquirendum est, quasnam mutationes tam in statu interno quam externo producant & utrum status novus consequens statui antecedenti consentiat vel contradicat (§. 198. 195. 194.). De moralitate actionum §. 327. 410. seqq. egimus.

§. 200. Actio libera nostro sensu est ita comparata, ut illam distincte cognoscamus (§. 186.). Cognitio distincta ad intellectum spectat (§ 61.). Ergo libertas nostræ mentis hac ratione ab intellectu dependet. Hinc actio libera prælucente intellectu fieri debet. Et cum bruta intellectu destituantur, ad edendos actus liberos inepta sunt. Id quod applicandum ad homines inter bruta, vel instar brutorum, educatos.

§. 201. Mens libere agens distincte introspicit actiones liberas (§. 186.). Actiones liberæ sunt vel bonæ vel malæ (§. 197.). Ergo mens libere agens perspicit distincte actiones bonas vel malas. Sed ex cognitione distincta boni & consequenter actionis bonæ voluntas (§. 166.), & ex repræsentatione distincta actionis malæ noluntas oritur (§. 167.); ergo mens, quatenus libere agit, vult vel non vult. Ergo libertas agendi a voluntate inseparabilis est, conf. 169. Hinc *actio* libera voluntatis decretum requirit, & *humana* appellatur. conf. §. 193.

Scholium. Libertatem mentis esse attributum proprium voluntatis, id patet ex collatione definitionum utriusque (§. 166. 187.). Oritur quippe voluntas ex distincta boni,

 quod

quod contingens est (§. 179. 180.), repræsentatione, quæ intelligentiam actionis indicat (§. 61.) & quæ conjuncta est cum illius contingentia. Sed inclinatio mentis, in voluntate obvia, spontaneitatem requirit (§. 186. c.); Manifestum itaque est assertum.

§. 202. Illud quod rationem existentiæ alicujus rei in se continet, ejus dicitur *causa*; illud cujus existentiæ ratio continetur in altero, *effectus* audit.

§. 203. Inter causam & effectum datur nexus (§. 202. 73.).

§. 204. Ex actionibus liberis oriuntur mutationes, quæ sunt illarum, ceu causarum, effectus (§. 202.). Qui itaque distincte actionem liberam cognoscit, mutationes, adeoque effectus earum, nec minus nexum, qui est inter actiones & earum effectus (§. 203.) inspicit. Sed actiones & effectus earum possibilibus annumerantur (§. 38.); qui ergo distincte actionem liberam cognoscit, nexum certorum possibilium introspicit. Ejusmodi facultas inspiciendi nexum possibilium dicitur ratio (§. 93.); qui igitur actionem liberam distincte sibi repræsentat, ratione præditus sit necesse est. Ergo mens libere agit, quatenus rationis usu pollet. Ergo sublata ratione, tollitur nostra libertas. Hinc ratio est fundamentum illius libertatis & a libertate eadem usus rationis inseparabilis est. In quo itaque nulla ratio deprehenditur, in illo nulla datur libertas.

§. 205. Ex §. 204. patet, cur voluntas dicatur appetitus rationalis, & noluntas aversatio rationalis (§. 166. 167.). A voluntate nimirum illa inseparabilis est libertas, quæ cum rationis usu copulata est (§. 204.). Ergo a voluntate nostra ratio divelli non potest.

Scholion. Fundamentum argumentationis, qua in hoc & præcedenti §. utimur, ad canonem sequentem redit: quæ connexa sunt cum eodem tertio, ea connexa sunt inter se.

§. 206.

§. 206. Nihil nisi bona cognita volumus, & nil nisi mala repræsentata nolumus (§. 175.). Jam cum intellectus in suis repræsentationibus cogi nequeat; inclinatio & reclinatio, adeoque voluntas & noluntas coactionis omnis expers est. Dantur quidem casus, ubi voluntas videtur coacta, sed illi ita se habent, ut ab executione voluntatis aliquis tantum refrænetur, salva manente voluntate seu inclinatione mentis. Si inclinatio, qua quis erga aliquod objectum fertur ope coactionis externæ, manentibus tamen iisdem boni repræsentationibus, in reclinationem ab eodem, vel si ratione conversa aversatio in inclinationem mutari possit; hæc voluntas esset coacta. Sed ejusmodi transmutatio impossibilis est.

§. 207. Omnes facultates, quas hactenus a posteriori annotavimus, ad duas generales reduci possunt, quarum alteram *cognoscitivam*, alteram *appetitivam* vocabimus. Earum quælibet habet certas regulas, quibus conformiter agit. Sed cum illæ regulæ, quibus attemperatur facultas cognoscitiva, ad Logicam spectent, & eæ, quas observat facultas appetitiva, in philosophia morali tractari soleant; *Leges*, ex quibus vires mentis nostræ dijudicari debent, *Logico-morales* commode salutantur.

§. 208. Habitus acquiritur exercitio.

§. 209. *Exercitium* absolvitur crebriori actuum homogeneorum reiteratione. *Per actus homogeneos* intelligo eos, in quorum uno deprehendimus, quæ in altero observamus. Ejusmodi actus obvii sunt in exercitiis saltatoriis, digladiatoriis, musicis & infinitis aliis.

§. 210. Habitus acquiritur crebriori actuum homogeneorum reiteratione (§. 208. 209.). Hinc nemo naturaliter repente fit turpissimus vel honestissimus.

§. 211. Ex exercitio oritur facilitas seu *promtitudo* edendi actum aliquem breviori temporis spatio & minori operæ gradu. Huc referas dexteritatem agendi.

§. 212. *Habitus* est promtitudo agendi acquisita crebriori actuum homogeneorum repetitione (§. 210. 211.).

§. 213 Habitus agendi ex determinatione præterita dicitur *consuetudo agendi*. Ad agendum opus est in nobis determinatione ad suscipiendam actionem, e. gr. summorum pulveris sternutatorii. Si quis juxta ejusmodi in anima subortam determinationem vice sæpius iterata egerit, oritur habitus (§. 212.), qui consuetudinis nomine venit. Ad consuetudinem itaque uniformitas & continuitas actuum, nec non lapsus temporis, quo sæpius reiteratur actus aliquis, requiritur.

§. 214. Per *dispositionem naturalem* intelligimus possibilitatem agendi seu aptitudinem entis ad modos admittendos vi essentiæ suæ.

§. 215. Habitus supponit actualia (§. 212.). Ab actualitate ad possibilitatem agendi valet argumentatio. Ergo habitus requirit possibilitatem agendi, adeoque & dispositionem naturalem (§. 214.). Hinc etiam *habitus* definitur per promtitudinem, dispositioni naturali superadditam.

§. 216. Ad habitum acquirendum requiruntur actus homogenei (§ 212.), qui sunt vel simplices vel ex hisce compositi.

§. 217. Actus compositus supponit actus simplices (§. 216.).

§. 218. Nemo feliciter exercebit actum compositum, nisi qui actus simpliciores sibi familiares reddiderit (§. 217.). Huc referas illud: non multa, sed multum. Hinc caveamus a pensis, vel nimis arduis vel nimis pusillis. Quam cautionem cum rationibus sufficientibus præscribit *Verulamius in sermonibus fidelibus*. Hæc brocardica notanda sunt in acquirendis habitibus intellectus & voluntatis, in incrementis virtutum & decrementis vitiorum.

§. 219.

§. 219. Experientiæ, naturæ & rationi conformis est regula: a simplicioribus initium est faciendum & inde progrediendum ad magis composita (§. 218.).

§. 220. Actus simplices sunt expeditu faciliores actibus compositis. Hinc regula præcedens degenerat in hanc: A facilioribus progrediendum ad difficiliora.

§. 221. Habitus acquiritur crebriori actuum homogeneorum exercitio (§. 212.). Actus homogenei sunt vel simplices vel compositi (§. 216.). Ergo dantur habitur actuum homogeneorum tam simplicium quam compositorum.

§. 222. Actus compositus supponit simplices (§. 217.). Habitus ergo actuum compositorum supponit habitus actuum simplicium.

§. 223. Species habituum compositorum est habitus meditandi, qui constat ex simplicioribus habitibus, formandi quippe notiones distinctas, eruendi propositiones & ratiocinia, nanciscendi experientias, concinnandi demonstrationes &c.

§. 224. In considerando & acquirendo habitu composito, ille est resolvendus in habitus simpliciores, donec pervenias ad habitus actuum simplicissimorum, unde fieri debet auspicium (§. 222. 219. & 220.).

§. 225. Jam transeamus ad contemplationem *naturæ*, quam *in genere* sumtam dicunt nonnulli philosophi *movendi principium internum*, unde res quælibet suam essentiam & operationes habet. Hanc definitionem assumit Ill. BOEHMERUS *in Tr. Juris Publ. Un.* §. 3. c. 1. *part. gen.* Nec minus idem Vir Celeberrimus §. 4. *cap. ej. naturam hominis* definit per principium agendi intrinsecum, ex quo peculiares actiones, quæ propterea humanæ & morales vocantur, producuntur. De quibus notionibus jam meditemur, cum conceptum Juris naturæ, qui compositus est, formare non possimus, nisi terminum Naturæ simpliciorem evolverimus. Id quod non minus eam ob rem factu opus est, ne sphæram

legum naturalium transillamus & μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος turpem committamus.

§. 226. Cum ad naturam humanam corporis non minus quam animæ natura spectet, consideratione corporis supersedere eo minus possumus, quo magis illa ad differentiam, quæ est inter animæ & corporis indolem, introspiciendam & determinandam necessaria sit.

§. 227. *Essentia* complectitur ea, quæ alicui rei constanter insunt, & quorum unum ab altero non determinatur, seu, quorum unum ex altero non concipitur. Hinc & nobis essentia est primum, ex quo possum reddere rationes omnium eorum, quæ in aliqua re deprehenduntur.

§. 228. In omni ente dantur quædam, quæ unice & immediate ex essentia illius concipiuntur, & quæ nomine *prædicatorum rei primariorum* seu *attributorum* veniunt. Quorum ea *communia* vocantur, quæ ex uno, vel quibusdam essentialibus intelliguntur, *propria* vero, quæ ex omnibus essentialibus concipiuntur. Essentialia majestatis imperio summo in civitate absolvuntur. Quæ ex conceptu juris concludimus, sunt attributa majestatis non nisi communia; sed quæ ex toto imperio summo in civitate concipiuntur, qualia sunt jus ferendi LL. civiles, jus puniendi, potestas judiciaria summa, jus circa sacra, reliqua, attributa illius propria, jura majestatica vocari solita appellantur.

Fieri potest, ut in ente obvia sint, quæ non unice ex illius essentia, sed & aliunde concipiuntur, & quæ *prædicata rei secundaria seu modi* audiunt.

§. 229. Prædicata rerum primaria sunt ab essentia rei & a re ipsa inseparabilia. Ea enim ex essentialibus unice concipiuntur (§. 228.), & consequenter in hisce unicam rationem habet (§. 42.), atque adeo sibi cum illis nexus intercedit indivulsus (§. 73.), qui inseparabilitatem indicat. Id quod etiam valet de prædicatis secundariis, quatenus illa ex essentia pendent (§. 228.).

§. 230. Dantur innumeræ mutationes in corpore, teste experientia.

§. 231.

§. 231. Anima sui sibi conscia est (§. 6.), percipit (§. 7.), cogitat (§. 11.), format notiones (§. 16. seqq.) & definitiones (§. 24.), sentit (§. 27.), imaginatur (§. 32.), fingit (§. 36.), attenta est (§. 49.), reflectit (§. 54.), abstrahit & notiones generales format (§. 56.), judicat (§. 59.), ratiocinatur (§. 60.), experitur (§. 65.), demonstrat (§. 74.), a cognitis ad incognita progreditur (§. 83.), similitudines rerum velociter observat (§. 89.), nexum possibilium introspicit (§. 93.), voluptatem & tædium percipit (§. 131. 135.), appetit, aversatur, vult, non vult, mavult (§. 154. 155. 166. 167.), & quæ sunt alia. Unde patet, innumeras in anima dari mutationes, teste experientia.

§. 232. Mutationes, in corpore & in anima obviæ, debent habere rationem sufficientem (§. 44.).

§. 233. Quidquid habet rationem sufficientem, illud habet principium (§. 42.). Ergo mutationes & corporis & animæ habent principium. Principium in anima obvium esse diversum a principio mutationum corporis ex sequentibus clarum fiet.

§. 234. Mutationes & animæ & corporis sunt res actuales. Principium ergo utriusque substantiæ, ex quo mutationes seu operationes pendent, actuosum sit necesse est. Ejusmodi itaque principium non nuda agendi possibilitate ontologica, quæ ad actuandam rem non sufficit, cum a possibilitate ad actualitatem argumentari non possimus, sed actuoso quodam conatu seu nisu agendi absolvitur, qui erumpit, nisi impedimentum quoddam obstet. Si tibi vocabulum conatus vel nisus displiceat, substituas aliud æquipollens. Suffecerit nos jam scire, operationes vel mutationes & animarum & corporum postulare principia actuosa, quorum contingentia cum demonstrari possit, ea non sunt entia a se, sed potius ab Ente a se seu DEO ratione & essentiæ & existentiæ dependent, id quod in Theologia naturali evincitur. Conf. §. 293. 294. 299.

§. 235.

§. 235. Principium actuosum dicitur *vis* seu *virtus*. Non inconveniens est vocabulum *vis*, cum in infinitis casibus ad vires & animarum & corporum provocare soleamus, si quid nimirum viribus nostris vel proportionatum sit vel minus, quod vel in nostra potestate vel extra illam positum appellatur. Hinc jamjam veteres, teste vel solo Epicteto, inculcarunt, affectanda non esse, quae extra nostram potestatem deprehenduntur, quae aliter explicari non possunt, nisi per ea, quae vires nostras transgrediuntur.

§. 236. Si velis principium actuosum explicare per conatum agendi (§. 234.), vires & corporis & animae etiam conatus agendi sunt (§. 235.) atque ita comparatae, ut eas non solum a Deo diversas esse, sed etiam ratione non minus essentiae quam existentiae a Deo dependere, ex theologia naturali sciamus (§. 234.). Quo pacto a pluribus aevi & antiquioris & recentioris nos separamus, qui vires, principia, actuosa, naturas cum Deo & ente a se confuderunt.

§. 237. Ejusmodi principium actuosum, in aliqua re existenti obvium, dicitur nobis *Natura illius in genere* sumta.

§. 238. Natura illa rei constat vi activa, quae in illa deprehenditur (§. 237. 235.). Hinc etiam veteres per *naturam* intellexerunt vim activam, unde actiones alicujus entis pendent.

§. 239. Natura rei alicujus (finitae) conatu agendi absolvitur (§. 237. 234.).

§. 240. Quicquid ex entis alicujus principio actuoso, vel vi activa vel conatu agendi conceptibile est, illud nobis *naturale* dicitur (§. 237. 238. 239.).

§. 241. *Vivere convenienter naturae* rei nobis perinde est ac vivere convenienter vel principio actuoso vel vi activae vel conatibus agendi illius entis (§. 237. 238. 239.).

§. 242. In corpore datur

1) modus compositionis seu structura,

2) vis inertiae seu resistentiae,

3) vis activa seu motrix (§. 234. 235.).

Haec

Hæc tria in corpore semper coëxistunt; ad evitandam tamen confusionem consultum est, ut illa idealiter a se invicem separemus.

§. 243. Demonstrari potest, modum compositionis seu structuram esse cujuscunque *compositi*, adeoque *& corporis essentiam*, ut eam nos quidem concipimus.

§. 244. Essentia corporis seu ejus structura cum vi inertiæ sumta dicitur nobis *materia illius*, cujus intuitu corpus dicitur ens passivum.

§. 245. Vis motrix seu activa, quæ corporibus inexistit, dicitur nostro sensu *illius natura* (§. 238.).

§. 246. Essentia corporis ab ipsius natura hoc modo differt (§. 243. 245.).

§. 247. Anima nostra sibi repræsentat mundum pro situ corporis sui teste experientia.

§. 248. In anima datur principium facultatum, potentiarum & mutationum (§. 233.), & consequenter vis (§. 235.), eaque repræsentiva mundi (§. 247.), quæ constituit illius naturam (§. 238.).

§. 249. Cum ex hac vi repræsentativa, nostra quidem sententia, omnium, quæ in anima dantur rationes concipi possint, vim hanc *essentiam animæ*, ut hanc quidem concipimus, absolvere (§. 227.) credimus.

§. 250. Animæ vis repræsentativa universi nostro sensu cum illius natura & essentia coincidit (§. 248. 249.). Hæc tria itaque identificari & reciprocari possunt respectu animæ.

§. 251. Ergo ea, quæ fluunt ex essentia animæ, etiam ex ejus natura derivari possunt, & vice versa (§. 250.). Ergo ea, quæ deducuntur ex essentia animæ, nostra sententia quoque ex ejus vi repræsentativa universi deduci possunt & vice versa (§. cit.). Ergo ea quæ concipiuntur ex natura animæ, etiam ejus vi repræsentativa concipi possunt & v. v. (§. cit.). Hinc naturalia & essentialia animæ coincidunt & reciprocabilia sunt.

§. 252.

§. 252. Vivere convenienter naturæ animæ perinde nobis quidem eſt ac vivere convenienter vel eſſentiæ vel vi illius repræſentativæ (§. 251.). Inde perſpicuum eſt, quid hac ratione ſit vivere diſconvenienter naturæ animæ ſeu contra ejus naturam.

§. 253. Illæ normæ ſeu leges, quæ vel ex animæ eſſentia vel ex ejus vi repræſentativa concipi poſſunt, ad jus N. humanum ſeu hominibus proprium ſpectant (§. 251.).

§. 254. *Naturale* omne illud noſtra ſententia eſt *animæ*, quod vel ex ejus vi repræſentativa vel ex ejus eſſentia concipi poteſt (§. 251.).

§. 255. Dantur facultates, potentiæ, appetitus & inſtinctus varii, (per §§. ſuperiores), qui ex ejus vi repræſentativa tanquam ex ejus eſſentia (§. 249.) concipi poſſunt. Omnes itaque ejusmodi facultates, potentiæ, appetitus & inſtinctus ſeu ſtimuli inter naturalia animæ recte referuntur (§. 254.). Hinc etiam ejusmodi facultates & potentiæ dicuntur animæ naturales & eſſentiales.

§. 256. Eſſentia corporis ab ipſius natura differt (§. 246.). Sed eſſentia animæ a natura illius non differt (§. 250.). Ergo natura animæ differt a natura corporis.

§. 257. Si quis velit eſſentiam rei alicujus cum vi activa copulatam accipere pro *natura rei*, non repugnabimus, præcipue cum hæc acceptio ſcopo noſtro quam maxime velificetur. Conf. §. 757. Met. Wolff.

§. 258. Admiſſo hoc ſignificatu, omne illud dicendum *naturale*, quod ex eſſentiis & viribus activis rerum concipi poteſt.

§. 259. Eſſentiam corporis noſtra ſententia ſtructura illius abſolvit (§. 243.). Poſita ergo naturæ definitione, §. 257. allata, *naturam corporis* ſtructura illius cum vi activa ſeu motrice copulata abſolvit.

§. 260. Quicquid itaque ex ſtructuris corporum humanorum & eorum viribus activis ſeu motricibus concipi poteſt, illud nobis *naturale* dicitur *in corpore humano*.

§. 261.

§. 261. Admissa definitione naturæ §. 257. allata, essentia animæ cum ejus vi repræsentativa copulata constituit *naturam animæ*. Sed essentia animæ cum ejus vi activa coincidit (§. 250.); Ergo natura animæ nostro sensu vel sola ejus essentia vel sola ipsius vi activa absolvitur. Quæ conclusio (§. 250.) jamjam demonstrata est.

Hinc si admiseris hanc alteram naturæ definitionem latiorem, ex illa §§. 251. 252. 253. 254. 255. etiam concipimus.

§. 262. *Lumen mentis*, §. 22. definitum, dicitur etiam *naturale*, quatenus illud ex hac vi repræsentativa dependet.

§. 263. In natura corporis concipiuntur duo diversa a se invicem, si admiserimus definitionem (§. 257.) prolatam, in natura vero animæ datur unica vis, quæ identificatur cum ipsius essentia (§. 249. 250.); ergo vel ob id natura corporis a natura animæ differt. Quamcunque itaque ex definitionibus allatis assumseris, diversitatem hanc cognosces.

§. 264. Naturale in corpore differt a naturali in anima (§. 263.).

§. 265. Vis animæ repræsentativa seu ejus natura (§. 248.) observat LL. Logico-morales (§. 207.) vis activa seu motrix corporis agit secundum nostra quidem cogitata juxta leges mechanicas, quod ultimum ex physicis patet. Jam cum Leges Logico Morales differant toto cœlo a legibus Mechanicis; vis animæ seu ejus natura a vi corporis seu ab ejus natura toto cœlo differt.

En novam differentiam inter naturam corporis & animæ, quamcunque ex notionibus naturæ (§. 237. 257.) datis admittere volueris.

§. 266. Natura humana nostro sensu vi repræsentativa animæ, structura corporis, ejusque vi activa, unitis inter se, constat (§. 4. 259. 281.).

§. 267. Natura itaque humana ex duabus naturis, a se quidem diversis, inter se tamen unitis, absolvitur. Id quod indicavi (§. 4.).

§. 268.

§. 268. Jus naturæ humanæ se extendit ad LL., ex corporis essentia seu structura, ex illius vi motrice & ex vi repræsentativa animæ conceptibilis (§. 266.).

§. 269. Attributa corporis ab ejus essentia sunt inseparabilia (§. 228.). Jam cum essentia corporis seu ejus structura ad naturam illius referenda sit (§. 259.); attributa corporis sunt ab ejus natura inseparabilia.

Quicquid itaque ex attributis corporis concipi potest, illud ab illius natura est inseparabile, & consequenter ipsius naturæ conveniens seu *naturale corpori* est.

Hæc propositio potest generalissime formari de eo, quod *naturale alicui rei* est.

§. 270. LL, ex attributis corporis humani conceptibiles ad J. N. spectant (§. 269.).

Hæc propositio inservit dijudicandis casibus quibusdam in moderamine inculpatæ tutelæ obviis, e. gr. ratione regressus ejus, qui ab aggressore in periculum vitæ conjicitur.

§. 271. Attributa animæ ab ejus essentia sunt inseparabilia (§. 228.). Sed cum essentia illius naturam constituat (§. 249.); attributa animæ ab ejus natura sunt inseparabilia, adeoque ei naturalia. Quicquid itaque ex attributis animæ concipi potest, illud ex ejus natura conceptibile & consequenter *animæ naturale* est.

§. 272. Natura humana naturis animæ & corporis unitis absolvitur (§. 4.) Sed attributa animæ ab illius natura (§. 271.), & attributa corporis ab ejus natura (§. 269.) sunt inseparabilia; Ergo attributa animæ & corporis, inter se unita, a natura humana separari nesciunt & ex illa sunt conceptibilia.

§. 273. Quicquid ex attributis animæ & corporis inter se unitis concipi potest, a natura humana separari non potest (§. 272.).

§. 274. Normæ seu leges, ex attributis animæ & corporis inter se unitis conceptibiles, a natura humana inseparabiles sunt (§. 273.).

§. 275. Dantur facultates & potentiæ, in anima & corpore obviæ, quæ eorum attributa constituunt. Quicquid ergo ex facultatibus & potentiis corporis & animæ, *in unione sumtis*, concipi potest, illud a natura humana divelli non potest (§. 273.).

§. 276. Quid sit *lumen mentis naturale*, ex §§. 271. & 275. novâ vice patet.

§. 277. Normæ seu leges, ex facultatibus & potentiis corporis & animæ, *in unione sumtis*, conceptibiles, a natura humana separari nequeunt (§. 275.), & consequenter homini, quà homini, *naturales* sunt.

§. 278. Quænam pugnent cum natnra rerum in genere ex §. 257.; cum natura corporis nostri ex §. 259. & 269.; cum natura mentis ex §. 261. 271.; cum natura humana ex §§. 266. 273. 275. facile perspici potest.

§. 279. Quid sit *convenienter vivere* naturæ rerum in genere, ex §. 257.; naturæ corporis nostri, ex §. 259. 269.; naturæ animæ ex §. 261. 271.; naturæ humanæ, ex §. 266. 273. 275. perspicuum est.

§. 280. Omnes facultates & potentiæ mentis ad Leges Logico-Morales (§. 207.), & ea, quorum corpus capax est, ad Leges, quas saltim maxime Mechanicas admiseris, reduci possunt. Hinc *vivere naturæ humanæ convenienter* perinde est ac vivere convenienter Legibus Logico-Morali-Mechanicis, copulative sumtis (§. 275.).

§. 281. Ad *prima naturæ homini* nostra sententia *cum brutis communia*, quæ haud iucongrue *naturam animalem* absolsolvere dicuntur, referas sensationem (§. 26.), phantasiam (§. 32.), associationem imaginum & affectuum (§. 34.), memoriam (§. 48.), analogum rationis (§. 107.), appetitus sensitivos (§. 154.), affectus (§. 157.), instinctus & stimulos naturales, quorum mentionem feci (§. 163. 164.), spontaneitatem (§. 186.). Normæ, quæ ex hisce omnibus derivari possunt, spectant ad ita dictum Jus Naturæ, quod natura omnia animalia docuit & quod cadit in hominem, qua animal.

§. 282. *Primis naturæ homini propriis*, quæ *naturam rationalem* distinguunt, annumeres actum reflectendi (§. 54.). comparandi (§. cit.), ideas generales & definitiones formandi (§. 56.), judicandi (§. 59.), ratiocinandi (§. 60.), experiundi (§ 69.), demonstrandi (§. 74), intellectum (§. 61.), rationem (§. 93.), voluntatem (§. 166.), noluntatem (§. 167), libertatem (§. 186. 187.).

Hæc attributa hominis communia & propria, h. e. ejus natura & animalis & rationalis, constituant *naturam humanam*, & ex quibus adeo jus N. nostrum humanum concipitur, quod non in bruta sed in hominem, quà talem cadit. Conf. §. 55.

§. 283. Si percurras facultates & potentias animæ, cohæsionem vel nexum in illis observabis, præcipue cum ex principio communi interno activo conceptibiles sint. De qua cohæsione valebit, quod jamjam §. 164. de instinctibus naturalibus indicavimus. Quam copulam si quis, vel observaverit vel violaverit in actionibus suis, is *naturæ humanæ convenienter* vel *disconvenienter vixisse* censendus est.

§. 284. Natura humana & ejus facultates vel potentiæ, eaque, quæ legitime argumentando inde deduci possunt, ab homine sibi relicto abstractione interveniente absque theologia naturali æque ac Mathesis, Physica, Logica, Ontologia cognosci possunt, quamvis hoc ipso non negentur, quæ theologia naturalis proponit, id quod ex inferius dicendis manifestum erit.

§. 285. Ad naturam accedere potest cultura & ars, quæ cum naturæ æmula sit, vestigiis naturæ attemperanda est.

EXER-

EXERCITATIO II.
DE
OBLIGATIONE MORALI ET LEGE NATVRALI EJVSQVE PRINCIPIO ET ORIGINE.

§. 286.

IUs naturæ & gentium vel ex solius naturæ hominis aliarumque rerum contemplatione vel ex axiomatibus divinis, vel ex utroque fonte derivare consueverunt sanctioris hujus disciplinæ commentatores.

§. 287. Utrique methodo, ex duplici fonte, §. praecedenti indicato, oriundæ statuendum est suum pretium. Methodus, qua ex immediata naturæ consideratione Juris naturalis veritates eruuntur, videtur facilior & cuivis homini, ratione prædito & sibi naturæ suæ conscio, magis pervia & superabilis, ac tandem ita comparata, ut qui ob ignorationem Summi Numinis omnia jura se posse pedibus conculcare arbitrantur, flecti possint ad primos saltem honestatis & justitiæ gradus observandos.

§. 288. Altera methodus, qua insignis hæc disciplina idiomatibus divinitatis superstruitur, ex adscensu rationis ad Deum & ex relatione naturæ rerum ad ejus auctorem oritur. Et cum jus naturæ sit dictamen rationis, hæc vero ens illud supremum ejusque perfectiones demonstrativa ratione cognoscat; homo in sphæra rationis spectatus ad ultimam illarum legum, ex natura sua aliarumque rerum cognitarum, originem penetrare potest, simulque cognoscere, custodiam juris Nat. cum illustratione gloriæ divinæ nexu indivulso copulatam esse. Conf. §. 826. 830. Quo facto nova in nobis cooriuntur motiva, quæ nos ad illud jus naturæ religiosius colendum determinare possunt.

289. Ex jure sermonis, inferius explicando, patebit, quantum valeant jura juranda. Quæ cum in jurante nullam efficaciam habeant vel ad detegendum verum, vel ad pacta sollicitius servanda, nisi ille de omnipræsentia & justitia Dei ultrice non minus quam remuneratoria convictus sit; nova ratio, eaque prægnans, nascitur, cur cognitio Numinis naturalis cum jure naturæ, ex sola natura humana elicito, sit combinanda. Eas proinde doctrinas jam indigitabimus, quæ naturæ & inde cognoscendi juris originem divinam commonstrant. Inferius adducemus veritates ex quibus Dei justitia & remuneratoria & vindicativa elucebit. Hac ratione nobis innotescet, non solum obligationem & legem, alias mere naturalem, etiam divinam esse, sed & peculiare dari pœnæ divinæ positivæ genus, rationi pervium. Inde patebit, utramque methodum feliciter combinari posse. Ut naturæ, ad DEVM Autorem relatæ, nomen angustius est; ita leges Naturæ ad attributa divina revocatæ illustriores & sublimiores efficiuntur.

§. 290. Ex Theologia naturali constat, dari ens a se seu necessario existens, diversum ab animabus nostris & mundo corporeo, quod dicitur DEVS (§. 928. 929. 939. 941. 945. 946. Metaph. WOLFF.).

§. 291. Vires activas corporum ita esse comparatas, ut vires eis oppositæ nullam involvant contradictionem, patet ex Cosmologia generali, quam dedit WOLFFIVS. Eædem itaque vires corporum contingentes sunt (§. 179.). Jam cum ejusmodi vis activa corporis dicatur natura ipsius (§. 237.) & omnes vires activæ corporum conjunctim sumtæ constituant *naturam rerum* seu *mundi totius*; natura corporis vel natura rerum ens contingens est. Neque adeo natura & corporis & mundi corporei, universim spectati, ens necessarium seu ens a se, quod Deus dicitur, esse potest. Id quod jam subindicavi (§. 234. 236.).

§. 292.

§. 292. Neque naturæ rerum possunt esse particulæ decerptæ ex Divinitate, cum ens a se seu Deus sit ens simplicissimum, adeoque in partes resolvi nescium. Natura itaque rerum non potest esse orta ex Deo, tanquam ex causa materiali.

§. 293. Neque desunt rationes, ex quibus evinci potest, vim animæ a DEO plane diversam esse. Novimus enim abunde, illius repræsentationes pendere a situ corporis in universo & a constitutione organorum sensoriorum. Jam vero cum Deum esse ens independens aliunde constet, vis animæ a DEO toto cœlo differt. Eum porro vis hæc repræsentativa animæ nostro conceptu ejus naturam absolvat (§. 248.); natura animæ a DEO diversissima est.

§. 294. Thesis præcedens ex contingenti vi repræsentativa mentis nostræ nova vice colligitur. Si mens ad seriem rerum, quam per plures annorum decursus sibi repræsentavit, curatius reflectat; alias series rerum repræsentabiles atque adeo longe alias vires repræsentativas esse compossibiles facili negotio intelligit. Vis itaque animæ ens contingens est (§. 179.). Natura ergo animæ e contingentium numero sit necesse est (§. 248.). Jam cum Deus sit ens necessarium, natura mentis DEVS esse non potest.

§. 295. Eandem naturam animæ nostræ non esse particulam, ex divinitate decerptam, eodem, quem §. 292. adhibuimus, modo demonstrari potest.

§. 296. Quod omnium possibilium, veritatum & essentiarum origo suo modo sit repetenda ex intellectu divino, adeoque ex Deo ipso, patet ex metaphysicis conf. §. 975. 976. MET. WOLFF. Hinc nisi Deus & intellectus divinus existeret, nullum possibile, nulla veritas, nullius rei essentia daretur. Proinde sub eadem hypothesi impossibili, nulla scientia, philosophia & Mathesis nulla, neque adeo ullum Jus naturæ & Gentium daretur.

§. 297. Essentiæ rerum sunt certa ratione ab intellectu divino & per consequens a DEO (§. 296.): hinc essentia

animæ nostræ ab intellectu divino, adeoque a Deo ipso dependet. Sed cum essentia animæ cum ejus vi repræsentativa & ejusdem natura identificetur (§. 250.); illa vis repræsentativa, illa natura animæ ab intellectu divino, adeoque a Deo, non tanquam a causa materiali (§. 292.), sed efficiente originem habet. Unde sequitur, ut, si per hypothesin impossibilem nullus Deus esset, etiam nulla daretur animæ natura.

§ 298. Omnes vires activæ e rerum possibilium numero sunt. Jam vero intellectus divinus est fons omnium possibilium (§. 296.); hinc si quis in consideranda rei natura solam vim activam spectaverit (§. 257.); intellectus divinus est fons omnium naturarum. Quæ conclusio eadem manebit, si vim activam rei cum ejus essentia combinatam appellare naturam velimus (§. 257.); cum essentiæ rerum eandem originem habeant (§. 296.).

§. 299. Rationem sufficientem existentiarum omnium rerum ex voluntate Entis a se seu Dei repetendam esse, ex theologia naturali notum est. Conf. §. 988. MET. WOLF. Hinc etiam existentia naturarum omnium rerum a voluntate Dei efficacissima derivanda venit. Id quod ob universalitatem ad existentiam naturæ & corporis & animæ nostræ applicari potest.

§. 300. Cum doctrina de obligatione morali sit momentosa & per plura Juris naturæ articulos se diffundat; sollicitos nos esse oportet de distincta obligationis notione eruenda. A singularibus itaque casibus, in quibus illo termino utimur, adscendamus ad illius ideam universalem. Respublica, quæ cives suos commovere vult ad fugienda furta, spolia, latrocinia, certamina singularia aliaque ejusmodi delicta, repræsentat legum transgressoribus suspendium, vivicomburium, capitis truncationem & alias ejusmodi pœnas. Pœnæ sunt species malorum. Hinc princeps in obligandis sibi subjectis mala repræsentata connectit cum actionibus fugiendis. Sed cum repræsentationes malorum, volun-

voluntatem nostram determinantes, motivis accenseantur (§. 170.); a principe motiva connectuntur cum actionibus, quas injungit civibus fugiendas. Si abstraxeris a principe & civibus, prodibit hæc notio universalis, quam debemus WOLFFIO: *Obligatio moralis in genere* est connexio motivorum cum actionibus. Fœcundam esse hanc ideam, ex sequuturis obligationis speciebus & ex conclusionibus eruendis cognosces.

Scholion. Probe annotes, nos hic loqui de obligatione morali in genere, id quod etiam formatio illius definitionis indicat. Et cum in speciebus plura deprehendantur, quam in genere; mirum non est, quod in speciebus obligationis moralis, e. gr. civilis, plura occurrant, quam quæ conspicias in obligatione, generatim sumta, qnippe quæ ita formanda est, ut illa ad obligationem & naturalem & positivam, eamque vel divinam vel humanam applicari possit. Porro si qua detur obligatio, (hypothetice loquor & nondum definio,) quæ moralis nostro sensu non est, illa pro specie obligationis moralis reputanda non est & illi consequenter hujus attributa incongrue applicarentur. Ponas quod tribuatur homini, intellectu destituto, obligatio reparandi damnum (jure, an injuria hoc fiat, ex §. 959. 960. patebit); hanc obligationem non dixeris moralem, quippe quæ in subjecto obligando intellectus usum requirit (§. 312.). Tandem notemus, quod, uti in definienda specie contenti esse non debeamus definitione generis, ita & in definienda specie obligationis, e. gr. civilis, non acquiescendum nobis sit in definitione obligationis generali, cum hoc casu differentia specifica sit exprimenda, quæ in obligatione civili ad metum cum actionibus civium fugiendis ab imperante copnlatum redit. Conf §. 749. spec. Jur. Gent.

§. 301. Licet princeps, qua talis, in obligatione civili non nisi malis arbitrariis repræsentatis utatur, de quo in Jur. Gen. acturi sumus fusius & explicatius; vocabulo tamen *motivorum* generali uti fas erit, cum bona æque ac mala determinare mentem nostram soleant (§. 175.). Ipse Theocrator

in decalogo aliisque locis sacrarum litterarum innumeris malorum non solum, sed & bonorum mentionem fecit, quibus populum Israëliticum & genus humanum ad recti cultum & malefactorum detestationem obligare voluit. Dantur casus, ubi superior rationes præcepti nec velit, nec possit explicare subjectis, idque ob rationem status sibi conscium; quibus tamen casibus nostra definitio minus repugnat, cum in illis sola imperantis voluntas sit subjectorum motivum actionis suscipiendæ vel omittendæ, id quod patet vel ex timore oriundo ex idea imperantis, quippe qui habet jus præcipiendi ac deinde puniendi conjunctum cum potentia, vel ex amore, quo cives feruntur erga principem, cujus de voluntate publicum egregium amplificandi satis certi sunt. Amorem non minus, quam timorem, tanquam affectus referri inter motiva, ex (§§. 158. 154. 155. 170.) constat. Et licet principi placeat allegare præscripti rationes; in his tamen saltem non semper residet subjectorum omnium motivum actionis exequendæ vel fugiendæ, cum fieri possit facile, ut paucis subjectis detur, introspicere legum rationes, ex intima systematis civilis indole sæpius repetendas. Proinde & in ejusmodi casibus motiva, quibus subjecti determinantur ad actus sibi prohibitos fugiendos, non nisi in voluntate imperantis latitare possunt. Conferas PUF. *Tr. de I. N. & G. L. I. c. 6.* §. 1. de qua materia suo loco plura dicturi sumus. Cur motivi vocabulo generaliori utamur, patet ex superioribus. Obligatio tendit ad flectendam voluntatem. Quæ determinatio voluntatis absque repræsentatione boni vel mali, adeoque absque motivis naturaliter & ordine concipi non potest (§. 175. 174. 170.).

§. 302. a) Quo debiliora vel fortiora sunt motiva, quæ connectuntur cum actione, eo debilior vel fortior est nostra obligatio moralis. In civitatibus pænæ sunt motiva, quæ copulantur cum actionibus civium. Si crescentibus delictis exasperentur pœnæ, fortiora & efficaciora motiva copulantur cum actionibus civium. b) Quot

b) Quot motiva adsunt in aliquo actu vel expediendo vel omittendo, totuplicem obligationem in eodem deprehendi necesse est. Hinc varii dantur casus, ubi quis ad aliquid expediendum multiplici ratione obligatus nostro sensu dicitur.

c) Si in quodam actu concurrunt motiva diversa a se invicem & distincta, in illo etiam diversæ a se invicem & distinctæ concurrere debent obligationes. *Diversitatem motivorum* dijudicabis ex diversitate repræsentationum boni vel mali, voluntatem nostram determinantium (§. 170.). Quænam repræsentationes boni vel mali diversæ sint, ex §. 51. patebit. Exempli loco ob oculos tibi ponas duos homines, qui oderunt peccare, alterum ex formidine pœnæ vel alius incommodi, alterum ex honestatis vel pietatis amore. Sic in eo, qui pietatem naturalem colit, videas alia motiva, illustrationem quippe gloriæ divinæ (§. 838.), quam in eo, qui non nisi honestati objectivæ (§. 327.) actiones suas attemperat. Sic in homine Christiano conspicua sunt nova motiva, ex opere redemtionis oriunda. Hoc consectario etiam in doctrina de jurejurando utemur.

d) Cum plura motiva nos determinare possint ad actionem unicam, illa conjunctim suma constituunt *motivum totale*, quod constat ex pluribus *motivis partialibus*. Hinc etiam nostra *obligatio totalis* a *partiali* probe discernenda est.

e) Hinc uti ex quantitate motivorum (per coroll. a. hujus §vi), ita ex numero motivorum, in unico actu concurrentium, quantitas nostræ obligationis totalis æstimanda venit. Similem casum deprehendimus in quantitate iræ, ex numero vel quantitate affectuum sociorum æstimanda.

f) Crescentibus, cessantibus, reviviscentibus motivis, crescit, cessat, reviviscit nostra obligatio.

g) Existentibus novis motivis in actu aliquo, progignitur

tur nova obligatio. Corollarium hoc ad doctrinam de jurejurando applicabimus.

h) collisione seu contradictione motivorum oritur, nostra sententia, collisio obligationum. Ponas ex gr. patrem, qui simul princeps reip. est, habere filium in proditorem patriæ degenerantem; ejus obligatio conservandi filium hoc casu repugnabit obligationi conservandi rempublicam; ab hoc in periculum extremum conjectam. Hæc contradictio obligationum oritur ex pugnantia motivorum, in parente, qui simul imperans est in civitate, simul obviorum. Exemplum habemus in Bruto, primo consule Romanorum & libertatis reip. restauratore.

i) Illud quod impedit, quo minus in alicujus mente excitari possit motivum, impedit etiam quo minus in ipso nascatur nostra obligatio.

k) Quidnam inspicere debeat judicaturus de alterius obligatione, vel eandem correcturus, facile patet.

l) Si ponamus, dari homines, in quibus nulla boni vel mali repræsentatio & per consequens nullum motivum, adeoque nec spes, nec metus excitari possit, ille nostro sensu obligari nescit. Huc spectat illud: *Mori qui scit, cogi* h. e. obligari externe nescit. vid. BEYERI. *delin. Jur. Germ. L. III. c.* 1. §. 33. Anaxarchi factum, huc rediens, ex historia notum est.

§. 303. Demonstrationes animum nostrum certum de veritate vel falsitate alicujus rei, adeoque convictum & immobilem reddunt. Hinc si motiva nitantur rationibus apodicticis, obligatio illa constantior esse debet (§. 300.). Quamnam obligationem motiva, argumentis probabilibus superstructa producant, ex indole rerum probabilium, cum rebus demonstrativis collatarum, facile constat.

§. 304. Repræsentationes bonorum vel malorum sunt vel veræ vel falsæ seu erroneæ. Dantur itaque motiva vera, dantur

dantur erronea seu falsa (§. 170.). Hinc nostra obligatio vel *vera* seu recta vel *erronea* est, quam posteriorem esse *spuriam*, ex §. 334. patebit.

§. 305. Aliunde novimus, non nisi possibilia existentiæ reddi posse. Hinc impossibilia, absolute talia ad existentiam transferri non possunt.

§. 306. In obligatione motivum connectitur cum actione (§. 300.), quæ est res ad existentiam transferenda. Hinc actio debet esse possibilis. Impossibilium itaque, absolute talium, nulla datur obligatio (§. 305.).

§. 307. Quæ ope virium animæ, corporis atque status externi existentiæ dare possumus, *ea in potestate nostra posita* intelliguntur. Quæ secus se habent, *extra nostram potestatem* sunt. Huc referas ea, *quæ ratione nostri naturaliter possibilia*, distinguenda ab iis, quæ judicantur moraliter possibilia vel impossibilia, de quibus §. 483. egimus.

§. 308. Quæ naturaliter sint in nostra potestate, vel minus ratione animæ & corporis, multiplici modo ex §. 254. 260. 269. 271. 273. 275. perspicimus.

§. 309. Commissio vel intermissio actionis a viribus animæ, corporis atque status externi dependet. Hinc obligatio moralis requirit actiones, quæ sunt in hominis obligandi potestate positæ (§. 307. 300.). Actiones proinde, quæ naturaliter sunt extra nostram potestatem, in sphæra naturali obligationis moralis impatientes sunt.

§. 310. *Actiones*, quæ in potestate nostra positæ sunt, dicuntur *liberæ ratione executionis*. Obligatio itaque requirit actiones liberas, si modum illas exequendi spectaveris (§. 309.), adeoque se extendit ad motus corporis voluntarios (§. 193.).

§. 311. Dantur actiones animæ non minus quam corporis, quæ quidem ex essentia & natura utriuslibet consequuntur, minus tamen potestati nostræ subsunt, quales sunt voluptas, tædium, appetitus, aversatio, affectus, nec minus instinctus naturales (§. 131. 135. 154. 155. 158. 163.).

Intuitu

Intuitu corporis huc spectant actiones vitales, concoctio, transspiratio, rhonchus. Ejusmodi *actiones* dicuntur *mere naturales*, & actionibus liberis, §. 310. definitis, opponuntur. In ejusmodi actiones naturales non cadit obligatio (§. 309.). Sic aliquis nec præmiis, nec pœnis obligari potest ad amandam puellam, quæ sibi videtur deformis & imperfecta.

§. 312. In homine moraliter obligando per §. 300. cum actionibus connectuntur motiva, h. e. repræsentationes bonorum vel malorum, voluntatem determinantes (§. 170.). Jam cum repræsentationes ad intellectum spectent (§. 61.); in subjecto moraliter obligando usus & intellectus & voluntatis requiritur. Hinc obligationis gradus gradu intellectus dimetiendus est. In quo itaque nullus datur usus intellectus, is moraliter obligari nescit. Neque adeo ille, qui aliquam actionem expediendam vel fugiendam pro ratione circumstantiarum scire non potuit, ad eam eadem ratione obligatur. Et quæ impediunt intellectus usum, obligationem moralem impedire censentur.

§. 313. In rebus absolute necessariis nulla datur electio neque libertas, per consectarium 3. §. 187., nec adeo ullum voluntatis exercitium, per Scholion §. 201. Hinc res absolute necessariæ obligationem respuunt (§. 312.). Jam vero cum omnia sint vel necessaria vel contingentia (§. 178. 179.); in rebus non nisi contingentibus obligatio moralis locum habere potest.

§. 314. *Spes* est voluptas concepta ex bono obtinendo. *Metus* est tædium, quod percipimus ex malo futuro. Jam vero obligamur vel per bona, vel per mala repræsentata (§. 300.), ergo vel per spem excitatam vel per metum nobis injectum moraliter nostro quidem sensu obligari possumus. Huc referas definitionem B. THOMASII, quæ in F. I. N. G. §. 60. c. 4. L. 1. traditur.

§. 315. Obligari possumus vel per voluptatem vel per tædium (§. 300. 172. c.), adeoque vel per perfectiones vel

per

per imperfectiones repræsentatas (§. 131. 135.), nec minus per affectus (§. 161.).

§. 316. Obligatio moralis requirit actus spontaneos (§. 300. 186.), & libertatem mentis (§. 187. 312. 313.), Unde patet, quod eidem obligationi necessitas & intrinseca & extrinseca repugnet (§. 189.).

§. 317. *Auctor* aliquis dicitur *actionis*, cujus existentia vel non existentia ad illius voluntatem efficacem referri debet. Hac notione generaliori, qua & usi sumus in doctrina de imputatione (§. 567.), etiam hic adhibebimus. Enim vero in homine, moraliter obligando, usus voluntatis requiritur (§. 312.), h. e. necesse est, ut ille actionem committendam velle, & omittendam nolle possit; homo itaque obligandus ita comparatus esse debet, ut ejus actiones committendæ vel fugiendæ ad illius voluntatem referri possint. Sed cum in obligatione morali exigatur commissio vel intermissio actionis, ab usu virium subjecti obligandi dependens, hujus voluntas ad actum externum contendere debet, nisi impedimentum, superari nescium, obstet. Quæ *voluntas* cum dicatur *efficax*; *homo moraliter obligandus ita comparatus esse debet, ut ejus* actionum existentia vel non existentia ad illius voluntatem efficacem referri, isque consequenter *pro autore earundem haberi mereatur.*

Consectarium 1. Cum in homine obligando voluntas efficax committendi vel omittendi actiones requiratur, a qua decretum divelli nescit; in subjecto moraliter obligando jure exigitur, ut illud aptum sit ad formandum decretum expediendi actionem, vel illam omittendi, & in cujus adeo decreto voluntatis actiones susceptæ vel omissæ rationem habent (§. 41. 42.).

Consectarium. 2. Si eum velimus cum aliis vocare autorem actionis, cujus in voluntatis decreto illa rationem habet; homo obligandus etiam ita comparatus esse debet, ut pro autore actionis haberi possit *per Consectar. I.*

Scholion.

Scholion. Hunc conceptum autoris actionum secutus sum in prima editione. Sed cum inde sequatur, eum, cujus ad decretum voluntatis actio aliqua referri non possit, & consequenter culpose peccantem pro illius autore haberi non posse; notionem generalius formare debui, ut illa & ad actus culposos applicari possit, & ut hac ratione eorundem imputabilitatem demonstrare mihi concederetur.

Consectarium. 3. Cum furiosi, mente capti, infantes, homines instar brutorum educati intellectus & voluntatis usu destituantur, iidem moraliter nostro sensu obligari nesciunt (§. 312.).

§. 318. Si nexus motivi cum actionibus proxime possit intelligi ex natura nostra, in se spectata, *obligatio* nuncupatur *naturalis*. Si nexus motivi cum actionibus dependeat ex arbitrio alicujus entis externi superioris, a natura nostra diversi, *obligatio positiva*, *arbitraria* & *externa* dici potest. Superior est vel DEUS vel homo. Hinc ejus generis *obligatio* posterior est *vel divina vel humana.*

§. 319. Obligatio positiva absque superioris voluntate concipi non potest (§. 318.).

§. 320. In obligatione duo, a se distinguenda, occurrunt, ens nimirum obligans & subjectum obligandum, seu quod obligari se patitur. Hinc *obligatio* in *activam* & *passivam* commode dispescitur.

§. 321. Actus, cum quo connectitur motivum, vel expediendus est vel intermittendus. Unde nata est divisio *obligationis* in *affirmativam* & *negativam.*

§. 322. De speciebus obligationis positivæ loco convenienti agemus, solliciti jam de indole & origine augusta obligationis naturalis proprius inspicienda.

§. 323. Mutationes, tanquam effectus, ex actibus, libere susceptis, tanquam causis oriri solere, §§. 194. & 204. subindicavimus. Vestigia magni hujus principii in scriptorum recentiorum non minus quam antiquiorum monumentis

numentis reperies. Huc spectant plures sapientiæ & prudentiæ regulæ. Ejusmodi sunt:

a) Semper tecum in suscipiendo actu cogites, quid inde sequuturum sit.

b) Per quod quis peccat, per idem punitur & idem.

c) Principiis obsta, sero medicina paratur.

d) Mala serpunt. Fœcunda bonorum & malorum semina.

e) Si quis semel consentiat in actum aliquem turpem, is altera vice data occasione celerius & minori cum repugnantia in actum ejusmodi consentiet.

f) Deliberandum est diu, antequam aliquid suscipias.

g) Minoris momenti sæpius videtur actio ratione temporis præsentis, quæ vero futurorum consectariorum fœcundissima est. Hinc historia dicitur theatrum prudentiæ & sapientiæ, quatenus ea nobis actiones hominum indigitat, ex quibus prognatæ sunt sæpius mutationes gravissimæ. Felix est illa educatio, ubi hujus axiomatis ratio habetur. Contra quod quantopere peccatum fuerit à Romanis, elegantissima Juvenalis Satyra XIV. L. V. testatur.

§. 324. Quædam actionum liberarum consectaria concipi possunt vel ex modo compositionis nostri aliorumque corporum seu eorum essentia (§. 242.), vel eorum vi activa. Essentia & vis activa corporum constituit eorum naturam (§. 257.). Ergo actuum liberorum, quos motus corporis voluntarios vocavimus (§. 193.), consectaria ex naturis corporum conceptibilia sunt adeoque ex illis descendunt. Huc referas sanitatem & agilitatem corporis, nec minus ejus morbos. Actuum liberorum quorundam consectaria possunt perspici ex attributis & potentiis animæ. Jam cum ea omnia, quæ ex attributis & potentiis animæ concipi possunt, sint naturalia ratione animæ (§. 271.); quorundam actuum liberorum con-

ſectaria ex natura animæ ſunt conceptibilia adeoque ex illa deſcendunt. Exempli loco ſit confuſio, ex tumultuaria ſtudiorum tractatione oriunda.

§. 325. Dantur actuum liberorum conſectaria, quæ ex natura humana ſunt conceptibilia, adeoque ex illa deſcendunt (§. 324. 273. 275.).

§. 326. Naturâ humanâ cum actionibus liberis copulata & connexa quædam conſectaria ſunt (§. 73. 325.). Hoc etiam admitti debet ab atheo.

§. 327. Conſectaria actuum noſtrorum liberorum tendunt vel ad perfectionem vel ad imperfectionem noſtram (§. 124. 126.) adeoque vel bona vel mala ſunt (§. 141. 145.) Ergo naturâ humanâ in ſe ſpectata cum actionibus noſtris liberis bona vel mala quædam corollaria copulata ſunt (§. 326.), ob quæ actiones ipſæ liberæ vel bonæ vel malæ dicuntur. Et cum conſectaria illa ordine ab actionibus ſeparari non poſſint, ipſa honeſtas vel pravitas, adeoque moralitas noſtro quidem conceptu ab actionibus liberis inſeparabilis judicatur. Quam ob rationem ipſæ ejusmodi *actiones per ſe & natura ſua bona vel mala* nuncupari poſſunt, eisdemque tribuitur *moralitas intrinſeca* ſeu *objectiva*, noſtro quidem ſenſu, quatenus bonitas vel pravitas ex earum indole naturali cognoſcitur. Conferas B. GODOFREDI OLEARII Tr. Germ. de Meſſia p. 464. 465. Verba Viri inſignis hæc ſunt: *So ſeynd denn ja die Pflichten, welche das Chriſtenthum erfordert, der Menſchlichen Natur ſo anſtändig, ſo vortheilhaſſtig und eines jeden beſondern Beſten ſo wohl als dem gemeinen ſo gemäſs und gleichformig, daſs wenn wir auch keine Abſicht auf die Religion und den GOtt dadurch zuleiſtenden Dienſt haben wolten, wenn wir die Belohnung und Beſtraffung eines zukünfftigen Lebens nicht vor Augen hätten, wenn uns GOtt dieſelben nicht beſonders aufgeleget und anbefohlen, ſo würde doch die geſunde Vernunfft dieſelben zur Förderung unſerer zeitlichen Wohlfarth von uns erfordern &c.* E contrario *moralitas actionis extrinſeca* ſeu

jectiva audit, quæ rationem in arbitrio imperantis habet τὸ morale præcepti tertii decalogi ad moralitatem intrinsecam, τὸ ceremoniale vero ad extrinsecam spectat. Illud est absolute necessarium, immutabile & indispensabile; hoc vero contingens, mutabile & dispensabile est.

§. 328. Naturæ rerum tam ratione possibilitatis quam actualitatis à Deo dependent (§. 297. 298. 299). Jam cum naturâ humanâ, in se spectatâ cum actionibus liberis bona vel mala corollaria copulata sint (§. 327.) DEUS per naturam humanam, ad se, tanquam illius autorem, relatam bona vel mala consectaria cum actionibus humanis copulavit. Summum proinde Numen fons & origo est moralitatis actionum intrinsecæ. Conf. §. 810.

§. 329. Bona & mala actionum corollaria sunt motiva voluntatis & noluntatis (§. 170.). Natura igitur cum actionibus liberis, quæ sunt per se bonæ vel malæ, motiva sunt copulata (§. 327.). Hinc nostro sensu natura obligamur ad actiones per se honestas expediendas & per se turpes fugiendas (§. 300.).

§. 330. Deus per naturam humanam certa motiva connexuit cum actibus hominum liberis (§. 328. 170.), adeoque per eandem nos obligat ad actiones per se bonas exequendas. Obligatio proinde naturalis est etiam divina (§. 322.). Hinc *vox naturæ vox Dei* audit. Unde porro patet, quod vivere convenienter naturæ idem sit ac vivere convenienter nutui divino.

§. 331. Bonum minus præstans est malum comparativum ratione boni præstantioris, eo ipso amittendi (§. 149.). Jam vero cum natura nos obliget ad evitanda mala (§. 329.). etiam illa nos obligare debet ad evitandum bonum minus præstans, adeoque ad bonum præstantius, bono inferiori præferendum.

§. 332. Ex §vo 150. & 329. eodem modo demonstratur, naturam nos obligare ad malum minus malo majori

præferendum. Conf. §. 302. Aliam demonſtrationem videbis in WOLLF. doctr. mor. §. 10.

§. 333. Obligatio naturalis eſt etiam divina (§. 330.) Hinc Deus nos obligat ad bonum majus bono minori & ad malum minus malo majori præferendum (§. 332. 333.).

§. 334. Neque Deus, neque natura nos ſimul ad bona & mala obligare poteſt. Cum itaque Deus & natura nos obligent ad bona amplectenda & ad mala fugienda, per §§. præc. neque Deus, neque natura nos obligat vel ad mala amplectenda, vel ad bona fugienda, vel ad malum majus minori, vel ad bonum minus majori præferendum (§. 329. 330. 331. 332. 333.). Siquis ergo repræſentationibus bonorum vel malorum erroneis actiones ſuas attemperet in ſui aliorumque perniciem, hoc nec DEO nec naturæ tribuendum. Enim vero obligatio eſt vel recta vel erronea; obligatio ergo naturalis non niſi recta eſt. Unde patet, obligationem erroneam neque naturalem neque divinam, ſed ſpuriam eſſe. Confer. §. 304.

§. 335. Malum totius eſt verum malum, malum partis, totum conſervans vel augens, eſt verum bonum atque ſic malum apparens (§. 150. 146.).

§. 336. DEVS & natura noſtro ſenſu nos obligant ad bonum totius bono partis, totum deſtruenti; nec minus ad malum partis, totum conſervans vel augens malo totius præferendum (§. 333. 331. 332. 149. 335.). Modus argumentandi, quo uſi ſumus §. 334. etiam hic adhiberi poteſt.

§. 337. DEVS & natura nos obligant ad incommodum, quod majus ſequitur commodum, perferendum & anteponendum commodo, quod majora ſequuntur incommoda (§. 151. 331. 332. 333.. Eadem argumentatio, quam adhibuimus §. 334. etiam ad hanc propoſitionem applicari poteſt.

§. 338. Ex præcedentibus facile dijudicari poſſunt hæ propoſitiones, philoſophis quibusdam antiquioribus jamjam frequentatæ:

Ea

Ea voluptas, quæ aut majorem pellit voluptatem, aut graviorem molestiam parit, fugienda;

Ea molestia, quæ aut majorem avertit molestiam aut uberiorem voluptatem creat, amplectenda.

§. 339. Ponas duo remedia, quibus in defensione nostri contra inimicos uti possumus & quorum alterum altero mitius est, ex præmissis doctrinis facile perspicitur, prius remedium posteriori præferendum esse. Id quod in jure defensionis, inferius evolvendo, locum habet.

§. 340. Natura sæpius dicto sensu nos obligat ad facienda ea, quæ nos perficiunt & ad fugienda, quæ nos imperfectiores reddunt (§. 329. 331.). Unde nascitur hæc regula generalis, cui actiones liberas attemperare obligamur & quam debemus WOLFFIO,

Fac ea, quæ te statumque tuum perfectiorem efficiunt; omitte ea, quæ te statumque imperfectiorem reddunt.

Consectarium. Ea sunt tibi facienda, quæ voluptatem duraturam progenerant, & omittenda, quæ tædium duraturum progignunt (§. 131. 135.).

§. 341. Amplificationem gloriæ summi NUMINIS & studium perficiendi alios homines à nostro perfectione vera separari non posse, §. 699. 704. 833. 834. 836. demonstrabimus.

§. 342. Si quis velit cognoscere, utrum actio data nos perfectiores, an imperfectiores efficiat;

1) attentus sit ad mutationes, ex actione posita oriundas & vel mentem, vel corpus vel statum externum afficientes (§. 194.).

2) examinet, utrum status ex actione resultans antecedenti statui vel respondeat, vel contradicat, seu, utrum inde consensus, an contradictio statuum subnascatur (§. 124. 126.).

§. 343. Omnes actiones liberæ vel nos perficiunt, vel imperfectiores reddunt (§. 310. 194. 195.). Ad actiones utriusque generis cum regula, §. 340. demonstrata, appli-

cari possit, nec ulla actio detur, quæ non ad alterutrum actionis genus spectet; ea se ad omnes actiones liberas extendit.

§. 344. *Regula* seu *norma* est propositio, cui certa varia vel coexistentia vel successiva accommodantur. Varia ipsa ejusmodi vocantur *normata seu normanda.*

§. 345. Ejusmodi regulæ seu normæ jam antiquitus dictæ sunt *leges*, generalissime sumtæ. vid. MARTINII *Lexic. phil. voce lex N.* 17. & IAC. THOMASII *dissert. de potest. legislatoria* §. 8. Et cum dentur propositiones generales, quibus actiones & motus corporum mundi & partialium & totalium attemperantur; indagatores rerum naturalium inciderunt in *leges corporum* seu *physicas.* Huc referas LL. seu *jura poli*, à Keplero detecta, leges motus & mechanicas, hydrostaticas, refractionis & innumeras alias. Eadem ratione matheseos puræ cultores eruerunt *leges numerandi* Dyadicæ, Tetradicæ, decadicæ, *progressionum & seriarum infinitarum.* In facultatibus animæ observarunt Psychologi *legem imaginationis* (§. 34.), appetitus (§. 175.) & alias. Sic in animali, qua tali, annotantur motus & actiones, certis attemperatæ propositionibus, quæ occasionem dederunt naturali legi & juri, quod natura omnia animalia docuit, & exprimis naturæ, homini cum brutis communibus (§. 281.), derivandum. Tandem in homine, qua tali, deprehenditur facultas edendi actiones liberas (§. 310.), quibus ille felicitatem vel infelicitatem suam aliorumque promovere potest, & quæ non minus ad propositiones quasdam generales, præcipue ex primis naturæ homini propriis (§. 282.) eliciendas, conformandæ sunt.

§. 346. Inde nascuntur regulæ, quibus homo actiones liberas attemperare obligatur, & quæ dicuntur *leges morales*, quatenus eæ legibus physicis aliisque quarum §. præcedenti mentionem fecimus, contradistinguantur non solum,

lum, sed & se non nisi ad actiones liberas, morales appellari solitas (§. 310. 196.) extendant.

§. 347. Notemus hic, nomen generis sæpe speciei, præsertim excellentiori, peculiariter adhærescere, id quod monuit GROTIVS §. 3. *C. I. L. 1. de I. B. & P.*

§. 348. Lex seu jus est propositio obligatoria (§. 346. 344.).

§. 349. Obligatio est vel naturalis vel positiva, quæ posterior denuo in divinam & humanam dividitur (§. 318.). Hinc *leges*, in mundo morali consideratæ, sunt vel *naturales* vel *positivæ*, & hæ vel *divinæ* vel *humanæ* (§. 346.). Diversitatem legum ex diversitate obligationis oriri, facile intelligitur.

§. 350. *Lex naturalis* est norma, cui actiones liberas ductu naturæ attemperare obligamur.

§. 351. Lex seu jus naturale sumitur vel generalissime pro quavis norma morali; vel specialiter pro normis, quibus officia aliis debita accommodari debent; vel specialissime pro illis regulis, quibus non nisi in officiis necessitatis, alteri præstandis, utimur, & ad quas adimplendas alter me invitum in statu naturali per bellum, & in statu civili per processum compellere potest. Conf. *Thomasii* Fundam. I. N. §. 30. c. 5. L. I. Hoc jus Naturæ strictissime sumtum alias dicitur Jus Belli & Pacis, in controversiis hominum & populorum ventilandis & dirimendis adhiberi solitum. Ultimum hoc jus, de quo delineando nos inprimis solliciti sumus, probe discernendum est à legibus naturæ sublimioribus, quarum observatio amori, humanitati, verecundiæ & pietati nostræ relinquitur. Sed cum ejusmodi discriminis rationem habere non possimus, nisi indolem officiorum a se invicem discernendorum, propius inspiciamus; attingendi nobis sunt fontes, cuilibet speciei officiorum proprii, qui tamen omnes ex fonte communi concipi possunt.

§. 352. Propositio, §. 340. demonstrata, ejusmodi regula est, cui actiones liberas ductu naturæ attemperare obligamur; ergo illa propositio est lex naturalis (§. 350.).

Scholion. Eandem propositionem esse legem naturalem eo minus dubitaveris, quo magis eam ex lege appetitus, §. 175. tradita, concipiamus. Lex quippe appetitus eo tendit, ut nil nisi bona velimus, & nil nisi mala nolimus. Ea quæ bona sunt, nos perficiunt, & quæ mala sunt, nos imperfectiores reddunt; ergo & ductu naturæ nil volumus, nisi quod nos perfectiores efficit, & nil nolumus, nisi quod nos imperfectiores reddit. Et si eo dispiciamus, ut penetremus, quænam nos vere efficiant perfectos, vel imperfectos; etiam appetitus ad veras perfectiones acquirendas, & aversatio ad veras imperfectiones evitandas contendet. Legem vero appetitus esse in nostra natura fundatam, exercitatio prævia commonstrat.

§. 353. *Principium adæquatum alicujus disciplinæ* dicitur propositio, quæ continet rationes propositionum nec plurium, nec pauciorum, quam quæ in illa disciplina obveniunt (§. 42.). Unde patet, quod *principium adæquatum juris Naturæ* sit propositio, quæ continet rationes casuum nec plurium, nec pauciorum, quam qui in jure Naturæ obvii sunt. Jam vero propositio §. 340. demonstrata ad omnes actiones liberas, easque nec plures nec pauciores, quam quæ ad I. N. spectant, se extendit (§. 343); eadem ergo propositio non nisi rationes casuum, in sphæra juris Naturæ obviorum, continet, atque sic principium adæquatum Juris Nat. est. Idem principium esse verum, certum & indubitatum ex §. §. 62, 63. 64. & ex analysi demonstrationis, qua illud nititur, clarescit.

Scholion. Notes, quod hic de principio juris Naturalis, generalissime sumti, sermo sit, (§. 351.). Illud esse adæquatum, eo lubentius concesseris, si consideres, nos in progressu operis demonstrasse, quod officia & erga Deum, & erga alios nostræ sortis sint actiones liberæ, quibus

bus perfectiores ipsi efficimur. Conf. §. 699. 833. 834. Enim vero cum principium nostrum nobis inculcet, ut actiones nostras liberas amplificationi perfectionum nostrarum omni annisu accommodemus, illud etiam ad officia, & summo Numini, illustrando quippe Ejus gloriam, & aliis hominibus exhibenda sese extendit. Ponas vero, quod eadem officia ita se habeant, ut eorum custodia perfectionibus nostris promovendis & inde dependenti felicitati nostræ amplificandæ nihil tribueret; principium, à nobis assumtum, pro adæquato in tota sphæra Juris Nat. generalissime sumti, haberi non mereretur.

§. 354. Bonitas vel pravitas ab actionibus liberis inseparabilis (§. 327.), adeoque immutabilis est. Jus Nat. actus per se bonos præcipit, & eos, qui per se turpes sunt, prohibet (§. 352.), ergo Jus Nat. est immutabile.

§. 355. Qui in hac disciplina omnia revocant ad *convenientiam actuum cum natura*, eorum sententiam defendi posse, ex §. §. 340. 124. intellectu facile est.

§. 356. Ob copulam, quæ est inter actiones liberas & earum consectaria, illæ dicuntur bonæ vel malæ (§. 197.). Ad dijudicandam itaque honestatem vel pravitatem actionum liberarum requiritur perspicientia nexus, qui est inter actiones & earum consectaria. Actiones liberæ & earum consectaria possibilibus rebus annumerantur (§. 38.); ad investigationem erga moralitatis actionum requiritur perspicientia nexus rerum possibilium. Quæ cum ratio dicatur (§. 93.), rationis vis nos condocet, quæ actiones sint bonæ, quæ malæ.

§. 357. Quæ §. præcedenti de ratione demonstrata sunt, non minus applicanda veniunt ad analogum rationis h. e. ad expectationem casuum similium (§. 107. 108.). Ejusmodi expectatio casuum similium experientiæ tribuenda (§ 71.); experientia itaque nos condocet bonitatem vel pravitatem actionum liberarum.

§. 358. Jus Nat. actiones bonas praecipit & malas prohibet (§. 352.). Ratio itaque & experientia sunt magistrae juris Naturae (§. 356. 357.). Qui proinde vivit convenienter rationi & experientiae, juri naturae convenienter agit.

§. 359. Vox rationis est vox naturae (§. 358.) adeoque & vox DEI (§. 330.).

§. 360. Quam necessarius sit juris N. cultori rationis cultus & experientiae, ex §. 359. patet. Neque inde minus constat, juris naturae incrementa ab rationis & experientiae regularum amplificatione dependere. Et quousque se extendunt ratio & experientia in dijudicanda moralitate actionum, eousque patet jus naturae humanum. Et cum studium historicum experientiam nostram nimium quantum amplificare possit, illius utilitas in colendo jure Naturae manifestissima est.

§. 361. Obligatio naturalis est etiam divina (§. 330.). Leges proinde naturales sunt etiam divinae (349. 350.). Hinc propositio §. 340. demonstrata pro lege divina jure summo habetur (§. 352.). Hic probe notandum, quod duplices dentur LL. divinae, naturales quippe & positivae. Illae in objecto, de quo praecipitur, hae in subjecto praecipiente tantum & in sola ejus voluntate rationem habent. Hinc *moralitas objectiva* est ratio divinae legis ex ipsa objecti, circa quod LL. divinae versantur, indole petita. vid. *Canzii Usum Phil. Wolf. in Theologia p.* 445. Hinc & LL. divinae sunt vel necessariae, immutabiles & irrevocabiles, quales deprehenduntur in decalogo & Jure Naturali, vel contingentes & revocabiles, quales sunt LL. ceremoniales & forenses, quippe quae rationem in voluntate divina habebant & moralitatem subjectivam nanciscebantur.

Scholion. Reflectas hic ad Deum, qui fons & origo est omnium LL. naturalium, cum natura & obligatio naturalis ab eo dependeat.

§. 362.

§. 362. Consectarium bonum, tanquam motivum, cum actione libera expedienda connexum, *præmium*; consectarium malum, tanquam motivum cum actione libera fugienda copulatum, *pœna* dicitur, quam GROTIVS per malum passionis, quod infligitur ob malum actionis, definivit.

§. 363. Connexionem præmiorum vel pœnarum cum actionibus liberis esse obligationem, ex §§. 300. 363. intelligitur.

§. 364. Consequens actionis vel ex ipsa natura immediate vel ex arbitrio imperantis concipi potest. Hinc *pœna* non minus quam *præmia* vel *naturalia* vel *positiva* seu *arbitraria* sunt (§. 362.). Et cum superior vel DEVS vel homo sit, *pœnæ & præmia positiva* in *divina & humana* dispescuntur.

§. 365. Corollaria vel bona vel mala, quæ naturâ humanâ cum actionibus liberis copulata deprehenduntur, ab ipso DEO cum iisdem actibus per naturam conjuncta esse demonstravimus (§. 328.). Pœnæ itaque & præmia naturalia etiam divina esse distincte cognoscimus (§. 364.).

§. 366. Actiones per se bonæ præmiis naturalibus & actiones per se male pœnis naturalibus, iisque divinis stipantur (§. 327. 364. 365.). Conf. §. 1450.

§. 367. Voluptas prædominans *gaudium*, tædium vero prædominans dicitur *tristitia*.

§. 368. *Felicitas philosophica* est status gaudii durabilis. *Infelicitas* vero status tristitiæ duraturæ appellatur.

§. 369. Lex naturalis præcipit actiones, quibus perfectiones nostræ, eæque veræ promoventur (§. 352. 334.). Hinc eadem lex eo tendit, ut progrediamur ab una perfectione vera ad novas. Qui itaque juri naturali obtemperat; in eo nascitur voluptas vera & increscens (§. 131.), adeoque & gaudium (§. 367.), idque durabile. Jam vero cum status gaudii durabilis dicatur felicitas (§. 368.), legis naturalis cultus nos reddit felices.

§. 370. Pari ratione demonstrari potest, violationem juris Nat. nos reddere infelices (§. 352. 135. 367. 368.

E 5 §. 371.

§. 371. Habitus actiones liberas attemperandi legibus naturalibus *virtus philosophica*, & habitus actiones liberas dirigendi contra leges naturales *vitium* dicitur.

§. 372. Leges naturales sunt divinæ (§. 361). Virtus itaque philosophica est habitus attemperandi actiones liberas certis legibus divinis (§. 371.).

§. 373. Virtus est habitus se statumque suum perficiendi (§. 371. 352.), & amplificandi felicitatem suam (§. 369.). Conf. §. 851. 852.

§. 374. Vitium est habitus se statumqne fnum imperfectiorem efficiendi (§. 371. 352.), & promovendi infelicitatem suam (§. 370.).

§. 375. Distinguas felicitatem (§. 368.) a fortuna prospera, & infelicitatem (§. cit.) ab infortunio. Per *fortunam* intelligimus nexum causarum in nostram perfectionem vel imperfectionem tendentium, quem prævidere in nostra potestate situm non est.

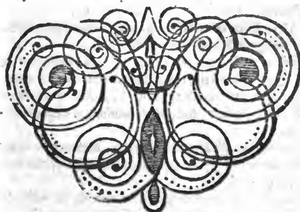
§. 376. Virtutem juxta mentem Cel. WUCHERERI esse conformationem actionum ad ductum rationis, patet ex §. 371. 358. Conferas §. 94. Dicatur in prælectionibus de methodo proficiendi ex aliorum doctorum virorum scriptis, & quam §. 792. indicavimus.

§. 377. Notemus jam hanc catenam moralem. Felicitas supponit virtutem (§. 373.), virtus libertatem (§. 371.), libertas rationem & intellectum (§. 204. 186.), intellectus actum reflexum (§. 61. 54.), & actus reflexus attentionem (§. 49.). Quæ si contuleris cum §. 282. felicitatem ex primis naturæ homini propriis derivandam esse perspicies. Nec minus ex hisce intelligentes & cordatiores viri cognoscent, debuisse nos in prima exercitatione esse fusiores, eique intexere plures Metaphysicæ articulos, quos ex sat celebri systemate WOLFFII, quem veneramur, grata mente depromptos esse, ingenue fatemur.

§. 378. Virtus est habitus se statumque suum perficiendi (§. 373.). Cultus ergo virtutis cum intensiori voluptate

copula-

copulatus est (§. 131.). Eodem modo perspicitur, vitia tædiis stipari & doloribus (§. 374. 135.). Hinc virtus sibimetipsi præmium, & vitium sibimetipsi pœna est. Licet proinde peccare sit dulce, si tempus præsens spectaveris, voluptas tamen ejusmodi semper degenerat in tædia vehementia, adeoque tantum apparens est & fugienda (§. 338.). Inde patet, quod peccare sit amarum, si funesta consectaria, a natura pendentia spectaveris. De lege itaque naturali, de virtute & vitio philosophico accipiendus non est locus, in pastore fido equitis GUARINI obvius: *Se 'l peccar' è si dolce, e'l non peccar si necessario: ò troppo imperfetta natura, che repugni alla legge: ò troppo dura legge, che la natura offendi.* Ejusdem operis autorem ingeniosissimum a nostra thesi non fuisse alienum, ultima in hoc dramate verba testantur: *Non è sana ogni gioia, nè mal cio che v' annoia. Quello è vero gioire, che nasce da virtù dopo il soffrire.*

EXER-

EXERCITATIO III.
DE
IMPVTATIONE MORALI.

§. 379.

Vt ideam imputationis distinctam efformare possimus, repræsentemus nobis casum singularem, in quo imputationis vocabulo utimur, & qualem hunc esse novimus, si quis ita argumentetur:

Titius violavit majestatem principis.

Qui violat majestatem principis, is hac vel illa pœna afficiendus.

Ergo Titius hac vel illa pœna afficiendus est.

§. 380. Ex hoc & ejusmodi infinitis aliis exemplis observamus ratiocinium, cujus minor factum Titii, major ipsam legem & conclusio applicationem legis ad factum repræsentat. In conclusione præmissam alteram ad alteram applicari, patet ex logicis.

§. 381. Hinc nonnulli recte *imputationem in genere* definiunt per applicationem legis ad factum.

Scholion 1. In casu prævio lex civilis applicatur ad factum civis, quæ est nota imputationis civilis, de qua in specimine de imperio civili egimus. Si abstraxeris a determinationibus specificis, habebis definitionem imputationis in genere.

Corollarium. Ex diversitate legum, & cum hisce copulatæ obligationis (§. 346.) nec minus factorum oritur diversitas imputationis.

Scholion 2. Uti in exercitatione prævia de obligatione morali egimus, ita & in hac de imputatione non nisi morali acturi sumus. Si qua detur imputatio alius generis, de ea expendenda loco convenienti solliciti erimus.

Scholion

Scholion 3. Quale debeat esse factum moraliter imputabile, ex paulo inferius dicendis patebit.

§. 382. Facta sunt vel propria, vel aliena. Applicatio legis ad facta propria dicitur *conscientia*. Hæc proinde est species imputationis (§. 381.). Unde patet, *imputationem* in *conscientiam* & *imputationem*, in *specie* dictam, partiri posse.

§. 383. Imputans sollicitus esse debet de eruendo facto, antequam ille legem ad illud feliciter applicare possit (§. 381.). Per *factum* intelligimus actionem humanam sub certis circumstantiis singularibus, pro legis ratione necessariis, consideratam. Sub termino facti *actiones* & *commissivas* & *omissivas* comprehendimus, quarum utræque legi vel conveniuut vel repugnant.

§. 384. Variantibus circumstantiis singularibus, pro legis ratione necessariis, variatur factum (§. 383.) & imputatio (§. 381.). Emergentibus novis circumstantiis, ad quas sensus legis se extendit, emergit nova facti & imputationis ratio. Huc referas illud: *Minima circumstantia sæpius variat rem.*

§. 385. Quamdiu factum ignoratur, ipsa imputatio suspenditur (§. 381.). Hinc auctores causarum forensium præcipue facti speciem exponunt judici, addito petito, quod in ratiocinio imputatorio est conclusio. Nec minus ipsi judices & jureconsulti sententiam suam pronunciant, quantum acta & probata illud permittant. Quousque enim ipsis notæ sunt circumstantiæ, eousque patet imputatio. Unde facile perspicitur, sententiæ lationem, facto vel legi contrariam, ipso jure nullam & injustam esse.

§. 386. Nec minus patet, imputationem suspendendam esse, si legis sensus adhuc dubius foret (§. 381.).

§. 387. In imputatione quæstiones facti a quæstionibus juris sunt probe discriminandæ (§. 381. 51.).

§. 388. *Ratio legis* est id, ex quo ea concipitur (§. 42.). Et cum concipere aliquid sit distincte illud cognoscere (§. 41.), ratio legis est id, ex quo illa distincte cognosci potest.

Ea quæ rationes legum in ſe continent, dicuntur *principia legum* (§. 42.). Ratio legis illius anima appellatur.

§. 389. Imputans ratiocinatur (§. 380.). Qui legitime vult ratiocinari, præter minorem intelligat, h. e., diſtincte cognoſcat (§. 61.) majorem ſumtionem neceſſe eſt. Sed in imputatione major eſt lex (§. 380.), imputans diſtincte cognoſcere debet legem. Imputans ergo introſpicere debet id, ex quo lex concipitur (§. 41.), id quod cum dicatur ratio legis (§. 388.) imputanti, ſi id quidem legitime fieri debeat, rationes legis cognitæ ſint neceſſe eſt.

Conſectarium. Cui ratio legis non innoteſcit, vel qui eam negligit, is a legitima imputatione facile aberrabit.

§. 390. Quo penitius itaque aliquis rationes legum, & ex conſequenti earum principia (§ 388.) introſpexerit, eo curatiorem ſe gerere poterit in imputatione.

§. 391. *Explicare propoſitionem* aliquam nihil aliud eſt quam illam clare & diſtincte repræſentare. Et cum leges ſint propoſitiones (§. 348.), *explicare* dicitur *legem*, qui eam clare & diſtincte repræſentare poteſt.

§. 392. In imputatione legitima imputans legem diſtincte cognoſcit (§. 389.), h. e., eam ſcit diſtincte repræſentare. Imputans ergo ejusmodi debet noſſe explicare legem (§. 391.).

§. 393. Habitus leges explicandi dicitur *juris-ſcientia* ſeu *jurisperitia*.

§. 394. Habitus dextre applicandi leges ad facta in vita humana obvenientia *juris prudentia* audit.

Dicatur in tranſcurſu de differentia, quam nonnulli inter peritiam ſeu ſcientiam, conſultationem & prudentiam juris conſtituunt.

§. 395. Jurisprudentia eſt habitus applicandi leges ad facta (§. 394.). Applicatio legis ad facta eſt imputatio (§. 381.); jurisprudenti ergo habitus imputandi competit. Imputans debet ſcire explicare legem (§. 392.), jurisprudenti ergo competit habitus explicandi leges, atque adeo juris ſcientia (§. 393.). *Scholion.*

Scholion. Qui verba quidem legum tenet, earum vero rationes & mentem (§. 388.) ignorat, *lejulejus*; qui dolose seu malitiose applicat LL. ad facta, *rabula* audit.

§. 396. *Jurisprudentia naturalis* est habitus applicandi leges naturales ad facta humana (§. 393.). Eam præponere juris naturalis scientiam, patet ex §. 395.

§. 397. Leges sunt propositiones generales (§. 346.). Facta humana sunt casus singulares (§. 383.). Applicatio igitur legum ad facta est applicatio propositionum generalium ad casus singulares, seu reductio casuum singularium ad propositiones universales. Ejusmodi applicatio fit vel descendendo a lege introspecta ad factum, vel ascendendo a facto ad legem. Priori casu termini legis generales sunt resolvendi in terminos singulares; posteriori vero termini factorum singulares sunt commutandi cum terminis legum generalioribus. Ejusmodi descensum a lege ad factum, & ascensum a facto ad legem sibi vindicat jurisprudentia (§. 394.).

§. 398. Explicare mentem alterius ex ejus sermone dicitur *interpretari*. Interpretatio itaque est clara & distincta repræsentatio mentis alterius, ex ejus sermone eruenda (§. 391)

§. 399. Sermo alterius præponit ideas, ab illo, qui eo usus est, cum terminis combinatas. Alias sermo fini suo repugnaret.

§. 400. Interpres debet rationem habere idearum, ab autore explicando cum terminis combinatarum (§. 398. 399.).

§. 401. Linguæ Autoris exponendi, nec minus materiæ, de qua sermo est, probe gnarum esse debere interpretem, patet ex §. 398.

§. 402. Si autoris alicujus mens per se clara & distincta sit; non est, cur illa clara & distincta efficiatur ab interprete. Hinc *interpretatio* a nonnullis definitur strictius per explicationem alterius sermonis dubii. Quo sensu *interpretari* est id, quod circa orationem incognitum aut non satis cognitum est, cognitum facere, quam definitionem dedit FELDENVS.

§. 403. Ideas, quas interpres alias combinare suevit cum terminis, non debet ille intexere operi explicando (§. 399.), nisi is velit affingere verbis sensum, a mente autoris prorsus alienum.

§. 404. Plura de interpretatione generalia afferre nolo, cum ejus doctrina ad Logicam spectet. Reliqua, quæ juriconsulto interpreti observanda veniunt, vel ad leges positivas explicandas, vel ad doctrinam pactorum spectant.

§. 405. Jure-consultus in applicandis legibus positivis ad facta interpretandi dexteritate pollere debet (§. 349. 398.).

§. 406. Jure-consultus interpres clare & distincte scit repræsentare mentem, ex sermone legislatoris eruendam (§. 398. 405.). Nec minus ei observanda sunt, quæ §§. 400. 401. 402. 403. in medium prolata sunt, si pro autore explicando legislatorem ponas.

§. 407. Lex sumatur naturalis, quæ est propositio moraliter obligatoria naturalis (§. 348. 349.). Obligatio naturalis eaque moralis est nexus motivi, h. e. boni vel mali consectarii naturalis cum actione (§. 318.); lex proinde ejusmodi naturalis est propositio repræsentans consectarium bonum vel malum naturale. Ob consectaria ejusmodi naturalia ipsis actionibus bonitas vel pravitas intrinseca tribuitur (§. 327.), quæ species sunt moralitatis intrinsecæ (§. cit.). Lex igitur naturalis ejusmodi est propositio repræsentans moralitatem, h. e. ut nos quidem putamus, bonitatem vel pravitatem intrinsecam actionum.

§. 408. Lex ponatur positiva, quæ est propositio moraliter obligatoria arbitraria (§. 348. 349.). Obligatio moralis positiva est nexus motivi, h. e., consectarii boni vel mali, ejusque arbitrarii (§. 318.). Lex proinde ejusmodi positiva est propositio repræsentans consectarium bonum vel malum arbitrarium. Ob consectaria ejusmodi arbitraria actionibus tribuitur bonitas vel pravitas extrinseca (§. 327.), quæ species sunt moralitatis extrinsecæ actionum. Lex igitur

tur ejusmodi positiva est propositio repræsentans bonitatem vel pravitatem, h. e., moralitatem externam actionis.

§. 409. Omnis lex est vel naturalis vel positiva (§. 349.). Jam cum utraque sub nostra hypothesi sit propositio repræsentans moralitatem actionis (§. 407. 408.); omnis lex sub eadem hypothesi est propositio repræsentans moralitatem actionum in genere.

§. 410. Hinc moralitas actionum ex harum relatione ad legem recte æstimatur. Cujus ergo actionis relatio ad legem demonstrari non potest, illius moralitas nondum est evicta. Et quæ actio ita est comparata, ut eam ad nullam legem referri posse constet, ea omnis moralitatis expers est.

§. 411. Annotemus duplicem fontem moralitatis, ex diverso considerandi modo oriundum. Moralitas enim actionum vel refertur ad consectaria earum, vel ad legem, consectaria repræsentantem.

§. 412. Ex §. 409. patet, cur *actio bona* dici possit ea, quæ legi conformis, *& mala*, quæ legi contraria est. Et cum leges sint vel naturales vel positivæ, hæ vero vel divinæ vel humanæ (§. 349.); dantur *actiones naturaliter bonæ*, legi naturali convenientes, distinguendæ ab actibus, quorum bonitas vel pravitas ab arbitrio vel divino vel humano dependet. Ad *actus* ultimi generis referuntur illi, qui *civiliter vel boni vel mali* sunt, de quibus inferius dicendi locus erit.

§. 413. Nec difficile est ad judicandum, *actus* rationi legis convenientes esse *bonos*, *malos* vero, qui eidem repugnant (§. 388.).

§. 414. Imputatio in genere est applicatio legis ad facta singularia (§. 381.). Si sumatur lex, quæ est propositio repræsentans moralitatem actionis (§. 407.); imputatio est applicatio propositionis repræsentantis moralitatem actionis in genere ad facta singularia. Sed illa applicatio ad facta ejusmodi deprehenditur in conclusione syllogismi, ab imputante formati (§. 380.); imputatio ergo hoc casu ab-

ſolvitur ſyllogiſmi concluſione, quæ moralitatem actionis ſingularis repræſentat. Jam cum concluſio dicatur judicium collectivum (§. 60.); *imputatio*, ſub eadem hypotheſi ſumta, & *moralis* dici ſueta, eſt judicium collectivum de moralitate actionum ſingularium.

§. 415. Hinc *actiones morales* ipſæ appellantur moraliter *imputabiles*. Unde adeo ſequitur, actionem moralitatis expertem pro moraliter imputabili haberi non poſſe. Nec minus exinde clarum eſt, quod moralitas actionis ab ejus imputabilitate morali ſeparari neſciat, quam probe diſtinguendam eſſe ab ipſa morali imputatione, monuit S. R. WALCHIUS in der Einleitung in die Philoſophie p. 336.

§. 416. *Conſcientiam moralem* eſſe judicium collectivum de moralitate actionum propriarum latum, eodem, quo id factum eſt §. 414. de imputatione morali, modo demonſtrari poteſt, ſi definitionem conſcientiæ, in §. 382. obviam, in ſubſidium ſumſeris. Diſtinguas conſcientiam moralem, de qua nos loquimur, a conſcientia ſui (§. 10.). Et cum conſcientia moralis ſit ſpecies imputationis, & moralis (§. 414.) & in genere ſumtæ (§. 382.); ad eam applicanda veniunt, quæ ex idea imputationis & moralis, & generaliter ſumtæ, deduci poſſunt.

§. 417. Pro diverſitate moralitatis, variant imputatio moralis & conſcientia ejusdem generis (§ 414. 416.). Hinc datur conſcientia, quæ ex moralitate objectiva ſeu intrinſeca originem ducit (§. 327.), & quæ eſt infimi gradus, & a qua nec illi liberare ſe poſſunt, qui bonitatem vel pravitatem actionum non niſi ex earum conſequentibus æſtimant, minus ſolliciti de inſpicienda origine auguſta moralitatis objectivæ, §. 328. demonſtrata. Qui vel prorſus non, vel non exacte ſatis, ad perſpiciendas veritates Metaphyſicas, aut ſi malueris, theologiæ naturalis ſe applicuerunt, nec aliunde de attributis divinis ſe convinci paſſi ſunt, neque tamen intellectus & rationis uſu deſtitutos ſe ſentiunt; illi hunc gradum conſcientiæ admittere coguntur, atque adeo

adeo omnem omnino conſcientiæ ideam pro chimæra & judicio vulgi infulſo eo minus venditare poſſunt, quo minus judicium, de effectibus noſtrarum actionum liberarum, & ex conſequenti de earum moralitate formatum, chimæris accenſeri poſſit. Id quod nova ratione patebit, ſi demonſtraverimus in ſubſequentibus, dari leges conſcientiæ, easque dictamina rationis eſſe æque ac naturæ jura.

§. 418. *Meritum* 1) & bene & male factum, 2) ipſum actionis moralis conſequens denotat. Effectus vel conſequentia actionum mala dicuntur *demerita*. Unde fit, ut morbus, ſuſpendium, dignitas, laus, contemtus, fuſtigatio, aliaque bona vel mala externa non minus, quam interna meritis hominum annumerentur. Sic voluptas vera & gaudium perenne virtutis præmium vel meritum, tædium è diverſo, triſtitia, pœnitentia & morſus conſcientiæ vitiorum merita ſunt.

Conſequens actionis eſt vel bonum vel malum. Hinc præmium & pœna ſunt ſpecies meriti (§. 362.).

§. 419. Notemus, *merita ſtrictius* etiam accipi pro conſectariis actionum, quibus legibus, noſtro ſenſu ſtricte dictis, de quibus inferius agemus, ultra earum præſcripti menſuram ſatisfactum eſt, & *demerita* pro conſequentibus actionum, quibus leges ſtricte violatæ ſunt. Nec minus ipſæ ejusmodi actiones meritorum nomine veniunt. Conf. §. 1023, 1024.

§. 420. Si ſequamur ſignificatum meriti ſtrictiorem, actiones nullo merito, ſed impunitate tantum dignæ cenſentur, quibus legum ſtrictiorum menſura adimpleta eſt. Et cum actus amoris & beneficia leges, ſtrictius ſumtas, transcendant, ea vi hujus acceptionis meritoria exiſtimantur.

§. 421. In ſphæra morali concipimus *forum externum* ſeu *humanum* diſtinguendum à *foro interno*, ad quod *tribunal rationis & forum conſcientiæ* refertur. Et cum vox rationis ſit vox DEI (§. 395.), nec minus demonſtrari poſſit, dictamina conſcientiæ & rationis eadem eſſe; tribunal rationis &

forum conſcientiæ *foro divino* ſeu *poli* recte annumerantur. In rebuspublicis & in foro externo innumeræ actiones impunitæ vel irremuneratæ manent, quæ tamen in foro interno & divino vel præmiis afficiuntur vel pœnis, adeoque merito dignæ exiſtimantur, præcipue cum evincere poſſimus, nullam actionem in ſphæra naturali impunitam vel irremuneratam permanſuram, ſi ad ideam ſyſtematis divini reflexerimus. Proinde notiones meriti, demeriti, præmii, & pœnæ ita formandæ ſunt, ut eæ non minus ad forum conſcientiæ, quam ad forum externum applicari poſſint, licet definitio meriti ex idea reipublicæ novas nanciſci debeat determinationes, quibus illi caſus, qui civiliter demeritorii & conſequenter ad pœnam civilem imputabiles ſunt, & de quibus §. 1209. ſeqq. ſpec. de imperio civili egimus, ſeparantur ab eis, quæ ſubjectorum conſcientiæ & eorum dictamini rationis relinquuntur. Hinc in foro humano multa dantur nec præcepta nec prohibita ſed permiſſa tantum quæ tamen in foro interno & conſcientiæ præcepta vel interdicta concipiuntur. Hinc multi dantur in republica actus indifferentes, quos in foro & conſcientiæ tales non eſſe notum eſt, in quo quippe omnis actio vel bona vel mala eſt. Conf. §. 738.

§. 422. Bonitas & pravitas actionum efficit, ut illis meritum tribuatur (§. 418.). Meritum itaque non niſi in bonas vel pravas actiones cadere cenſetur. Quæcunque ergo de actionibus moralibus valent, ea ad earum merita applicanda ſunt. Hinc *promeruiſſe* dicitur, qui normæ conſcius, ſciens volensque perfecit actionem (§. 196. 200. 201.), quæ ſunt verba beati EGERHARDI, in §. 28. c. IV. L. I. I. N. occurrentia.

§. 423. Judicium de actionum merito eſt judicium de earum bonitate vel pravitate (§. 422.). Sed judicium de bonitate vel pravitate actionum ſingularium eſt imputatio moralis (§. 414.), judicium itaque de merito actionis, atque adeo de ejus præmio vel pœna eſt imputatio moralis (§. 418.).

(§. 418.). Meritum proinde continet rationem, cur aliqua actio pro moraliter imputabili habeatur (§. 42.), idque in foro vel externo vel conscientiæ. Imputatio civilis datur, quæ est judicium de merito actionis, in sphæra civili spectato.

§. 424. *Gradus* est quantitas alicujus rei intensæ determinabilis per quantitatem alius rei intensæ homogeneæ (§. 209.). *Intensum* opponitur *extenso*. Hoc in compositis, illud in rebus, compositionis expertibus, locum habet. Sic quantitas e. gr. proæresios, in unius delicto deprehensæ determinabilis per quantitatem proæresios, in alius delicto occurrentis, constituit gradum proæresios.

Scholion. Rebus intensis annumerantur habitus animæ, & consequenter virtutes & vitia, præresis & culpa, perfectiones & imperfectiones animæ.

§. 425. Gradus sunt species quantorum (§. 424.).

§. 426. In quo dato majus & minus concipio, ibi concipio quantum.

§. 427. *Metiri* seu *mensurare* est nihil aliud quam quantitatem aliquam pro unitate assumere ac aliarum rerum homogenearum rationem ad eandem determinare. Quantitas pro unitate assumta d... ur *mensura*. Mensuram itaque homogeneam esse mensurato clarum est. Hinc lineæ lineis, superficies superficiebus, gradus gradibus commensurantur.

§. 428. Quantitas, qua res ad relationem inter se, adeoque ad dimensionem recipiendam aptæ reddantur, dicitur *pretium* seu *valor*. Reflectas ad pretium, rebus, in commercium venientibus, imponi solitum.

Scholion. Res, quæ in commercio existunt, & quas homines inter se comparare voluerunt, sunt res heterogeneæ (§. 209.), quæ, qua tales, nullam patiuntur comparationem & proportionem, quam quippe homogeneitatem requirere aliunde constat. Sed quatenus eisdem quanta homogenea tribuuntur, illæ etiam comparationem & proportionem admittunt.

F 3 §. 429.

§. 429. Gradus sunt species quantorum (§. 425.). Quidquid competit generi, competit speciebus. Ergo quicquid prædicatur de quanto, etiam de gradibus rerum prædicandum est. Jam cum in re, quæ quantitatem admittit, majus & minus concipi possint (§. 426.); in rebus, quæ admittunt gradus, majus & minus a nobis possunt concipi.

§. 430. In bonitate vel pravitate actionum & ex consequenti in earum moralitate concipimus majus & minus, adeoque & quantum (§. 426.), idque intensum cum moralitas actionum rebus intensis annumeranda sit (§. 424.).

§. 431. Minorem bonitatem vel pravitatem actionum possumus assumere pro unitate, ac majoris bonitatis vel pravitatis rationem ad eandem determinare. Moralitas proinde actionum dimensionis (§. 427.), pretii & valoris (§. 428.) capax est.

§. 432. Unde concipere nobis datur, cur actiones morales proportionem admittere possint. Nec minus inde concipitur, dari quantitates morales, quas in meditatione peculiari de imputatione, parti XXXVI. GUNDLINGIANORUM inserta, graviter vindicatas deprehendimus.

§. 433. In moralitate actionum concipimus quantum intensum (§. 430.), determinabile per quantum intensum homogeneum (§. 431.). In moralitate itaque actionum concipimus gradus (§. 424.).

§. 434. Actioni ob ejus moralitatem tribuitur meritum (§. 422.). Sed cum in moralitate actionum concipiantur gradus (§. 432.), in merito actionis etiam gradus admittendi sunt.

§. 435. In moralitate actionum concipimus gradus (§. 433). Jam cum actionum convenientia cum lege, & earum ab eadem deflexio moralitatem illarum constituat (§. 412.); in actionum cum lege convenientia & in earum ab eadem deflexione gradus concipiuntur.

§. 436. Imputans judicat de moralitate actionum (§. 414.), de earum merito (§. 423.), de disconvenientia vel con-

convenientia eorum cum lege (§. 414. 410.). Imputanti itaque gradus moralitatis actionum, earum meriti, disconvenientiæ vel convenientiæ cum lege æstimandi veniunt (§. 433. 435.), si L.L. ad gradus moralitatis respiciant.

§. 437. Aestimatio graduum alicujus rei est species commensurationis (§. 424. 427.). Æstimatio itaque graduum moralitatis, meriti, disconvenientiæ vel convenientiæ actionis cum lege est commensurationis species. Hinc imputanti (§. 436.) & jurisconsulto (§. 395.) tribuitur facultas commensurandi moralitatem, merita, demerita actionis, nec non ejus disconvenientiæ vel convenientiæ cum lege. Conferas meditationem GVNDLINGIANAM §. 432. citatam.

§. 438. Fortuna est nexus causarum, certum effectum in statu nostro producentium, quem prævidere non potuimus (§. 375.). Ergo res meræ fortunæ non sunt in nostra potestate (§. 307.), atque ita comparatæ, ut illæ, in se spectatæ, non possint pro consectariis actionum liberarum reputari (§. 310.). Huc referas *res inevitabiles*, ad quarum existentiam impediendam vires nostræ non sufficiunt.

§. 439. In res meræ fortunæ non cadit meritum, atque adeo nec præmium nec pœna (§. 438. 418.), nec ex consequenti imputabilitas moralis (§. 423.). Delictum ergo fortunæ implicat.

§. 440. Imputatio nititur ratiocinio (§. 380.). Quod cum sit vel verum vel falsum; *imputatio* vel recta vel *erronea* seu *spuria* esse debet. Quæ divisio etiam ad conscientiam applicari potest (§. 382.).

§. 441. Imputatio recta nititur ratiocinio vero (§. 440.), quod requirit principia vera & eorum nexum legitimum. In imputatione itaque recta imputans non solum præmissis veris, sed & dexteritate legitime copulandi principia cum conclusione instructus sit necesse est. Hinc in imputatione recta veritas & legis & facti requiritur.

§. 442. In imputatione recta requiritur legis veritas (§. 441.). Leges sunt propositiones (§. 346.), in veritate propositionum inspicienda adhibendas esse notiones distinctas ex Logicis constat; in imputatione ergo recta opus est distinctis notionibus terminorum legis, eorumque determinationum, si quas in lege deprehenderis (§. 20.). Si quis ejusmodi terminorum legis definitionibus destitutus fuerit, à rite applicanda lege ad factum facile aberrare poterit.

Scholion. Si quis alteri furtum, tyrannidem, restitutionem damni tribuere velit, sed horum terminorum definitiones ignoret, is periculo turpiter errandi subjectus est.

§. 443. Imputatio recta nititur ratiocinio vero (§. 440.) quod est vel demonstrativum vel probabile. *Imputatio* itaque *recta* vel *certa* vel *probabilis* est. Quid sit *imputatio incerta* seu *dubia*, ex §. 63. patet.

§. 444. Quæ §§. 441. 442. 443 de imputatione adducta sunt, ad conscientiam rectam applicanda veniunt (§. 440.).

§. 445. Qui provocat ad conscientiam, ad judicium, quod de moralitate actionum tulit, & ad principia, ex quibus illud prognatum est, provocat (§. 416.). Sed cum ejus judicia erronea esse possint, provocans ad suam conscientiam ægre ferre non potest examen, ad quod revocant alii & principia & ratiocinium.

§. 446. Judicium de pravitate actionis propriæ & ex consequenti conscientia (§. 416.) excitat in nobis sensus imperfectionis (§. 145.) & tædia (§. 155.), quæ pro gradu indignitatis actus multiplicia & vehementia esse possunt. Hinc nulla pœna major carnificina conscientiarum his in terris esse judicatur. Huc referas Ciceronis verba: „Malæ cogitationes conscientiæque animum terrent; hæ sunt impiis assiduæ & domesticæ furiæ, quæ dies noctesque pœnas a sceleribus repetunt.

§. 447. Judicium de bonitate nostrarum actionum suscitat in nobis sensus perfectionum (§. 141.) & voluptatem multi-

multiplicem (§. 121.), eandemque sæpius intensiorem pro ratione gradus, quem in actione bona deprehendimus. Ejusmodi judicium ad conscientiam spectat (§. 416.). Dantur itaque casus, in quibus conscientia efficit, ut voluptate & gaudio (§. 367.) perfundamur.

§. 448. Voluptas, tædium, tristitia, gaudium motivis annumerantur (§. 172.). Conscientia cum actionibus liberis quibusdam voluptatem & gaudium (§. 447.), cum aliis tædium & tristitiam copulavit (§. 446.); conscientia ergo cum actionibus liberis motiva quædam connexit.

§. 449. Quicquid motiva cum actionibus copulat, illud nostra significatione nos obligare dicitur (§. 300.). Conscientia ergo nos obligat ad actus bonos exequendos & ad malos fugiendos (§. 448.).

§. 450. Conscientia nos obligat ad actus, qui nos nostrumque statum perficiunt, edendos, & ad eos fugiendos, qui nos statusque nostros externos imperfectos efficiunt (§. 449.).

§. 451. Conscientia est judicium (§. 416.) idque obligatorium (§. 450.). Judicium obligatorium est lex (§. 348.); ergo dantur leges conscientiæ.

§. 452. Dantur leges conscientiæ (§. 451.) quæ nos obligant ad nos perficiendos (§. 449.). Jam vero leges Naturæ etiam nos obligant ad nos perficiendos (§. 352.), leges ergo conscientiæ & leges Naturæ in eodem tertio conveniunt. Quæ conveniunt in eodem tertio, conveniunt inter se intuitu illius tertii; leges proinde conscientiæ & leges Naturæ inter se conveniunt. Quæ conveniunt inter se, eorum alterum potest substitui in locum alterius. Hinc leges conscientiæ in locum legum naturæ substitui possunt. Quorum alterum in locum alterius substitui potest, ea sunt eadem (§. 50.), leges ergo conscientiæ & leges Naturæ sunt eædem. Quæ sunt eadem, eorum nomina identificari possunt. Nomina itaque legum Naturæ & consci-

entiæ possunt identificari. Leges ergo conscientiæ sunt leges Naturæ.

§. 453. Dantur effectus ex actionibus nostris liberis oriundi, & ad nostram perfectionem imperfectionemve tendentes (§. 194. 124. 126.). Ob ejusmodi effectus moralitas intrinseca actionibus tribuitur (§. 327.). Qui itaque judicat de bonitate & pravitate, & ex consequenti de eadem moralitate actionum, ille perspicit effectus, ex illis oriundos.

Scholion. De actionibus liberis singularibus & de judicio collectivo, quod de earum moralitate objectiva fertur, in hoc & seqq §§. sermo est.

§. 454. Inter causam & effectum datur nexus (§. 203.). Actiones liberæ sunt causæ effectuum, ex illis ortorum (§. 202.); nexus itaque inter actiones liberas & earum effectus datur. Qui proinde introspici effectus, ex actionibus oriundos, ille introspicit nexum actionum; earumque effectuum. Jam vero qui judicat de moralitate objectiva actionum, ille introspicit effectus, ex actionibus oriundos (§. 453.), judicans ergo de eadem moralitate actionum introspicit nexum actionum & earum effectuum.

§. 455. Actiones liberæ & earum effectus possibilibus annumerantur (§. 38.). Nexus ergo actionum liberarum & earum effectuum est nexus quorundam possibilium. Qui itaque introspicit nexum actionum liberarum & earum effectuum, is introspicit nexum quorundam possibilium. Jam vero cum ille, qui judicat de moralitate actionum, etiam introspiciat nexum actionum, & earum effectuum (§. 454.); is qui judicat de moralitate actionum objectiva, introspicere etiam debet nexum rerum quarundam possibilium.

§. 456. Qui nexum rerum possibilium perspicit, is ratione præditus est (§. 93.). Jam vero cum ille, qui judicat de moralitate actionum intrinseca, etiam introspiciat

nexum

nexum rerum quarundam possibilium (§. 455.); is, qui judicat de ejusdem generis moralitate actionum objectiva est dictamen rationis.

§. 457. Judicium de moralitate actionum singularium objectiva, & consequenter de actionibus vel per se bonis, vel per se malis (§. 327.), est judicium de actionibus singularibus, quæ a jure naturali, latissime sumto (§. 351.), vel præcipiuntur, vel prohibentur, per Schol. §. 352. Enimvero judicium de actionibus singularibus, quæ a jure naturali, latius sumto, vel præcipiuntur, vel prohibentur, est applicatio juris Naturalis, latius sumti, ad actiones singulares, quæ fit in conclusione, in qua judicium illud collectivum deprehenditur, & consequenter *imputatio naturalis* per Schol. §. 381.; judicium ergo collectivum de moralitate actionum singularium objectiva est imputatio naturalis, eaque moralis (§. 414.). Sed cum illud idem judicium sit dictamen rationis (§. 456.); *imputatio naturalis, eaque moralis* est *dictamen rationis*.

§. 458. Judicium de moralitate actionum propriarum & consequenter de actionibus propriis vel per se bonis, vel per se malis (§. 327.), est judicium de actionibus propriis, quæ a jure naturali, latissime sumto (§. 351.), vel præcipiuntur, vel prohibentur, per Schol. §. 352. Enim vero judicium de actionibus propriis, quæ a jure naturali, latius sumto, vel præcipiuntur, vel prohibentur, est applicatio juris naturalis, latius sumti, ad actiones proprias, quæ fit in conclusione, in qua judicium illud deprehenditur, & consequenter *conscientia naturalis* (§. 382.); judicium ergo collectivum de moralitate actionum propriarum objectiva est conscientia naturalis, eaque moralis (§. 414.). Sed cum illud idem judicium sit dictamen rationis (§. 456.); *conscientia naturalis*, eaque *moralis*, *est dictamen rationis*. Leges proinde conscientiæ naturalis congrue vocantur dictamina rationis.

§. 459. Imputatio & conſcientia erronea ſeu falſa eſt ſpuria (§. 440.). Hinc non niſi imputatio & conſcientia recta ſibi vindicat prædicatum dictaminis rationis. Imputationem erroneam eſſe ſpuriam, patet ex ſuperioribus. Quo enim pacto demonſtrari poteſt, obligationem erroneam non eſſe naturalem, cum natura noſtra neque ad bona apparentia, quæ mala ſunt (§. 143.), amplectenda, neque ad mala apparentia, quæ bona ſunt (§. 147.) fugienda nos obliget (§ 334.); eodem etiam modo evinci poteſt, imputationem, & conſequenter conſcientiam (§. 382.) erroneam non eſſe naturalem, h. e. conformem legibus naturalibus.

§. 460. In quo dantur dictamina rationis reſpectu actuum ſuſcipiendorum vel ſuſceptorum, ille admittere debet leges conſcientiæ naturalis (§. 458.). Conf. §. 417.

§. 461. Qui agit contra dictamina rationis, contra leges conſcientiæ agere cenſetur. Et creſcente dictamine rationis reſpectu actuum ſuſcipiendorum, creſcit conſcientiæ naturalis gradus (§. 458.).

§. 462. Leges conſcientiæ naturalis ſunt dictamina rationis (§. 458.), Leges naturæ ſunt leges conſcientiæ naturalis (§. 452.), leges ergo naturæ ſunt dictamina rationis.

§. 463. Ratio ad prima naturæ homini propria pertinet (§. 281.). Conſcientia itaque & jura naturæ ex primis naturæ homini propriis h. e. ex natura rationali derivanda ſunt (§. 458. 462.). Conferas ultima verba §. 281.

§. 464. Vox conſcientiæ eſt vox rationis (§. 458.). Vox rationis eſt vox naturæ (§. 359.). Vox ergo conſcientiæ eſt vox naturæ, adeoque & DEI (§. 330.).

§. 465. Quouſque ſe extendit ratio in actibus liberis ſuſcipiendis vel ſuſceptis, eouſque ſe extendit lex conſcientiæ & jus naturæ. Inferius patebit, forum externum eouſque

usque se non extendere, quo se extendit dictamen rationis & ex consequenti jus conscientiæ. Forum proinde externum foro conscientiæ sublimiori & sanctiori contradistinguitur.

§. 466. Fusiorem conscientiæ tractationem sibi vindicat ethica, ex qua nobis nonnulla sunt delibanda interdum, ut gradationem imputationis, conscientiæ, officiorum, nec minus diversitatem fori externi ab interno introspicere possimus.

§. 467. Syllogismus demonstrativus exigit præmissas indubias. In syllogismo imputantis major est lex & minor est factum (§. 380.), ergo in imputatione & conscientia certa lex indubitatæ veritatis & factum liquidum requiruntur (§. 443. 444.).

§. 468. In ratiocinio probabili vel utraque vel alterutra præmissarium probabilis est. Formam ratiocinii probabilis diversam a forma demonstrativi non agnoscimus. Ergo imputatio probabilis a legis vel facti verisimilitudine, vel ab utriusque probabilitate dependet.

§. 469. In imputatione ponitur factum, sub circumstantiis singularibus consideratum (§. 383.). Hinc in imputatione quæritur de existentia facti, quæ ponit ejus possibilitatem. Si quis proinde in casu dato circumstantiarum contradictionem, §. 37. definitam, demonstrare possit, is in eodem casu adhuc nullum adesse factum imputabile ostendit (§. 38.). Ejusmodi facta impossibilia non esse probabilia patet ex §. 120.

§. 470. Sola facti possibilitas vel in se (§. 38.), vel respectu virium alicujus individui (§. 307.) considerata, ad probabilitatem illius non sufficit (§. 121.). In facto probabili exiguntur actus quidam seu indicia, a quorum existentia, quæ nobis innotescit, ad reliquorum facti requisitorum existentiam argumentari licet (§. 119.). Conferas §. 123. Propositiones probabiles referuntur ad *conjecturas*; artem proinde conjectandi in materiis, imputationem

tationem concernentibus, maximi momenti esse cognoscimus.

§. 471. Ardua res est doctrina probabilium, cujus majorem accurationem jamjam desiderarunt viri summi in probabilitatis gradibus exactius determinandis.

§. 472. Imputatio nititur ratiocinio (§. 380.). In quo cum peccari possit vel contra formam, vel contra materiam, in imputatione morali duplex vitium committi posse liquide constat, e. gr. Si quis ita argumentetur: Titius est hæreticus. Hæretico non est servanda fides. Ergo &c.; contra materiam peccasse imputans dicitur.

§. 473. Contra materiam syllogismus peccare dicitur, cujus vel major vel minor vel utraque præmissarum fuerit falsa. Sed in imputatione major propositio est lex, minor est factum, de quo quæritur (§ 380.); imputans ergo, si materiam spectaveris, vel legis applicandæ, vel facti imputandi, vel utriusque respectu errare potest.

§. 474. Judicium collectivum erroneum de moralitate actionis latum dicitur *imputatio erronea*, in qua error juris ab errore facti, & uterque ab erronea juris ad facta applicatione probe discernendus venit (§. 472. 433.). *Error legis* ex §. 115. 346. definiri potest. *Errorem facti imputandi* committit, qui in circumstantiis singularibus, pro ratione legis necessariis, errat (§. 383.).

§. 475. Quousque aliquis obligatus est nosse leges & facta pro ratione officii, eousque tenetur evitare ignorantiam & errorem juris & facti. Quam ignorantiam, quem errorem evitare vel in alicujus potestate fuit, vel minus (§. 207.); prior *ignorantia* vel *error vincibilis*, posterior vero *invincibilis* dicitur.

§. 476. Actio legibus conformanda dicitur *officium*. Lex est propositio obligatoria (§. 348.). Officium itaque est actio, quam exequi vel intermittere obligamur. Hinc officium est actio, quæ cum obligatione connexa est.

§. 477.

§. 477. Unde patet, cur *obligatio*, eaque *passiva* (§. 320.), dicatur *officium*.

§. 478. Imputatio in genere est applicatio legis ad facta singularia (§. 381.). Lex est propositio obligatoria (§. 348.). Ergo imputatio in genere est applicatio propositionis obligatoriæ ad factum singulare. Hinc in facto, alicui imputando, eo semper respiciendum, utrum ille ad illud suscipiendum vel omittendum obligatus fuerit.

§. 479. Officium concipitur ex lege (§. 476. 346. 41.). Hinc officiorum rationes continentur in lege (§. 42.). In quo itaque casu nulla datur lex, ille officii impatiens est, & ab obligatione passiva immunis.

§. 480. Lex se refert ad officium, ut principium ad principiatum (§. 42. 479.). Si sumatur obligatio pro officio (§. 477.), lex se refert ad obligationem, ut principium ad principiatum. Et cum effectus sit principiatum (§. 202. 42.), factum est, ut alias obligatio dicatur effectus legis.

§. 481. Leges præscribunt officia (§. 346. 476.), i. e. obligationes (§. 477.). Applicatio igitur legis ad facta singularia, atque adeo imputatio (§. 381.) est applicatio obligationis ad facta. Hinc in facto alicui imputando eo semper respiciendum, utrum ille ad suscipiendum vel omittendum illud fuerit obligatus. Videmus itaque, eandem propositionem, quæ §. 478. demonstrata est, posse evinci, si vocabulum obligationis pro officio sumserimus (§. 477.).

§. 482. Actus, in quem nulla cadit obligatio, active vel passive sumta, ille non habetur pro imputabili (§. 478. 481.).

§. 483. Actio libera, h. e. in potestate nostra existens (§. 310.), cujus susceptio legi non repugnat, *moraliter possibilis*; actio libera, cujus susceptio legi contradicit, *moraliter impossibilis* dicitur. Commissio perjurii est actio moraliter impossibilis.

§. 484.

§. 484. Actus moraliter possibilis vel impossibilis praeponit actum, qui non solum in se (§. 38.), sed & ratione virium nostrarum (§. 307. 308.) possibilis est (§. 483.).

§. 485. Fieri itaque potest, ut aliquis actus, in se quidem & ratione virium nostrarum possibilis, moraliter tamen impossibilis sit. Et qui actus vel in se, vel respectu virium nostrarum impossibilis est, moraliter possibilis fieri non potest (§. 484.).

§. 486. Non nisi ad actiones liberas, legibus non repugnantes, obligamur (§. 446.). Ad actiones proinde liberas, non nisi moraliter possibiles, obligamur (§. 484.).

§. 487. In obligatione morali requiritur actio 1) in se, 2) naturaliter, 3) moraliter possibilis (§. 486. 484.).

§. 488. Quaecunque actio moraliter possibilis non est, ad eam non obligamur (§. 486. 487.). Actio moraliter impossibilis non est actio moraliter possibilis (§. 484.); ergo ad actionem moraliter impossibilem non obligamur,

Scholion. Huc spectat canon: *ultra posse*, (vel in se, vel naturaliter, vel moraliter tale) *non obligamur.*

§. 489. *Libertas*, quam §. 186. 187. definivimus, *interna*, & quae §. 310. adumbrata est, *externa* congrue vocatur B. SCHILTERO aliisque. Utramque sibi vindicat obligatio moralis (§. 316. 310.), & ex consequenti imputatio ejusdem generis (§. 478. 481.).). Ideam libertatis internae, §. 186. 187. adductae, Cel. TREVERVS, Professor Helmstadiensis in nota I. ad §. XII. c. I. PVFEND. de O. H. C. ob rationes momentosas admisit.

§. 490. Neque adeo illi falluntur, qui libertatem pro imputationis moralis basi habuerunt, quibus annumeres R. MAIMONIDEM, id quod testatur GVNDLINGIVS §. 4. Meditationis de imputatione, §. 432. citatae, cujus ex foecunditate multum me profecisse fateor. Conf. Cel. SYRBII, §. 9. c. 4. I. N. G.

§. 491.

§. 491. Neceſſitas & intrinſeca & extrinſeca contradicit libertati (§. 189.), obligationi morali (§. 489.) & imputabilitati morali (§. 489.). *Actiones* ex neceſſitate extrinſeca profectæ dicuntur *invita per violentiam.*

§. 492. Quicunque actus obligationem moralem reſpuit, moraliter imputari nequit (§. 478. 481.). Hinc nulla locum habet imputatio in rebus abſolute impoſſibilibus (§. 306.), in actionibus, quæ phyſice & naturaliter impoſſibiles ſunt (§. 309.), & quæ moraliter in poteſtate noſtra non exiſtunt (§. 488.). Nec in actionibus mere naturalibus (§. 311.), nec in actionibus hominis, qui intellectu & voluntatis uſu deſtitutus eſt, quod quidem ad forum attinet humanum (§. 312.), nec in rebus abſolute neceſſariis (§. 313.) imputatio moralis concipitur.

§. 493. Tò *meum, tuum, noſtrum morale* ut diſtinctius paulo nobis repræſentemus, geneſin actus moralis expendamus curatius. Memini me olim audire ex ore B. GODOFREDI OLEARII locum *Auguſtini*, qui quoad ſenſum huc redit: *Primo oritur cogitatio objecti, cogitationem delectatio, delectationem propoſitum, propoſitum, actus, actum conſuetudo, conſuetudinem neceſſitas (moralis) & neceſſitatem deſperatio ſequitur.* Ad quam catenam moralem, quæ geneſin peccati ob oculos nobis ponis, & quæ mutatis mutandis ad quemcunque actum moralem, ejusque corollaria applicari poteſt, nec minus adeo contingens eſt (§. 179.), jam reflectamus. Conferas geneſin actus moralis, quam dedit B. IACOBVS THOMASIVS in Tab. XXIIX. Philoſ. Pract.

§. 494. Innumeræ objectorum & actionum ideæ in nobis cooriuntur. Nuda rerum & actionum liberarum repræſentatio moralitatis nihil continet.

§. 495. Actiones & alia objecta repræſentata nobis videntur vel perfecta vel imperfecta (§. 124. 126.), adeoque in anima noſtra voluptatem vel tædium progenerant (§. 131. 135.).

§. 496. Sed fieri poteſt, ut aliqua actio nobis primo illius adſpectu videatur perfecta, quam propius conſideratam imperfectam deprehendimus. Frequentius itaque fit, ut voluptas ex prima rei repræſentatione ſuborta ſit imaginaria (§. 132.), & in tædium acerbum ſæpius degeneret (§. 133.). Id quod etiam mutatis mutandis de tædio imaginario valebit, quod æque atque voluptas fucata, mutabile eſt (§. 138.) & cum voluptate facile commutari poteſt. Utrumque ratio cognoſcit & experientia multiplex comprobat.

§. 497. Voluptas apparens ad ſectandam imperfectionem nos ſtimulare (§. 132. 128.), & tædium imaginarium a perfectione vera nos refrænare §. 137. 128.), atque utrumque in conſequentia ſæpius funeſta nos conjicere poteſt. Jam cum ad evitandas imperfectiones & conſectandas perfectiones obligemur (§. 340.); voluptas & tædium apparens ſunt fugienda. Conferas §. 338, 337.

§. 498. Primi proinde voluptatis & tædii ſenſus ſollicitius examinandi ſunt, idque uſu intellectus, rationis & experientiæ (§. 61. 93. 65.), utrum nitantur perfectione vera, an apparenti (§. 119. 342) Quo facto voluptas vel tædium apparens interturbatur & ſupprimitur.

§. 499. Quousque itaque uſu intellectus & rationis, vel ope experientiæ in poteſtate noſtra ſitum ſit, repræſentationes perfectionum vel imperfectionum erroneas & falſas introſpicere, eousque efficere poſſumus, ut ſenſus perfectionis apparentis degeneret in ſenſum imperfectionis, atque ut ſenſus imperfectionis fucatæ in ſenſum perfectionis abeat (§. 128.). Quo facto voluptatis & tædii apparentis ſenſus, quos capere poſſumus ex legis, quæ nobis innotuit, vel violatione vel adimpletione, evaneſcent (§. 131. 135.), atque adeo nec ad imperfectiones ſectandas, nec ad perfectiones fugiendas, quod utrumque legibus repugnat (340.) nos ulterius ſtimulare poſſunt (§. 132. 128. 137.) Cui primo fomiti, quibus principiis ſiquis hoc caſu non reſtiterit,

ſtiterit, cum obſtare tamen illis potuiſſet, idque uſu vel intellectus, vel rationis vel analogi rationis (§. 61. 95. 65. 107. 108.); is ſibi metipſi imputet conſequentia & incommoda, inde oriri ſolita, eaque vel naturalia vel ab arbitrio ſuperioris pendentia. Cognoſcimus itaque voluptatis ſeu delectationis & tædiorum imputabilitatem, ſi forum internum & rationis tribunal ſpectaveris (§. 421.), quatenus quippe in poteſtate noſtra poſitum ſit, reflectere ad primum voluptatis vel tædii ſenſum in nobis ſubnatum & ex idea perfectionis objecti ſubortum. Ejusmodi reflexionis neglectionem eſſe culpoſam, atque adeo imputabilem inferius patebit.

§. 500. Si fiat, ut objectum, perfectum vel imperfectum nobis viſum, ad nos noſtrumque ſtatum externum referamus, illoque nos perfici vel imperfectos effici intelligamus; illud pro bono vel malo habemus (§. 141. 145.).

§. 501. Aliquam actionem pro bona habere dicitur *approbare actionem, & reprobare* eam eſt nihil aliud, quam pro mala eam habere. Utrumque actum eſſe ſpeciem judicii, de moralitate actionum lati, patet ex (§. 59. 60. 196. 198.) Judicium ejusmodi poteſt ferri vel ante actum eſt poſt illum. Hinc *approbationem & reprobationem* in *antecedentem & conſequentem* partiri ſolent moralium doctores. De priori ſpecie jam loquimur.

§. 502. Si fiat, ut objectum, perfectum nobis viſum, ad nos noſtrumque ſtatum externum referamus, illoque nos perfici vel imperfectos reddi exiſtimemus, illud approbamus vel reprobamus (§. 501. 141. 145.).

§. 503. Bonum vel malum eſt vel verum vel apparens (§. 143. 144. 146. 147.). Hinc *approbatio & reprobatio actionis* vel *recta* vel *erronea* eſt (§. 501.), quæ poſterior eſt vel vincibilis, vel invincibilis, quatenus eam evitare in noſtra poteſtate poſitum eſt, minusve.

§. 504. Imputatio moralis & conſcientia ſunt actus approbandi vel reprobandi actionem (§. 501. 414. 416.).

§. 505. Ex repræsentatione boni oritur inclinatio mentis, quæ appetitus vel voluntas dicitur (§. 154. 166.); ex repræsentatione mali reclinatio mentis nascitur, quam vocamus aversationem vel noluntatem (155. 167.). Et *inclinatio & reclinatio mentis* per *conatum* vel *nisum* explicari possunt. Priori enim casu anima tendit ad perceptionem prævisam existentiæ reddendam, posteriori vero ea connititur impedire, ne perceptio præfigurata existentiam nanciscatur. Conf. §. 234.

§. 506. Affectus est inclinatio vel reclinatio mentis intensior (§. 158. 154. 155.). Affectus ergo sunt nisus fortiores, quibus mens ad agendum determinatur (§. 505.). Hinc experiundo discimus, homines affectibus agitatos vehementiori conatu moveri ad existentiam rei prævisæ vel promovendam vel impediendam.

§. 507. Dantur ejusmodi mentis nisus agendi, qui erumpunt, &, nisi impediantur, ad actum externum ruunt, idque ope membrorum corporis, ob unionem, quæ animæ cum corpore intercedit, & quam experientiâ ipsâ comprobat. Quales actus externi corporis voluntarii dicuntur (§. 193.), quippe qui consecuti non fuissent, nisi mentis destinatio seu voluntas prævia extitisset.

§ 508. In Philosophia practica, adeoque & in ejus partibus requiritur ejusmodi *conatus*, qui ad actum vel existentiæ reddendum vel ab eadem suspendendum sufficit, & qui *efficax* dicitur, contradistinguendus *conatui mentis inefficaci*, qui ad actum vel producendum vel ab existentia refrenandum non sufficit. Et cum *voluntas* sit mentis conatus agendi (§. 505.), illa etiam *in simplicem* seu *inefficacem* s. *efficacem & inefficacem* s. *efficacia* dividitur. *Cognitio viva* dicitur, quæ voluntatem efficacem producit.

Scholion. Voluntas efficax vel *efficiens*, vel *inefficiens* est, Prior ad actum pertingit, licet impedimentum, superatu tamen possibile, adsit, posterior vero erumpere extrorsum non potest ob impedimentum minus superabile. Hinc licet

licet alicujus voluntas sit inefficiens, ea tamen efficax esse potest, & consequenter a voluntate alicujus inefficienti ad voluntatem ejus inefficacem concludere non possumus.

§. 509. Voluntas agendi efficax dicitur *propositum agendi* seu *proaeresis* seu *intentio stricte dicta*; propositum ergo seu proaeresis conatus mentis est, qui, nisi impediatur, erumpit, h. e. efficit, ut existat aliquid, nisi impedimentum obstet, idque usu membrorum corporis, ob unionem, quae animae cum corpore intercedit (§. 507.) & ob regimen corporis, quod animae tribuitur (§. 193.).

§. 510. Objectum repraesentatum in perceptione praevisa, quam anima vel existentiae reddere vel cujus existentiam impedire conatur, vocatur *finis* e. gr. princeps laesus, qui molitur bellum, alteri imperanti laedenti inferendum, repraesentat sibi perceptionem, ex statu hostilitatum futuro oriundam, in qua continetur belli idea, quae principis illius finis est.

§. 511. Perceptio praevisa existentiae reddenda requirit alias perceptiones praevias, prius effectui dandas, quam illa actum consequi possit. Ejusmodi perceptiones praeviae dicuntur *remedia*, quae adeo sunt ea, in quibus continentur rationes existentiae finis (§. 510.).

§. 512. Existentia finis absque existentia remediorum concipi non potest (§. 510. 511. 42.).

§. 513. Voluntas est animae conatus agendi (§. 505.). Hinc voluntas semper ad fines, & si efficax fuerit, ad eos existentiae reddendos contendere (§. 510. 508.), ad remediaque effectui danda proclivis dicitur (§. 512.).

§. 514. Si voluntas alicujus ita comparata sit, ut ad fines sibi praepositos, ad remediaque ad illos ducentia existentiae reddenda non contendat, illa voluntas efficax non est §. 513. & consequenter in illo nullum datur propositum agendi (§. 509.).

§. 515. *Impedimentum* eſt id, in quo continetur ratio, cur remedia exiſtentiam conſequi non poſſint, ſeu eſt id, quod exiſtentiæ remediorum contradicit.

§ 516. Impedimentum exiſtentiæ finis repugnat (515. 512.).

§. 517. Niſi removeantur impedimenta, neque remedia, neque finis præpoſiti ad actum transferri poſſunt (§. 516. 515.). Hinc remotio impedimentorum eſt remedium finis obtinendi. (§. 511. 518.).

§. 518. Voluntas efficax tendit ad removenda impedimenta, quæ remediorum & finis exiſtentiam remorari poſſunt (§. 513. 517.). Si ponas voluntatem, ad removendum impedimentum non proclivem, ad actuandam rem non ſufficit, atque ita efficax non eſt (§. 508.).

§. 519. Si remotio impedimentorum ſit contradictoria, ea impoſſibilis in ſe eſt (§. 38.); ſi ea viribus noſtris repugnet, reſpectu earum, h.e. naturaliter impoſſibilis eſt (§. 307.). Et ſi impedimentum viribus noſtris ſuperari poſſit, ejusmodi impedimenti remotio eſt naturaliter poſſibilis (§. cit.) & actio hac ratione libera (§. 310.).

§. 520. Voluntas efficax tendit ad actum (§. 508.). Actus præponit poſſibilitatem internam & externam (§. 305. 307. 39.). Voluntas ergo efficax tendit ad actuandam rem, quæ & in ſe & reſpectu volentis virium poſſibilis eſt.

§. 521. Voluntas efficax ad impoſſibilia, vel in ſe, vel reſpectu virium agentis, talia, actuanda non ſufficit (§. 520.).

§. 522. *Corollarium.* Voluntas efficax tendit ad finis & remediorum poſſibilium exiſtentiam promovendam, nec minus ad impedimenta, ſuperatu poſſibilia, removenda (§. 513. 518. 519. 520.).

§. 523. *Corollarium.* Voluntati efficaci finium, remediorum & impedimenti removendi impoſſibilitas externa non minus quam interna repugnat (§. 513. 519. 521.).

§. 524.

§. 524. Ex amplitudine finis possibilis, ex remediorum possibilium numero & gravitate, ex gradu difficultatis removendi impedimenti vincibilis, gradus voluntatis efficacis dijudicandi sunt (§. 424. 522.).

§. 525. *Corollarium.* Homini, qui voluntate efficaci in aliquo negotio dato agitatur, circumspicienda sunt remedia & obstacula, horumque removendorum modus investigandus est (§. 513. 518.).

§. 526. Dantur infinita negotia humana, quæ sine quodam concursu externo causarum vel physicarum vel moralium, in mundo obviarum, expediri non possunt. Ejusmodi concursus, quæ *occasio* dicitur, vel accedente nostra opera & industria, vel citra illam contingere potest. Posterior concursus, qui fortuna audit (§. 375.) a nobis agere volentibus expectandus est, prior vero excitari potest. Hinc ipsa *occasio* in *expectandam* & *suscitandam* a *Verulamio* dividi solet. Administratores rerum publicarum, duces bellici, aliique de felicitate externa vel conservanda vel amplificanda solliciti occasionem, ultro se præsentatam, arripiunt non solum, sed illam etiam ductu rationis & ope expectationis casuum similium eliciunt. (§. 70. 71.).

§. 527. Occasio agendi remediis annumeranda est (§. 511. 526.).

§. 528. Homo voluntate efficaci ductus ad remedia effectui danda pronus est (§. 513.). Jam cum occasio agendi e numero remediorum sit (§. 527.); homo voluntate efficaci ductus occasionem non solum expectabit, verum de ea etiam viribus propriis suscitanda sollicitus erit (§. 526.).

§. 529. A continua repræsentatione finis, ab indagatione & usu remediorum, a cura removendi obstacula, ab expectatione occasionis, ab ejusque excitandæ sollicitudine ad conatum mentis seu voluntatem efficacem secure argumentari licet (§. 513. 525. 518. 526.). Nec minus inde

patet, unde gradus conatuum efficacium dijudicari & æstimari possint.

§. 530. A deficiente repræsentatione finis, ab incuria & non usu remediorum, ad finem ducentium, a deficiente sollicitudine observandi & removendi obstacula, quæ existentiam finis & remediorum suspendere possunt, a neglectione occasionis nobis oblatæ ad defectum conatus mentis seu voluntatis efficacis argumentari possumus (§. 513. 525. 518. 526.).

§. 531. Propositum agendi seu proæresis est voluntas efficax (§. 509.). Quæ itaque hactenus devoluntate efficace demonstravimus, ea etiam de proposito agendi seu proæresi intelligenda sunt.

§. 532. Lex est norma, cui actiones attemperandæ sunt, idque sub repræsentatione boni vel mali (§. 346. 170.). Proinde aut actio legi attemperanda, aut malum subeundum, saltem bono nobis carendum est.

§. 533. Qui actiones legi accommodat, ille vel bonum repræsentatum consequitur, vel malum cum actione prohibita copulatum evitat (§. 532.).

§. 534. Qui bonum vult consequi, quod a lege connexum est actione, vel qui vult evitare malum, à lege cum actione prohibita conjunctum, ille tenetur actiones a lege imperatas exequi, vel ab illa prohibitas omittere (§. 532.).

§. 535. Si quis nolit attemperare actiones legi, is debet vel malum perpeti, vel bono privari (§. 532.).

§. 536. *Moraliter violare legem* is dicitur, qui actiones liberas legi sibi præscriptæ non attemperat. In violatione legum actionis libertas externa non minus quam interna respicienda est (§. 489.).

Corollarium. In cujus potestate non fuit observare legem, licet ad custodiam illius obligatus fuerit, de eo affirmari non potest, eum legem moraliter violasse (§. 310.).

§. 537. Legem moraliter violanti vel malum perferendum,

dum, vel bono, a lege cum actione conjuncto, carendum est (§. 536. 532.).

§. 538. Leges repræsentant illis, quibus eæ latæ sunt, bona vel mala, ut illi actiones suas eis attemperent (§. 532.). Repræsentatio bonorum appetitum seu voluntatem (§. 154. 166.), repræsentatio malorum aversationem seu noluntatem (§. 155. 167.) in nobis excitat; leges ergo intendunt excitare in eis, quibus illæ datæ sunt, voluntatem legibus attemperandi actiones & eas violandi aversationem.

§. 539. Actiones legibus attemperandæ ita comparatæ sunt, ut vel existentiam nancisci, vel ab eadem reprimi debeant. Leges ergo postulant voluntatem, actionibus vel existentiæ reddendis, vel ab eadem suspendendis, sufficientem (§. 538.). Ejusmodi voluntas dicitur efficax, ex cognitione viva progeneranda, (§. 508.), leges ergo in eis, quibus illæ præscriptæ sunt, cognitionem vivam & inde descendentem & voluntatem efficacem, eis conformiter agendi, requirunt. Quæcunque itaque cum voluntate efficaci connexa sunt, ea leges contendere judicantur.

§. 540. Leges exigunt in illis, quibus eæ datæ sunt, conatum efficacem (§. 539. 508.), h. e. propositum eis convenienter agendi (§. 509.).

§. 541. Vi §. 539. leges exigunt, ut illi, quibus eæ præscriptæ sunt, sibi repræsentatas actiones, tanquam fines (§. 510.), existentiæ reddant, vel illas ab eadem suspendant, & remedia suscipiant, quibus illæ vel effectui dari, vel ab existentia reprimi possint (§. 540. 513.), nec minus impedimenta, quibus actionum repræsentatarum & remediorum existentia suspenditur, removeant (§. 518.); occasionemque agendi arripiant, vel eam suscitare contendant (§. 528.).

§. 542. Ejusmodi actionum repræsentatarum, ceu finium, ejusmodi remediorum & modorum, quibus removeri impedimenta debent, possibilitatem & internam & externam requiri, patet ex §. 522. 539.

§. 543. Ad actiones, tanquam fines, ad remedia, ad impedimentorum remotionem, quorum omnium impossibilitas externa non minus quam interna evinci potest, leges se extendere non possunt (§. 523. 539).

§. 544. Usus virium nostrarum aliarumque rerum expediendo operi sufficientium dicitur *diligentia.*

§. 545. Conatus animæ seu voluntas efficax seu propositum agendi cum usu virium nostrarum, aliarumque rerum expediendo operi sufficientium, conjunctus est (§. 508. 509. 507. 234).

Scholion. In usu virium deprehenditur ratio existentiæ finis, & consequenter usus virium est remedium finis (§ 511.). Enimvero cum voluntas efficax ad media tendat (§. 513.), eadem voluntas viribus internis externisque utitur.

§. 546. Leges exigunt in illis, quibus ex præscriptæ sunt, voluntatem animæ efficacem eis convenienter vivendi (§. 539.), adeoque & usum virium nostrarum aliarumque rerum, expediendis actionibus sufficientium (§. 545.), & ex consequenti diligentiam (§. 544). Jam cum actiones legibus convenienter expediendæ, dicantur officia (§. 476.) leges requirunt usum virium nostrarum aliarumque rerum explendis officiis nostris sufficientium, qui dicitur *diligentia debita* seu *legitima.*

§. 547. Non-usus indeliberatus virium nostrarum aliarumque rerum, explendo officio sufficientium, *negligentia* seu *culpa* audit. Non-usus deliberatus voluntarius virium nostrarum aliarumque rerum, officio explendo sufficientium *malitia* seu *dolus*, seu *proæresis*, *stricte sic dicta*, appellatur. Et cum usus deliberatus virium nostrarum aliarumque rerum, officiis nostris contrarius, qui etiam *abusus virium* dicitur, sit non usus deliberatus virium nostrarum aliarumque rerum explendo officio sufficientium; usus deliberatus virium nostrarum aliarumque rerum, officio nostro contrarius, est species malitiæ seu proæresios. In quo itaque casu nullum locum habet officium, in illo nulla diligentia (§. 546.),

(§. 546.), nulla culpa, nec ullus dolus locum habere poteſt. Dicatur in prælectionibus de *culpa negligentia & verſutia.*

Corollarium. Hinc ex diverſitate officiorum diverſitas culpæ & doli oritur. Ex inferius dicendis patebit, dari actus, qui in foro quidem interno, minus tamen externo pro culpoſis habentur.

§. 548. Nolle & velle diſtinguamus a caſu, ubi velle & nolle intermittimus, cum tamen velle vel nolle debuiſſemus & potuiſſemus. A privatione voluntatis ad noluntatem, & a privatione noluntatis ad voluntatem N. V. C. (§. 167.). Licet in aliquo obvia non ſit voluntas efficax obſervandi legem, ei ob id non ſtatim noluntatem cuſtodiendi legem tribuere poſſumus (§. 167.), & licet in aliquo non deprehendatur noluntas implendi LL., eam ob cauſam illi voluntas obſervandi eaſdem non tribuenda venit.

§. 549. Qui præditus eſt viribus internis & externis, explendo officio ſufficientibus, quibus tamen non utitur, is voluntate efficaci non fertur legibus convenienter agendi (§. 545.), atque ita moraliter non vult actiones attemperare legi (§. 539.). Ipſi proinde vel malum perferendum, vel bono, a lege repræſentato, carendum eſt (§. 535.), & ex conſequenti vel pœna tribuenda, vel præmium denegandum (§. 362.). Ejusmodi itaque non-uſus virium noſtrarum aliarumque rerum, explendo officio ſufficientium, vel præmio indignus, vel pœna, adeoque & merito (§. 418.) dignus, & moraliter imputabilis (§. 423.) cenſetur.

§. 550. Actus liberi, ex diligentia debita agentis profecti, oriuntur ex uſu virium, explendo officio ſufficientium (§. 546.), & conſequenter ex voluntate efficaci implendi legem (§. 545.), adeoque vel bono, a lege repræſentato, h. e. præmio (§. 362.) digni, vel a pœna immunes (§. cit.) cenſentur (§. 533.). Actus ergo liberi, ex diligentia debita agentis profecti, meritum nanciſcuntur (§. 418.), & moraliter imputabiles ſunt (§. 423.).

§. 551.

§. 551. Actus culposi & dolosi seu malitiosi moraliter imputabiles sunt (§. 547. 549.). Demonstratio patet ex genere culpæ & malitiæ.

§. 552. Qui actus moraliter imputabiles non sunt, illi culpæ, vel doli seu malitiæ impatientes sunt (§. 551.). Conferas §. 492.

§. 553. Ex §§. 546. 547. intellectu facile est, culpam esse omissionem indeliberatam diligentiæ debitæ, & dolum omissionem diligentiæ debitæ deliberatam.

§. 554. In usu & non-usu virium nostrarum majus & minus & ex consequenti quantum (§. 426.), idque intensum (§. 424.), adeoque & gradus (§. 424.) concipiuntur. Hinc in diligentia debita (§. 546.), in culpa & malitia (§. 547.) dantur gradus & commensuratio locum habet (§. 427.).

§. 555. Dantur officia & negotia, quæ summum, dantur alia, quæ medium, dantur alia, quæ infimum diligentiæ gradum postulant.

§. 556. Hinc & ipsa neglectio indeliberata diligentiæ debitæ seu culpa (§. 553.) diversos nanciscitur gradus.

§. 557. Usus virium nostrarum aliarumque rerum, explendo officio sufficientium, cum voluptate efficaci, ex qua ille oritur per Schol. §. 545., conjunctus est (§. 545.). Quousque ita patet voluntas efficax, eousque se extendit diligentia debita (§. 546.), culpa & malitia (§. 547.).

§. 558. Diligentiæ debitæ, culpæ & malitiæ ratio haberi potest respectu finis, existentiæ reddendi, intuitu remediorum expediendorum & impedimentorum removendorum, nec minus occasionis expectandæ vel eliciendæ (§. 557. 513. 514 518 520. 522. 524. 525. 528. 529. 530. 531).

§. 559. Quorsum voluntas efficax se non extendit, eo nec diligentia debita, nec culpa, nec proæresis extendenda est (§. 557.). Et quo casu obligati non sumus ad ostendendam ejusmodi voluntatem, eodem nec ad diligentiæ debitæ præstationem obstricti sumus, nec nobis culpa, nec dolus tribui potest. Huc referas §§. 521. 523.

§. 560.

§. 560. Cui ergo occasio agendi citra suam culpam deest, illi non imputatur, quod non egerit. Sunt verba PUFENDORFFII, quæ §. 22. c. I. de O.H. & C. deprehenduntur. Legi meretur nota, quam huic §. adjecit. Cel. TREVERUS. Ex hoc principio *Sabinus* in epistolis p. 420. *Joachimum II. Electorem Brandenburgicum* a culpa liberat, quam huic tribuebant obtrectatores in expeditione Hungarica. Conf. §. 526.

§. 561. Ex §. 547. erui potest similitudo & dissimilitudo culpæ & doli. In utroque casu non usum virium nostrarum aliarumque rerum, explendo officio sufficientium, & ex consequenti defectum voluntatis efficacis, legi convenienter vivendi deprehendimus. In culpa cum non-usus virium sit indeliberatus, in ea observatur ad minimum voluntas simplex officio satisfaciendi (§. 508.), quam ne in eo quidem, qui dolose agit, conspicimus. Præter defectum voluntatis simplicis in homine doloso datur conatus seu voluntas efficax violandi legem & inde descendens officium. Quæ voluntas perversa ita est comparata, ut vel externe non agendo effectum legi contrarium nasci patiatur, quem tamen cohibere & potuisset & debuisset, vel externe agendo effectum, legi & officio repugnantem, producat. In utroque casu homo malitiosus non utitur viribus, explendo officio sufficientibus, idque ex destinato consilio, quod in eo, qui culpose agit, non offenditur. In proæresi itaque maligna longe plura, quæ legibus repugnant, deprehenduntur, quam in homine culpam committente. Hinc in actu proæretico longe major pravitatis & imputabilitatis moralis gradus datur, quam in culposo (§. 412. 414.). Unde & ejusmodi actiones severius puniri merentur (§. 362.) in rebus publicis, idque ob majus periculum & incommodum, quod inde vel securitati & felicitati communi vel tranquillitati privatorum accidere potest.

§. 562. Omnes actus morales, juxta moralitatem intrinsecam considerati, vel boni vel mali sunt (§. 198. 327.). Omnes actus juxta moralitatem extrinsecam spectati, vel

legi

legi conveniunt, vel non conveniunt, adeoque etiam vel boni vel mali sunt (§. 327. 312.). Ergo omnes omnino actus morales vel boni vel mali sunt.

§. 563. Omnes actus mali legibus non conveniunt (§. 412.) & ex vincibili defectu voluntatis efficacis, eis convenienter vivendi (§. 539.), usůsque virium, explendæ legi sufficientium (§. 545.), hoc est, ex superabili ejusmodi non-usu virium proficiscuntur. Qui non-usus ex animo vel deliberato vel indeliberato descendit, atque ita vel in dolum, vel in culpam abit (§. 547.); omnes itaque actus mali vel dolosi vel culposi sint.

Scholion. Ex vincibili defectu voluntatis efficacis seu propositi LL. convenienter vivendi oriri dicuntur actus vel commissivi vel omissivi, qui consequuntur, quatenus in aliquo nulla adfuit voluntas explendi legem efficax, quam tamen habere debuisset & potuisset. *Superabilis defectus usus virium, custodiendæ legi sufficientium* tribuitur alicui, qui viribus suis usus non est, quibus tamen uti & debuisset & potuisset.

§. 564. Expletio officiorum ex diligentia debita concipitur (§. 546.). Officia sunt actiones legibus conformes (§. 476.), & quæ bonæ dicuntur (§. 412.); expletio itaque officiorum producit existentiam actuum bonorum. Existentia ergo actuum bonorum ex diligentia debita & consequenter ex usu virium nostrarum aliarumque rerum, illi existentiæ sufficientium, concipitur (§. 546.). Ejusmodi usus virium ex voluntate efficaci legibus convenienter agendi descendit (§. 545.), existentia proinde actuum bonorum ex voluntate efficaci legibus convenienter agendi descendit. Actus ergo boni ad voluntatem hominis efficacem LL. convenienter vivendi referendi sunt.

Scholion. Demonstratio thesios etiam sic efformari potest. Existentia actus boni, h. e. legibus conformis (§. 412.), requirit custodiam officii (§. 476.), & consequenter diligentiam debitam, adeoque & usum virium explendo officio sufficientium (§. 546.). Qui (usus) cum exigat voluntatem efficacem

efficacem LL. convenienter agendi (§. 545.); actus boni ad voluntatem efficacem explendi LL. referendi sunt.

Consectarium. Hinc actiones, ex sola animi passione, voluptate quippe, vel ambitione, vel avaritia profectæ, pro moraliter bonis non habentur, cum illæ ad voluntatem efficacem LL. convenienter agendi referri non possint, quæ tamen relatio a bonitate actionis morali separari nesciat.

§. 565. Actus culposi & dolosi ex non-usu virium, implendo officio sufficientium, descendunt (§. 547.). Ejusmodi non-usus virium oritur ex vincibili defectu voluntatis efficacis (§. 545.), quam lex a nobis, ei satisfacturis, exigit (§. 539.). Actus itaque culposi & dolosi, adeoque & omnes actus mali (§. 563.) ad voluntatem hominis efficacem, legi convenienter agendi, sunt referendi.

§. 566. Actus & boni & mali (§. 564. 565.), & ex consequenti omnes actus morales (§. 562.) ad voluntatem efficacem, legi convenienter vivendi, referri debent.

§. 567. *Actionis*, cujus existentia vel non existentia ad nostram voluntatem efficacem referri debet, *autores* vel *causa* dicimur (§. 202.).

§. 568. Actus moralis, h. e., boni vel mali, adeoque & culposi non minus quam malitiosi autores seu causæ sumus (§. 566. 567).

§. 569. Actus moraliter imputabiles sunt actus morales (§. 414. 415.). Actus itaque moraliter imputabiles ad voluntatem efficacem, legi convenienter vivendi, referri debent (§. 566.), atque ita comparati sunt, ut pro earum autoribus & causis habeamur (§. 568.). Unde concipimus definitionem, quam Cel. SYRBIUS de imputatione dedit §. 9. c. 4. J. N. & G. quod in *Nexu doctrinæ Philosophicæ* exposuit.

§. 570. Actio moraliter imputabilis non judicatur, cujus existentia vel non-existentia ad nostram voluntatem efficacem referri non potest (§. 569. 567.).

§. 571.

§. 571. Dantur actus, quorum existentia vel non existentia ad plurium voluntatem efficacem referri debet. Plures ejusmodi homines *actionis con-autores* seu *concausæ* appellantur (§. 567.). Quo casu actus pluribus moraliter imputatur (§. 569.), idque vel divisim, vel pro indiviso.

§. 572. Voluntas efficax, ad legem relata, est causa, principium & fons imputabilitatis moralis actionum (§§. 569. 570. 42.). Removeas, vel ponas voluntatem efficacem, ad expletionem legis relatam, removebis vel pones imputabilitatem moralem actionis. Si quid ita se habeat, ut vel eo posito alterum existentiam nanciscatur, vel eo cessante alterum etiam cesset, nisi impedimentum obstet; illud pro alterius causa proxima summo jure habetur. Hinc mens peccat, non corpus. Unde & patet, quod furiosus actiones, moraliter imputabiles, committere non possit.

§. 573. Pro diversitate causarum variant actionum autores (§. 567.), & earum imputatio (§. 569.). Datur causa principalis, minus principalis, æque principalis, solitaria, socia, physica, moralis, quæ & similes causarum species in imputationis doctrina utilitatis plurimum habent.

§. 574. Dantur *motus corporis nostri*, ab hujus facultate locomotiva proxime pendentes, quorum existentia ad nostram voluntatem efficacem referri debet, & qui *voluntarii* vocantur (§. 195.), quorumque nos autores vel causæ dicimur (§. 567.). Ejusmodi modus corporis voluntarii vi §. 566. *actiones morales seu liberæ* (§. 310.), *eæque physicæ*, earumque *causæ physicæ* homines ipsi appellari lueverunt. Actiones morales physicæ vocantur etiam *actiones morales externæ*, quæ *actionibus moralibus internis*, quorsum propositum agendi refertur, contradistinguuntur. Dantur motus corporum aliorum, quorum existentia ad nostram voluntatem efficacem referri debet, & quorum intuitu nos *causæ morales*, κατ' ἐξοχὴν *sic dictæ*, audimus. Hinc quæ quis facit per alium, per se ipse fecisse putandus est. *Species causæ moralis* indicant hi versiculi:

Jussio,

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Conf. §. 27. *C. I.* PUF. *de O. H. & C.* & §. 8. *c. V. Phil. Mor.* SCHILTERI. Nec difficulter judicare possumus, quo casu facta aliena nobis moraliter nec in culpam, nec laudem, imputari possint. Ea nimirum ita comparata esse debent, ut ad voluntatem nostram efficacem referri non possint (§. 570.).

Scholion. Peculiarem & rationi sufficienti subnixum deprehendimus modum, quo factum tertii alicui imputatur in hujus liberationem a pœna, alias promerita. Imperantem summum pollere jure puniendi sontes, & hosce obligatos esse perfecte ad sustinendam pœnam, ex doctrina de imperio civili summo patet. Ponas, quod tertius se offerat, ad sustinendam pœnam pro delinquente, & quod is, cujus in sinu τὸ κύριον residet, & a cujus arbitrio dependet exercitium justitiæ punitivæ, in ejusmodi liberationem consentiat; hoc casu tollitur reatus à delinquente, & ipsi imputatur factum liberatorium, cui redemtor se subjecit, & in quo imperans supremus acquiescere voluit. Hoc casu liberator, quà mediator, repræsentat personam liberandam, & idem est ac si hæc pœnam actu sustinuisset. Ponas vero alium se obtulisse ad perferendam pœnam, quam Titius promeruit, nec imperantem, cujus interest, seu, qui jure postulandi satisfactionem gaudet, in ejusmodi liberationem consensisse; hoc casu reus delicti a pœna luenda liberatus non est, neque adeo ejusmodi factum alterius habetur pro liberatorio. Suffecerit tetigisse hanc materiam, & simul ostendisse, eam ad principia reduci posse.

§. 575. Actiones morales & moraliter imputabiles ad voluntatem efficacem, legi convenienter vivendi, referuntur (§. 566.). Jam cum voluntas præponat intellectum prælucentem (§. 168.) & utraque facultas ad prima naturæ, homini propria, spectent (§. 282.); concipimus, cur nonnulli non nisi actionem humanam, ex primis naturæ homi-

ni propriis derivandam, moralitatis & imputabilitatis moralis capacem esse existiment.

§. 576. Ea, quæ ex solis primis naturæ, homini cum brutis communibus dependent, moralitatem & imputabilitatem nesciunt (§. 575. 281.). Hinc instinctus & stimuli naturales in se spectati, in foro humanæ rationis moraliter imputabiles non sunt (§. 281.) Quatenus vero illi voluntatis efficacis imperio subsunt, eatenus eorum usus & abusus moraliter imputabilis existimatur (§ 569.).

§. 577. Ex §. 569. patet, cur ante imputationem moralem actualem ventilanda sit quæstio, an voluntas mea vel tua ad actionis alicujus existentiam concurrerit, seu an actio ad voluntatem nostram efficacem referri possit.

§. 578. Error & ignorantia moraliter imputari possunt (§. 551. 475.). Unde patet, quo casu *actio invita per ignorantiam* sit culpabilis. Nec minus inde judicare possumus, quænam imputatio & conscientia erronea imputationem patiatur.

§. 579. Actio ex metu majoris mali evitandi, vel spe boni majoris consequendi, vel alia aliqua urgente necessitate commissa dicitur alias *actio invita per violentiam seu coactionem secundum quid*, distinguenda ab *actione invita per violentiam seu coactionem*, ἁπλῶς *sumtam*, & § 491. allatam. *Actiones* prioris generis appellantur etiam *mixtæ*. Exemplo sint mercatores, in periculo naufragii mercium jacturam facientes. De invito conferas Tab. XI. Phil. Pr. B. IAC. THOMASII, & Cap. IX. in Præceptis Ethicis B. BALTH. WILLII, Theologi Bremensis.

§. 580. Actio metu coacta ex malo, nobis repræsentato, oritur (§. 579. 314.). Mala repræsentata annumerantur motivis (§ 170.), quæ hoc casu efficiunt, ut nolimus aliquam rem (§. 167.). Actio itaque metu coacta ex noluntate efficaci proficiscitur. Si vocabulum voluntatis generaliter sumatur pro inclinatione & reclinatione mentis seu noluntate (§. 169.), actio metu coacta voluntaria est & moraliter imputabilis (§. 569.). *Scholion.*

Scholion 1. Hic non nisi de imputabilitate morali ejusmodi actionum loquimur, an nimirum positis ponendis illæ nobis moraliter imputari possint.

Scholion. 2. Meretur hæc doctrina, ut curate tractetur, a qua quippe pendet robur pactorum plurimorum, metu extortorum, id quod patebit ex § 1393. seqq. CONRINGIVS in Tr. de Fin. Imper. c. 19. §. V. hisce utitur verbis: *nisi illæ actiones (metu coactæ) habeantur pro voluntariis, plerique hominum contractus fuerint irriti, & everteretur societas humana.* Nec minus thesis demonstranda sibi locum vindicat in enodandis quæstionibus, utrum nimirum pœna cadere possit in magistratum inferiorem, qui civibus, tumultum excitantibus, ex metu injusto non est renisus, & utrum milites, qui ex eodem metu arma posuerunt, pœna digni censeantur.

§. 581. Quæ §. 508. de conatu & voluntate efficaci dicta sunt, ea etiam mutatis mutandis de mentis renisu & noluntate efficaci intelligenda sunt. Et quo modo demonstravimus, leges in illis, quibus eæ præscriptæ sunt, exigere voluntatem efficacem, eis convenienter agendi (§. 539.), eodem etiam pacto patet, eas requirere in homine, cui eæ datæ sunt, noluntatem seu renisum efficacem, eis disconvenienter vivendi. Uti itaque illi actus morales & imputabiles sunt, qui ad voluntatem efficacem, legibus convenienter agendi referuntur (§. 566. 569.); ita & illi actus pro moralibus & imputari aptis habendi, qui ad noluntatem seu renisum efficacem, legibus disconvenienter vivendi, referri debent. Proinde & hac ratione actiones metu coactæ, ex illo renisu ortu, voluntariæ, morales & imputabiles sunt censendæ.

Scholion. Complures videas homines, & in statu civili, & naturali viventes, quorum priores LL. civiles formidine pœnæ, posteriores vero LL. naturales ex metu incommorum observant, licet πλεονεξίᾳ, aliisve affectibus turbulentis, agitentur, quibus in custodia LL. resistere debent.

 Hinc

Hinc plurimorum hominum actiones, quas legibus attemperant, metu coactæ sunt, quas nihilominus esse voluntarias affirmaveris.

§. 582. Qui ex metu agit vel actionem intermittit, is sibi repræsentat duo mala, quorum alterum altero majus est. Priori casu actio suscipienda, in se spectata, sibi videtur mala seu incommoda, posteriori vero actionis omissionem, in se spectatam, malam judicat. Utroque casu aliquod malum perferendum agenti vel agere intermittenti præsupponitur (§. 314.), cui tanquam majori malo actionem vel commissivam vel omissivam, ceu malum minus præfert. Qui itaque ex metu vel agit, vel actionem intermittit, is malum minus præfert majori. Jam cum malum minus sit bonum ratione mali majoris (§. 150.); qui ex metu agit, in eo ratione mali majoris excitatur boni repræsentatio & ex consequenti voluntas efficax (§. 508.). Sed actio, ex metu profecta, est actio coacta (§. 579.); actio itaque metu coacta, & ex consequenti actio invita per violentiam secundum quid (§. 579.) ex voluntate efficaci enascitur, atque ita moralis est & imputari potest (§. 566. 569.). Huc referas §. 43. c. 4 J. Nat. GUNDLINGII, ubi nostra positio non nisi us evincitur, quam vivide illustratur. Salva lege appetitus malum, quod minus alio malo nobis videtur, arripere nos posse, patet ex § 176.

§ 583. Si dicatur voluntas coactionis expers, vocabulum coactionis sumitur pro necessitate extrinseca (§. 206. 189.), seu pro vi externa, cui resistere non possumus. Unde & actiones invitæ per violentiam absolute sumtam voluntariæ non sunt (§. 491.). Sed si COACTIO pro inclinatione vel reclinatione mentis, ex metu oriunda, accipiatur (§ 579.); coactio cum voluntate vel noluntate hominis consistere potest (§. 166. 167. 169.). Hunc significatum si sequamur, coactam voluntatem esse, h. e., non implicare (§. 38.), clarissimum est.

§. 584. Coactionem ultimi generis voluntati non repugnare, ex mentis libertate, quæ voluntatis attributum proprium est per schol. §. 201., nova ratione dijudicari potest. Ejusmodi enim coactio duo ad minimum eligibilia requirit (§. 579. 582.), actionem quippe imperatam & mali repræsentati perpessionem. Quæ itaque eligendi facultas cum contingentiam ponat per consect. 1. §. 187.; ea mentis libertati (§. 186. 187.) & consequenter voluntati non contradicit (§. 201.), præcipue cum ejusmodi homo coactus intellectu utatur, & determinatio ex ejus anima oriatur.

§. 585. Quænam coactio sit justa, ex doctrina de justitia patebit. Dantur nimirum casus, ubi læsus de se in statum plenariæ libertatis restituendo atque adeo de circumscribendo & limitando aggressore sollicitus est, propositis ei conditionibus durioribus, quibus eligibilium plurium numerus intuitu lædentis coarctatur, qualem coactionem justam esse inferius explicabimus. Suffecerit jam multiplici ratione demonstrasse, actiones metu coactas esse voluntariarum species, & ab imputabilitate morali minus alienas.

§. 586. Voluntas seu conatus efficax legi præscriptæ vel convenienter vel disconvenienter vivendi concipitur in se imputabilis, licet ob externum impedimentum ad actum descendere non possit (§. 572.). Unde inferius judicabimus, eum, qui, spreto conscientiæ dictamine, ad jurandum se obtulit, in foro saltem interno perjurium commisisse, licet ad jurisjurandi præstationem admissus non fuerit. Hinc conatus, qui in foro rationis imputationi subjectus est, in foro humano puniri meritus censetur, si sufficientia indicia, unde ad conatum delinquendi concludi potest, adfuerint, & gravitas rei id exegerit. Vide B. SCHILTERI Phil. Mor. p. 166. 165. 292. Ponas vero conatum efficacem, in se spectatum, adeoque nondum consummatum, in foro interno imputari nescium esse, non conciperemus, cur respublica conatum delinquendi efficacem,

cacem, e. gr. in crimine perduellionis, ulla pœna coërcere possit. Forum externum subordinatum esse foro interno sublimiori, ex inferius dicendis patebit.

§. 587. Ex reiteratione actuum moralium habitus & consuetudines (§. 212. 213.) progenerantur. De harum & illorum imputabilitate judicium facile ferri potest ex præcedentibus.

§. 588. Quibus casibus affectus, & ea, quæ inde orta esse constat, imputationem patiantur, itidem decisu facillimum est. Si quis primis voluptatis & tædii sensibus non obstiterit, quibus tamen resistere potuisset, & inde appetitum & affectum prolapsus fuerit (§. 152. 158.); ei omnino affectus moraliter imputantur (§. 499.).

§. 589. Ex §. 570. patet, defectus naturales nobis imputari non posse. Id quod etiam de bonis, nobis a benigna natura tributis, intelligendum est.

§. 590. Defectus virium, qui a nobis non dependet, & ob quem actio vel commissiva vel omissiva physice & naturaliter impossibilis est, (§. 307. 308.) dicitur *impotentia naturalis*, quæ distinguenda venit ab impossibilitate absoluta (§ 38.).

§. 591. Impotentia naturalis actiones legi naturali conformiter instituendi appellatur *infirmitas humana*. Hæc est discriminanda ab illa infirmitate, quæ descendit ex defectu virium, cujus nosmetipsi autores seu causæ sumus (§. 567.), & qui non minus quam ipsa inde descendens infirmitas in sphæra morali imputationi obnoxia est (§. 569.).

§. 592. Actus, ex infirmitate humana ortus, imputationem respuit (§. 570. 591. 590.), neque adeo culposus esse potest (§. 552.).

§. 593. Notus est canon: *causa causæ est etiam causa causati*. Actiones nostræ liberæ ita se habent, ut ex iis, tanquam causis, multæ mutationes tanquam effectus & ratione nostri & aliorum cooriri possint (§. 323.). Jam cum actionum liberarum, h. e. moralium (§. 196. 310.) causæ seu autores

autores simus (§. 568.); omnium effectuum seu consequentium, ex illis oriundorum, causæ & autores existimamur. Ejusmodi proinde effectus moraliter imputabiles sunt (§. 569.)

§. 594. Si quis proinde sit causa vulneris, cujus mensura non datur, ei tribuuntur, quæ inde concipiuntur, consequentia.

§. 595. Ea, quæ ex nostro affectu superabili oriuntur, nobis moraliter imputari possunt (§. 586. 593.).

§. 596. Cum causa causæ sit causa causatorum; causa moralis κατ' ἐξοχὴν dicta (§. 575.), quæ est causa seu auctrix voluntatis in aliis excitatæ, & inde ortorum motuum corporis alterius (§. 567.), est etiam causa seu auctrix omnium effectuum externorum, independentium, qui adeo ei, qui causa moralis est, imputantur (§. 569.).

§. 597. Si quis proinde ab altero ad affectum ex improviso concitatus, atque ita ejus animus valde perturbatus fuerit, alter independentium effectuum externorum autor habetur, cui illi merito imputantur (§. 569.). Ejusmodi casu etiam aliquis ad imbecillitatem humanam provocare potest (§. 591.).

§. 598. *Somnus* est status perceptionum obscurarum, confusarum & inordinatarum. *Somnium* est status perceptionum clararum, distinctarum sed inordinatarum.

§. 599. Cum somnus sit status obscuritatis & confusionis (§. 598.); homo in somno intellectus usu (§. 61.) & voluntate destituitur (§. 168.). Hinc ejus actiones neque ad voluntatem efficacem referri, neque adeo ipsi in foro humano imputari possunt (§. 569.). Jam cum is qui non est causa causæ, minus esse possit causa causati; effectus ex ejusmodi actionibus prognati nobis, somno nondum prorsus solutis, non imputantur. Quo casu nobis hominis, somno exciti, actiones & inde pendentia consequentia tribuantur, judicatu facillimum est. Si quis animæ in somno nullam operationem tribuere velit, hominis, in somnum profusi, actus multo minus imputationem patiuntur.

Scholion. In ſomno nulla datur conſcientia ſui (§. 10. 598.), neque adeo apperceptio (§. 9.), nec ex conſequenti cogitatio (§. 11.), nec intellectus, nec voluntatis uſus.

§. 600. Quibus caſibus ſomnia imputationem, in foro ſaltem interno patiantur ex §. 598. & ex doctrinis præcedentibus dijudicandum eſt.

§. 601. De actionibus furioſi, mente capti, ſumme ebrii, cujus ebrietas involuntaria eſt, ad iram ab aliis concitati, infantis, hominis a brutis nutriti & educati, judicium haud difficile eſt.

§. 602. In prælectionibus geneſis actuum moralium & moraliter imputabilium, §. 493. ſubindicata, ex præcedentibus oſtendetur.

EXER-

EXERCITATIO IV.

DE

OFFICIIS HOMINUM NATURALIBUS, EORUMQUE DISCRIMINE ET GRADATIONE.

§. 603.

IN eo jam ſumus, ut adumbremus ex principio generali §. 552. demonſtrato, officiorum naturalium ſpecies. Et cum idem principium amplificationem perfectionis noſtræ, quæ compoſita eſt, obtentu poſſibilem nobis inculcet; in compoſitis vero perfectionibus conſequendis ſæpius ſuſcipienda ſit exceptio; paucas poſitiones præmittam inſtituto noſtro velificantes.

§. 604. *Ordo* eſt ſimilitudo obvia in modo, quo res variæ juxta ſe invicem collocantur, vel ſe invicem conſequuntur. Similitudinis ejusmodi defectus *confuſio* audit. Illuſtrentur hæ notiones ordine vel confuſione, quem, vel quam in republica, in ſtudiis, in deambulatione ſolenni, in bibliotheca deprehendimus.

§. 605. Vbi datur ejusmodi ſimilitudo variorum, ibi deprehenditur propoſitio generalis, cui illa varia attemperantur (§. 52. 56. 59.). Ergo in omni ordine datur propoſitio generalis, cui varia, quæ unum conſtituunt, attemperantur. (§. 604.). Jam cum ejusmodi propoſitio, cui certa varia accommodantur, regula dicatur (§. 344.), in omni ordine dantur regulæ.

§. 606. In omni perfectione datur ratio ultima, ad quam varia inter ſe conſpirantia ſe referunt (§. 129.), & in qua adeo ſimilitudo ejusmodi variorum reſidet (§. 52.). Hinc in omni perfectione datur ordo (§. 604.).

§. 607. Consensus plurium perfectionum partialium dicitur *perfectio composita*, sive compositionis rationis, sive realis. (§. 124.). Conf. §. 1547.

§. 608. In omni perfectione datur ordo (§. 606.), sed in omni ordine conspiciuntur regulæ (§. 605.). Ergo in omni perfectione dantur regulæ.

§. 609. Fieri facile potest, ut perfectiones partiales, ex quibus nascitur perfectio composita, sibi invicem contradicant. Quo casu, cum quælibet perfectio partialis gaudeat suis regulis (§ 608.), ipsarum regularum contradictio oriri debet. Illustrentur hæc modo urbem irregulariter muniendi.

§. 610. Contradictoria non sunt compossibilia (§. 38.), adeoque & coexistentiam nancisci non possunt, cum existentia possibilitatem rei & consequenter coexistentia plurium rerum compossibilitatem præstruat. Regulæ itaque sibi invicem repugnantes simul observari non possunt in omni saltem extensione. Hinc *contradictio* seu *collisio regularum* ex observatione regularum simultanea eaque contradictoria oritur.

§. 611. Regularum sibi invicem contradicentium altera, pro ratione repugnantiæ, alteri cedere seu negligi debet. Neglectio regulæ pugnantis cum aliis regulis (concurrentibus) dicitur *exceptio a regula*. Hinc exceptio ex collisione regularum oritur. Vbi itaque non datur collisio regularum, ibi nulla concipitur exceptio a regula.

§. 612. In formatione & obtentione perfectionis compositæ latitat ratio sufficiens, cur regularum collisio oriatur, (§. 609. 610.) & cur suscipiatur exceptio a regula (§. 611.). Hinc suscipienda est exceptio, quantum id postulet vel permittat perfectio totalis.

§ 613. Si perfectio totalis ita comparata sit, ut ex illius consecutione vel conservatione nulla concipiatur regularum collisio, hoc casu nulla opus est exceptione §. 612.), seu exceptio frustranea est.

§. 614.

§. 614. Perfectio major est præferenda perfectioni minori (§. 332. & 333.). Perfectio composita seu totalis est perfectio major perfectione partis (§. 130.). Perfectio igitur composita est præferenda perfectioni partis. Si itaque perfectio partis contradicat perfectioni totius, perfectio partis est negligenda. Quo casu regula, quam exposcit perfectio partis, est negligenda ob imperfectionem integri. Proinde hoc casu fiat exceptio a parte (§. 611.), & pereat pars, ne pereat integrum. Hæc propositio usum habet in concipiendo jure eminenti principis.

§ 615. Si conservatio partis non repugnet conservationi integri, nulla ratio ad est, cur parti sit pereundum (§. 613.).

§. 616. Exceptio a regula est hypothetice necessaria ratione quippe perfectionis compositæ obtinendæ. (§. 182. 611.). Cessantibus conditionibus, ob quas locum habet exceptio, hæc ipsa cessat.

§. 617. In rebus absolute necessariis determinati sumus ad unicum (§. 180.), & consequenter in illis nulla concipitur exceptio (§. 611.). e. gr. regulæ syllogisticæ sunt necessitatis absolutæ. Hinc earum custodia nullam admittit exceptionem.

§. 618. In casibus hypothetice necessariis adstrictus sum conditionibus certis (§ 182.), quibus si regula quædam contradicat, illam negligere cogor. Ejusmodi regula dicitur lex (§. 345.), quæ hoc casu negligenda venit. Necessitas ergo nullam habere legem judicatur.

§. 619. Dantur perfectiones compositæ, quæ absque vsu exceptionis obtineri non possunt.

§. 620. In detegenda exceptione opus est, ut perfectionem compositam in perfectiones particulares resolvamus, quamlibet perfectionem partialem distincte cognoscamus, perfectiones partiales inter se comparemus, & earum tandem contradictionem cum perfectione totali eruamus, & juxta §. 612. exceptionem formemus.

§. 621. Officium est actio libera legibus conformanda (§. 476.)

(§. 476.). Ex diversitate itaque legum oritur differentia officiorum. Et cum dentur leges naturales (§. 352), *officia naturalia* concipimus, quæ sunt actiones legibus naturalibus conformandæ.

§. 622. Actiones, quas homo intuitu sui ipsius suscipere tenetur ad ductum legum naturalium, vocantur *officia erga se naturalia*.

§. 623. Experientia nos condocet, dari perceptiones animæ, quæ contingunt, si mutationes a corporibus externis in organis sensoriis nostri corporis producantur.

§. 624. Neque minus nobis expertis notæ sunt perceptiones animæ ingratæ, quæ copulatæ sunt cum solutione continui, in corporum nostrorum membris suborta. Quales perceptiones solutionis continui corporis nostri jamjam veteribus *dolores* dictæ sunt.

§. 625. Porro notum est teste eadem experientia, crescente vel decrescente corporis robore, mentis quoque vigorem crescere vel decrescere in iis operationibus, in quibus ex aliorum mente animus agit cum corpore.

§. 626. Superius subindicavimus, dari motus corporis a voluntate animæ pendentes, & qui non subsequuntur, si nervi vel ligati vel dissecti, vel si partes carnosæ rescissæ fuerint.

§. 627. Ex §. 623, 624, 625, 626, 162. 163. abunde patet, *cur arctissimum animæ cum corpore vinculum* tribuatur, quod abstrahendo ab omni hypothesi nunc concipimus consensum perceptionum animæ cum quibusdam mutationibus in corpore & quorundam corporis motuum cum arbitrio animæ.

§. 628. Homo nec ex sola anima, nec ex solo corpore, sed ex utriusque substantiæ unione constat (§. 627.). Hinc perfectiones hominis & ad corpus & ad animam respiciunt.

§. 629. Perfectio itaque hominis absolvitur perfectionibus animæ & corporis inter se connexis (§. 628.).

§. 630. Perfectio hominis est perfectio composita. (§. 629. 607.). §. 631.

§. 631. In corpore humano omnia membra inter se sunt copulata. Jam cum quodlibet organum sua gaudeat perfectione, perfectiones organorum corporis partiales inter se copulatæ sunt & constituunt perfectionem aliquam compositam seu totalem (§. 607.).

§. 632. In perficiendo corpore & colenda anima homo aliis hominibus & pluribus rebus externis indiget. Hominem itaque oportet esse sollicitum de conciliando sibi aliorum hominum auxilio & de acquirendis rebus variis, quæ cultui corporis & animæ, conjunctim sumtorum, inserviunt. Relatio hominis ad alios homines & ad res externas, varias mutationes in ipso producentes, ejus *status externus* dicitur. Perfectio itaque corporis & cultus animæ statum quendam externum exigit.

§. 633. Homo in se excolendo & perficiendo sollicitus esse debet de statu externo, qui perfectionem corporis & animæ promovet & amplificat (§. 632.), & qui adeo cum cultu corporis & animæ consentire debet.

§. 634. Homo in se perficiendo de status externi perfectione adipiscenda sollicitus esse debet, quantum possibile est. (§. 633. 124.).

§. 635. Hactenus tantum cognovimus leges naturales eo tendere, ut homo actiones in suam dirigat perfectionem (§. 352.) Quæ cum sit composita (§. 630.), ex perfectionibus corporis & animæ (§. 629.); leges naturales eo tendunt, ut homo de promovenda perfectione & corporis & animæ, in unione sumtorum, sollicitus sit. Sed cum utraque perfectio perfectionem status externi exigat (§ 634.); leges naturales nobis injungunt coram perficiendi statum nostrum externum.

§. 636. Leges naturales sunt species legum divinarum (§. 330.). Quicquid itaque de legibus naturalibus demonstrabimus, id omne etiam legibus quibusdam divinis adscribendum existimemus. Paulo inferius evincemus, Deum velle, ut homines actiones suas legibus naturalibus attemperent.

§. 637.

§. 637. Deus nos obligat per naturam ad perfectionem corporis, animæ & status externi promovendam (§. 635. 636.)

§. 638. Ex §. 622. 635. patet, triplex dari officium naturale erga nosmet ipsos, vel ratione animæ, vel corporis, vel status externi perficiendi. Nec minus clarum est officiorum ergo nos & ex consequenti legum naturalium expletionem cum intensiori mentis voluptate copulatam (§. 622. 131.), neque adeo pro onere reputandam esse. Idem inferius patebit de custodia officiorum erga Deum & alios.

§. 639. Si sumatur obligatio pro officio (§. 477.) de obligatione naturali valebunt, quæ §. 638. demonstrata sunt. Id quod etiam de obligatione naturali activa, quæ divina est (§. 637.), intelligendum.

§. 640. Ex præcedentibus patet, effugienda homini esse ea omnia, quæ animam, corpus & statum illius externum imperfectionem efficiunt.

§. 641. Officia erga nos naturalia triplicis generis sunt inter se connexa (§. 638. 635.). Ea proinde, si fieri possit, a se invicem separanda non sunt. Hinc si quis non nisi de perficiendo corpore & statu externo laboraverit, neglectis animæ perfectionibus, quarum tamen amplificatio in ejus potestate sit; is officiis erga se naturalibus se satisfecisse non existimet.

§. 642. Tribus speciebus officiorum erga nos naturalium, §. 638. indicatis, respondent tres species bonorum. Quæcunque enim statum mentis internum perfectiorem reddunt, *bona animæ*; quibus rebus status corporis perfectior fit, *bona corporis*; quibus status externus perficitur, *bona fortunæ* sunt (§. 141.). Hinc obligati sumus ad acquirenda bona & animæ & corporis & fortunæ (§. 638. 639.).

§. 643. Tribus bonorum speciebus opponuntur malorum tres species, *mala* quippe *mentis*, *mala corporis* & *mala fortunæ*, quorum definitiones vi §. 145. & 642. formari possunt. Homini evitanda esse omnia ejusmodi mala, patet ex §. 640.

§. 644. Homo natura obligatus est ad cognoscenda, quæ bona

bona, quæ mala (§. 329. 642. 643.), quæ ſint bona vel mala majora, quæ minora (§. 331. 332.), quæ ſint bona vel mala totius vel partium (§. 336.). Referas huc, quæ de incommodorum, voluptatis & moleſtiarum conſectariis §. 337. 338. dicta. Unde non minus patet, defectum cognitionis h. e. ignorantiam bonorum vel malorum omnibus viribus eſſe fugiendam. Quæ §. 475. de ignorantia vincibili & invincibili dicta ſunt, huc applicanda veniunt.

§. 645. Officium eſt actio, quæ cum obligatione copulata eſt (476.). Quicquid in doctrina de obligatione jamjam deduximus, ad officia in genere, adeoque & ad officia erga nos naturalia, tanquam eorum ſpecies, applicanda veniunt. In quibus itaque actibus locum habet obligatio, in illas etiam cadere officium poteſt. Et qui actus obligationis ullius impatientes ſunt, ei omnem officii naturalis vel expletionem vel violationem & ex conſequenti diligentiam legitimam, culpam & malitiam omnem (§. 546. 547.), nec minus omnem imputabilitatem reſpuunt (§. 478.).

§. 646. In anima dantur plures facultates, quas in exercitatione prima delineavimus & quarum quælibet perfici & amplificari poteſt. Ejusmodi animæ perfectiones ſunt imaginationis & memoriæ vigor, profunditas & acumen intellectus, ſoliditas in formandis ratiociniis, ingenii velocitas, rationis vis, ars hevriſtica, experiundi dexteritas, ſcientia, ſapientia, prudentia, ingenii præſentia, voluntas emendata, dominium in ſenſationem, imaginationem & affectus, & quæ ſunt aliæ mentis dotes, ad quas omnes ſibi pro virili comparandas homo obligatus eſt (§. 635.).

§. 647. Officia naturalia ſunt actiones dictamini vel rationis vel experientiæ, ex qua analogum rationis naſcitur, conformandæ (§. 621. 462. 358.). Id quod etiam de officiis erga nosmet ipſos naturalibus, tanquam eorum ſpeciebus præcipue intelligendum (§. 622.). Satisfacturus itaque officiis naturalibus de acquirenda & amplificanda ratione, nec minus de experientiarum legibus indagandis & applicandis ſollicitus eſſe debet.

§. 648.

§. 648. Ratio præcipuum intellectus gradum præponit (§. 93.61.). Perfectio intellectus complectitur cumprimis tres perfectiones, in formandis quippe notionibus primis (§. 56.), in judiciis deducendis (§. 59.) & in ratiociniis eliciendis (§ 60.). Hinc rationis perfectio profunditate & acumine intellectus & soliditate nititur. Quæ perfectiones cum postulent memoriam felicem, imaginationem vividam & fœcundam, nec minus insignem attentionis & reflexionis gradum; harum facultatum cultura ad excitandum & dilatandum rationis usum atque ad cognoscenda & implenda officia naturalia necessaria est (§. 647.).

§. 649. Homo tenetur ad perficiendam voluntatem (§. 646. & 635.). Voluntatis perfectio est consensus appetituum & aversationum (§. 124. 167.), si vocabulum voluntatis generaliter ita sumere velimus, ut illud noluntatem sub se comprehendat (§. 169.).

§. 650. Bona vera sunt, quibus semper consequimur voluptatem, nunquam tædium (§. 143.). Bona igitur vera ipsa sunt hac ratione immutabilia. Appetitus ergo bonorum verorum sunt immutabiles, & qui adeo in aversationem non degenerant, nec ex consequenti sibi repugnare possunt, quin potius inter se consentire debent. Oritur itaque consensus appetituum, si illi vera bona sectantur.

§. 651. Mala vera sunt, quibus semper consequimur tædium (§. 146.). Mala igitur vera ipsa sunt hac ratione immutabilia. Aversationes ergo malorum verorum sunt immutabiles, & quæ adeo in appetitus non degenerant, nec ex consequenti sibi repugnare possunt, quin potius inter se consentire debent. Oritur itaque consensus aversationum, si eæ ad vera mala evitanda vel tollenda tendant.

§. 652. Voluntatis perfectio absolvitur consensu appetituum & aversationum (§. 649.). Jam cum appetituum, qui vera bona sectantur & aversationum, quæ ad vera mala removenda connituntur, consensus oriantur (§. 650. 651.); voluntatis perfectio eo tendit, ut appetamus vera bona, & quæ mala

mala vera sunt, aversemur. Et cum mala minora sint bona ratione malorum majorum, & bona minora sunt mala ratione bonorum majorum, eadem voluntatis perfectio requirit, ut bonum præstantius minori bono & malum minus majori præferamus.

§. 653. Voluntatis perfectio exigit, ut bonum totius præferamus bono partis, totum destruenti vel debilitanti; nec minus ut malum partis, totum conservans vel augens, anteponatur malo totius (. 149 335. 652).

§. 654. Voluntas perfecta eligit incommoda minora, quæ majora sequuntur commoda, præ commodis, quæ ejusmodi commodis eminentioribus non stipantur, vel quibus vehementiora insequuntur incommoda (§. 150. 652.).

§. 655. Voluntas perfecta effugiet voluptatem, quæ aut majorem pellit voluptatem, aut graviorem parit molestiam; nec minus eadem voluntas dolores vel molestias, quæ aut majorem avertunt molestiam, aut uberiorem creant voluptatem, amplectetur (§. 338. 652.).

§. 656. Voluntatis nostræ perfectionem, quam §. 652. 653. 654. 655. descripsimus, esse naturæ & nutui divino convenientem patet ex §. 333. 334. 336. 337.

§. 657. Quæ voluntas sit imperfecta, & quæ naturæ & nutui divino adversetur, ad imitationem §. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. & ex §. 126. facile determinari potest.

§. 658. LL. naturæ deposcunt voluntatis emendationem (§ 646.). Sed cum eædem etiam exigant voluntatem efficacem (§. 539.), voluntas emendata, si LL. spectaveris, etiam efficax esse debet.

§ 659. Voluntas efficax præponit cognitionem boni vel mali (§. 166. 167.), quæ voluntatem determinat ad actum erumpentem, nisi is impediatur (§. 508.). Voluntas efficax producitur ex cognitione boni vel mali, quæ voluntatem nostram ad actum commovet, eumque erumpentem, nisi is impediatur. Sed ejusmodi cognitio dicitur viva, volun-

tas itaque efficax producitur a cognitione viva. Id quod indicavi §. 508.

§. 660. Cognitio viva oritur vel ex nuda persuasione seu opinione (§. 79. 113.) vel ex convictione (§. 113.). Sed in priori casu cognitio viva facile potest mutari in *mortuam*, quæ voluntatem ad actum non commovet. Id quod in posteriori casu verendum non est.

§ 661. Voluntas emendata efficax esse debet (§. 658.). Sed voluntas efficax producitur ex cognitione viva (§. 659.), voluntas ergo emendanda præstruit cognitionem vivam. Enim vero cum emendatio voluntatis eo tendere debeat, ut appetamus vera bona & quæ mala vera sunt, aversemur (§. 652.); voluntas emendanda cognitionem vivam & bonorum & malorum eorumque verorum præponit. Quæ cum ad intellectum referenda sit (§. 61.), voluntatis perfectio præponit intellectus emendationem in cognoscendo vero bono & vero malo, in examinandis perfectionibus & imperfectionibus. Conf. §. 496. 497. 498. 499. Officio emendandi voluntatem, idque fini divino convenienter, respondet in homine instinctus & desiderium felicitatis innatum.

§. 662. De modo perficiendi utramque facultatem fusius agitur in logicis & ethicis. Conf. Wolffii doctrinam moralem officiis erga intellectum & voluntatem.

663. Dicatur in transcursu de stimulo naturali curiositatis & admirationis, ad colendum intellectum multum tribuente.

§. 664. Leges naturales eo tendunt, ut homo de perfectione corporis promovenda sollicitus sit (§. 635.). Quæ cum absque vita consistere non possit, in ea conservanda nobis omnis opera & cura ponenda est.

665. Hinc natura obligamur eo dispicere, ne pereamus.

666. Malum incertum est malum minus malo certo. Ergo jactura boni cujusdam incerta est malum minus jactura boni ejusdem certa. Ergo periculum boni cujusdam amittendi incertum est præferendum periculo ejusdem boni certo.

to. (§. 332. 333.). Vnde patet, quod contra rationem & contra LL. naturales agamus, si jacturam boni certam præferamus jacturæ boni incertæ. Id quod etiam applicandum ad jacturam vitæ certam, quam autocheir in casibus vel durissimis præfert durationi dolorum incertæ, vel supplicio acerbiori, cujus perferendi certitudinem ille prospicere non potest. Nec desunt aliæ causæ sat graves, quæ evincunt, autocheiriam juri naturali repugnare.

Propositio demonstrata potest etiam applicari ad hunc casum: si dux belli ad angustias redigatur ab hoste, & periculum pereundi cum exercitu præsentissimum adsit, nisi pugnam committat, illud vero adhuc incertum existat, si prælio rem subjiciat; ratio eum ad dimicationem obligat.

§. 667. Hic probe animadverti meretur instinctus naturalis se conservandi in quovis animali obvius. Nec minus hic loci notandi sunt affectus, quibus animal ad securitatem suam tuendam concitatur, idque præcipue in casibus, ubi periculum in mora, nec incertum deprehenditur, & ubi ratiocinio locus non relinquitur. Qui casus ita sunt comparati, ut in iis ne Turcæ quidem fato suo se committant, quippe qui pericula certa ab incertis distinguunt & non nisi in iis, quæ posterioris sunt generis, inexorabili necessitati, perfectionibus alias divinis repugnanti, se concredere solent.

§. 668. Nobis proinde pro virili evitanda sunt omnia, quibus in periculum vitæ conjicimur.

§. 669. *Perfectio* corporis est consensus partium illius (§. 124.). Sed partium quælibet gaudet suis functionibus, perfectio itaque corporis consensu functionum membrorum illius absolvitur. *Imperfectio corporis* est contradictio functionum membrorum illius (§. 126.). Naturalis perfectio corporis dicitur *sanitas*, naturalis vero illius imperfectio ejus *ægrotatio* appellatur. Leges naturales eo tendunt, ut homo de conservanda corporis integritate & sanitate sollicitus sit (§. 635.).

§. 670. Vnde non minus patet, evitanda nobis esse

omnia, quæ efficiunt, ut corporis membra in morbos incidant (§. 669.).

§ 671. Dantur motus & habitus, qui corpori possunt conciliari, & quos corporis robur & valetudo & securitas mentisque perfectio requirunt. Ad ejusmodi motus suscipiendos & ad habitus tales sibi comparandos hominem pro ratione circumstantiarum & vitæ generis obligatum esse patet ex §. 669.

§. 672. Perfectio corporis cum sit perfectio partialis perfectionis compositæ humanæ, illa cum perfectione animæ conspirare debet (§ 629. 630. 607. . Hinc eo dispiciendum, ut sit mens sana in corpore sano (§ 669.). Eandem curam exigit regimen corporis, quod animæ competere §. 193. indicavimus.

§. 673. Systema est complexus plurium possibilium inter se connexorum (§. 81.). Corpus ergo non solum in se, sed & in unione cum anima systema & microcosmum in systemate majori seu macrocosmo format.

§. 674. Connexa sunt, quorum unum varium habet rationem in reliquis variis (§. 73.). Dantur nexus necessarii, dantur contingentes (§. 178. 179.). Nexum necessarium deprehendimus in veritatibus Logicis, Ontologicis, Arithmeticis, Geometricis. Nexus, quos in toto nostro mundo, in partibus nostri corporis, in imperiis & rebus publicis, in negotiis hominum, ex dominiorum introductione subortis &c. deprehenduntur, ex numero contingentium sunt.

§. 675. Dantur systemata necessaria, dantur contingentia (§. 81. 674.). Structura corporis nostri ita est comparata, ut machinæ illi oppositæ nullam contradictionem involvant. Systema itaque corporis nostri est contingens (§. 179.).

§. 676. Perfectio corporis est composita, quæ ex perfectionibus partium illius nascitur (§. 631.) & quam adeo nancisci non possumus, nisi integritas & perfectio partium conservetur.

§. 677. Obligamur ad perfectionem corporis totalem conser-

conſervandam & augendam (§.635.631.). Jam cum perfectio corporis totalis ab integritate & perfectione partium dependeat (§.676.); omnis nobis navanda opera eſt, ut organa corporis in ſtatu naturali conſerventur, nobisque evitandi ſunt caſus, quibus illa imperfectiora redduntur, & quibus nos uſu organorum vel organis ipſis privamus. Nullum adeo periculum, phyſice vel moraliter evitatu poſſibile (§. 307. 308. 483.) nobis ſubeundum eſt, ubi corporis membra vel mutilari vel amitti poſſunt.

§. 678. Violatio minor juris naturæ eſt præferenda violationi illius majori (§ 332. 333.). Hæc propoſitio in colliſione LL. & officiorum adhiberi poteſt. Sed notandum, quod hic non ſit ſermo de caſu, ubi quis utramque violationem evitare poſſit, & quo ex duobus malis neutrum eligendum eſt, (§. 329.). Hic potius loquimur de caſu, quo quis ad alterutram LL. naturalium violationem arripiendam coactum ſe ſentit. Exempli loco ſit uſus juris eminentis.

§. 679. Bonum totius corporis, eſt verum bonum corporis, bonum partis, totum corpus deſtruens vel debilitans, eſt verum malum ſeu bonum apparens (§ 149.). Vnde dependet deciſio caſuum, in quibus ad partem corporis abſcindendam a Deo per naturam obligamur (§. 336.).

§. 680. Si regula, cujus ad menſuram conſervanda eſt pars corporis, repugnet regulæ, vi cujus conſervanda eſt totius corporis perfectio, oritur exceptio (§. 611.), quæ eſt ſuſcipienda, quantum id poſtulet perfectio corporis totalis (§. 612.). Vnde nova ratione patet propoſitionis præcedentis veritas.

§. 681. In quibus caſibus vel dolores, ex partibus corporis oriundi, ſint perpetiendi, vel voluptas, ex uſu partium corporis ſubnaſcens, fugienda ſit, idque nutu divino, & duce natura, ex §. 338. judicandum eſt.

§. 682. Mutatio in uno connexorum ſuborta afficit reliqua connexa (§. 73.) & totum ſyſtema, niſi mutationis progreſſus impediatur. Datur proinde uno in ſyſtemate, ſe-

quuntur plura. Hinc mutatio in parte corporis suborta reliquas illius partes & totum corpus, quin & ipsam animam afficit (§. 675).

§. 683. Mutationes in una corporis parte subnatæ producunt novas mutationes in reliquis illius partibus, adeoque in corpore sua nanciscuntur consectaria, quæ vel ad integritatem vel ad imperfectionem corporis tendunt.

§. 684. Natura obligamur ad evitandas illas mutationes partium corporis, quæ ad illius imperfectionem tendunt, & ad efficiendas mutationes, quæ illius integritatem & perfectionem vel conservant vel adaugent (§. 683. 635.). Et quo magis mutationes ejusmodi promovent vel perfectionem vel imperfectionem corporis, eo magis vel sectandæ vel devitandæ sunt.

§. 685. Leges naturales hactenus nos obligant, ut nos statumque nostrum externum perficiamus (§. 352.) Perfectio nostri statusque externi copulata est cum sensu voluptatis, in bonam partem acceptæ (§. 131.). Leges ergo naturales nos obligant ad eligendam vitæ transactionem, cum voluptatis illius sensu copulatam. Illud, quod voluptatem in nobis progignit, dicitur *jucundum*. Leges ergo naturales nos obligant ad jucundam & commodam vitæ transactionem consectandam.

§. 686. Quod jucundum sit verum, quod apparens, patet ex notione voluptatis veræ & apparentis (§. 142.). Et cum natura nos obliget ad veram perfectionem & ex consequenti ad voluptatem sinceram (§. 334. 132.); Leges naturales ad jucundum sincerum sectandum nos stimulant.

§. 687. Leges naturales nos obligant ad imperfectionem nostram statusque nostri (§. 352.) & ex consequenti *vitam* tædiis plenam (§. 135.) h. e. *miseram* & incomodam fugiendam.

CONSECTARIUM. Hinc natura, quæ est vox Dei & rationis (§. 330. 359.), obligamur, ut eo dispiciamus, ne misere & calamitose vivamus. Conbinabimus hanc propositionem cum §. 665. in demonstrando principio Juris N. externi f. cogentis.

§.688. Necessaria & commoda vitæ transactio exigit plures res externas ad victum, ad amictum, ad habitationem, sanitati proficuam, ad recreationem animi innoxiam & corporis refectionem spectantes. De quibus omnibus sibi comparandis hominem oportere esse sollicitum, patet ex præcedentibus.

§. 689. *Amor* est dispositio capiendi voluptatem ex alicujus felicitate. *Odium* est dispositio mentis capiendi voluptatem ex alicujus infelicitate. Gradus utriusque affectus ex eorum definitionibus patent.

§ 690. Voluptas & ex consequenti amor erga alios (§.689.) est actio magis naturalis, neque adeo libera. (§.311. 310.). Ad amorem itaque erga alios nemo se ipsum invitum cogere potest (§. 579.).

§.691. Ad quæ inviti cogimur, ea pro malis reputamus (§. 579.). Mala aversamur (§. 155. 167.). Ergo ad quæ ita cogimur, ea aversamur. Quæ aversamur, ex iis tædium capimus (§. 146.), adeoque nullam voluptatem Ergo ad quæ cogimur, ea non amamus (§.689.). Ergo ad amandum aliquid non possumus cogi, atque adeo amor non potest extorqueri. Eadem propositio eodem, quo demonstrata est præcedens, modo demonstrari potest. Quam thesin etiam sic evincimus. Affectus oriuntur ex repræsentationibus bonorum vel malorum (§. 161.). Repræsentationes extorsionem non patiuntur. Ergo & affectus sunt extorsionis impatientes. Id quod applicandum ad amorem.

§.692. Amoris actus sunt bona (§.689. & 141.). Bonum malum non est (§. 141. 145.). Quod malum non est, ad illud vi cogi non possum (§. 579.), seu illud nobis non potest obtrudi. Ergo actus amoris, qua tales, nobis obtrudi non possunt.

§.693. Qui nos amat, nobis *amicus*; qui nos odit, nobis *inimicus* dicitur. Ad amicitiam nemo cogi potest (§ 691.). De amicis & inimicis internis jam loquimur. Amicitiæ & inimicitiæ internæ gradus ex gradibus amoris & odii dependent.

§.694. Ad simulandum amorem vel odium cogi possumus (§ 689. 579.).

§. 695. LL. naturales eo tendunt, ut ab una vera perfectione ad novam (§. 352.), adeoque ab una voluptate recta ad novam (§ 131.) & ex consequenti ad voluptatem veram increscentem. h e. ad statum gaudii durabilis (§. 367.) progrediamur. Qui status cum dicatur felicitas (§. 368.); LL. naturales eo tendunt, ut promoveamus felicitatem nostram. Vivere convenienter naturæ idem est ac vivere feliciter.

§.696. Ad cultum legum naturalium obligamur (§. 352.) sed cultus earum legum nos reddit felices (§. 369.), ad felicitatem ergo nostram promovendam obligamur.

§. 697. LL. naturales eo tendunt, ut felicitatem nostram promoveamus (§ 696.) Sed promovere felicitatem nostram non possumus, nisi illam contemplemur. Ex contemplatione seu ex intuitu felicitatis nostræ oritur voluptas, eaque intensior (§. 368. 131.). LL. ergo naturales eo tendunt, ut contemplemur nostram felicitatem, atque ita ex illa voluptatem capiamus. Sed voluptas hausta ex felicitate nostra dicitur *amor nostri* seu *philavtia*, sensu bono accepta, (§. 689.); LL. igitur naturales eo nos stimulant, ut amemus nosmet ipsos. Hic amor nostri nutui divino & rationi conveniens est (§. 361 461.)

§. 698. Amor sui s. Philavtia, in omni animali obvia, miratu dignos producit effectus. Animalia, qua talia, non nisi confuse illum amorem sui sequuntur in se conservando; sed idem *amor* fit *oculatus*, si accesserit ei rationis usus, & qui contradistinguendus est *amori cæco*, rationis dictamini minus attemperato.

§. 699 Vivis in systemate mundano cum aliis hominibus, a quorum auxilio vel quam plures perfectiones tibi comparatu impossibiles, vel majores perfectionum jamjam adeptarum gradus dependent. Jam cum ea tibi facienda sint, quæ te statumque tuum perfectiorem efficiunt (§. 340.) eo tibi dispiciendum, ut alii te perficere connitantur. Sed ab aliis

aliis ejusmodi nisum te perficiendinon expectabis, nisi velint te perfectiorem efficere (§ 505.); eo contendas, ut alii velint tuam perfectionem. Jam cum nihil appetamus, nisi sub ratione boni (§. 175.); alii, quos ad perficiendum te commovere cupis, perfectionem tuam pro bono, h. e. pro ea re, qua se ipsos perfici existimant (§. 141.), reputare debent. Proinde ita te perficias, ut & alii se abs te perfici intelligant. Dirigas ergo actiones tuas in aliorum hominum non minus quam in tuam perfectionem. Conf. 341.

CONSECTARIUM. Actiones, quibus alios perficimus, sunt eæ, quibus & ipsi perficimur, & quæ adeo sunt per se bonæ (§. 327.). Actiones, quibus alios imperfectiores reddimus, sunt eæ, quibus nosmet ipsi imperfectiores reddimur, & quæ ex consequenti per se turpes sunt (§. cit.). Jus. Nat. præcipit actiones per se bonas, & prohibet eas, quæ per se malæ sunt (§ 352.); qui itaque alios non perficit in se perficiendo, Jus Naturale violat, sed quod ab illo custoditur, quatenus in se perficiendo etiam alios perficit. Huc spectat illud ENNII: Homo, qui erranti comiter monstrat viam, quasi lumen de suo lumine accendat, facit: Nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit. Eodem redit illud SENECAE Epist 48. Nec potest plusquam beate degere, qui omnia ad utilitates convertit: *alteri vivas, si vis tibi vivere.*

§. 700. Aliam demonstrationem studii alios perficiendi dedit THUMMIGIUS in Instit. Phil. Wolffianæ, quam ex consensu actionum naturalium & liberarum, quarum mentionem §. 311. fecimus, solide eruit.

§. 701. Studium alios perficiendi præstruit voluntatem efficacem eos perfectiores efficiendi. Hinc perfectio aliorum nobis reputanda venit pro bono (§. 175.), h. e. pro ea re, qua nos ipsi perficimur (§. 141.). Natura proinde rationali obligamur ad capiendam voluptatem intensam ex aliorum statu, quo illi magis magisque perficiuntur (§. 131.) & quo consequenter multiplici voluptate (§. cit.) & gaudio durabili perfunduntur (§. 367.). Status gaudii durabilis dicitur feli-

citas (§. 368.). Natura igitur rationali obligamur ad capiendam voluptatem ex aliorum felicitate. Jam cum voluptas, quam ex aliorum felicitate percipimus amor dicatur (§. 689.), alios homines amandos esse, liquido constat.

§. 702. Ex studio nos perficiendi concepimus rationes amoris erga nos (§. 697.) & studii alios homines perficiendi (§. 699.). Et cum ex studio aliorum perficiendorum concipiamus amorem erga alios (§. 701.); amor nostri & amor erga alios commune principium habeat, studium quippe nos perficiendi (§. 42.).

§. 703. Ex amore sui rationali concipimus amorem erga alios (§. 701.). Amor ergo ordinatus incipit a se ipso. Amor sui ordinatus est mensura seu norma amoris erga alios (§. 344.)

§. 704. Vive convenienter perfectionibus tuis (§. 352.) & aliorum (§. 699.).

§. 705. Qui nos amant, ex felicitate nostra voluptatem capiunt (§. 689.). Hæc voluptas ipsos stimulabit, ut felicitatem nostram ipso facto promoveant. Amore itaque aliorum felicitas nostra auctior fit. Jam cum duce lege naturali major felicitatis gradus præferendus sit gradui minori (§. 331. 333.); LL. naturales eo tendunt, ut de aliorum erga nos amore solliciti simus.

§. 706. Qui nos odio prosequitur, ex nostra infelicitate voluptatem capit (§. 689.). Hæc voluptas ipsum stimulabit, ut ipso facto nos reddat infelices, atque ita felicitatis nostræ cursum impeditiorem efficiat, vel saltem tantum felicitati nostræ non addat, quantum tamen addere possit. Jam cum evitanda nobis sint, quæ felicitati nostræ contraria sunt (§. 695.); devitanda etiam odia aliorum, quantum id quidem fieri possit. Hinc & inimicitiæ aliorum sunt evitandæ vel saltem emolliendæ (§. 693.). *Emollire inimicum* significat efficere, ut major gradus odii, quo nos prosequitur, abeat in gradum minorem. Ad emolliendum inimicum etiam eo magis obligamur, quo magis malum minus sit præferendum

majori

majori (§. 332.). Quod ſpectat illud Gallorum: *Il faut regagner ſon ennemi.* Dicatur in transcurſu de caſibus ubi aliorum amicitiæ paratu vel eorum inimicitiæ evitatu moraliter impoſſibiles ſint (§. 483.). Dantur haud pauci, quorum benevolentiam nobis conciliare non poſſumus, quam violatione legum naturalium.

§. 707. Amor eſt conatus efficax isque vehemens promovendi alterius felicitatem (§. 689. 158. 154. 505. 508.) Odium eſt conatus efficax, isque vehemens promovendi alterius infelicitatem (§. 689. 158. 155. 505, 508.).

§. 708. In amico datur conatus efficax, isque vehemens, promovendi felicitatem noſtram. In inimico obvius eſt conatus efficax isque vehemens, promovendi infelicitatem noſtram (§. 693. 707.).

§. 709. Qui alios amat, ex eorum felicitate (§. 689.) h. e. ex eorum ſtatu gaudii durabilis (§. 368.) voluptatem capit.

§. 710. Gaudium eſt voluptas intenſior (§. 367. 160.). Qui alios amat, ex aliorum voluptate intenſiori, eademque durabili, voluptatem intenſam capit (§. 709.).

§. 711. Qui alios amat ex ſenſu majori perfectionum, quo illi fruuntur, voluptatem intenſiorem percipit (§. 710. 131.).

§. 712. Qui nos amat, is vult noſtram felicitatem (§. 689. 707.), eamque conſiderat tanquam bonum (§. 175). Qui itaqoe nos amat, felicitatem noſtram reputare debet pro eo, quo is ſtatusque ipſius perficitur (§. 141.) & quo conſequenter in eo excitatur voluptatis intenſioris, ejusque durabilis ſenſus (§. 131.). Voluptas intenſior dicitur gaudium (§. 367) Qui proinde nos amat, felicitatem noſtram pro ejusmodi re habere debet, qua in ipſo ſtatus gaudii durabilis h. e. felicitas ejus (§. 368.) excitari poteſt. Si itaque velis, ut alii te ament, efficiendum tibi eſt, ut illi felicitatem ſuam ex tua felicitate progigni vel ſaltem amplificari cognoſcant. Sed de aliorum felicitate promovenda ſollicitus non eris, niſi velis eam amplificare (§. 508.). Hinc & tibi aliorum felicitas cenſenda eſt pro bono (§. 175.), quo nimirum magis magisq; perfici poſ-

ſis

sis (§.141.). Hac ratione capienda tibi est voluptas ex aliorum felicitate (§.131.)& ex consequenti alios amare ipsa natura obligaberis (§.689.) *Si velis itaque amari ab aliis, eos ipsos ames.* Et cum LL. naturales & ex consequenti LL. rationis (§ 462.) & divinæ (§. 361.) te commoveant, ut aliorum amorem tibi compares; Deus, natura & ratio exigunt, ut alios homines ames. Inferius in doctrina de pio naturali novum motivum, ex illustratione gloriæ divinæ oriundum, nanciscemur, quo ad amandos alios commoveri possumus. Licet §. 701. hanc propositionem jamjam demonstraverimus, hanc tamen demonstrationem etiam addere volui, cum amor erga alios sit maximi momenti, id quod paulo inferius magis patebit. Reflectamus ad illud Terentianum: *Homines sumus & nihil humani a nobis alienum esse putemus.*

§. 713. Dirigas actiones tuas non minus in aliorum quam in tuam perfectionem. Fluit hæc propositio, quam jamjam §.699. demonstravimus, ex §. præcedenti. Virtus itaque naturalis nostro sensu est habitus & nostram & aliorum perfectionem promovendi (§. 371.).

§. 714. Alios odisse naturæ rationali, ejus legibus, rationi & legibus divinis repugnat (§. 712.). Amor enim & odium sibi e diametro contradicunt. Si ad alterum ex duobus sibi invicem contradicentibus sectandam obligor, ad alterum fugiendum teneor.

§. 715. *Officia erga alios naturalia* sunt actus, quos homo ductu juris naturalis intuitu aliorum suscipere obligatur. Officia erga alios cum officiis erga nosmet ipsos eadem esse, patet ex ex §. 50. & 699. Jam etiam concipimus, quæ sit *obligatio erga alios naturalis*, si vocabulum obligationis sumatur pro officio (§. 476.).

§. 716. Huc referas brocardica: *Quod tibi vis fieri, alteri feceris. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*; quæ duæ leges naturales dictamina rationis sunt (§. 462.) atque adeo non nisi ab illo, qui gaudet conscientia recta (§. 440.) cui soli dictamen rationis competit (§. 459.) ad casus obvenientes appli-

applicari possunt. Qui agit ex conscientia erronea, ex judicio falso de moralitate actionis propriæ (§. 440.), neque adeo ex dictamine rationis, quod judicium verum est (§ 93.64.), neque tandem juri naturali convenienter agere censetur (§. 462.).

Scholium. Notes, quod in brocardicis præviis officia erga alios ad officia erga nos referantur.

§. 717. Officium erga alios vertitur in alterius vel corpore vel anima vel statu externo perficiendo (§. 715. 634.).

§. 718. Officia erga nos sunt mensura officiorum erga alios (§. 715. 716.). Hinc officia erga alios non sunt potiora officiis erga nos. Ipse Servator mundi idem indicat hisce verbis: Ames alios tuæ sortis æque ac temet ipsum. Unde sponte fluit, quod alii homines nec minus nec magis amandi sint, ac nosmet ipsi nos amamus.

§. 719. Hinc si oriatur collisio inter officia erga nos & erga alios, exceptio ita est facienda, ut officia erga nos præferantur officiis erga alios (§ 610. 611. 612.).

§. 720. *Juvare alterum* est nihil aliud, quam alterum virium nostrarum participem facere in consequendo aliquo proposito. Cum vires sint varii generis, ex diversitate virium nostrarum internarum externarumve oritur diversitas auxilii.

§. 721. Obligamur aliorum felicitatem promovere (§. 712.). Id quod aliter fieri non potest, nisi ut eos virium nostrarum participes faciamus in consequenda felicitate. Ergo obligamur juvare alios de felicitate sua conservanda & amplificanda studiosos (§. 720.).

§. 722. Si quid sit, quod homo usu suarum virium adipisci potest, non est, cur illud expectet ab usu virium aliorum seu ab aliorum auxilio (§. 720.). Hoc casu obligati non sumus, ipsi procurare illud, quod studio proprio procurare sibi potest. Nemini vires a natura, ejusque auctore frustra concessa sunt.

§. 723. E diverso si quæ occurrant, quæ ad alterius felicitatem

citatem promovendam spectant, & quibus consequendis pares non deprehenduntur illius vires, obligati sumus concurrere in ejus auxilium, idque pro ratione virium, quæ nobis vel a natura vel ope artis contigerunt.

§. 724. In auxilio alteri ferendo respiciendum est ad vires adjutoris (§. 723.). Auxilium ergo alteri ferendum in nostra debet esse potestate positum (§. 307.), atque adeo non solum in se, sed & naturaliter possibile (§. cit.).

§. 725. Is, cui auxilium fertur & adjutor conspirant in uno eodemque fine (§. 510. 720.). Ob hanc mutuam conspirationem uterque moraliter repræsentant unicam personam. Applices definitionem unitatis, §. 1540. traditam.

§. 726. Nec minus ob eandem identitatem finis vires auxiliatrices & vires alterius, cui adjumento sumus, copulandæ inter se & connectendæ sunt ad consecutionem finis atque adeo ut vis communis & unica consideranda.

§. 727. Vnitas personarum & virium sunt e numero fictionum moralium hevristicarum (§. 36. 88.). Ejusmodi fictiones, quarum plures in progressu nostræ disciplinæ occurrunt, adhiberi possunt tanquam præmissæ, quarum ope filum systematis promoveri potest. Conf. §. 83. 84. usque ad §. 91.

§. 728. Officia erga alios non sunt potiora officiis erga nos (§. 718.). Proximi sumus nobismet ipsis. Hinc auxilium alteri ferendum repugnare minus debet expletioni officiorum erga nos (§. 718.).

§. 729. Si itaque posueris vires auxiliatrices, vel solas, vel cum viribus auxiliandi copulatas, impares conservationi tuæ non minus quam alterius; leges naturales te non obligant ad adjumentum alteri ferendum, quippe quod in periculum pereundi misereve vivendi te conjiciet.

§. 730. Ad actiones moraliter impossibiles non obligamur (§. 488.). Nulla itaque datur obligatio ad auxilium alteri ferendum, quod moraliter impossibile est. Huc referas verba: Quæ facta lædunt pietatem, existimationem,

verecun-

verecundiam, & ut generaliter dixerim, contra bonos mores sunt, ea nec facere nos posse credendum est. Si quis e. gr. commissione perjurii alterum a perpessione pœnæ gravioris promeritæ vel alius mali liberare possit, vel si quis ab alio in auxilium vocetur in supprimendo innocente, ut taceam jam alios ejusmodi casus; hujuscemodi auxilium moraliter impossibile & obligationis impatiens est.

§. 731. Si alter, cui dextram porrigis, tibi resistat, vires tamen tuæ ita se habeant, ut ejus renisum superare ipsumque salva tua salute ex periculo gravi eripere vel ab actione pœnitenda repellere possis, ejusmodi auxilium legibus naturalibus convenit. Nec difficilis erit casus inversi resolutio.

§. 732. Iam disquiramus, quænam ex officiis erga alios extorsionem violentam patiantur, quænam minus: Ex §. 665.687. patet, leges naturales velle, ut eo dispiciat homo, ne pereat, neve misere vivat. Ergo si detur extorsio officiorum erga alios, qua denegata & remota pereundum nobis, vel saltem misere vivendum esset, illa extorsio officiorum nobis ab aliis præstandorum legi naturali & consequenter rationis dictamini (§. 462.) conveniens esset. Sed si ejusmodi officiorum extorsio efficeret, ut periremus vel saltem misere viveremus, illa legi naturali & rationi contradiceret (§§. cit.). Conf. initium dissertationis prolusoriæ.

§. 733. Dantur officia erga alios, quæ nobis injungunt, ut perfectiones & bona, quibus alter jamjam instructus est, ei intacta (§. 699. 717.) relinquamus. Ponas nobis ademtam esse a lege naturali facultatem cogendi alterum invitum ad horum officiorum præstationem, vel pereundum nobis vel minimum misere vivendum esset. Hoc itaque casu coactionem vel extorsionem juri naturali consentaneam esse patet ex §. 732.

SCHOLIUM. Verba *Ciceronis* Off. L. III. c. V. sunt notatu digna: detrahere alteri aliquid, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor, quam cetera,

tera, quæ possunt aut corpori accidere, aut rebus externis. Nam principio tollit convictum humanum & societatem.

§. 734. Ejusmodi *officia erga alios necessitatis* dicuntur, ad quæ præstanda remedio efficaci alter invitus cogi potest. Eadem etiam dici merentur *officia stricta & perfecta*. Hinc *obligatio*, pro tali officio sumta (§. 477.), etiam *perfecta & externa*, nec minus *efficax* appellatur.

§ 735. Dantur officia aliis exhibenda, quæ eo tendunt, ut perfectiones vel earum gradus majores, quibus alios destitutos cognoscimus eis omni nisu procuremus (§. 699. 717.). De aliis licentiam extorquendi ab aliis ejusmodi officiorum genera, denuo hominibus vel pereundum vel misere vivendum esset, idque ob infinita litigia & disceptationes, quibus distraheremur. Hoc itaque casu extorsio officiorum erga alios juri naturali & rationis dictamini repugnat (§. 732.).

§. 736. Ejusmodi *officia erga alios commoditatis* appellantur, ad quæ præstanda remedio efficaci alter invitus cogi non potest. Et cum illa ex solo amore, extorqueri nescio (§. 691.) proficisci possint (§. 689. 699.), ea etiam *officia amoris, amicitiæ* (§ 693), *humanitatis, imperfecta, inefficacia* dicuntur, quippe quæ alterius amori, humanitati, honestati, pudori, religioni & conscientiæ relinquuntur. Humanitas & studium aliis placendi ad actus plures se extendit, quam in illos, ad quos committendos vel omittendos alter cogi potest. Per *pudorem* intelligimus affectum oriundum ex relatione actionum nostrarum turpium quarumcunque ad virorum cordatiorum & ratione pollentium judicium. Honestas animi interna etiam latius patet, quam ad officia necessitatis. Id quod etiam de religione & conscientia affirmandum.

§. 737. Si sumseris obligationem pro officio (§. 476.); officium amoris & humanitatis *obligatio imperfecta, inefficax* & *interna* appellatur.

§. 738. Iam etiam nanciscimur ideam *fori externi & humani*, quod non nisi officia necessitatis complectitur. Hinc & *imputatio*, quatenus ad eadem officia extenditur, *externa & humana*,

humana, nuncupatur. Ipsæ *leges* & *officia*, quæ in hoc foro admittuntur *externa* & *stricte sumta* appellantur. Vnde & *imputatio externa* est applicatio juris externi s. cogentis ad facta (§. 381.). E diverso ad *forum internum* officia amoris referuntur. Et cum ratio & pium naturale præter officia necessitatis, nobis etiam amoris officia inculcet, idem forum internum dicitur *tribunal rationis* & *poli*, nec minus *conscientiæ*, generaliter sumtæ, pro judicio quovis de moralitate actionum nostrarum quacunque naturali lato. Conf. §§. 421. 499.

§. 739. Si separaveris officia necessitatis ab omnibus officiis erga alios, rationi perviis, remanent officia amoris & humanitatis, licet is, qui ex amore agit, acerrimus cultor sit officiorum stricte dictorum & infimi gradus, quippe quæ ab aliis, qui charitatem ac honestatem nullam gestant sub pectore, nonnisi ex metu incommodorum adimplentur.

§. 740. Auxilium aliis ferendum est officium amoris & humanitatis (§. 739. 721.).

§. 741. In foro externo non semper attendimus, quo principio interno ductus alter officio necessitatis satisfecerit. Contenti esse debemus, illa nobis ab altero exhibita esse. Fieri enim potest, ut alius ex pietate, alius ex honestate & virtute interna, alius ex metu malorum & incommodorum prævisorum, alius ex spe utilitatis propriæ seu ex rationibus politicis, alius ex bonitate ingenii naturali egerit.

§. 742. Qui promtus est ad officia amoris nobis præstanda, ille etiam officiis necessitatis nobis exhibendis paratus est (§. 736. 739. 734.). Sed fieri potest, ut aliquis quidem stimulante metu promtus esse possit ad officia necessitatis, aliis exhibenda, minus tamen paratus deprehendatur ad officia amoris adimplenda (§§. cit.).

§. 743. Vtriusque generis officia erga alios sunt officia rationis (§. 462. 699. 716. 734. 736.). Licet aliquis satisfecerit officiis necessitatis, officia tamen amoris violaverit, non omnibus officiis erga alios, a ratione dictatis, satisfecisse existimandus est.

§. 744. Actus ex solo amore erga alios profluentes dicuntur *beneficia*.

§. 745. Alii amandi sunt (§. 701. 712.). Hinc ad alios beneficiis afficiendos obligamur (§. 744.), idque in foro interno (§. 738.). Porro cum beneficia sint officia amoris, ea officia necessitatis non sunt (§ 734. 691.), neque nobis ab altero obtrudi possunt, qua talia (§. 692.). Quæ valent etiam de auxilio aliis ferendo (§. 740.), qua officio amoris.

§. 746. Amor erga benefactores dicitur *animus gratus*. Obligatio duplex hic oritur & generalis, ex amore erga omnes homines oriunda, & specialis, ex beneficiis in nos collatis progeneranda. Licet itaque *homines ingrati*, qui vel vacui sunt ab omni amore erga benefactores, vel odio erga illos feruntur omnium turpissimi habeantur in foro interno; animus tamen gratus pro officio necessitatis non reputatur (§. 734. 691.).

§. 747. Complexum omnium earum rerum, quibus alter jamjam instructus est, & in quibus ejus felicitas interna & externa vertitur, vocabimus SVVM. Quod etiam definiri potest per complexum omnium bonorum, quibus aliquis instructus est. Quid sit ALIENVM, facile patet. In definiendo Suo sequor *Grotium*, encomio meo majorem, qui §. 2. c. 17. L. II. de J B. P. terminum nostrum ita explicat: *Natura homini* SVVM *est vita, non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum, corpus, membra, fama, honor, actiones propriæ. Dominio & pactis quomodo SVVM cuique fit &c.* hucusque *Grotius*. Cum quo consentit *Hertius* in Jurispr. universali Sect. III. de Socialitate §. IX.

Per SVVM *Filliucius tr.* 31. *tom.* 2. *de justitia & jure, c.* 2. *n.* 29 vult significari id, quod cuique secundum LL. debitum, sive sit dominium rei, sive usus & ususfructus, sive possessio, sive quod alteri debetur ex contractu, vel quasi contractu, ex delicto vel quasi delicto, quo quis alteri intulerit injuriam vel damnum. Locum hunc allegat *Zieglerus* in not. ad *Grotium* p. 45.

§. 748.

§. 748. Bona sunt vel vera vel imaginaria (. 142. 143.). Quam divisionem etiam felicitas admittit. Ad utrumque bonorum vel felicitatis genus, minimum opinione hominum, τό suum se extendit. Nec minus huc referas bona corporis, animæ & status externi (§. 642.).

§. 749. Res, quibus alter jamjam instructus est vel a natura pendent, vel ope artis seu ejus facto sibi comparata sunt. Hinc *suum* est vel *connatum* vel *acquisitum*, quæ divisio in loco prævio Grotiano etiam indicata est. *Acquirere* aliquid nostrum facere significat. Ad suum connatum referas vitam, corpus, membra, virginitatem, libertatem naturalem &c. De suo acquisito inferius agemus.

§. 750. Relinquas alteri quascunque res, quibus eum instructum jamjam deprehendis (§. 733.). Omnium illarum rerum complexus dicitur suum (§. 747.). *Suum ergo cuique tribuas.*

§. 751. Qui suum cuique tribuit, abstinet ab alieno (§. 747.). Abstineas ergo ab alieno (§. 750.) conf. §. 8. Prol. Grot. de I. B. P., nec minus §. 44., ubi verba sequentia præcipue huc quadrant: *Injustitia non aliam naturam habet quam alieni usurpationem.*

COROLL. Juxta hanc notionem nemo pro injusto (in foro quippe externo) habendus, nisi qui alienum usurpat, & consequenter SVVM cuique violat.

§. 752. *Lex stricte dicta* vel *potius necessitatis* est illa, ad cujus custodiam alii nos externe cogere possunt. Legi huic opponitur *consilium*, quod est norma agendi, ab altero mihi data, ad quam tamen exequendam ille me externe cogere non potest.

SCHOLIVM. Dari officia, quæ extorsionem patiuntur, ex §. 733. patet. Officia præsupponunt LL. (§ 476.), quarum illa effectus sunt (§. 480.). Ejusmodi *lex* seu *jus* GVNDLINGIO *cogens* dicitur c. XXIII. §. 62. J N G., quo quippe casus determinantur, ubi coactio locum habere possit. Et cum eadem officia a necessitate denominentur

K 2 (§. 734.),

(§. 734.),quæ nimirum ad necessariam societatis humanæ conservationem pertinent,eandem *legem necessitatis* dici,non repugnavero. Porro notum est, vocabulum LEGES vel latius sumi pro normis quibuscunque agendi moralibus,vel strictius pro illis regulis,ad quarum custodiam homo hominem invitum ex dictamine rationis cogere possit. Quæ ratio est, cur legem cogentem legem stricte s. in foro externo, ubi coactio sibi locum vindicat κατ' ἐξοχὴν sic dictam appellitem. Conf. 756. *Seneca* ep. 95. hunc significatum sequitur, ubi LL. nihil aliud esse quam minus mixta præcepta affirmavit. Vnde factum est ut justitia, injustitia, officium, obligatio, culpa, dolus, aliique termini morales in eodem foro non nisi stricte sumantur. Vnde patet, cur lex charitatis & consequenter gratitudinis sint juris imperfecti in eadem sphæra. (§. 746.). Quæ omnia eum in finem probe notanda sunt,ut in controversiis juris N. & G. logomachias curate detegere & evitare possimus.

§. 753. Legis naturalis pars,ad quam custodiendam alii nos externe cogere possunt,dicitur quibusdam *Lex naturalis stricte dicta, jus naturale externum* seu *cogens*, *das natürliche Zwang-Gesetz.*

CONSECTARIUM. *Jurisprudentia naturalis stricte* dicta est habitus intellectus applicandi LL. naturales cogentes ad facta humana (§. 396.).

SCHOLIUM. Hanc partem LL. naturalium eam ob causam Jus. Nat. externum vocamus, quia ejus usus in foro præcipue externo naturali conspicitur.

§. 754. Ex idea officiorum erga alios, quæ coactionem patiuntur, & quæ necessitatis dicuntur, incidimus in hanc propositionem: *Ne turbemus nos invicem in possessione usu eorum bonorum, quibus quemque jamjam instructum deprehendimus, & in quibus quisque felicitatem suam verti existimat* (§. 733.). Hæc propositio est *principium juris illius naturalis stricte dicti* (§. 753.).Ex hac positione τὸ suum cuique (§. 750.) & ex hoc abstinentiam alieni prona consequentia derivavimus

mus (§. 751.). Quicquid itaque ex τῷ ſuum cuique ad menſuram notionis §. 747. determinatæ, & ex abſtinentia alieni concipiemus, illud ad ſphæram juris naturalis externi pertinere manifeſtum eſt. Eandem noſtram propoſitionem fundamentalem quilibet admittere debet, licet usque ad principium legis naturalis generale §. 340. 699. allatum, retrogredi nolit. Quilibet enim, qui ſui non plane oblitus eſt, non vult perire, nec miſere vivere. Jam cum violatio propoſitionis noſtræ fundamentalis ſit connexa vel cum interitu noſtro vel cum miſera vitæ transactione (§. 733.), de veritate ejusdem principii dubitare non poteſt.

§. 755. Nec dubitandum eſt, quin idem noſtrum principium adæqnatum ſit in ſphæra juris illius naturalis externi. Omnia enim officia erga alios naturalia redeunt ad hanc propoſitionem: Ames alios, ſeu, dirigas actiones tuas in aliorum perfectiones. Hoc principium continet nec plura, nec pauciora officia, quam quæ aliis in foro rationis exhibenda ſunt. Sed cum ex eodem principio profluant etiam officia, ad quæ obſervanda alterum externe cogere non poſſumus (§. 735.); opus eſt regula, qua officia, quæ coactionem neſciunt, ſeparantur ab officiis infimi gradus, quæ coactionem patiuntur. Jam cum noſtro propoſitione officia externa ſeparari poſſint ab officiis reliquis, quæ extorſionem non patiuntur; eam eſſe principium juris ſtricti naturalis adæquatum ſeu determinatum (§. 353.) jure exiſtimo.

SCHOLIUM. Cum jus naturale cogens ſit pars LL. naturalium (§ 753.), ejus principium adæquatum & determinatum (§. 353.), ita formandum eſt, ut ex illo non omnes LL. naturales, honeſti quippe, pii naturalis &c. concipi poſſint. Nec totum, nec pars illius ex alia ejus parte intelligi poteſt. Ponas principium juſti, ſtricte dicti, ex quo etiam fluerent officia amoris vel alia ſublimiora, illud juſto latius eſſet & conſequenter minus adæquatum & minus determinatum.

§. 756. Cum nomen generis ſæpe ſpeciei, præſertim ſtrictiori adhæreſcat (§. 347.); factum eſt ut non niſi jura

 ſtricta

ſtricta legum nomine ab haud paucis inſigniantur. Hinc *Gundlingius* ſolam hanc partem LL. naturalium nomine juris naturalis cum aliis inſignire ſuevit. Quam ſententiam amplecti non erubeſcimus ſi vocabulum legis non niſi ad forum externum ſeu humanum referamus, in quo quippe leges & jura ita concipienda ſunt, ut adhiberi poſſint in dijudicandis hominum controverſiis, quæ occurrunt in illis caſibus, ubi alter ad menſuram officii ſui adimplendam cogi poſſit.

§ 757. Lex naturalis externa dictamen rationis eſt (§. 732.) Quousque itaque ratio adſcendit in concipiendis illis legibus naturalibus, ad quarum cuſtodiam alii nos cogere poſſunt, eousque leges naturales externæ patent (§. 753.).

§. 758. Conſilia in foro externo nos non obligant (§. 752. 738.), ſed in foro interno nos obligare poſſunt (§. 738.).

§. 759. Si ſubtraxeris leges naturales noſtras, ſtricte dictas, a legibus reliquis naturalibus, remanent illæ, quæ in foro externo naturali non niſi conſilia ſunt (§. 754. 699. 735. 752.); quæ tamen in foro interno & divino leges permanent (§. 738.). Signanter dixi, quod reliquæ leges naturales in foro externo naturali non niſi conſilia ſint, cum facile fieri poſſit, ut quædam ex iisdem in foro externo civili legis habitum induant; de qua re in *Iure Gentium* §. 789. egimus.

§. 760. Leges naturales, ſtricte ſic dictæ, ſunt leges divinæ (§. 361.), ſi ad earum originem ſpectaveris. Inferius §. 816. in doctrina de Pio naturali evincemus, easdem eſſe divinas leges, ſi illarum cuſtodia ad voluntatem divinam referatur.

§. 761. Actio, cujus commiſſio vel intermiſſio a lege ſtricta nobis injungitur dicitur *officium ſtricte dictum* ſeu *externum* ac *neceſſitatis* (§. 476) ſeu *obligatio ſtricta & externa* (§. 477.). Quid ſit *officium ſtricte dictum naturale*, quid *obligatio ſtricta* ſeu *perfecta naturalis*, facile patet. Conf. §. 734.

§. 762. Officium ſtrictum naturale eſt actio, ad quam ſuſcipiendam vel omittendam alter me cogere poteſt in ſphæra naturali (§. 761. 753.). Hinc *obligatio naturalis externa*

terna est nexus metus cum actione in sphæra naturali (§. 579. 300).

§ 763 Officia naturalia stricte dicta, seu *obligationes naturales perfectæ*, ultra custodiam τῶ suum cuique non sunt extendendæ (§. 761. 754.).

SCHOLIUM. Huc quadrant verba *Hombergkii* in *Hypomn. Juris Gent.* quæ Tit. 18. §. 5. deprehenduntur, & quæ sic se habent: *Ex aliis (præceptis) obligatio illa (erga Deum) etiam adversus homines effectum habet efficacem; quoties scilicet illis tribuendum, quod* SUUM *est. Et hoc sensu homines etiam dicuntur sibi invicem obligari obligatione perfecta & efficaci.*

§ 764. *Læsio stricte dicta* est actio officiis erga alios stricte dictis repugnans dicitur etiam *læsio externa*, nec minus *injuria*, quæ contradistinguitur *læsioni internæ*, quæ est actio officiis amoris contraria.

§. 765. Læsiones sunt actiones LL. stricte dictis repugnantes (§. 764 761.) quæ itaque actiones LL. stricte dictis non repugnant, læsiones non sunt.

§. 766. Auxilia, aliis ferenda, non sunt officia nostra stricte dicta (§. 745.). Si quis itaque recusaverit auxilium, alteri ferendum, is eum non lædit (§. 764.). Animum ingratum qua talem, non esse læsionem, patet ex §§. 746. [illegible] 4. Distinguas *ingratitudinem simplicem a qualificata* s. ea, quæ conjuncta est cum læsione.

§. 767. Qui violat τὸ suum cuique seu abstinentiam alieni, alterum lædit externe & perfecte (§. 765. 754.). Hinc *læsio* est turbatio alterius in eo, quod ejus est.

§. 768. Nemo est lædendus (§. 750. 767.).

SCHOLION. Probe notemus, quod hæc propositio non solum deducenda sit ex amore erga alios, ceu fonte generali omnium officiorum, & perfecte & imperfecte aliis debitorum, sed & ex principio Juris Naturalis cogentis, tanquam fonte proximo officiorum erga alios perfectorum, ex custodia quippe τῶ Suum cuique, simul derivanda veniat, ut illa hoc pacto in sphæra ejusdem juris adhiberi possit.

§. 769. Malum ortum ex læsione externa dicitur *damnum*, item *injuria*. Damnum esse malum ortum ex violatione τῦ suum cuique, patet ex §. 767. Ergo mala ex violatione τῦ suum cuique haud orienda, damna non sunt.

SCHOL. *Damnum* derivatur a *demendo* h. e. subtrahendo alteri id, quod ejus est *Vitriarius* ad *Grot.* L. II. c. 17. de J. B. P. *damnum in genere* est, cum quis minus habet svo.

§. 770. Nemini damna sunt inferenda (§. 768. 769.).

§ 771. Mala ex læsione nata sunt damna (§. 769.). Iam cum læsio sit violatio officii stricte dicti (§. 764.), mala ex violatione officii stricti subnata sunt damna. Sed violatio officiorum amoris non est violatio officii stricti (§. 736. 762.), mala igitur, ex violatione officiorum amoris & consequenter ex recusatione auxilii aliis ferendi (§. 740.) orta, non sunt damna.

SCHOLIUM. *Pufend.* L. III. c. 1. §. 3. J. N. G. ita se explicat: Vti illa, ad quæ habenda idoneus tantum sum, inter mea numerare nequeo; sic illis interversis super damno accepto conqueri non licet. Eleganter in eam rem *Aristotel. Nicom.* V. c. 4. πλεονεκτεῖ οὐδὲν ὁ οὐ βοηθήσας χρήμασι διὰ ἀνελευθερίαν. Non est locupletior, qui alteri pecuniis suis non succurrit per tenacitatem. Ergo alter, cui propter hoc vitium non succurritur, non habet ἔλαττον s. minus &c.

§. 772. Facultas seu libertas agendi, a lege stricta nobis concessa dicitur *jus*, *die Befugniss*, *das Recht*, *die Macht*. Vocabulum juris hic sumitur pro *attributo personæ*.

§ 773 *Jus* hoc, quod *perfectum*, seu *efficax* s. *expletorium* dicitur, concipitur ex lege stricta (§. 772. 41.). Hinc talium jurium rationes continentur in lege stricta (§. 42.). Quo itaque casu nulla datur lex stricta, illo ad ejus generis jus provocare non possumus. Hinc *jus imperfectum* nostro sensu non datur, quippe quod extra sphæram legum stricte dictarum cadere a quibusdam admittitur.

SCHOLIUM. *Jus imperfectum* seu *inefficax* tribuitur eis, qui tantum idonei sunt ad aliquid habendum, quippe quod

quod inter suum numerari nequit, vid. *Schol.* §. 771. GROTIVS appellat *jus imperfectum* solam aptitudinem seu *ἀξίαν*, quæ verum & perfectum jus non tribuit, quia id, ad quod apti sumus; non statim nostrum est. Conf. *Vitriarii* quæst. IV. ad c. 17. L. II, *Grotii* de J. B. P.

§. 774. Lex stricta se refert ad jus illud, ut principium ad principiatum (§ 42. 773.). Et cum effectus sit principiatum (§. 202. 42.); factum est, ut jus illud dicatur effectus Legis strictæ. Eodem modo demonstrari potest, quod obligatio perfecta sit effectus legis strictæ (§. 761.). Conf. §. 480.

CONSECTARIVM. Libertas, qua tollitur lex stricte dicta naturalis, seu quæ huic repugnat, jus naturale perfectum non est. Hinc favor necessitatis dici jus naturale perfectum non meretur. De quo in fine Exercit. V.

§. 775. Jus copulatum est cum facultate cogendi alterum, ut officio nobis debito satisfaciat (§. 772. 752.). Cum jure ergo nostro in genere connexum est jus cogendi alterum ad officii stricti custodiam §. 772.

§. 776. *Jus cogendi (Zwang-Recht)* est facultas utendi malo externo, quod aptum est ad compescendum eum, qui officio, a lege stricta illi injuncto, non vult satisfacere. (§. 579. 772.).

§. 777. *Jus naturale (die natürliche Befugniss)* est facultas seu libertas agendi nobis a lege naturali stricte dicta concessa. Omnia jura naturalia sunt perfecta (§. 773.) neque adeo dantur nostro sensu jura naturalia imperfecta.

§. 778. Jus naturale & obligatio stricta naturalis sunt effectus LL. naturalium stricte dictarum (§. 774.). Nec minus perspicimus, provocantem in foro externo ad jus naturale quoddam, teneri allegare legem aliquam naturalem stricte sumtam (§. 773.). Clarum etiam est, cum jure naturali conjunctum esse *jus cogendi naturale* (§. 775.), quod est facultas utendi malo externo ad compescendum eum, qui nos turbat in fruitione ejus, quod nostrum est. (§. 754.). Hinc jura naturalia, ultra custodiam τοῦ suum cuique non sunt extenden-

denda. Huc quadrat positio B. HENR. A COCCEI: *Facultas tantum data est in id, quod nostrum est.*

SCHOLION. Quod de jure hic demonstratum est, illud etiam tenendum est de obligatione, altero effectu Legis, stricte dictæ. Qui nimirum nobis tribuit obligationem perfectam, is tenetur allegare, Legem stricte dictam seu cogentem (§. 761.).

§. 779. Jura naturalia sunt jura divina (§.760.777.), idque ratione originis. Paulo inferius quoque concipiemus, usum jurium naturalium voluntati divinæ conformem esse.

§. 780. In quo casu concipitur officium strictum seu obligatio stricta, in illo etiam alteri jus nascitur (§. 761. 762. 775.).

SCHOLION I. Notes quod in hac argumentatione non sermo sit de obligatione imperfecta, ad quam redeunt casus, a GROTIO L. II. c. 11. §. 3. J. B. P. excepti. Debitum enim misericordiæ & gratiæ reponendæ non est officium perfectum (§. 746. 734. 691.).

SCHOLION II. Nec minus a jure perfecto unius ad obligationem perfectam alterius secure semper concludi posse, §. 226. Jur. Gent. demonstravimus. Hac ratione correlationem juris perfecti & obligationis perfectæ perpetuam quam in arduis disciplinæ nostræ materiis maximi momenti esse experti sumus, a priori evicimus. Ejusdem argumentationis usus insignis nos commovit, ut illam ab ingeniosissimis *Gundlingii* objectionibus § 1186. Jur. G. vindicaverimus.

§. 781. Ex lege naturali stricta descendit jus conservandi illud, quod nostrum est (§.754.774.). Jam cum nostrum sit vel connatum vel quæsitum (§. 749.), *jus naturale* est vel *connatum* vel *acquisitum*.

§. 782. Lex naturalis stricta eo tendit, ne turbemur in eo, quod nostrum est (§ 754.). Vnde oritur jus eo dispiciendi, ne turbemur in eo, quod nostrum est (§. 777.), ne lædamur (§. 767.) & ne nobis damna inferantur (§. 769.).

§. 783. Nec minus ex §§. 778. 782. concipimus jus naturale

rale cogendi alterum invitum, ut id, quod nostrum est, nobis tribuat, ne nos lædat & ne nobis damna inferat.

§. 784. Qui ita utitur jure suo, legibus stricte dictis convenienter agit (§. 771.). Exercitium itaque juris nostri est actio legibus strictis non repugnans, & ex consequendi læsio seu injuria non est (§. 764.). Hinc qui utitur jure suo, nemini facit injuriam.

§. 785. *Exercitium juris* absolvitur ejusmodi actibus, quibus id, ad quod nobis jus competit, in actum mittitur. Exercitium ejusmodi ratione aliorum arbitrio nostro relinquitur (.772.). Leges ergo nostræ strictæ nos non cogunt, ut persequamur jus, nobis solis indultum (§. 579.). Si quis itaque jus suum non exsequatur, leges nostras stricte dictas non violat, licet is reliquas leges, sibi conservationem sui inculcantes, violare possit. Qui proinde jure suo non utitur, in foro quidem externo non peccat, fieri tamen potest, ut coram tribunali rationis tueri se non possit (§. 738.).

COROLLARIUM. Quilibet juri suo renunciare potest. Conf. §. 1419.

§. 786 Jura naturalia, nobis competentia, ad id, quod nostrum est, respiciunt (§. 747.).

§ 787. Jura, pro attributis personæ sumta, ad id, quod nostrum est, referenda sunt (§. 786.). Ergo qui violat jura nostra, nos lædit (§. 767.). Hinc & is nos lædere existimatur, qui nos impedit, quo minus jure nostro uti possimus.

COROLLARIUM. Repugnantia cum jure alterius ast læsio. *Grot.* J. B. P. III, I, II.

§. 788. Si forum internum spectaveris (§. 738.), leges naturales deposcunt a nobis voluntatem efficacem (§. 539.) perfectionem vel felicitatem & nostram & aliorum promovendi (§. 699. 695. 712.); præponunt nobis eandem perfectionem vel felicitatem nostram promovendam, tanquam finem (§ 514. 541.), nobisque injungunt custodiam officiorum (§. cit.) tanquam remedium (§. 511.), quo adhibito finis ille existentiam nancisci possit; nec minus eædem a nobis exigunt,

exigunt ut arripiamus, quin & excitemus occasionem nos aliosque perficiendi (§.cit.)atque ut impedimenta removeamus, quibus a consequendis nostris aliorumque perfectionibus detineri possumus (§. cit.). Eædem leges naturales generaliter sumtæ exposcunt, ut in promovenda nostra aliorumque felicitate viribus nostris utamur, atque ita in illa amplificanda adhibeamus diligentiam debitam (§. 546.), quam si neglexerimus, culposi sumus (§.547.), idque in foro interno (§. 738.).

§. 789. Habitus formandi finem ultimum & eligendi remedia, quibus, tanquam finibus particularibus, inter se connexis, finis totalis obtineri possit, dicitur *sapientia*.

§. 790. Fieri potest, ut fines particulares, a sapiente inter se connectendi, sibi invicem contradicant. Quilibet finis particularis gaudet regula sua (§. 344. 510.). Ex contradictione igitur finium particularium oritur collisio regularum (§. 610.), quæ efficit, ut a sapiente suscipi debeat exceptio (§. 611.), ob consecutionem finis totalis sibi propositi (§. 789.).

§. 791. Dantur casus, ubi neglectio exceptionis est contra sapientiam (§. 790.).

§. 792. Leges naturales, in genere sumtæ, a nobis exposcunt cultum sapientiæ (§.788.789.). Nec difficilis erit conceptu definitio *Leibnitii*, *sapientiam* per scientiam felicitatis explicantis, si consideraveris, felicitatem esse finem præcipuum, quem LL. naturales nobis inculcant (§. 695.). Prima felicitatis pars est sapere, ex illo Sophoclis: πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας ὑπάρχει. A qua notione non abludit idea, quam format *Thomasius* de *sapientia*, cujus notam characteristicam in cognitione viva veri boni posuit. Vtramque definitionem systemati innectere possumus, si ex notionibus terminorum definitiones ingredientium, legitime concludere velimus. Id quod prælectionibus reservo.

Consect. I. Juxta definitionem Leibnitianam sapiens scit vivere convenienter naturæ (§.695.), rationis dictamini (§. 358.), & nutui divino (§. 359.). Con-

CONSECT. II. Sapiens scit vivere convenienter perfectionibus suis, aliorumque hominum (per Consect. 1. & per §§. 352. 699.).

SCHOLION. Ad sapientiam, in sphæra morali consideratam, non sufficit intellectus, variis scientiis, vel optimis, excultus & ad formandos fines vel vastissimos atque ad excogitanda remedia aptissimus, sed cognitio viva veri boni, quæ emendat voluntatem (§. 661.), & ad quam *Thomasius* in sua notione sapientiæ reflexit, requiritur. Hinc & *Socrates* eam veram sapientiam esse recte judicavit, quæ homines non tantum doctiores, sed & meliores redderet. Videris homines, qui intellectu, aliis scientiis alias cultissimo, in sui aliorumque perniciem & infelicitatem abutuntur. Formale sapientiæ ab ejus materiali distinguendum est.

§. 793. *Bonitas erga alios* est studium alios perficiendi (§. 141.). Ad quam colendam legibus naturalibus, generaliter sumtis, obligamur (§. 699.).

§. 794. Benignus erga alios vult alios perficere (§. 793.) & ex consequenti aliorum perfectionem sibi tanquam bonum repræsentat (§. 166.). Hinc benignus erga alios voluptatem capit ex aliorum perfectionibus (§. 142.), & ex statu, in quo alii voluptate intensiori (§. 131.) & gaudio (§. 367.) fruuntur. Qui proinde benignus est erga alios, voluptatem ex eorum felicitate percipit (§. 368.) Benignus ergo erga alios amore eosdem complectitur (§. 689) Benignitas itaque officium amoris est (§. 736.), & extorsionis impatiens (§. 691.).

SCHOLION I. Thesis præcedens etiam sic demonstratur: In benigno erga alios datur studium alios perficiendi (§. 793.), & consequenter etiam amor (§. 701.).

SCHOLION II. Officia amoris coactionem non patiuntur (§. 736.), & consequenter aliis nullam facultatem cogendi alterum ad eorum custodiam, neque adeo ullum jus ea extorquendi tribuunt (§. 775.). *Siquis* itaque *alterum cogere velit ad officia amoris, sibi præstanda, is* sine jure, hoc est, con-

tra LL. stricte dictas (§.772.) agit, & ex consequenti *alterum lædit perfecte* (§.765.) Applices hoc ad extorsionem benignitatis & auxilii injustam.

§. 795. Qui minus benignus est erga nos, is officia stricta erga alios non violat (§. 794. 762.), neque adeo nos lædit (§. 764.) neque nobis damna infert (§. 769.). Idem violat obligationem non nisi nostro sensu dictam internam & imperfectam (§. 736.).

§. 796. Benignus ea omnia observat, quæ ex amore erga alios derivari possunt (§. 794.).

§. 797. Qui suum cuique tribuit, *justus in foro externo* dicitur. Hinc *justitia externa* est virtus suum cuique tribuendi. Ob hanc justitiam externam homini *virtus* vel *honestas externa* tribuitur. Huc referas *officia justitiæ* seu *justi*, strictius sumti, quæ cum officiis perfectis conveniunt (§. 734.) & cum officiis justitiæ internæ, quæ virtus est (§.798.) non confundenda sunt. Quid sit *injustus externe talis* vel *injustitia* seu *turpitudo externa* facile patet. Conf. §. 751. ubi deprehendes notam Grotianam injustitiæ, cum nostra conspirantem. Ipsis actionibus tribuitur etiam justitia externa, prout illæ LL. nostris strictedictis conveniunt. Nec difficilis disquisitio est, an dentur actiones indifferentes in foro externo. Dantur actiones humanæ, quæ a legibus nostris stricte dictis neque præcipiuntur, neque prohibentur, sed cujusque arbitrio relinquuntur. Ponas, quædam pacta a quibusdam legibus nostris strictis non esse prohibita, a nostro arbitrio pendebit, paciscine velimus, an secus. Ejusmodi susceptio actus pactitii indifferens est in sphæra illarum legum strictarum. Sed si pactus fuerim cum aliquo de aliqua re licita, in arbitrio meo amplius non est situm, utrum convento stare velim, nec ne de quo inferius.

SCHOLION I. Opus est in nostra disciplina indicare terminos justitiæ & injustitiæ externæ, ut differentiam juris seu justi & virtutis ethicæ, nec minus discrimen fori soli & poli sollicite adnotare valeamus. vid. *Kestneri* J. N. G. ubi affirmat

mat §.XX. c. 1. quod *justitia alii suum tribuat*, id quod alterius urget in §. 21. 22. c. cit. ubi adstruit, *omnem juris quaestionem* eo dilabi, ut suum cuique tribuatur. *Huberus* in Jur. Civ. L. I. c. VII. §. 13. *justitiam*, *proprie dictam* definit per eam, quae docet plus SVO non capere, aut cupere, cujus oppositum vitium est, πλεονεξία, cupiditas habendi plus SVO. Conf. Speciminum meorum Juris Gent. Scholion §. 39. & Schol. §. 40. Quae omnia satis commonstrabunt consensum principiorum nostrorum cum assertis virorum celebrium & hujus disciplinae intelligentiorum. Nostrum tantum erit revocare materias ad hanc notionem justi determinatam.

SCHOLION II. Notemus quod *jus* etiam sumatur pro actione justa, & pro re justa seu pro justo.

§. 798. Nexus bonitatis cum sapientia *justitia interna* appellatur. Ad agitandam hanc justitiam obligamur (§. 793. 792.). Obligatio ad justitiam hanc internam exercendam est imperfecta, si forum externum spectaveris (§. 794.).

§. 799. Expendi hic potest *justitia universalis*; quae custodia est omnium legum & virtutes omnes complectitur, distinguenda ab *justitia particulari*, quae est virtus suum cuique tribuens; quam definitionem Simonides dedit. Huc referas *Grotii justitiae* divisionem in *attributricem* & *expletricem*. Prior exigit ea, quae voluntatis & officii interni magis sunt, quam necessitatis; posterior vero est virtus suum cuique tribuens.

§. 800. Huc referas §. XXII. Elementorum Jur. Civ. Cel. *Heineccii*. Verba ejus haec sunt: qui justitiam attributricem colit, *honeste vivit*: qui expletricem, *neminem laedit*, & *suum cuique tribuit*. Conf. §. 866. Spec. Jur. Gent.

§. 801. Justus, in foro utroque consideratus, neminem laedit (§. 797. 798. 742. 764.). Qui ergo alterum laedit, injustus in foro utroque est; qui alterum non laedit, injustus in foro externo non est (§. 797. 767.), is tamen talis esse potest in foro interno, (§. 798.).

§. 802. Quaecunque benignitas, adeoque & amor erga alios

alios (§.794.) a nobis exequenda exigit, ea omnia ab justo, interne tali, expedienda veniunt (§. 742.).

§. 803. Justo, interne tali, leges stricte dictæ cur dentur, opus fere non esse videtur (§. 798. 754.).

§. 804. Ad justitiam quidem externam, minus tamen ad internam observandam alii cogi possunt (§.797.754.798.).

§. 805. Reflectatur ad verba Ciceronis, quæ c. 28. L. I. de Off. deprehenduntur. *Est autem*, inquit *Tullius*, *quod differat, in hominum ratione habenda*, inter *justitiam* & *verecundiam*. Justitiæ *partes* sunt, non *violare homines*: *Verecundiæ, non offendere*, in quo *maxime* perspicitur *vis decori*.

§. 806. Status hominum se invicem externe non lædentium dicitur *pax* (externa). *Bellum* est status hominum, qui conatu efficaci sibi invicem inferendi mala feruntur. *Grotii* definitio hæc est: *Bellum* est status per vim certantium, qua tales sunt. Status pacis dicitur etiam *felicitas externa*.

Scholion I. Sumitur bellum vel pro actu ipso certandi per vim, vel pro statu. Sic bellum tricennale dicitur status per vim certantium, qui 30. annos duravit. Conf. *Velthemii* Introduct. ad *Hug. Grot.* p. 1. seqq. *Hobbius* hac in re ita se explicat: consistit natura *belli* non in pugna, sed in tractu aliquo temporis, quo durante voluntas armis decertandi est manifesta. Tempus bello vacuum *pax* est.

Scholion II. Si in belli notione considerantur certantes, qua tales; ad illud omnia referuntur, quæ ab hominibus certantibus suscipiuntur, e. gr. induciæ. Nec minus ob eandem rationem *Grotius* videtur in definitione non reflexisse ad justitiam vel injustitiam belli, peculiari ratione discutiendam.

Consectarium 1. Durante conatu certandi per vim, durat bellum. Hinc in *induciis* h. e. cessationibus ab actibus hostilibus interimisticis, durat bellum.

Scholion III. Distinguendum etiam est bellum ab ejus fomite & præludiis, quorsum referendæ sunt repressaliæ.

Consectarium 2. In quibus hominibus nullus datur

status

ſtatus per vim certantium, in illis nullum datur bellum, & conſequenter iidem in pace (externa) vivunt, per Schol. I.

CONSECTARIVM 3. Bellum, pro ſtatu ſumtum, prius poteſt eſſe prælio, cum illud indicitur, cum machinæ admoventur portibus aut mœnibus.

§. 807. Pax atque adeo felicitas externa datur inter homines, ſuum cuique tribuentes (§. 806. 767.) & ex conſequenti officia neceſſitatis non violantes (§. 754. 734.). Hinc pax externa inter homines adhuc ſubſiſtere poteſt, licet illi officia humanitatis non cuſtodiant.

§. 808. Nemo eſt lædendus (§. 768.); colas ergo pacem (§. 806.).

SCHOLION. Inferius ſic argumentabimur: Neminem lædas (§. 768.). Læſio eſt cauſa belli juſtifica (§. 1091.); nemini ergo des cauſam belli juſtificam, neque adeo quæras bellum. Hinc quæras ſtatum a bello vacuum, hoc eſt, pacem (per Schol. I. §. 806.), eamque colas, quamdiu illa haberi poſſit.

§. 809. Jus naturale bellum aliis inferendi (*das Waffen-Recht*) eſt facultas legibus naturalibus convenienter arripiendi ſtatum, quo ferimur conatu efficaci, aliis mala inferendi (§. 777. 806).

§. 810. LL. naturales, quibus negotia belli & pacis attemperare obligamur, dicuntur *Jus Belli* & *Pacis*, ſi vocabulum juris pro lege ſumatur.

§. 811. Propoſitionem, § 754. demonſtratam, eſſe principium Juris Belli & Pacis, ex Jure læſi in lædentem, inferius tractando patebit. Hic ſuffecerit adnotaſſe, quod læſio perfecta ſit cauſa belli juſtifica (§ 1091). Enimvero cum læſio ſit violatio τȣ̃ ſuum cuique (§ 767.), & conſequenter propoſitionis §. 754. demonſtratæ; violatio illius propoſitionis, quæ eſt principium Juris Nat. cogentis adæquatum (§. 755.) indicat determinate cauſas belli juſtificas, & ab hiſce eas, quæ minus juſtificæ ſunt, accurate diſtinguit; id quod ex

§.1201. 1204. 1205. ex jure pactitio & dominiorum & ex Jure Gentium patebit. Idem itaque principium commonstrat, ad quænam in negotiis belli & pacis respiciendum sit.

§.812. Restat, ut pium naturale delineemus, quantum id quidem institutum nostrum permiserit. Præmittemus itaque nonnullas propositiones tanquam lemmata, ex theologia naturali desumta & quibus in formanda idea pii naturalis carere non possumus.

§ 813. Notum est ex Theologia naturali, Deum pollere intellectu infinito & voluntate perfectissima.

§. 814. Ex eadem disciplina sanctiori constat, Deum esse summe bonum & sapientissimum, adeoque & justissimum (§.798.).

§. 815. Porro ex iisdem doctrinis Metaphysicis notum est, Summum Numen eum in finem produxisse hunc mundum, ut in eo adumbratæ & expressæ deprehendantur ejus perfectiones summæ.

§. 816. Adumbratio perfectionum divinarum, in mundo obvia, facit ad *illustrationem gloriæ divinæ*. Voluit itaque Deus, ut mundus, ab ipso ex nihilo privativo productus, gloriam ipsius illustret §. 815.

§ 817. Illustratio gloriæ divinæ in condendo & conservando mundo est finis ultimus (§. 815.), ad cujus consecutionem fines particulares inter se complicati requiruntur. Sed notum est ex Theologia naturali, phænomena mundana esse fines particulares divinos. Deus ergo usus est phænomenis mundanis ad nominis sui gloriam illustrandam.

§. 818. Phænomenis mundi existentis annumerantur consectaria, ex actionibus hominum liberis oriunda. Summum itaque Numen usus est consectariis cum actionibus hominum liberis copulatis tanquam finibus particularibus seu remediis, ad gloriam suam illustrandam (§. 817.).

§. 819. Consectaria, cum actionibus hominum liberis copulata, ex essentia & natura humana, aliarumque rerum oriun-

oriuntur (§. 325.). Deus itaque, qui illa consectaria actionum prævidit, usus est essentia & natura humana rerumque aliarum, tanquam finibus particularibus ad illustrandam gloriam suam (§. 818.).

§. 820. Ob consectaria ejusmodi, cum actionibus hominum liberis copulata, tribuitur actionibus ipsis nostro sensu bonitas vel pravitas, quam objectivam appellitant (§ 327.). Summum itaque Numen tali moralitate actionum intrinseca, tanquam fine particulari, usus est ad illustrandam gloriam suam (§. 318.).

§. 821. Fines particulares connexi sunt cum fine ultimo seu totali; moralitas ergo actionum intrinseca cum illustratione gloriæ divinæ copulata est (§. 820.).

§. 822. Leges, ex moralitate actionum liberarum intrinseca derivari solitæ, cum illustratione gloriæ divinæ copulatæ sunt (§. 821.). Sed eædem leges sunt naturales (§. 352. 699. 754.), leges ergo naturales cum illustratione gloriæ divinæ connexæ sunt.

§. 823. Custodia legum naturalium cum illustratione gloriæ divinæ copulata est. Violatio legum naturalium illustrationi gloriæ divinæ repugnat (§. 822.).

§. 824. Agnoscant mecum lectores, si velint, sanctitatem legum naturalium (§. 822.).

§. 825. Vult Deus, ut illustrent homines gloriam ipsius; (§. 816.) velit ergo idem Numen sanctissimum necesse est, ut leges naturales religiose custodiamus (§. 823.).

§. 826. Perspicuum itaque est, totius juris Naturæ custodiam ex voluntate divina, derivari posse, si ratio cum contemplatione naturæ aliarumque rerum, in mundo obviarum, copulaverit cultum theologiæ naturalis.

§. 827. Hinc adimpletio omnium officiorum & jurium naturalium usus ex voluntate divina derivari possunt. Vnde ejusmodi *jura* etiam *divina* appellari merentur.

§. 828. Custodia juris naturalis est remedium feli-

 citatis

citatis noſtræ aliorumque hominum conſequendæ (§. 369. 699. 754. 511.). Amplificatio itaque felicitatis noſtræ aliorumque copulata eſt cum illuſtratione gloriæ divinæ (§. 823.) & conſequenter voluntati divinæ conſentanea eſt (§. 816.).

§. 829. Ex §. præcedenti patet, conſervationem felicitatis ſeu pacis externæ voluntati divinæ conformem eſſe §.806.). Hinc jus belli eſt jus divinum (§.810.), quo præcipue utuntur principes in rebus publicis ſibi commiſſis contra populos alios aggreſſores defendendis.

§. 830. Ex Metaphyſicis patet, Deum velle & ſuas & mundi & hominum perfectiones. Ergo & vult remedia, quibus perfectiones generis humani promoveri poſſunt. (§. 512. 513.). Jam cum cuſtodia LL. naturalium, tanquam remedium (§. 511.), perfectiones noſtras conſervet & amplificet (§.552.699.754); nova ratione concipimus, velle Deum, ut Leges naturales cuſtodiamus.

§. 831. Vult Deus noſtras perfectiones (§. 830.) & ex conſequenti noſtram felicitatem externam non minus quam internam (§. 368. 131. 367.). Vnde patet, quod nolit, ut pereamus vel miſere & calamitoſe vivamus. Jam cum pereundem nobis ſit vel miſere vivendum, h. e. cum genus humanum perpetuum funus futurum ſit, niſi dentur LL. ad quarum cuſtodiam alter cogi poſſit (§. 733.), h. e niſi LL. ſtrictæ & jura conciperentur (§.752.); nova ratione patet, jus belli eſſe jus divinum (§. 810.).

§. 832. Cultus juris naturalis cum ſummæ voluptatis ſenſu conjunctus eſt (§. 369.). Jam cum illuſtratio gloriæ divinæ copulata ſit cum cum cuſtodia legum naturalium (§. 823.), amplificatio gloriæ divinæ cum inſigni voluptate copulata eſſe debet. Vnde patet, quod officia erga Deum non debeant reputari pro onere.

§. 833. Voluptas motivis annumeratur (§. 172.). Et quo major voluptas, eo fortius eſt motivum, quo mens ad agendum

dum determinari possit. Et cum illustratio gloriæ divinæ copulata sit cum voluptate summa (§. 832.); cum eadem nominis divini illustratione motivum fortissimum copulatum est. Datur itaque obligatio fortissima ad illustrandam Dei gloriam (§. 300.).

§. 834. Ponas hominem de perfectionibus divinis ex theologia naturali esse convictum, ejusmodi convictio eum summa perfundet voluptate (§. 131.), cujus majora concipimus incrementa, cognitioni huic perfectionum divinarum si accesserit studium easdem actionibus suis adumbrandi h.e. illustratio gloriæ summi Numinis (§. 816.). Nova itaque ratione concipimus motiva (§. 172.) adeoque & obligationem naturalem (§. 300.) ad gloriam summi Numinis illustrandam.

§. 835. Qui illustrat gloriam divinam actionibus suis, is vivit convenienter perfectionibus divinis (§. 816.). Jam cum obligati simus ad amplificandam gloriam divinam (§. 812. 834.), perfectionibus divinis, h. e. naturæ divinæ (§. 269.) convenienter nobis vivendum est, h. e. dirigendæ sunt actiones nostræ in perfectionum divinarum amplificationem.

SCHOLION I. Qui illustrat gloriam divinam, ille actionibus suis manifestat aliis, se habere Deum pro tali ente perfecto, quale is est (§. 816.), & consequenter ille majori nisu se perfectiorem efficit. Vnde patet, illustrationem gloriæ divinæ complecti actiones, quibus magis perficimur, & quæ ex consequenti per se bonæ sunt (§. 327.), & a Jure Naturali, latius sumto, inculcantur, per Schol. §. 352.

SCHOLION II. Ex illustratione gloriæ divinæ omnia officia naturalia erga Deum derivari possunt. Enimvero cum illustratio gloriæ divinæ complectatur actiones liberas quibus magis perficimur, *per Schol. praced.*; principium Juris Nat. generalissime sumti (§. 351.), ad illustrationem gloriæ

divinæ & consequenter ad officia erga Deum naturalia sese extendit.

SCHOL. III. Cum itaque idem principium ad officia erga Deum naturalia se extendat, & ex §. 699. seqq pateat, illud etiam ad officia erga alios nostræ sortis porrigi; eo magis convincimur, idem principium esse adæquatum. Conf. §. 353. ejusque Schol.

SCHOL. IV. Cum idem principium ex natura humana fluat (Schol §. 352.); hæc ad illustrandam gloriam divinam & consequenter ad adimpletionem officiorum erga Deum naturalium nos stimulat, per Schol II.

§. 836. Cultus Dei dicitur *religio*. *Cultus alicujus entis* oritur ex judicio de illius perfectionibus lato. Religio itaque judicium de perfectionibus divinis conceptum præstruit. Jam cum judicia mentis extorsionem nesciant, religio ipsa vel hanc ob causam coactionis impatiens est.

§. 837. Judicia sunt vel vera vel falsa. Hinc cultus (§. 836.), & ex consequenti religio (§. cit.) vel vera vel falsa esse potest.

§. 838. Virtus attemperandi actiones suas illustrationi gloriæ divinæ dicitur *pietas*.

§. 839. *Pium naturale* absolvitur cognitione viva axiomatum divinorum, rationi perviorum (§. 508. 838. 816.). A pietate vera removenda sunt superstitio, ἀνθρωπομορφισμὸς aliaque ejusmodi monstra, rationi adversissima.

§. 840. Pium naturale theologiam & religionem naturalem præstruit (§. 839.).

§. 841. In actionibus pii hominis perfectiones divinæ adumbratæ deprehenduntur (§. 838. 816.).

§. 842. Cultus pietatis naturalis cum singulari voluptatis sensu copulatus est, (§. 838. 834. 832.).

§. 843. Obligatio naturalis ad colendam pietatem naturalem patet ex §. 833.

§. 844.

§. 844. Notemus, quod ex theologia naturali oriatur nova obligatio custodiæ juris naturæ (§. 826. 302. littera g.).

§. 845. Cultus moralitatis actionum intrinsecæ illustrationi gloriæ divinæ (§. 821.), atque adeo pietati (§. 838.) conveniens est.

§. 846. Pius observat moralitatem actionum intrinsecam, legesque naturales inde descendentes (§. 845.) & suam aliorumque felicitatem amplificat (§. 695. 701.).

§. 847. Ad colendam internam pietatem nemo (externa coactione) cogi potest (§. 840. 836.).

§. 848. Qui peccat contra pium naturale, in *foro poli peccasse* dicitur. *Forum* hoc *internum* dicitur & foro externo contradistinguitur (§. 738.).

§. 849. Jus belli non est contra pium naturale (§. 827. 838.).

§. 850. Pietas cum custodia juris naturalis, in omni extensione sumti, copulata est (§ 846.). Qui proinde violat easdem leges naturales, & pium naturale violat. Multo magis pietas & veræ religionis cultus cum custodia juris Naturalis externi, quæ ad conservandam pacem externam contendit (§. 808.), & consequenter socialis est. Conf. §. 40 285. 1036. Spec. Jur. Gent.

§. 851. Virtus naturalis latius sumta est habitus attemperandi actiones legibus naturalibus (§. 371.) & ex consequenti nos aliosque perficiendi (§. 699.), nec minus illustrandi gloriam divinam (§. 823.) & vivendi conformiter voluntati (§ 825.) aliisque perfectionibus divinis (§ 835.).

§. 852. Virtus naturalis est habitus rationi convenienter agendi (§ 371. 462.). Jam vero ratio dictitat studium se aliosque perficiendi (§. 699.), nec minus illustrandi gloriam divinam (§. 816.), & vivendi conformiter voluntati aliisque perfectionibus divinis (§. 825. 816.). Vnde nova vice patet propositio præcedentis §phi.

§. 853. Virtus est habitus vivendi convenienter perfectionibus rerum (§. 852.).

ba *Henr.Cocceii*: Vnde patet, quod & hoc sit meum seu suum, quod licet (§. 786.). vid *Hedingeri* Philos. Juris p. 5.

COROLL. Qui nos turbat in eo, quod licitum est, is nos lædit perfecte (§. 767 & per Schol. præced.).

§. 862. Licitum est, quod vetitum non est a Legibus quippe stricte dictis (§. 861.).

§. 863. Quæcunque actiones a legibus stricte dictis nec prohibentur, nec præcipiuntur etiam *actiones indifferentes* appellantur in *foro externo*. Nec minus patet, actiones indifferentes in eodem foro nec pro bonis nec pro malis haberi (§. 412.).

§. 864. Quæ actiones indifferentes sunt in foro externo, in foro interno tales non sunt (§. 863. 738.).

§. 865. Actus indifferentes in foro externo sunt liciti in eadem sphæra (§ 863. 861.).

§. 866. Quæ legibus naturalibus stricte dictis non repugnant, ea *licere* in *foro externo naturali* dicuntur (§. 861.). Inferius patebit, quænam in foro civili licita sint.

§. 867. In foro externo naturali ob violationem officiorum amoris non datur controversia (§. 738. 736.). Hinc neglectus officiorum amoris legibus nostris naturalibus stricte non statim repugnat (§. 753.). Ergo perferre debemus in foro externo neglectum officiorum amoris (§. 866.). Jam cum id, quod officiis amoris convenit, deceat (§. 860.), in foro externo licent multa, quæ non decent in foro interno. Hinc non omne, quod licet) in foro externo, decet (in foro interno.).

§. 868. Licitum hac ratione aliquid potest esse in foro externo, quod illicitum est in foro interno (§. 867.).

§. 869. Perferre debemus in foro externo, si quis violat justitiam internam (§. 867. 798.), cujus tamen cultus ad actionum decus respicit (§. 860.).

SCHOLION. Jus N. externum non approbat neglectum justitiæ internæ (§. 501.), sed tantum inculcat, ob illum ne-

gle&ctum alteri movendam non esse controversiam, idque ad evitandum malum majus, quod orietur, si alios ad expletionem justitiæ internæ & consequenter ad officia humanitatis (§. 798.), cogere velimus (§. 735.).

§. 870. Qui non nisi legibus strictis satisfacit, officiis amoris posthabitis, is non ex virtutis internæ studio, sed ex solo metu incommodorum peccare odit (§. 851. 734. 314.). Hinc ejusmodi homines in foro externo quidem pro bonis, saltem pro non malis habentur (§. 412.), in foro vero interno mali existimandi (§. 412. 738.).

871. Fieri potest, ut aliquis sit justissimus in foro externo, qui tamen sit injustissimus, si forum internum spectaveris. Ponas te ditissimum sumere a pauperculo usuras, a republica permissas, justus es externe & civiliter, cum tamen in foro conscientiæ sis injustissimus. Sic victor justus potest esse in foro externo, licet victo conditiones æquo duriores præscripserit, quo facto injustus est in foro interno.

§. 872. Qui non nisi ex metu legibus strictis convenienter vivit, is cessante metu illas pedibus conculcabit. Cessante motivo, cessat obligatio (§. 302. f.).

Scholion. Si homines leges stricte sic dictas seu officia justi erga alios religiose custodiant, licet illi hisce potentiores sint; ei non ex metu, sed ex principio sublimiori agere solent.

§. 873. Hinc si nobis res sit cum hominibus, philanthropia vacuis, non aliter quam metu, hoc est, repræsentatione malorum in officio stricto eos continebimus.

§. 874. Si respiciamus ad ea, quæ hactenus à nobis pertractata sunt, principia officiorum diversorum naturalium determinare, eaque ad principium generale reducere possumus. Sed annotemus hic diversos significatus juris naturalis, §. 351, subindicatos. Conf. §. 2. Part. III. Histor. Litter. *Cel.* STOLLII.

§. 875.

§. 875. Vive convenienter perfectionibus divinis, seu, illustres gloriam summi Numinis, constituit *principium* PII NATVRALIS (§. 835. 841.).

SCHOLION. Amplificatio felicitatis nostræ indivulso nexu copulata est cum illustratione gloriæ divinæ (§. 828.). Enim vero cum omnia officia erga nos sunt indivisim connexa cum amplificatione felicitatis nostræ (§.612.695.),& officia erga Deum itidem cum illustratione gloriæ divinæ vinculo indissolubili copulata sint,per principium pii naturalis; officia erga nos cum officiis erga Deum nexu indivulso conjuncta sunt, & consequenter sibi invicem contradicere nunquam possunt. Vbi nulla concipitur contradictio s. collisio officiorum, ibi non opus est, ut quæratur de exceptione ab officio (§. 611.). Si Deus velit, ut ad consequendum finem aliquem divinum vitam nostram devoveamus, ejusmodi vitæ jactura felicitatem nostram non destrueret.

§. 876. Vive convenienter perfectionibus tuis assumi potest pro *principio honesti, paulo strictius sumti.*

§. 877. Huic principio conveniens est amplificatio felicitatis tuæ (§. 695.),a qua non abludit rationalis naturæ nostræ congruentia, quæ *Lucæ Opalenii* principium est. Huc referas conservationem nostri, amorem nostri seu philavtiam,sensu bono acceptam , quam nonnulli juris naturæ doctores fundamenti loco posuerunt. Conf. §.697.

§. 878. *Principium juris naturalis strictius sumti* (§. 851.) absolvitur hac propositione: vive convenienter perfectionibus aliorum hominum (§.699.),unde omnia officia erga alios derivari possunt.

§. 879. *Principium officiorum amoris* seu *decori*, strictius sumti huc redit: Ames alios seu aliorum felicitatem amplifices æque ac tuam (§. 701. 709. seqq.). Huc referas *Thomasii* propositionem: quod tibi vis fieri, alteri feceris (§. 716.). Nec minus huc quadrat benevolentia *Cumberlandi.*

§. 880. *Principium justi, strictissime sumti*, & in dijudicandis

candis controversiis hominum adhiberi solitum, hoc est: suum cuique tribuas (§.750.), idque juxta definitionem τῦ suum, §. 747. satis determinatam. Eundem finem habet *Gundlingii* cultus pacis externæ (§. 808.), quorsum tendit Illustris *Bœhmeri* principium in Introductione in Jus Publ. Vniversale §. 37. explicatum,& quod hujus tenoris est: Qui. libet ex voluntate Dei in societate humana alteri obligatur ad ea facienda, quæ tranquillitatem & pacem inter homines NECESSARIO conservat, & ad contraria vitanda.

§. 881. Si tandem a determinationibus specialibus, quæ in principiis §. 875. 876. 878. commemoratis occurrunt, abstraxeris, prodibit *principium totius philosophiæ practicæ seu juris naturalis, generalissime sumti*, & quod hujus tenoris est: Vive convenienter perfectionibus rerum. Quæ facili negotio commutari potest in hanc positionem. Vive convenienter naturæ rerum. De quibus tamen omnibus in ipsis prælectionibus nostris explicatius & fusius acturi sumus.

EXER-

EXERCITATIO V.
DE
IVRE LAESI IN LAEDENTEM CONNATO IN STATV NATVRALI.

§. 882.

HOmo capax est plurium limitationum, quæ, si ratione existentiæ determinentur, ejus *statum* efficiunt. Limitationes vel in ejus anima, vel in corpore, vel in rebus, extra eum positis, & ipsum afficientibus deprehenduntur. Totupliciter itaque etiam status hominis considerari potest.

§. 883. Dantur limitationes & mutationes ex actionibus hominum liberis oriundæ, & in eorum perfectionem vel imperfectionem tendentes. Vnde *status* eorum *moralis* progignitur, quem indicavi §. 196.

§. 884. Homines in mundo morali possunt considerari 1) tanquam individua extra societatem quamcunque, 2) in societatibus simplicibus, 3) in societate composita, qualis familia est, 4) in societate maxime composita, quæ respublica est.

§. 885. In quolibet casuum prævioerum homo nanciscitur certas limitationes actuales & ex consequenti certos status. (§. 882.).

§. 886. *Limitationes hominis* sunt vel *internæ*, quæ se referunt ad animam ipsius, vel *externæ*, quæ spectant ad corpus & res externas in macrocosmo, cujus ille pars est, obvias. Hinc *status hominis* est vel *externus* vel *internus* (§. 882.).

§. 887. Limitationes hominis, ex sola animalitate ejus oriundæ, constituunt *statum*, quem appellant *animalem*, contradistinguendum *statui hominis naturali*, quem producunt

cunt illius limitationes, ex natura rationali concipiendæ. Prima naturæ homini cum brutis communia (§. 281.) *naturam animalem*, & prima naturæ homini propria (§. 282.) *naturam ejus rationalem* constituunt, quæ natura utraque *naturam humanam* efficiunt.

§. 888. Limitationes, quibus circumscriptus est homo individuus in systemate mundano, vel a sola natura seu nativitate, vel ex ejus facto accedente dependent. Priores limites *statum* hominis individui *mere naturalem* seu *connatum*, posteriores vero *adscititium* illius *statum* efficiunt. Inferius patebit, qua ratione homines pactione vel alio facto suo, pacto æquiparari solito vel pacto æquivalente novos status induere possint. Nostra jam interest indolem status mere naturalis proprius considerare, qua disquisitione in secuturis doctrinis expendendis carere non possumus.

§. 889. Ex mente *Puffendorffii*.

Status est { *Naturalis*, qui opponitur vel bestiali, vel sociali, vel civili,
{ *Adventitius*;

quam status divisionem clariorem reddidit *Christ. Thomasius* c. 2. L. 1. Instit. Jurispr. Div. idque hac ratione:

Status vel
- Naturalis. Hic vel
  - naturalis vel
  - socialis. Hic
    - natnralis vel
    - civilis. Hic
      - naturalis vel
      - adventitius
- Belluinus.

Status naturalis, quatenus civili opponitur, dividi potest in *absolutum* & *hypotheticum*. Prior mere naturalis est & omnibus hominibus communis, posterior certam conditionem adventitiam & pactionem præponit. Hinc & *officia* & *jura*

jura in *absoluta* & *hypothetica* dividuntur. Nos in hac exercitatione officia & jura prioris generis considerabimus.

§. 890. Homines in statu naturali considerantur, prout illi a natura provenerunt (§. 888.), h. e. qua animalia, quæ anima rationali prædita sunt, h. e. qua homines Homo est idea generalis, quæ præponit similitudinem (§. 56.). Homines proinde in statu naturali viventes, tanquam congeneres, juxta similitudinem ipsorum considerantur. Si spectemus similitudinem rerum, ad earum quantum non respicimus (§. 52. 426.). In hominibus ergo, in statu naturali viventibus, eorum quantum non attenditur.

SCHOLION. Notum est, quod, si res tantum in genere, seu secundum quoddam genus, considerentur, abstrahamus a speciebus, ad quas illæ referuntur & ab earum individuatione, & consequenter ab omnibus differentiis specificis & numericis. Hoc casu non nisi ad essentialia & attributa, generi, qua tali, tribuenda, reflectimus, & ad modos, ad eaque, quæ rebus extrinsece accidunt, non attendimus. Sic si respublicas in genere tantum consideremus, nec ad formas earum monarchicas, democraticas, aliasque similes, nec ad earum modos respicimus. Nil nisi essentialia & attributa reipublicæ, qua talis, hoc casu expendimus, abstrahentes ab ejusdem determinationibus specificis & singularibus.

§. 891. Quantum est vel extensum vel intensum (§. 424. 426.), quod posterius etiam *quantum virtutis* seu *virium* seu *graduum* appellatur. In homine *quantum ad ejus vel corpus vel mentem vel statum externum refertur*. Bona & corporis & animæ & status externi quantum admittunt. Nullum ex hisce quantorum & magnitudinis generibus in statu naturali ad computationem revocatur (§. 890.).

§. 892. Identitas quantitatis duarum rerum *æqualitas*, diversitas illius dicitur *inæqualitas*.

§. 893. Status hominum naturalis non est status inæqualitatis (§. 890. 891. 892.).

§. 894. In hominibus, in statu naturali viventibus, eorum

rum quantum non attenditur (§. 890.). Licet proinde in illis, sub hac hypothesi consideratis, deprehendatur majus vel minus; utrumlibet tamen æque consideratur, ac si non adesset. Ergo idem quantum in hominibus, in eodem statu viventibus, ponitur (§. 50.). Finguntur itaque homines in statu naturali viventes, esse ejusdem quantitatis. Status proinde naturalis fingitur esse status æqualitatis (§ 892.). Distinguamus itaque *aequalitatem* & *inaequalitatem* in *internam* & *externam*, quæ posterior sola in foro externo consideratur.

Hic deprehenditur idem ratiocinium, quo utemur inferius de rebus deperditis, quæ finguntur esse nullius.

§. 895. Eadem æqualitas omnimoda est, cum a quocunque quantitatis genere in statu naturali præscindere fas sit. (§. 891.).

§. 896. *Imperium* est jus aliis præscribendi facienda. Conjunctum est illud cnm coactione externa, quæ contranitenti (refractario) expectanda est (§. 775.). Ejusmodi præscriptum imperantis dicitur *mandatum* seu *jussum* seu *praescriptum*, quod est species *legis strictе dictа* (§. 751.).

§. 897. Qui imperium in alterum habet, dicitur ejus *superior*. Qui obligatus est imperio alterius actiones suas attemperare, *ei subjectus is esse existimatur*. Subjectionis species est *servitus*, quæ est status, quo quis alterius imperio actiones suas omnimode tenetur attemperare. Hinc & servitus subjectio omnimoda audit.

§. 898. Status imperii est status inæqualitatis (§. 897.), 892.). Status ergo hominum naturalis non est status imperii (§. 893.), id quod etiam ex §. 894. patet.

COROLLARIUM. Hinc si homines subjiciantur imperio alterius, eorum status naturalis vel in totum, vel in tantum tollitur.

§. 899. Thesin præcedentem etiam hac ratione demonstramus:

Si ponas in statu hominum individuorum naturali alicujus

cujus hominis imperium in aliorum, potestati ejus subjiciendorum, perniciem & infelicitatem tendere, in cursu felicitatis illi turbarentur. Jam cum felicitas nostra ad id, quod nostrum est, spectet(§.747.), ejusmodi affectatione imperii violaretur id, quod nostrum est, atque adeo læderemur (§.767.). Hoc itaque casu imperium locum habere non potest (§.768.). Si quis ex hominibus in eodem statu imperium in alios affectaret ex obtentu vel etiam ex vero studio promovendi eorum felicitatem, actus ejusmodi imperii esset actus ex amore profectus (§.689.) & beneficium (§ 744.). Quod cum nemini obtrudi possit (§.745.), vel in hoc casu imperium locum invenire non potest. *In statu ergo naturali alter in alterum imperium affectare non potest.* Hinc in eodem statu nullus datur homo superior §.897.). Status ergo naturalis est status paritatis seu æqualitatis, si imperium spectaveris, seu, ut *Gundlingii* stylo utar, homines, in statu naturali viventes, commune imperium habent.

§.900. Datur *quantum ordinis, dignitatis* & *eminentiæ* citra imperium. Neque hoc considerari meretur in hominibus, in statu naturali degentibus(§.891.), qui adeo & æquales sunt ratione dignitatis & ordinis(§ 891.) & quorum adeo nullus jure *προεδρίας* seu prærogativo gaudere existimatur.

§.901. Vnde facile patet, cur non descendere possimus in eorum sententiam, quibus placuit aliis præ aliis, in statu naturali viventibus, tribuere jus præcedentiæ non minus quam acquirendi imperii, vel ob eorum majorem fortunarum copiam, vel ob insigniorem artis, virtutis, eruditionis, potentiæ gradum, vel ob sexum, vel ob ingenium solertius & sagacius, vel ob religionem puriorem, vel ob remotiorem gentis antiquitatem, majoremve ejus celebritatem, vel ob civitatis formam excellentiorem, quæ omnia in hoc statu in censum non deducuntur (§. 891.). Conf. *Gundlingii* J. Nat. §. 8. 26. 27. 28. 29. seqq. cap. 5.

§.902. Ex sola itaque natura neque imperii, neque, quam vocant, præcedentiæ jura cum repeti non possint, nihil

restat, nisi factum alterius obligatorium, causas imperii vel τῆς προεδρίας justificas continens, & ad alterius vel læsionem vel pactionem rediens, de quo tamen inferius.

§. 903. Necminus ex doctrina de conventionibus patebit, pactum esse promissum acceptatum ab altero. Vnde facile est ad judicandum, possessionem solam, unilaterali facto acquisitam, alteri nihil juris prærogativi dare. Conf. *Gundlingii* J. N G. c. V. §. XXXI.

§. 904. In statu naturali homines eadem (§. 50.) seu æqualia jura connata, & easdem seu æquales obligationes connatas habent (§. 895.) Id quod etiam de modis acquirendi jura & obligationes valebit, de quo suo loco.

§. 905. Quo jure quis velit uti contra me in statu naturali, eodem & ego uti possum contra illum (§. 904.). Ponas te velle frui jure me lædendi, violandi id, quod meum est, me interficiendi, vulnerandi, me infamem reddendi, turbandi me in exercitio religionis, me ad religionem, quam tu profiteris, cogendi; ponas, ut breviter me expediam, te velle uti jure turbandi me in cursu felicitatis meæ, habebo & ego jus tibi faciendi eadem. Sic munimenta securitatis & felicitatis suæ quilibet ipse destrueret, sic viveremus in bello omnium contra omnes continuo, & sic genus humanum abiret in funus perpetuum. Si itaque nolis vivere in ejusmodi statu turbulentissimo, & nolle debebis uti jure lædendi & violandi alios. Suffecerit tetigisse aliud genus demonstrandi palmaria juris naturæ capita.

§ 906. Æqualitas & paritas externa ratione imperii non minus quam τῆς προεδρίας ex statu, in quo homines, qua tales, a natura & ab ejus autore (§. 298. 299.) collocantur, descendit (§ 898. 899. 894. 900. 890.), & ex consequenti ad id, quod nostrum connatum dicitur, pertinet (§. 749.).

§. 907. Qui in statu naturali ejusmodi æqualitatem & paritatem aliorum externam violat, τὸ suum cuique violat (§. 906.), & ex consequenti alios in eodem statu lædit (§. 767.).

§. 908.

§. 908. In eodem ſtatu nullus datur homo ſuperior (§. 898. 897.), nec ullus alteri ſubjectus (§. cit.). Neque adeo ſervitutem a ſola nativitate pendentem concipimus (§. cit.).

§. 909. Independentia actionum noſtrarum ab alterius imperio dicitur *Libertas. Dependens ab altero aliquid* dicitur, cujus rationes ab altero petendæ ſunt. Quid ſit *independens ab altero*, facile intelligitur. Quid ſit *dependentia* vel *independentia actionum noſtrarum ab alterius imperio*, non minus patet ex §. 896.

§. 910. Independentia actionum alicujus ab alterius imperio dicitur etiam *libertas externa, reſpectu imperii.*

§. 911. Quatenus actionum noſtrarum rationes ex imperio & arbitrio (§ 896.) alterius repetendæ non ſunt, eatenus ejusmodi libertate gaudemus (§. 909 910.). Hæc propoſitio in doctrina de imperio civili applicabitur ad cives, quorum actiones dantur, quæ ab imperio civili non dependent.

§. 912. *Libertas naturalis* eſt independentia actionum noſtrarum ab imperio humano.

§. 913. Dependentia actionum noſtrarum ab alterius imperio *Subjectio* audit. Hinc pro diverſitate imperiorum diverſæ ſunt ſubjectiones.

§. 914. Independentia vel dependentia actionum habent ſuos gradus (§. 909. 424.). Subjectio itaque & libertas gradibus ſuis gaudent (§. 910. 913.). Quo major ergo vel minor eſt gradus independentiæ actionum alicujus ab imperio humano, eo major vel minor eſt gradus ejus libertatis naturalis.

§. 915. Status naturalis eſt ſtatus æqualitatis omnimodæ ratione imperii (§. 899.). Homines ergo in eodem ſtatu viventes gaudent independentia ſumma actionum ab imperio humano (§. 909.).

§. 916. Status hominum ſingularium mere naturalis eſt ſtatus libertatis §. 908. 912.), ejusdemque ſummæ (§ 915.).

§. 917. In ſtatu mere naturali hominum ſingularium

 nullum

nullum datur imperium humanum (§.908.). In ejusmodi itaque statu actiones independentes sunt ab alterius hominis imperio, earumque adeo rationes ex nullius hominis arbitrio sunt derivandæ (§. 896.). Hinc in ejusmodi statu mere naturali actionum rationes non nisi ex nostro arbitrio repetendæ sunt. Quilibet proinde in hoc statu est arbiter actionum suarum, neque adeo ulli tenetur reddere rationes actionum suarum, nisi Deo & conscientiæ (§. 848. 738.).

§. 918. In eodem statu nullus datur judex homo, neque adeo ullum judicium admittendum, ubi alter ab altero expectare teneatur sententiam rei controversæ decisoriam. (§. 917.).

§. 919. In statu naturali nullus datur homo superior (§. 908.). Nullus itaque in eodem statu tanquam superior alteri potest repræsentare malum, connexum cum illius actionibus fugiendis vel expediendis. Quod malum si dicatur *pœna*, *strictius dicta*, in eodem statu nemo alterum punire potest.

§. 920. *Status licentiæ* est ille, quo quis leges naturales stricte dictas violare potest ad lubitum, seu, ubi quis vult vivere a LL. vel stricte dictis, solutus.

§. 921. In statu naturali, de quo nobis sermo est, individuali, quilibet tenetur in foro externo suum cuique tribuere (§.750.), neque ita ad lubitum violare potest leges naturales stricte dictas (§.754.). Status itaque naturalis individualis non est status licentiæ (§.920.). Conf. §. 17. 18. c. 3. Jur. Nat. *Gundlingii*. Neque homines in ejusmodi statu viventes soluti esse possunt a legibus reliquis, rationi perviis, neque adeo a custodia officiorum amoris, si forum internum spectaveris (§. 738.). Huc referendum est illud: *Non omne, quod libet, licet* (§. 866.).

§. 922. *Perdurat aliquid*, quod existentiam suam ab uno momento ad momenta nova continuat, seu, cujus existentia ab uno momento ad momenta temporis nova porrigitur.

§. 923.

§. 923. Quicquid perdurat, in illo detur perdurabile necesse est.

§. 924. Si qua res nancisci debeat limitationes, ejus existentia ab uno momento ad nova momenta protendenda est, donec ea limitationes nacta fuerit. *Existentia itaque limitationem alicujus rei a coexistentia ipsius rei separari nescit.* Si e. gr. poculum conficiatur ex argento, hoc nanciscitur certas limitationes, quarum existentia ab existentia metalli separari non potest.

§. 925. Existentia continuanda limitationum alicujus rei a coexistentia continuata illius dependet (§. 924.).

§. 926. Res limitanda requirit, ut res ipsa perduret (§. 924.).

§. 927. Perduratio limitationum rei proponit perdurationem rei ipsius (§. 925. 922.).

§. 928. A perduratione limitationum rei ad perdurationem rei simultaneam secure concludimus (§. 927.).

§. 929. Limitationes præponunt rem limitatam vel limitandam. Hinc qui vult concipere, h. e. distincte cognoscere (§. 41.), limitationes alicujus rei, ipsi perspectum etiam esse debet limitatum.

§. 930. Intereunte re, intereant omnes ejus limitationes necesse est (§. 927.).

§. 931. Ab interitu limitationum alicujus rei ad interitum illius non valet consequentia. Hoc applicari potest ad casum, ubi forma reipublicæ monarchica cum aristocratica commutatur.

§. 932. Licet res aliqua patiatur limitationes, rei tamen ipsi intereundum non est (§. 931.).

§ 933. Cui non nisi jus limitandi aliquam rem competit, illi non competit jus ipsam rem destruendi (§. 931.).

§. 934. Cui competit jus rem aliquam destruendi, eidem & competit jus tollendi omnes ejus limitationes (§. 930.).

§. 935. Aliqua res finita potest existere sub diversis limitationibus. Sic Majestas potest existere sub diversis modifi-

 cationi-

cationibus. In Monarchia majeſtas aliter exiſtit, quam in Ariſtocratia, in Dyarchia &c.

§. 936. Licet aliqua res amittat limitationes ſuas & novas nanciſcatur, rei tamen ipſi intereundum non eſt (§. 931.).

§. 937. Licet libertas naturalis patiatur limitationes, ipſa tamen libertas non interit vel tollitur (§ 932.). Ex inferius dicendis patebit libertatem naturalem circumſcribi poſſe noſtro facto, e. g. pactione.

§. 938. Quicquid de limitationibus rerum & rebus limitandis demonſtravimus, ad libertatem naturalem limitandam & ejus limitationes applicanda veniunt. Quicquid enim competit generi, & ſpeciei competere debet. Eandem doctrinam in juribus, obligationibus & negotiis limitatis vel limitandis inſignis uſus eſſe, inferius patebit.

§. 939. Concipiuntur facta hominum individuorum, quæ efficiunt, ut illi ſortiantur limitationes novas, ſtatum adventitium producentes (§. 888.) & omnem omnino independentiam actionum ab imperio, & ex conſequenti libertatem naturalem omnem plane tollentes (§. 910.). Id quod fieri ſolet, ſi redigatur homo in ſtatum ſervitutis plenariæ (§. 897.).

§. 940. Si dentur facta, e gr. pactiones, quibus quidem pars independentiæ actionum noſtrarum ab imperio humano tollitur, reliqua independentiæ ejusmodi parte manente ſalva; eadem independentia atque ita libertas naturalis (§. 912.), non niſi circumſcribitur & limitatur. Quo caſu libertas naturalis non prorſus tollitur (§. 932.). Hanc propoſitionem ad hominem, in ſyſtemate civili viventem, applicabimus.

§. 941. Vti fieri debet, ita & contingere poteſt, ut homines in ſtatu naturali individuali viventes, ductum rationis ſequantur & ad minimum officiorum externorum menſuram, idque ſaltem ad certum temporis ſpatium, adimpleant. Status itaque naturalis individualis non ſolum debet, ſed & poteſt eſſe ſtatus hominum ſe invicem externe non lædentium (§. 764.), ex conſequenti ſtatus pacis externæ

ternæ (§.806.), præcipue cum fieri possit & sæpius fiat, ut homines, in eodem statu læsi vel læsionem metuentes non statim delabantur ad conatum efficacem certandi per vim cum altero, per Consect. 2 §.806. Si itaque accidat, ut homines in statu naturali viventes conatu efficaci sibi invicem inferendi mala ferantur, contingenter ac perperam id fieri cognoscimus (§. 179.). Status ergo naturalis individualis adeoque & libertatis summæ (§.916.) contingenter tantum & ex consequenti non in se, sed per accidens, & perperam est status belli (§.806.), si homines extra limites, a ratione constitutos, prosiliant & non nisi affectibus indulgeant. Quod ipse non negat *Hobbesius*. Conf. §. 19.c.3, J. N. *Gundlingii*.

§. 942. Licet itaque inficiandum non sit, statum mere naturalem contingenter tantum esse statum belli; attamen si spectaveris tantam multitudinem hominum, qui diversa indole præditi sunt, qui, maximam partem, libidini ambitioni, avaritiæ, aliisque affectibus dominantibus indulgent, & qui vix pœnis civilibus in officio externo contineri possunt; si, inquam, statum hominum probe pensitaveris, prout is fuit a tot retro seculis & adhuc existit, miseranda profecto & deploranda esset nostra conditio, si vivendum nobis omnibus foret in statu mere naturali. Tollas mente civitates, tollas per præcisionem magistratum ejus loci ubi vivis, vel ad mensem; ponas nobis relictam esse naturalem libertatem ejus, quod cuique facere liberet; incides in statum, ubi summa imis miscerentur, & qui a bello omnium contra omnes non longe distaret (§. 872.). Id quod efficit, ut veneranda nobis sit in rebus publicis, earumque rectoribus, divina providentia.

§. 943. Licet non existat, nec pro conditione hominum optandus sit (§.942.) status mere naturalis universalis, in nostra tamen præcipue disciplina non negligenda venit illius status contemplatio, cum respublicæ independentes in ejusmodi statu vivant, nec nobis, in civitate viventibus, non omnis prorsus libertas naturalis ademta sit (§.937. seqq.), nec

deficiant casus, ubi media in civitate in statum mere naturalem recidamus, id quod vel sola defensio violenta testatur. Praeterea libertas civilis non nisi libertas naturalis limitata est, cujus adeo distinctam non formabis notionem, nisi id, quod limitatum in illo deprehendimus, penitius inspicias (§ 929.). Nec minus in Jure Gentium evicimus, quod imperantes summi non solum intuitu aliorum principum independentium, sed & respectu populi in libertate naturali vivant. Quae omnia tantum jam tetigisse suffecerit, ne quis contemplationem status naturalis pro supervacanea habeat.

§. 944. Aequalitas, ratione imperii, ad id, quod naturaliter eorum est, qui vivunt in statu naturali, pertinet (§.906.), & ex hac aequalitate independentia omnimoda ab imperio humano (§.915.), & consequenter libertas naturalis concipitur (§. 912.); libertas ergo naturalis ad illud, quod naturaliter eorum est, qui in statu naturali individuali vivunt spectare jure existimatur (§.749.). Jam cum suum cuique sit tribuendum (§. 750.); eorum, qui in statu naturali individuali vivunt, *libertas naturalis nec destruenda nec constringenda est, si praesciderіs ab eorum facto interveniente, quo alter jus nanciscitur vel extinguendi vel coarctandi alterius libertatem naturalem*, de quo tamen loco convenienti.

SCHOLION. Demonstratio thesios praeviae etiam sic efformari potest. Libertas naturalis est independentia actionum ab imperio humano (§.912.). Sed haec independentia concipitur ex aequalitate omnimoda ratione imperii, in qua vivunt homines in statu naturali (§ 915; ergo libertas naturalis concipitur ex aequalitate illa omnimoda ratione imperii, tanquam ex causa. Enimvero cum aequalitas illa pertineat ad SUUM (§. 906.), etiam libertas naturalis hominum, in statu naturali viventium, ad idem suum pertinere debet. Violatio ergo libertatis eorundem naturalis est laesio perfecta (§.767.). Libertas itaque eorundem naturalis non est violanda (§.768.), neque adeo vel constringenda, vel prorsus tollenda.

§.945.

§. 945. Præmissa doctrina de statu mere naturali conferimus nos ad contemplanda officia de non lædendis aliis in eodem statu, idque ante pacta. Characterem determinatum læsionis & damni §. 764. 769. jamjam tetigimus, cui nobis inhærendum erit. Strictissimam acceptionem horum duorum terminorum postulat nostra disciplina, licet ignotum non sit, damnum etiam sumi generalius pro quovis detrimento, vel absque accedente læsione. Hinc nos loqui de *damno injuria dato*, per se patet.

§. 946. Qui violat τὸ suum cuique, alterum lædit (§. 767.), & mala ex læsiohe orta, damna dicuntur (§. 769.). Hinc species variæ læsionum & damnorum ex speciebus eorum, quæ ad id, quod nostrum est, pertinent, determinandæ veniunt.

§. 947. Si dentur officia erga alios stricta, quorum custodia usum virium nostrarum aliarumque rerum requirit, ejusmodi usus virium dicitur *diligentia debita, in foro externo considerata* (§. 546. 738.), quæ adeo nihil aliud est, quam usus virium nostrarum aliarumque rerum explendis officiis, stricte dictis, sufficientium.

§. 948. Diligentia debita in foro externo ultra officium strictum non est extendenda (§. 947.).

§ 949. Non-usus indeliberatus virium nostrarum explendo officio stricte dicto sufficientium dicitur *culpa stricte dicta*. Non-usus deliberatus virium nostrarum, officio stricto explendo sufficientium, *malitia* seu *dolus in foro externo* appellatur §. 547.). Vsum deliberatum virium nostrarum, officio stricto explendo contrarium esse *dolum, stricte sumtum*, patet ex §. 547.

§. 950. Hæc species vel culpæ vel doli ultra mensuram officii stricti non est extendenda (§. 949.). Quæcunque ergo culpa vel malitia ex officio, stricte dicto, derivari non potest, illa culpa vel malitia in foro externo pro tali non habetur.

§. 951. Quibus casibus leges strictæ nos obligent ad diligentiam

gentiam debitam, ad fugiendam culpam & malitiam ex §§. 947. 949. clarum eſt.

§. 952. Culpa ſtricte dicta eſt non-uſus indeliberatus virium noſtrarum, ſuum cuique tribuendo ſufficientium. Dolus, ſtricte ſumtus, eſt non uſus deliberatus virium noſtrarum, ſuum cuique tribuendo ſufficientium. Species doli ejusmodi eſt uſus deliberatus virium noſtrarum, τὸ ſuum cuique violans (§. 763. 949.).

§. 953. Si fieri poſſit, ut non-uſu vel indeliberato vel deliberato virium noſtrarum, ſuum cuique tribuendo ſufficientium, id quod alterius eſt, violemus, dantur omnino læſiones & conſequenter damna culpoſa & doloſa (§. 952. 767. 769.).

§. 954. Læſio eſt actio officiis erga alios, ſtricte dictis, repugnans (§. 764.). Quinam itaque actus culpoſi vel doloſi ſint læſiones, patet ex §. 951. Nec minus intelligimus, quænam *læſiones & damna doloſa*, quænam *culpoſa* dici mereantur.

§. 955. *Oriri dicitur aliquid ex alio*, quod ſe refert ad aliud, ut effectus ad cauſam efficientem.

§. 956. Damnum eſt malum nobis ortum ex violatione ejus, quod noſtrum eſt (§. 769.), damnum ergo malum eſt, quod ſe refert ad violationem τȣ͂ noſtrum, ut effectus ad cauſam efficientem (§. 955.), eamque vel phyſicam vel moralem, vel principalem, vel minus principalem, vel ſolitariam vel ſociam vel quamvis aliam cauſæ finitæ ſpeciem.

§. 957. Damnum eſt malum, cujus exiſtentiæ ratio quærenda in eo, quod vel qui violat τὸ noſtrum, ſeu, quod vel qui turbat alterum in eo, quod ejus eſt (§. 202. & 956.).

§. 958. Mala, quorum exiſtentiæ ratio deprehenditur in bruto, in mente capto, in furioſo & hominibus intellectu & ratione deſtitutis, id quod noſtrum eſt, violantibus vel violaturis, damna ſunt, quocunque nomine ea venire ſueverint (§. 957.). Huc referas Romanorum pauperiem.

§. 959. Dantur læſiones & damna, quæ in ſubjecto lædente vel læſuro intellectum & rationis uſum non præponunt

nunt(§.958.). Hinc concipiuntur damna, quæ neque culposa neque dolosa sunt(§.953.). Conf. *Grot.* J.B.P.L.II.c.1.§.3.

§. 960. Vnde patet, quod juris scriptores cum ratione sufficiente *actiones injustas* distinguant ἀπὸ τῦ *agere injuste*, quod ultimum non nisi in homines, usu rationis pollentes, cadere admittitur. Hinc injuste nemo agit, nisi qui scit se agere. *Aristoteles* factum injustum ab injustitia personæ jamjam distinxit. Factum injustum etiam in furiosum cadit.

§. 961. Malum, cujus existentiæ ratio non deprehenditur in alterius violatione τῦ nostrum, pro damno, vel nobis ab altero illato, vel inferendo, reputari non potest (§.957.).

§. 962. Malum, quod nostra culpa sentimus, seu cujus existentiæ ratio in nobismet ipsis occurrit, damnum hactenus descriptum non est (§.961.).

§. 963. Dantur *læsiones* & *damna immediata* & *mediata*. Priora a nobis tanquam causis physicis, posteriora vero a nobis tanquam causis moralibus orta sunt (§.767.769.574.).

§. 964. Fieri potest, ut plures ad damnum alteri illatum totale concurrerint. Quo casu vel innotescit, quinam ex illis causa sit damni partialis vel minus. Vnde ejusmodi *damnum a pluribus illatum vel per actus dividuos vel per actus individuos* seu *communes* nobis afferri potest.

§. 965. *Justus usus ejus, quod nostrum est, in foro externo* is dicendus est, quo non violatur τὸ suum cuique (§.797.). *Vsus injustus eorum, quæ ad nostrum pertinent, in foro externo* is nuncupatur, quo id, quod alterius est, violatur (§. cit.).

§. 966. Quis sit *usus justus vel injustus ejus, quod nostrum est, in foro interno*, patet ex §. 798.

§ 967. Ejus, quod nostrum est, verus usus, virtuti naturali latius sumtæ conveniens, justitiæ externæ non solum, sed & officiis erga Deum, erga nos & erga alios quibuscunque minus repugnare debet (§.851.). Sed alter ad ejusmodi usum verum eorum, quæ ejus sunt, in statu naturali ab aliis cogi non potest (§.736.847.). Referas huc, quod non omne, quod licet, deceat (§.867.).

CON-

CONSECTARIUM. Si quis alterum cogere velit ad usum ejusmodi verum eorum, quæ ejus sunt, is alterum lædere connititur. Demonstratio eadem est cum illa, quæ in Schol, II, §, 794. deprehenditur.

§. 968. Ejus, quod nostrum est, verus usus, rationi conveniens, est is. qui legibus naturalibns, generaliter sumtis, non repugnat (§ 351. 967.). Ejusmodi usum verum esse coactionis impatientem, ex §. 967. repetendum est.

§. 969. Si quis eo, quod ejus est, ita uti velit, ut violetur, quod nostrnm est; ejusmodi usus læsio est (§. 764.), & injustus in foro externo (§. 801.) & quem adeo vi repel'ere possumus (§. 804.).

§. 970. Si quis eo, quod ejus est, vel ita utatur, vel uti velit, ut non violetur, quod nostrum est; ejusmodi usus læsio non est (§. 767.), neque adeo injustus in foro externo (§. 801.) & quem ex consequenti vi refrænare non possumus (§. 804.). Juxta hanc explicationem & determinationem vera est propositio: *qui utitur re sua, nemini facit injuriam.* Nec minus huc referas: *qui utitur jure suo, nemini facit injuriam.* Conf. §. 784.

§ 971. Actio, qua violatur τὸ suum cuique', est injusta (§. 797.). Læsio est actio, qua violatur τὸ suum cuique (§. 767.); læsio ergo est actio injusta. Propositio potest converti.

COROLLARIUM I. Quæ actio injusta non est, ea non violat τὸ suum cuique (§. 797.), & consequenter læsio non est (§. 767.).

COROLLARIUM II. Malum, ortum alteri ex actione nostra haud injusta, non est malum, ortum ex læsione per Coroll, I., & consequenter damnum non est (§. 769.).

§. 972. Malum, ortum ex læsione, est damnum (§. 769.). Læsio est actio injusta (§. 971.), malum ergo, ortum ex actione injusta, damnum est.

§. 973. Facta justa haud injusta sunt (§. 797.); malum ergo, alteri ex nostro facto justo natum, damnum non est per Coroll. II. §. 971. Hinc nos conservando ordine, nemini damna inferimus,

§. 974. Vires vel corporis vel animæ vel a ſtatu externo noſtro pendentes ad id, quod noſtrum eſt, pertinent. Quibus caſibus uſum virium noſtrarum alter impedire poſſit, vel minus, patet ex §§. 969. 970.

§. 975. Jura naturalia ultra cuſtodiam τȣ̃ ſuum cuique non ſunt extendenda (§. 778.). Si quid ergo detur, quod non eſt e numero eorum, quæ noſtra ſunt, ad id nobis non competit jus naturale, ſtricto ſenſu dictum.

SCHOLION. Si a juſtitia (non quidem grammatice, ſed moraliter,) JVS dicatur per §. 24. Inſtit. *Heineccii*; jus ultra cuſtodiam τȣ̃ ſuum cuique non eſt extendendnm (§. 797.).

§. 976. Ad quodcunque nobis non competit jus naturale, illud non eſt e numero eorum, quæ naturaliter noſtra ſunt (§. 778.).

§. 977. Si quis alteri intercipiat aliquid, ad quod ei non competit jus naturale, is ei aliquid intercipit, quod non eſt e numero eorum, quæ ejus ſunt in ſtatu naturali (§. 976.), & ex conſequenti τὸ ſuum cuique non violat, nec alterum lædit (§. 767.), neque adeo ipſi damna infert in eodem ſtatu (§. 769.). *Interceptio ergo ejus, ad quod alteri in ſtatu naturali nullum jus competit, damnum non eſt in eodem ſtatu.*

§. 978. Vnius incrementum poteſt eſſe alterius decrementum ejusmodi, quod pro læſione haberi non poteſt (§. 977.).

§. 979. Quousque ſe extendit id, quod noſtrum eſt naturaliter, eousque ſe extendunt jura noſtra naturalia (§. 778) *Si quid ergo deprehendatur, quod eſt e numero eorum, quæ noſtra ſunt naturaliter, ad id nobis competit jus naturale.*

§. 980. Ad quodcunque nobis in ſtatu naturali competit jus naturale, illud eſt e numero eorum, quæ naturaliter noſtra ſunt (§. 778.).

§. 981. Interceptio ejus, ad quod alteri in ſtatu naturali jus competit, damnum eſt in eodem ſtatu (§. 980. 769.). Ejusmodi *damnum* dicitur *directe datum* a *Grotio* L. II. c. XXI. §. 10. de J. B. P.

§. 982.

§. 982. Si dentur jura, quæ nituntur certis conditionibus, ea pendent, vel cessant, pendentibus vel cessantibus conditionibus.

§. 983. *Damnum in consequentiam venire* GROTIO dicitur, quo fit, ut quis non habeat, quod alioqui habiturus fuisset cessante scilicet conditione, sine qua jus non habebat. Conf. locum Grotianum §. 981. allegatum. Ejusmodi *damnum improprie tale* dicitur (§.982.977.). Definitio enim damni huc applicari non potest. Quod quis non habet, seu, quod non est SUUM, illud alteri aufferri non potest.

SCHOLION. Huc referas casum, ubi bona paterna vivo adhuc parente fisco addicuntur, & ubi liberi de injuria sibi illata conqueri non possunt. Viventibus adhuc parentibus nulla concipitur hereditas, & consequenter nulla translatio bonorum & jurium paternorum, neque adeo ulla mutatio ejus, quod parentum est, in id, quod liberorum est. Hoc itaque casu nulla datur violatio SUI liberorum & ex consequenti nulla læsio f. injuria (§.767. 769.).

§. 984. Commissio vel omissio actus indifferentis læsio non est (§.863.767.), neque adeo inde damnum alteri subnasci potest (§.769.), licet malum vel incommodum ei in utrolibet casu suboriri possit. Fieri sæpius solet, ut unius incrementum ex ejus facto indifferenti & licito (§. 865.) prognatum, sit alterius decrementum, quod damnum in foro saltem externo dici non meretur, licet ob neglectum officiorum amoris erga alios in foro interno frequentius peccetur. Ob cultum pacis externæ perferre debemus, si alii actiones attemperent proverbio: *quilibet pro se.*

§. 985. Multo magis caveas, ne mala ex custodia officii nostri vel ex actionibus, justitiæ internæ(§.789.)attemperatis, alteri suboriunda pro damnis nostro sensu dictis habeas.

§. 986. In læsione æstimanda non solum damnum, immediate illatum, sed & consectaria mala, inde prognata vel progeneranda, nobis tanquam damna spectanda veniunt. Causa enim causæ est etiam causa causati, læsiones ergo, quæ sunt

ſunt cauſæ damnorum im̃ediate illatorum, ſunt etiam cauſæ conſectariorum malorum, ex illis damnis provenientium. Hinc ejusmodi conſectaria mala merito pro damnis habentur (§.769.). Huc ſpectat diviſio *damni* in *poſitivum ſ. emergens* & *privativum* ſeu *lucrum ceſſans.*

§. 987. Dantur damna præſentia, quæ, in ſe ſpectata, levioris momenti eſſe ſolent', ſed quæ ratione malorum novorum inde ſecuturorum, graviora fieri poſſunt (§. 986.).

§. 988. Malum ex mero caſu nobis ſubortum, pro damno noſtro venditari non poteſt (§.375. 961.). Hinc *damnum caſuale* eſt plane aliud & damnum ſpurium. De caſu mero loquimur. Si caſum culpa vel dolus præceſſerit, aliter pronunciandum, de quo ſuo loco.

§. 989. *Læſiones ad menſuram datæ* dicuntur, quæ ad quantum determinatum ex propoſito lædentis inferri poſſunt. Et cum gradus ſit quanta (§.425.); læſiones ad certum gradum iisdem læſionibus accenſentur. Quænam ſint *læſiones, quæ* ad *menſuram non dentur*, facile intelligitur. Læſiones poſterioris generis ſunt vulnera.

§. 990. *Reparatur læſo damnum*, ſi is a lædente vel ab alio ejus nomine recipit tantum, quantum ſibi ab eo, quod ejus eſt, ſubtractum eſſe intelligitur. Hinc & *reparare damnum* nihil aliud eſt, quam efficere, ut malum ortum ex læſione, h. e., ex violatione τȣ ſuum cuique, ceſſet (§. 769.).

§. 991. Quæ *damna* ſint *reparabilia*, quæ *irreparabilia*, ex §. 990. perſpicitur. Reparari poteſt damnum vel redditione rei ablatæ vel dando æquipollens. Prior modus *reſtitutio*, alter *ſatisfactio* a nonnullis dicitur.

§. 992. Damna, quæ ad menſuram dantur, ex intentione lædentis reparabilia ſunt; ea vero, quæ ad menſuram non dantur, fieri poſſunt irreparabilia citra intentionem lædentis (§. 989. 990.).

§. 993. Reparatio damni pro diverſis læſionum ſpeciebus variat (§. 769.), & ultra quantitatem damni non eſt extendenda (§. 990.). Hinc *reparatio damni* debet eſſe *propor-*

tionata

tionata damno ipsi, h. e. nec plus, nec minus in se continere potest, quam damnnm ipsum.

§. 994. In damnis concipimus plus & minus, & ex consequenti quantum (§. 426.).

§. 995. Si minus quoddam damnum possit assumi tanquam unitas, cujus relatio ad aliud damnum homogeneum possit exprimi; datur commensuratio damnorum (§. 427.), & ejus valoris æstimatio (§. 428.).

§. 996. *Damna illata reparare obligamur.* Ponamus enim, aliquem non teneri damna aliis data reparare, non obligaretur efficere, ut malum ortum ex læsione cesset (§. 990.), & ex consequenti jure gauderet aliis inferendi mala, ex læsione oriunda, h. e. damna (§. 769.), quod contradicit §. 770. Ergo damna illata sunt reparanda.

Consectarium. Læsus jure gaudet adigendi lædentem ad resarcitionem damni illati (§. 780.).

Schol. Ab hac obligatione ad reparandum damnum homines, intellectu & ratione destitutos, liberare non possumus (§. 958. 959 960.). Offendimus itaque speciem obligationis, quæ & tribuitur homini, intellectu & ratione destituto (qualis est furiosus,) & quæ moralis dici non meretur (§. 312.). Conf. Schol. §. 300. Et si conceptum reparationis damni contemplemur (§. 990.), ad illam nihil requiritur, nisi ut læsus ex bonis lædentis, e. gr. furiosi, recipiat tantum, quantum is sibi ab eo, quod suum est, subtraxerit. Hæc vero reparatio in lædente nullum rationis usum requirit, & consequenter jure in furiosum cadere potest. Factum itaque furiosi injustum (§. 960.) & imputabile ad reparationem damni non involvit contradictionem (§. 37.), quod longe secus est in facto furiosi imputabili ad pœnam, quæ supponit demeritum civile, cujus ejusmodi homines capaces non sunt. De quo egi in Spec. de imperio civili.

§. 997. Præmissis hisce doctrinis generalibus de læsionibus & inde oriundis damnis, contemplemur peculiarem speciem læsionis, quæ intuitu famæ & contem-

tus

tus hominibus, in ſtatu naturali viventibus, ante pacta ſubnaſci poteſt.

§. 998. Valor nobis ortus ex judicio aliorum de gradu moralitatis actionum noſtrarum, dicitur *exiſtimatio in genere*, quæ vel *bona*, vel *mala* audit, prout judicium de honeſtate vel inhoneſtate actionum noſtrarum fertur.

§. 999. Exiſtimatio utriusque generis oritur ex imputatione (§. 998. 414.).

§. 1000. Valor, nobis ortus ex judicio aliorum de gradu infimo honeſtatis noſtræ, appellatur *exiſtimatio ſimplex* ſ. *fama*. Dicitur etiam *exiſtimatio communis* & *popularis*. Valor, nobis ortus ex judicio aliorum de honeſtatis noſtræ gradu, qui infimo major eſt, *exiſtimationis intenſivæ, intentæ ſeu auctæ* nomine venit.

A defectu gradus infimi ad defectum gradus majoris valet conſequentia, ſed non vice verſa.

Hinc a defectu exiſtimationis ſimplicis ad defectum exiſtimationis intentæ valet conſequentia, ſed non vice verſa.

§. 1001. Infimus honeſtatis gradus homini tribuitur, qui aliis intacta relinquit, quibus illi vel a natura dotati vel quæ ſibi ope virium ſuarum ſeu artis beneficio compararunt. Hinc infimus honeſtatis gradus cuſtodia τῦ ſuum cuique abſolvitur (§. 750.).

§. 1002. Exiſtimatio ſimplex eſt valor, nobis ortus ex judicio aliorum de cuſtodia noſtra τῦ ſuum cuique (§. 1000. 1001.), ſeu de abſtinentia noſtra alieni (§. 751.).

§. 1003. Exiſtimatio ſimplex eſt valor, nobis ortus ex judicio, quod ab aliis fertur, de juſtitia ſ. honeſtate ſ. virtute externa ſ. de juſtitia expletrice noſtra (§. 797. 799. 1002.).

§. 1004. Hinc in exiſtimatione ſimplici non niſi ad ejusmodi modum vivendi reſpicimus, ubi quis neminem lædit (§. 1002. 767.), & nemini damnum vel injuriam affert (§. 769.).

§. 1005. Nec minus concipimus, cur per *ſimplicem exiſtimationem* intelligatur ea, quæ ad hominum communem vi-

vendi modum comparatur. An hanc notionem cum aliis *Gundlingius* reflexit.

SCHOLION. Hominum vivendi modum communem nec in insigni honestatis studio, nec in improbitate enormi collocare possumus. Vti paucos reperias, qui virtutis verioris cultores sint, ita pauci dantur, qui ob insignem turpitudinis gradum ad pudenda civitatum & generis humani referri merentur, si utriusque generis homines cum numero longe majori reliquorum, qui quidem ab honesti cultu vacui, nec tamen insigniter improbi sunt, comparaveris. In hac multitudine reliquorum communis hominum vivendi modus mihi videtur latitare, & quem adeo in improbitate haud insigni non sine ratione posueris. Hanc improbitatem haud insignem explicui per violationem honestatis infimi gradus haud insignem. In tanta corruptione hominum rationes aliter subducere non possumus. Admiror sapientiam JCtorum, qui in doctrina de fama & infamia ad communem hominum vivendi modum respiciunt. Qui hoc in argumento laxiores amplectuntur terminos, eorum sententia infinitis tricis obnoxia, & conservando bono publico parum proficua videtur.

§. 1066. Homines, in statu naturali viventes, æquales sunt ratione dignitatis (§. 900.), & ex consequenti eodem valore fruuntur. Hinc iidem ejusdem seu æqualis existimationis sunt (§. 998.). Existimatio est vel intensiva vel simplex (§. 1000.). Prior præponit intensiorem gradum honestatis (§. cit.) & consequenter quantum majus (§. 424.), quod æqualitati naturali repugnat (§. 894. 892.). Homines igitur in statu naturali non possunt esse æquales respectu existimationis intensivæ. Remanet ergo nulla alia existimatio, quam simplex, quæ in omnibus in eodem statu existentibus, æqualis esse recte ponitur.

SCHOLION I. Vnde patet, quod populo ob majorem honestatis & juris humanioris cultum præ aliis populis, qui infimum saltem gradum honestatis custodiunt, major

existimatio in commercio mundi externo tribui non possit. Hinc si populus hoc casu minorem existimationem aliis gentibus, quam sibi, tribuere velit in eodem commercio, hoc sine jure fieri censetur, & aliis causam conquerendi justificam subministrat.

SCHOLION II. Mentionem feci *juris humanioris*, de quo, Codici Justinianeo tribuendo, *Henr. Ern. Kestnerus* disputationem conscripsit, cujus potiora capita in additione ad §. XXI. c. I. Jur. Nat. & Gent recensuit.

§. 1007. Cum existimatio simplex oriatur ex judicio de gradu infimo honestatis nostræ ab aliis lato (§. 1000.) existimatio simplex seu fama est infimus existimationis gradus, quo amisso, omnis omnino existimatio & fama amittitur. Jactura seu amissio existimationis simplicis in commercio mundi efficit *infamiam*, quæ privationem famæ denotat.

SCHOLION. Valor, qui alicui tribuitur ob infimum honestatis gradum, est sine dubio valor infimus, quem quis in sphæra morali nancisci possit. Hinc existimatio simplex pro existimatione infimi generis recte habetur.

§. 1008. Cum infamis amittat existimationem simpliceiu (§. 1007.), omni valore, omni numero in commercio humano privatur (§ 100.).

§. 1009. Qui amittit existimationem simplicem, infimum existimationis gradum (§. 1007.) & ex consequenti omne quantum in commercio humano perdit (§. 425.). Eadem propositio patet ex §. 1008.

§. 1010. Qui amittit existimationem simplicem in commercio humano, is omne quantum in eodem commercio (§. 1009. & ex consequenti omnem identitatem quantitatis perdit (§. 50.). Jam cum identitas quantitatis æqualitatem efficiat (§. 892.), is, qui amittit existimationem simplicem in commercio humano, statum æqualitatis amittit.

§. 1011. Infamis factus æqualitatem (§. 1007. 1010.) & ex consequenti æqualia jura connata, æquales obligationes connatas perdit.

§. 1012. Qui inæqualis non eſt aliis, pro infami reputari non poteſt (§. 1011.). Homines, ſi ſolam eorum naturam ſpectaveris, inæquales non ſunt aliis (§. 893.), homines ergo, ſi ſolam eorum naturam ſpectaveris, infames eſſe non poſſunt. *Natura proinde ſola nemo infamis efficitur.*

§. 1013. Idea, de alterius perfectionibus concepta & ſignis externis declarata dicitur *Laus*, quæ adeo nihil aliud eſt, quam judicium ſymbolicum de alterius perfectionibus latum. Judicium eſt vel verum vel falſum. Hinc *laus* in *veram* & *imaginariam* diſpeſcitur. Dantur etiam judicia opinativa. Ex quo ſit, ut detur *laus, ab opinione aliorum dependens.* Huc referas opinionem de alterius excellentia, quam alii *laudis* vel *honoris* nomine inſigniunt.

Consectarium. Cum judicia coactionem non patiantur, laus & honor extorqueri non poſſunt. De cultu interno hic loquor.

Scholion. Per *judicium ſymbolicum* intelligo illud, quod alteri ſignis externis indicamus.

§. 1014. Judicium ſymbolicum de alterius imperfectione latum dicitur *contemptus.* Et perfectiones & imperfectiones duplicis generis ſunt. Aliæ conſiderantur in foro externo, ad alias in eadem ſphæra non attenditur. Illas *perfectiones* vel *imperfectiones externas*, haſce vero *internas* appellare poſſumus.

Judicium ſymbolicum de alterius imperfectionibus externis latum, nobis dicitur *contemptus externus.* Si itaque forum externum ſpectaveris, in contemnendo altero, ei tribuimus *imperfectiones externas*, in foro quippe externo conſiderari ſolitas.

§. 1015. Dantur gradus imperfectionum & perfectionum moralium (§. 148.), unde enaſcuntur gradus laudis & contemptus (§. 1014. 1013.).

Qui non niſi infimum honeſtatis & virtutis gradum, ſeu officia neceſſitatis adimplet, *infimum perfectionis moralis gradum;* qui, præter officia neceſſitatis, officiis etiam ſublimio-

rious

ribus, sibi & aliis debitis, satisfacit, *medium perfectionis moralis gradum*; qui præter officia necessitatis aliaque sibi & aliis ex dictamine rationis debita, mensuram pii naturalis adimplet, *summum perfectionis moralis gradum* in foro morali, generatim sumto, nanciscitur. Vnde patet, quod ei, qui ne infimo quidem honestatis gradui satisfacit, vel qui infimum illum gradum insigniter violat, *summus perfectionis moralis gradus* tribuatur in eodem foro.

§. 1016. Insignis violatio infimi gradus honestatis est gradus summus imperfectionis in sphæra morali generatim spectata, unde summus contemptus alterius in eadem oritur (§. 1015.).

§. 1017. Vi paragraphi præcedentis ex insigni violatione τȣ̃ suum cuique, ex conculcatione justitiæ expletricis §. 799.), ex pruritu alios lædendi (§. 767.) & consequenter ex insigni violatione pacis externæ (§. 806.) oritur contemptus summus, quo alter dignus censetur in sphæra morali generatim spectata.

§. 1018. In foro externo plerumque non nisi ad infimum honestatis gradum, pacis externæ conservandæ gratia, reflectitur (§. 738.). Ob solam proinde insignem violationem illius infimi honestatis gradus seu ob solam insignem turpitudinem externam (§. 797.) in eodem foro jure aliquis contemnitur, seu contemtu, qui summus est in tota sphæra morali (§. 1016.), premitur.

Loquimur de contemptu, quem quis in foro externo mereri dicitur. Et cum in eadem sphæra jura ita concipienda sint, ne litigia multiplicentur in infinitum, qua multiplicatione pax externa nimium quantum turbaretur; omnino perspicimus nova vice, cur non ob quamvis violationem infimi honestatis gradus aliquis contemptu externo dignus censeatur, & cur non nisi insignis improbitas pro causa contemtus externi justifica haberi debeat. Ponas, homines contemptum in foro externo mereri ob quamvis vel & ob mediocrem violationem τȣ̃ suum cuique h. e. infimi gradus

honeſtatis, quantus contemtorum numerus in foro externo exiſteret?

Scholion. Cum *contemtus juſtus in foro externo* per §. præc. ſit judicium ſymbolicum de alterius inſigni violatione infimi gradus honeſtatis, is merito externe contemnitur, qui τὸ ſuum cuique (§ 1001.) inſigniter violat, & conſequenter pruritum alios lædendi (§. 767.), & conculcandi juſtitiam externam ſeu explextricem (§. 799.) oſtenderit.

§. 1019. Licet itaque aliquis non niſi infimo honeſtatis gradui ſatisfacere ſueverit, reliquis officiis ſublimioribus neglectis, contemtu tamen dignus in foro externo naturali plerumque non habetur (§. 1018.), cum neglectio officiorum ſublimiorum culpam in foro tantum interno mereatur (§ 738.).

§. 1020. *Contemtus juſtus in foro externo* eſt judicium ſymbolicum de alterius inſigni violatione infimi gradus honeſtatis (§. 1018.). Sed cum ejusmodi violatio ſit ſumma imperfectio in ſphæra morali (§. 1015.), contemtus juſtus in foro externo eſt judicium ſymbolicum latum de alterius imperfectione morali ſumma, & conſequenter de ejus vacuitate ab omni perfectione morali, atque adeo de ejus valore & quanto morali, ex perfectione morali oriundo, nullo. Hac ratione amittit ejusmodi homo, qui juſte contemnitur externe, identitatem quanti, quod in aliis datur. Quem itaque juſte contemnimus in foro externo, eum pro inæquali ex merito habemus (§. 892.).

§. 1021. Qui non niſi infimo honeſtatis gradui ſatisfacit, is non ex virtutis internæ ſtudio, ſed ex ſolo metu incommodorum & pœnarum peccare odit (§.870.). Qui cum in foro interno habeatur pro malo (§. cit.), nihil perfectionis moralis, atque adeo laudis nihil (§. 1013.), & decus nullum (§. 855.) in eodem foro ei tribuitur.

§. 1022. Nec in foro externo is, qui non niſi infimo honeſtatis gradui ſatisfacit, laudem meretur. Notum eſt illud: Si omnia feceritis, quæ debiti veſtri ſunt, inutiles ſervi eſtis.

§. 1023.

§. 1023. Qui non nisi infimo honestatis gradui satisfacit, nec laudem in utroque foro (§. 1021. 1022.), nec contemtum in foro externo meretur (§. 1019.). Eidem itaque nec meritum, nec demeritum, strictius sumtum, in eodem foro, tribui facile patet. Conf. §§. 418. 419. 420.

§. 1024. In sola quippe custodia infimi honestatis gradus nihil perfectionis moralis seu meriti deprehenditur, si rem ad rigorem moralem expendamus, cum primus honestatis gradus non nisi primas, easque rudiores, honestatis lineas complectatur, & cum adeo illi, qui non nisi huic infimo gradui actiones attemperant, *abecedarii* in sphæra perfectionis moralis, seu in praxi morali, dici mereantur. Actionibus, ultra infimum honestatis gradum ascendentibus *meritum*, actionibus infra eundem gradum descendentibus *demeritum* tribuitur. Vnde clarum est, demerita esse quantitates nihilo morali minores. Nec difficile est ad intelligendum, custodiam solam infimi honestatis gradus meritis & demeritis interjacere.

SCHOLIVM. Demerita esse quantitates, nihilo perfectionis morali minores, sic evinco: Qui non nisi infimum honestatis gradum observat, in eo nihil perfectionis moralis deprehenditur, Qui itaque eundum gradum violat, is minus nihilo perfectionis moralis habet.

§. 1025. In foro externo plerumque non nisi ad infimum honestatis gradum reflectitur (§. 738.). Homines itaque infimum honestatis gradum non insigniter violantes, seu qui communiter boni sunt, in foro externo eundem gradum, & consequenter idem quantum externum habent (§. 425.), atque adeo sibi invicem externe æquales sunt (§. 892.). Ejusmodi ergo homines in foro externo jus æqualitatis externæ habent.

§ 1026. Qui alios, infimum honestatis gradum non violantes, contemnit externe, is eis imperfectiones externas adscribit (§. 1014.), eosque adeo se externe imperfectiores tractat & consequenter eis minus quantum, atque ita inæ-

qualitatem externam tribuit (§.892.894.). Jam cum is, qui infimum honestatis gradum non violat, seu, qui communiter bonus est, sit externe æqualis aliis (§. 1025.); qui alios, infimum honestatis gradum non violantes, contemnit, is externe æqualibus inæqualitatem externam tribuit, seu æqualitatem externam eripit. Qui proinde alios, infimum honestatis gradum non violantes, contemnit, eorum æqualitatis externæ jus infringit, eosque ex consequenti lædit perfecte. (§.907.). *Contemtus* itaque *ejusmodi est læsio, & consequenter injustus in foro externo.* (§. 801.). Nemo ergo, qui infimum honestatis gradum non violat, est contemnendus (§. 768.).

§. 1027. Hinc mala, ex ejusmodi contemtu nostri nobis orta, damna sunt (§. 1026.). Contingere potest, ut alii ob ejusmodi contemtum nos fugiant tanquam homines pejoris notæ, & quæ alia sunt consectaria sæpius funesta, quæ nos conjicere possunt in vitam miseram & calamitosam.

§. 1028. Cave, ne habeas in foro externo pro contemtu tui, si alter tibi nec verbis, nec factis tribuat perfectiones, in te conspicuas (§. 1014.), si nec laudet te (§. 1012.), neque existimationem tuam intendat (§. 1000.), neque ita tuæ virtuti eximiæ decus impertiat (§. 855.), qua in re eum existimes peccare contra officia humanitatis, quæ in foro externo stricte non postulantur (§. 738.).

§. 1029. In statu naturali nemo ob solam paupertatem, ob stupiditatem, ob religionis diversitatem, ob morum inelegantiam & ruditatem, ob sexum, quem sequiorem vocant ob virtutis internæ defectum, ob formam reipublicæ imperfectiorem, ob deficientem antiquitatem & celebritatem gentis, ob minorem potentiam contemtu dignus censendus est (§. 1026.).

§. 1030. Qui sibi in commercio mundi majus quantum tribuit, qnam par est. *superbus* dicitur. Quis *modestus* sit, qui superbo opponitur, per se patet. Hinc qui sese præ cæteris æqualibus effert vel etiam superiores temere procudit, superbum se gerit.

§. 1031.

§. 1031. Superbia, quæ violat æqualitatem externam (§. 894.), e numero læsionum est (§. 907.), & consequenter in foro externo vitanda venit (§. 768.). Datur *superbia*, quæ τὸ suum cuique non violat, & quæ pro læsione reputanda non venit (§. 907.). Huc referas alterius superbiam, quæ cum convicio non est copulata, & qui risu sæpius magis digna est, quam indignatione.

§. 1032. Superbia & contemptus sese manifestant vel verbis vel factis. In hac disciplina de opere externo, non de affectu solo alios contemnendi sermo est. Conf. §. 12. c. 5. J. N. *Gundlingii*. Verba & facta omnia, contemtum indicantia lege naturali prohibita esse, facile patet.

§. 1033. Qui alios contemnit, in ipsis excitat tædia (§. 1014. 135.), quæ facile degenerare possunt in odium (§. 689.). Quod cum evitandum nobis sit maximopere (§. 706) causam sat movendam cognoscimns, cur a contemnendis aliis abstinere debeamus. Vnde obligationem internam de non comtemnendis aliis perspicimus (§. 300.).

§. 1034. Infamia est amissio existimationis simplicis (§. 1007.). Sed existimatio simplex oritur ex judicio aliorum de gradu infimo honestatis nostræ (§. 1000.), de custodia nostra τῦ suum cuique (§. 1002.), de abstinentia nostra alieni (§. 751.), de justitia nostra expletrice (§. 1003.), de abstinentia nostra a læsionibus (§. 1004.) damnisque inferendis (§. cit.), & de nostro pacis externæ cultu (§. 806.). Hanc existimationem simplicem amittimus, si evanescat hoc judicium de gradn infamiæ honestatis nostræ, & de reliquis annexis, jam enumeratis. Hinc infamia alicujus nascitur ex judicio aliorum de ejus contemtu vel infimi honestatis gradus, de ejus nisu violandi τὸ suum cuique, de ejus conculcatione justitiæ expletricis, de pruritu alios lædendi, damnisque afficiendi, & ex consequenti de conatu ejus efficaci pacem externam turbandi. Vnde patet, quod insignis improbitas seu insignis injustitia, stricte sumta (§. 797.) sit causa infamiæ alteri inurendæ justifica. Conf. *Gundlingii* J. N. G. §. XIX. c. V.

N 5 §. 1035.

§. 1035. Ponas homines ob quasvis, vel haud mediocres læsiones & injurias infamia dignos censeri, pars admodum exigua remaneret, quæ infamiam non meritura esset, & quæ ab infamium grege brevi tempore deglutiretur.

§. 1036. Injustitia insignis dijudicanda est ex factis, insigniter improbis, inquibus adeo ratio infamiæ justifica quærenda est (§. 1034.). Neque igitur quodvis vitium *populari & communi existimationi*, quam simplicem superius diximus, obesse creditur. Quæ verba ultima *Gundlingii* sunt.

Consectarium. Cum facta insigniter improba infamiam mereantur; tortura & pœnæ, quibus innocens subjicitur, infamiam eidem inurere non possunt.

§. 1037. Ponas facta, quæ proponunt voluntatem efficacem (§. 508), hoc casu ratio infamiæ justifica latitare debet in voluntate alterius efficaci insigniter improba (§. 1036.), & consequenter in dolo ejus seu malitia (§. 547.).

§. 1038. Qui infamia dignus censetur, contemtum externum jure meretur (§. 1034. 1018.).

§. 1039. Vnde patet, an contemtus externus & infamia in statu libertatis naturalis oriri possint. Nec, judice Gundlingio dubitandum, Turcas, Mauros, gentesque latrociniis vacantes, ac piraticas civitates merito cum ceteris contemni ac nihil fieri. Sunt verba viri insignis §. 24. c. 5. de J. N. G.

Scholium. Hoc casu infamia non potest reputari pro pœna (§. 919.).

§. 1040. Infamia oritur ex imputatione (§. 1007. 999.) & ex consequenti factum imputabile præponit. Sed facta aliena, qua talia, nobis in præjudicium nostri non imputantur (§. 569.); *facta ergo aliena infamiam efficere non possunt.*

§. 1041. Solus animus ingratus, seu ingratitudo, quæ simplex dicitur, læsio externa non est (§. 766.), quæ adeo infamia in foro externo naturali non notatur (§. 1034.) licet vitium animi ingrati in foro interno sit turpissimum. De ingratitudine qualificata, quæ cum læsione conjuncta est, aliter pronunciandum.

§. 1042.

§. 1042. Cessante insigni improbitate morum, cessat infamia facti (§. 1034.). Jam cum cesset illa improbitas, emendato vitæ genere, ipsa *infamia,* quæ *facti* dicitur, exspirat. In tota hac materia notemus, quod, uti nemo fiat repente turpissimus, ita & nemo facile fiat repente honestissimus. Huc referas: qui semel (insigniter) malus, semper præsumitur talis, donec probetur contrarium. Reflectendum hic nobis est ad rationem, qua habitus & consuetudines contrahantur (§. 208. seqq.). Ex qua doctrina non minus patet, quo modo desuescamus habitibus contractis.

§. 1043. In amplificanda felicitate nostra evitanda nobis sunt odia aliorum (§. 706.). Obligamur proinde natura, eo contendere, ne alii aliorum odia in nos concitent, & ne alii alios nobis inimicos reddant (§. 693.). Considerari heic loci meretur, quod homines plurimum hominibus & prosint & obsint. *Cic.* Offic. c. V. L. I.

§. 1044. Qui nos odit, tædium capit ex nostra felicitate (§. 689.). Hinc in eo defigendæ sunt curæ nostræ, ne alii efficiant, ut alii tædia ex nostra felicitate capiant (§. 1043.).

§. 1045. Ponas, quod alii, cum quibus tibi vivendum est judicent, actionibus tuis inesse turpitudinem externam, illi judicabunt, te violasse τὸ suum cuique (§. 797.), & ex consequenti te alios læsisse (§. 767.), malisque affecisse (§. 769.). Sub iisdem conditionibus iidem existimabunt, ferri te voluntate efficace alios lædendi (§. 805.) eosque tractandi malis & incommodis, nisi impediatur conatus tuus, quo minus is erumpat (§. 507.). Sub hac hypothesi ponas, te esse vel futurum felicem, illi ex tua felicitate vel præsenti vel futura capient tædium & tristitiam (§. 135. 367.), & sic fiet, ut te odio prosequantur (§ 689.). Si qui itaque judicent, turpitudinem externam inesse actionibus tuis, illi te prosequentur odio. Jam cum aliorum odia effugienda sint (§. 699.), efficiendum tibi est, ne actiones turpitudine externa commaculentur, Nostra itaque maximopere interest impedire, quo minus infamia

infamia notemur (§. 1034.). Hinc omnia si perdas, famam servare memento.

§. 1046. Si qui judicent, turpitudinem externam inesse actionibus tuis, ii te prosequentur odio (§. 1045.) & ex consequenti tædium & tristitiam capient ex tua felicitate (§. 689.), atque adeo cursum felicitatis tuæ interturbabunt (§. 506. 507.). Infamia itaque est impedimentum nostræ felicitatis (§. 515.).

§. 1047. Qui se ipsum infamia dignum efficit, is munimenta felicitatis suæ ipse destruit (§. 1046.).

§. 1048. Crudelis est in se ipsum, qui famam negligit (§. 1046.).

§. 1049. Famam & existimationem bonam esse instrumentum nostræ felicitatis externæ, ad modum §. 1046. demonstrari potest.

§. 1050. Fama seu existimatio bona ad illud, quod nostrum naturale & connatum dicitur, respicit (§. 1049. 747. 749.). Hinc violatio famæ est læsio (§. 767.).

§. 1051. Obligamur in foro externo alterius famam intactam & illæsam relinquere §. 1050. 738.).

§. 1052. Justus, vel externe talis, alterius famam non violat (§. 797. 1050.).

§. 1053. Qui famam nostram minuit, is nos lædit (§. 1050.) nec minus damnum nobis infert (§. 769.), atque adeo injuste agit in foro externo (§. 797.).

§. 1054. Infamia præponit factum insigniter improbum (§. 1036.). Quæ facti sunt, probanda veniunt. Quamdiu itaque non constet, aliquem commisisse actus turpes, causa nulla subest, cur non salva maneat alterius fama. Huc referas illud: Quilibet præsumitur bonus (communiter talis), donec probetur contrarium. Id, quo nititur meritum vel demeritum, probatione indigere, patet ex §. 1024. & aliis huc spectantibus doctrinis.

§. 1055. Qui alterius famam minuit dolo malo, is propriam famam violat (§. 1053. 547. 1034.). Dantur, qui sunt scorpii, quorum caudæ semper in ictu sunt. §. 1056.

§. 1056. Efficere, ut alter existimationem intensivam, quam meretur, nanciscatur, vel ut illa conservetur, augeatur & amplificetnr, officii nostri stricti non est (§. 763. 1000.).

§. 1057. Obligamur ad aliorum felicitatem promovendam (§. 721.). Jam cum existimatio bona sit instrumentum nostræ felicitatis (§. 1049.); obligamur etiam ad alterius famam, jamjam sibi acquisitam, conservandam, eamque contra obtrectatores defendendam, augendamque pro ratione meritorum alterius. Sed ejusmodi conservatio, auctio & amplificatio alterius famæ amori & humanitati nostræ relinquenda veniunt (§. 740.).

§. 1058. Si quis alterum in conservanda ipsius fama minus juverit, multove minus de illius amplificatione & defensione fuerit sollicitus, ejusmodi actiones omissivæ læsionibus minimum strictè dictis, añumerandæ non sunt (§. 766. 1057)

§. 1059. Fieri potest, ut, qui alterum communiter probum contemnit externe, ejus famam minuat & conterat (§, 1020. 1000.). Vnde nova vice concipimus, quo casu contemtus externus sit læsio perfecta (§. 1050.).

§. 1060. *Falsiloquium* est sermo diversus a cogitatis nostris. Falsiloquium conjunctum cum damno alterius dicitur *mendacium*. Hoc etiam in sphæra Juris Naturalis externi fugiendum esse, patet ex §. 770,

§. 1061. Falsiloquium conjunctum cum damno alterius est mendacium (§, 1060,). Damnum est malum, ortum ex læsione (§. 769.), mendacium ergo ejusmodi falsiloquium est, quod cum læsione conjunctum est.

§. 1062. Mendacium est falsiloquium cum læsione (§. 1061.), & ex consequenti cum violatione τῦ suum cuique (§. 767.) copulatum.

§. 1063. Violatio jurium nostrorum est læsio (§. 787.), falsiloquium ergo, conjunctum cum violatione juris nostri, est mendacium (§. 1061,).

§, 1064, Dantur falsiloquia, quæ cum damno alterius non

non conjuncta sunt (§. 1060.), & quæ adeo mendaciorum nomine non veniunt (§. cit.).

§. 1065. *Simulatio* vel *dissimulatio* est actus motivis nostris consuetis singularibus contradicens. Alias earum discrimen exprimitur hoc versiculo: *quæ non sunt, simulo; quæ sunt, ea dissimulantur.* Dantur propositiones, bona vel mala repræsentantes, eæque generales, & ex consequenti motiva generalia, quibus homo, e. gr. avarus, omnes actiones attemperare solet. Dantur casus singulares, in quos incidit ejusmodi avarus, & ubi adest motivum ipsi consuetum singulare, quod eum stimulare possit ad sordidum & turpe lucrum faciendum. Sed fieri potest, ut a pœna usurariæ pravitatis vel a jactura lucri majoris futuri vel a causa alia movente determinetur ad actum, motivo illi consueto singulari repugnantem, qui simulatus est.

§. 1066. Falsiloquia, sine quibus pro circumstantiarum ratione nos aliosve conservare non possumus, ita comparata sunt. ut conservationem nostram aliorumque promoveant. Jam cum obligemur ad conservationem nostri aliorumque (§. 695. 699.); ejusmodi falsiloquia præcepta non minus quam licita esse debent in foro interno. Id quod etiam affirmandum de simulationibus (§. 1065.) æquivocationibus, reservationibus, quas dicunt, mentalibus. Sic falsiloquiis simulationibus, æquivocationibus, reservationibus mentalibus uti possumus, si nobis res sit cum iratis, infantibus, garrulis, dolosis, ægrotis, inimicis, & si aliis remediis destituti simus. In ejusmodi casibus malum minus præferendum majori (§. 332. 334).

§. 1067. Falsiloquia, quibus alteri tribuimus ejusmodi dictum factumve commentitium, quo id, quod ejus est, violatur, læsiones sunt (§. 767.).

§. 1068. Dantur falsiloquia, quibus alteri ejusmodi dictum factumve commentitium dolo malo tribuitur, quod ejus famam violat. Quæ falsiloquia læsiones sunt (§. 1067. 1050.). & *injuriarum strictius dictarum* nomine veniunt. Referas huc *libellos famosos.*

CON-

CONSECTARIUM. Ad ejusmodi injuriam & individuum, cui illa illata est, & animus injurandi requiritur (§. 547.).

§. 1069. Simulationes, dissimulationes, reservationes mentales, quibus τὸ suum cuique non violatur, læsiones externæ non sunt (§. 767.).

§. 1070. *Libelli satyrici* sunt, ubi vitia hominum, generatim spectata, ingeniose (§. 89.) ad absurdum reducuntur. Ejusmodi scripta læsionibus & consequenter libellis famosis haud accensentur (§ 767. 1068.).

§. 1071. Veritas (manifesta) non est læsio vel injuria, h. e., si cui facta tribuantur, quorum veritas est manifesta, ei non infertur injuria (§. 1068.).

§. 1072. Datur bonum jucundum, quod ad id, quod nostrum est, pertinet (§. 747.). Qui itaque alterum in fruitione illius boni turbat vel ei illud eripit, eum lædit (§. 767.).

§. 1073. Bonum jucundum ad id, quod nostrum est, pertinet (§. 747.). Sed, si quid occurrat, quod est e numero eorum, quæ nostra sunt naturaliter, ad id nobis competit jus naturale (§. 979.). Datur itaque *jus jucundi naturale.*

§. 1074. Si quis bonum jucundum ita sectetur, vel eodem ita frui velit, ut non turbetur id, quod nostrum est, ejusmodi consectatio vel fruitio illius jucundi læsio non est (§. 767.).

§. 1075. Nec hic quæritur, utrum jucundum alterius sit verum, an imaginarium, an sibi ipsi detrimentosum. In statu naturali tibi non competit jus de moralitate jucundi aliorum ita judicandi, ut alter in tuo judicio, utut verissimo, acquiescere, illudque jucundum, quantumvis spurium, mittere obligatus sit (§. 918.). Conferas §. 917. De jucundi moralitate, ad forum internum spectante, §. 685. seqq. pro ratione scopi nostri egimus. Nobis abstinendum esse a turbandis aliis in fruitione jucundi vel imaginarii, de hoc nos monet proverbium patrium: *Man muß die Bauren nicht in ihrer Kirmeß stöhren.* In civitate limitatio jucundi a sum-

a summo imperio civili pro circumstantiarum ratione dependet.

§. 1076. Conferas ea, quæ de usu rerum nostrarum & justo & injusto §. 965. seqq. diximus, & quæ etiam huc applicanda veniunt. Nec minus legi cumprimis meretur B. *Ephraimi Gerhardi*, Professoris Aldorfini J. N. L. 2. c. 8. de læsione boni jucundi.

§. 1077. Virginitas ad id, quod virginis est, pertinet (§. 747.). Defloratio itaque virginitatis (violenta) est læsio (§. 767.).

§. 1078. Si quid occurrat, quod est e numero eorum, quæ nostra sunt naturaliter, ad id nobis competit jus naturale (§. 979.). Datur itaque virgini *jus virginitatis connatum* (§. 1077.).

§. 1079. Datur in lædente obligatio damnum reparandi (§. 696.), cui respondet jus læsi ac adigendum lædentem, ut reparet damnum (§. 780.). Hoc jus læso competere dicunt *in infinitum*, hoc est, donec ipsi ratione damni illati satisfactum fuerit.

§. 1080. *In statum plenariæ securitatis nos contra alium redegisse* dicimur, si illum eo reduxerimus, ut nocere nobis non possit, licet quam maxime velit.

§. 1081. Datur nobis jus connatum eo despiciendi, ne nobis damna inferantur (§. 782.). Hinc secundum multos jure gaudemus connato redigendi nos contra alterum nos læsurum in statum plenariæ securitatis (§. 1080.).

§. 1082. Adigere alterum ad reparationem damni est finis quidam (§. 510.), ad quem obtinendum læso jus datur (§. 1079.). Jam cum existentia finis absque existentia remediorum concipi non possit (§. 512.), læso competit jus utendi remediis, quibus lædentem ad reparationem damni adigere valeat. Notus est canon: qui habet jus ad finem, ad remedia arripienda jus habere debet (§. cit.). Qui enim habet jus ad unum connexorum inseparabiliter talium, habebit & jus ad alterum.

§. 1083.

§. 1083. Ex §§. 1081. 510. 512. eodem modo demonstrari potest, nobis competere jus utendi remediis, quibus nos in statum plenariæ securitatis redigere possimus.

§. 1084. Remedia debent esse proportionata seu æqualia fini obtinendo (§. 510. 511.). Læso itaque competit jus utendi remediis proportionatis seu æqualibus existentiæ reparationis damni (§. 1082.). Id quod etiam de remediis intelligendum, quibus lædendus uti potest ad se in statum plenariæ libertatis restituendum (§ 1083.). Remedia quæ existentiæ finis proportionata seu æqualia non sunt, remediis annumerari non merentur (§. 511.).

§. 1085. Nisi removeantur impedimenta, neque remedia, neque fines propositi ad actum transferri possunt (§. 517.). Qui proinde habet jus transferendi finem aliquem ad actum & arripiendi remedia fini consequendo proportionata, habeat necesse est & jus, removendi impedimenta.

Scholion. Cum impedimenti remotio sit remedium consequendi fines (§. 517.); nova vice patet, eum, qui jus ad finem habet, etiam ad remotionem impedimentorum jus habere.

§. 1086. Læso competit jus removendi impedimenta, quæ sibi in obtinenda reparatione damni & in usu remediorum objiciuntur (§. 1085. 1079. 1084.). Id quod etiam valebit de lædendo, qui sollicitus est de se in statum plenariæ securitatis restituendo (§. 1084. 1081.).

§. 1087. Occasio agendi remediis annumeranda est (§. 527.). Læso itaque competit jus arripiendi vel suscitandi occasionem, qua damni reparationem nancisci possit (§. 1082. 526.). Idem intelligendum de eo, qui cogitat de se in statum plenariæ securitatis restituendo (§. 1083.).

§. 1088. Remedia proportionata, ad quæ arripienda læso vel lædendo jus competit (§. 1084.), sunt vel mitiora, vel duriora. Si remedium mitius non sufficiat reparationi damnorum nobis illatorum, vel securitati plenariæ consequendæ, læsus vel lædendus ad durius remedium recurrere potest.

Hoc enim casu remedium mitius proportionatum non est fini obtinendo.

§. 1089. Remediis ejusmodi durioribus annumerandum est bellum, cujus suscipiendi jus competit læso, vel lædendo, si remedium mitius non sufficiat reparationi damni facti consequendæ vel declinationi malorum imminentium (§. 1088.), & cujus causam justificam solam esse læsionem jam demonstrabimus.

§. 1090. Jus naturale bellum aliis inferendi est facultas legibus naturalibus convenienter arripiendi statum, quo conatu efficaci ferimur, aliis mala inferendi (§ 809.). Ergo jus belli naturale est facultas legibus naturalibus convenienter arripiendi statum, quo quis alterum cogit (§. 579.). Jus proinde belli naturale est jus alios cogendi naturale. Quod cum non detur nobis a legibus naturalibus nisi contra eum, qui nos turbat in ejus fruitione, quod nostrum est (§. 778.), jus belli naturale nobis non datur a LL. naturalibus, nisi contra violatorem eius, quod nostrum est.

§. 1091. Susceptio belli ob solam violationem ejus, quod nostrum est majorisque momenti, est actio legibus naturalibus conformis (§. 1090.), & ex consequenti justa (§. 797.).

§. 1092. Causa itaque justa belli suscipiendi nulla esse alia potest, nisi violatio τȣ̃ suum cuique (§. 1091.). Jam cum violatio ejusmodi dicatur læsio seu injuria (§. 764.), *causa belli justifica*, quæ efficit, ut bellum habeatur pro justo, sola læsio stricte dicta est. Conf. *Grotii* J. B. P. §. 4. c. 2. L. III. Huc quadrant verba Phædrina. *illis revertor hostis, qui me læserant*. Nec minus patet, cur in hoc argumento & *vis* & *metus* a justitia armorum denominentur. Metus quippe justus vel injustus dicitur intuitu vel ejus, qui eum alteri incutit, vel ejus, cui is incutitur. Prior casus huc spectat, alter vero §. 1650. occurrit.

SCHOLION A causis belli justificis probe distinguendæ sunt *causæ belli suasoriæ*, quæ non nisi repræsentatione commodorum nituntur.

§. 1993.

§. 1093. Bellum, quod absque intuitu læsionis suscipitur, justum non est (§. 1092.). Et *causa belli*, quæ læsione non nititur, *minus justifica* appellatur. Bella, quæ absque intuitu læsionis suscipiuntur *latrocinia* dicuntur.

§. 1094. Cum quibus (publice) bellum gerimus, *hostes* (*äusserliche Feinde*), & qui nobiscum in pace externa, hoc est, in statu, qui a bello vacuus est per Schol. I. §. 806. vivunt, *non-hostes* seu *amici in foro externo spectati* (*äusserliche Freunde*) dicuntur. Qui fictis belli causis innocentes opprimunt, *latrones* audiunt (§. 1093.), & titulo hostis indigni existimantur.

§. 1095. Vnde patet, cur gentes infamia dignæ, non pro hostibus, sed pro latronibus habeantur. (. §. 1094. 1007. 1034. 1036.).

§. 1096. Cum quibus ita vivimus, ut alter alterum non lædat externe, illi reputandi pro non-hostibus seu pro amicis externis (§. 1094. 806.).

§. 1097. Cum quo ita vivimus, ut is tribuat nobis, quod nostrum est, is non-hostis seu amicus externus censetur. (§. 1096. 767.).

§. 1098. Ex cujus actionibus justitia externa & expletrix elucet, eum pro amico externo habere fas est (§. 1097. 797. 799.).

§. 1099. Licet quis justitiæ internæ, & ex consequenti benignitatis (§. 798.), & amoris erga nos (§. 794), adeoque & amicitiæ internæ (§. 693.) expers sit, si justitiam colat externam (§. 1098.); is pro amico tamen in foro externo seu pro non-hoste habendus est.

§. 1100. Hinc aliquis nobis minus amicus vel inimicus esse potest, qui tamen est amicus externus seu non-hostis (§. 1099. 693.). Fieri enim potest, ut aliquis corde premat odium, & ex consequenti inimicitiam (§. 693.), eamque in actus externos ob varias causas erumpere non patiatur. Distinguendus est, qui nobis minus amicus est, ab eo, qui inimicus nobis censetur, cum dentur, qui nos neque amant,

O 2 neque

neque oderunt. Qui cum ad nos lædendos proclivis non sit, pro hoste non habetur. (§. 1094.).

§. 1101. Hostis alterius est is, qui conatu efficaci ei inferendi mala commovetur (§. 1094. 806.).

§. 1102. Odium est affectus & ex consequenti aversatio vehementior (§. 158.), quæ, nisi impediatur, erumpit in actus externos (§. 508.). Hinc odium, adeoque & inimicitia alterius (§. 693.), ad actus externos, nostræ felicitati infestos (§. 689.) prolabitur, nisi ea impediatur. Hinc inimicus semper fit hostis, nisi is quidem impedimento quodam retrænetur (§. 1101.).

§. 1103. Hinc in statu inprimis naturali homini eo dispiciendum, ut media in pace semper cogitet de armis, quibus instructus metum incutere possit inimicis, & ut sollicitus sit de parando sibi auxilio aliorum, quo fultus par sit periculo, a se propellendo.

§. 1104. In conatu certandi lædendus vel læsus non minus quam aggressor hostis dicitur (§. 1094.). Et si lædendus cum aggressore, vel læsus cum lædente certare nolit, hostis non est, (§. cit.), quia hoc casu nullum datur certamen & bellum (§. 806.). Neque eodem casu concipitur victoria, quæ bellum præponit.

§. 1105. Si fiat, ut invasus in defensione sui non ex odio lædentis vel læsuri agat; invasus quidem hostis est aggressoris (§. 1094.), minus tamen ei inimicus (§ 693.). *Huc referas brocardicum: Der Sache Feind, der Person Freund.* Discrimen hoc Curtius l. 7. c. 10. §. 8. adnotavit, ubi Sogdiani captivi Alexandro victori sic respondisse commemorantur: nunquam se *inimicos* ei, sed bello lacessitos, *hostes* fuisse.

§. 1106. Cum odium & consequenter inimicitia (§. 693.) ab hoste, ejusque actibus suscipiendis separatu vel impossibilis, vel minimum apprime difficilis videatur; odium, ejusque consectaria, in nobis non minus quam in adversariis aliisque oriri solita, paulo propius consideremus. Si corollaria, quibus stipatur odium adversus inimicos & hostes inimica

inimica nobismet ipsis & funesta deprehendantur, & si e contrario nobis non minus quam aliis magis prospicere valeamus ab odio adversus alios vacui, consequentia utriusque generis vehementius nos commovebunt ad mittenda, vel saltem ad temperanda odia, quæ in animo nostro suboriri possint.

§. 1107. Dominium odii conjicit nos in servitutem moralem (§. 165.), quæ status est summæ confusionis, & in qua desævimus in nosmet ipsos, quamque nos rationis usu privare experimur. Judicia, ex odio profecta, perversa sunt & nos determinant ad arripienda remedia justo duriora & nobis sæpius ipsis oppido nociva. Nisi compescere scias odium, aliosque affectus socios, adversarii, cum quo tibi res est, petulantiæ liberiori te tanquam mancipium committis & frequentius ad actus pudendos & pœnitendos delapsus vires ipsius adauges minuisque robur tuum. Hinc & ipsi adversarii sagaciores & maligni omnibus viribus eo contendunt, ut nos ad iram concitent, probe gnari, nos affectu turbulento jactatos præcipiti impetu ruere in perniciem nostram. In statu mentis perturbato, in quem nos affectus conjiciunt, vel nulla vel admodum infirma datur defensio sui. In consiliis & actionibus hominis, qui affectibus occæcari se patitur, deprehendimus systema, in quo sequuntur plura absurda dato uno, & in cujus conditorem quadrant verba:

Destruit, ædificat, mutat quadrata rotundis.

§. 1108. Ex quibus sat patebit, odium erga inimicos & hostes nobismet ipsis oppido detrimentosum atque adeo ita comparatum esse, ut amplificatio ipsius utilitatis nostræ externæ, *regulis politicis* attemperanda, nos determinare possit & debeat, ad odium erga inimicos omni, quo fieri potest, modo in nobis supprimendum. Plures causas easque prægnantes, ob quas animus ab odio liberandus est, doctrinæ subsequentes nobis suppeditabunt.

§ 1109. Cum *læsio* vel *præsens* vel *futura* seu *imminens* sit, duplicem concipiemus causam belli justificam (§. 1092.),

 nimi-

tiam legum militarium concipies, si factum militis cum periculo in quod a violatione mandati conjicitur exercitus, comparaveris. Veritas hujus §. tanquam corollarium ex paragrapho præcedenti derivatur.

§. 1120. Malum, ex defensione nostri aliis non læsuris subnatum, damnum non est (§. 961.). Eadem propositio potest concipi ex §. 985. Hinc nos defendendo nemini injuriam facimus, neminem lædimus (§. 769.). Hinc defensio non est aggressio (offensio.).

§. 1121. Ratio defensionis violentæ deprehenditur in necessitate propulsandi læsionem imminentem (§. 42. 1110.). In quam necessitatem cum nos conjiciat invasor ob læsionem imminentem, ab eo dependentem; ratio defensionis violentæ susceptæ deprehenditur in invasore (§. 42.). Invasor itaque est causa susceptionis defensionis violentæ (§. 202.). Ponas ipsa nostri defensione violari id, quod nostrum est, ex defensione oritur violatio ejus, quod nostrum est (§ 955.). Jam cum causa causæ sit etiam causa causati, invasor est causa ejusdem violationis ejus quod nostrum est. Hoc proinde casu ipse invasor violat id, quod nostrum est (§ 202.). Mala ex ejusmodi violatione orta sunt damna (§. 769.), quæ ab invasore reparanda veniunt (§. 996.). *Mala* ergo *ex defensione nostri violenta nobis subnata, damna sunt, ab invasore reparanda.* Hinc facile est ad intelligendum, defensionem nostri violentam a reparatione damni & a satisfactione esse distinguendam (§. 990. 991.).

§. 1122. Ex specimine de imperio civili patebit, cur defensio violenta, in rebus publicis contra aggressorem suscepta, separanda sit a satisfactione ad pœnam.

§. 1123. Malum, tertio ex defensione nostri violenta subnatum, esse damnum, non a nobis, sed ab invasore reparandum, eodem modo demonstrari potest, quo thesis §. 1121. evicta est.

§. 1124. Cum defensio stricte dicta sit species belli (§. 1110. 806.); dantur *bella*, quæ sunt *defensiva*, & quæ opponuntur

nuntur *bellis offensivis*, quæ geruntur a stricte dictis lædentibus, vel a læsuris alios.

§. 1125. Bellum, quod geritur ab ejus generis lædente vel læsuro, justum non est (§. 1093.). Bellum ergo offensivum justum non est (§. 1124.). Conf. *Gundlingii* J. N. G. c. IX. §. VI.

§. 1126. Si ad justitiam armorum respicias, de qua nos loquimur, facile nobis largieris, nullum bellum offensivum posse esse justum per demonstrata. Sed si velimus *bellum offensivum* sumere pro eo, quo quis prius altero gladium e vagina educit, illud pronunciandum est justum ratione læsi vel lædendi, cum §. 1115. demonstraverimus præventionis justitiam, quo casu præveniens, cum læsus vel lædendus sit, nunquam evasurus est aggressor, nec is, quem prævenimus, dici impetitus meretur. Defensorem enim sui, qua talem, non oportere expectare primum ictum, evicimus (§. 1115.).

§. 1127. Bellum suscipi potest vel ad reparationem damni consequendam, vel ad læsionem imminentem a nobis avertendam (§. 1092. 1109. 1089.). Bellum itaque eo tendit, vel ut damni illati existentia cesset (§. 990.), hoc est, ut læsio evanescat, vel ne læsio imminens existentiam nanciscatur. In utroque igitur casu susceptio belli eo tendere debet, ut belligerantes perveniant in ejusmodi statum, ubi læsiones cessant. Cessante læsione, cessat causa belli justifica (§. 1092.), & consequenter justa belli continuatio. Bellum itaque eo tendit, ut belligerantes perveniant in statum a bello vacuum. Qui cum dicatur pax per Schol. I. §. 806.; bellum non alium in finem arripiendum, quam ut pax vel firmetur, vel reconcilietur.

§. 1128. Vnde perspicimus, bellum esse remedium pacis firmandæ vel reconciliandæ, tanquam finis obtinendi (§. 510. 511.). Hinc licet quis media in pace de armis cogitare possit & debeat (§. 1103.), ejusmodi tamen studium armorum ad pacem externam conservandam & amplificandam comparatum esse debet.

O 5 §. 1129.

§. 1129. Sic medio in bello de pace tanquam illius fine, & media in pace de bello, tanquam de remedio extremo illius conservandæ cogitandum est.

§. 1130. Cessante causa, cessat effectus. Cessante causa belli justifica, cessat belli justitia. Jam cum læsio sit causa belli justifica (§. 1092.), cessante læsione cessat justitia belli. Hinc cessante læsione imminente, cessat defensionis justitia (§. 1112.), & cessante læsione illata, cessat justitia belli, ob damnum factum suscipiendi vel suscepti. Jam cum læsio imminens cesset, si lædendo cautio damni infecti præstita fuerit, vel si lædendus alio modo in statum plenariæ libertatis se redegerit (§. 1080.); hoc casu cessabit defensionis suscipiendæ justitia. Et cum porro damnum factum cesset, si illud reparatum fuerit, vel si cautionem sufficientem de eo reparando lædens læso præstiterit (§. 990.), cessabit & læsio (§. 769.) & ex consequenti causa belli vel suscepti vel suscipiendi justifica (§. 1092.). Ponas sub hisce conditionibus bellum suscipi vel protrahi, bellum ejusmodi suscipiendum vel protractum erit injustum (§. 1093.).

§. 1131. Sic intelligimus, quo pacto ex lædendo vel ex læso fiat læsurus vel lædens, ex invaso aggressor, ex defensione aggressio & quæ reliqua.

§. 1132. Jure gaudemus, eo despiciendi ne lædamur (§. 782.). Læsio est finis adversarii (§. 510.). Jure itaque gaudemus, eo despiciendi, ne adversarius fine suo potiatur. Qui habet jus impediendi finem, habebit & jus infringendi remedia (§. 511.). Ponas alterum autoritate, qua apud alios pollet, tibi nocere velle, tibi competit jus, infringendi ejus autoritatem, hujusque abusum demonstrandi

§. 1133. Jure gaudemus præscindendi occasionem, quam adversarius in conatu nos lædendi vel expectat, vel suscitare connititur (§. 1132. 527.).

§. 1134. Qui adjuvat hostem nostrum, qua hostem, is eum participem reddit virium suarum in læsione nobis inferenda (§. 720.), & ex consequenti viribus suis utitur ad nos

læden-

lædendos. Qui viribus suis utitur ad nos lædendos, is fertur conatu efficaci nos lædendi (§. 545.), nobisque damna, & consequenter mala inferendi (§ 769.). Qui itaque hostem nostrum, qua talem, adjuvat, is fertur conatu efficaci nobis inferendi mala, & ex consequenti hostis est (§. 1101.).

§. 1135. Qui adjuvat hostem nostrum, commovetur conatu efficaci nos lædendi (§. 1134.), qui tendit ad finem existentiæ reddendum (§. 513.), hoc est, ad læsionem effectui dandam (§. 510.) Ejusmodi læsio, quæ est causa belli justifica (§. 1092.), est vel imminens vel in actum missa. Priori casu contra eum, qui adjuvat hostem nostrum, datur jus defensionis (§. 111.), posteriori vero jus læsi in lædentem ad reparationem damni (§. 1079.).

§. 1136. Qui adjuvat hostem nostrum, nos læsurum, is eum participem facit virium suarum in læsione nobis inferenda (§. 720.). Auxilio ejusmodi viribus adversarii nostri novæ vires accedunt. Quæ accessio efficit, ut vis adversarii auctior & periculum læsionis imminentis majus fiat. Jam cum defensori competat jus arripiendi remedia proportionata propulsationi periculorum, sibi imminentium, licet ea sint inæqualia remediis invasoris (§ 1117.), eidem & tribuendum jus arripiendi remedia proportionata viribus auxiliatricibus frangendis & conterendis, licet ea sint inæqualia remedio auxiliatoris.

§. 1137. Loquimur hic de auxilio, quod fertur hosti, qua tali, hoc est, quo periculum nostrum augetur. Si quis hostem nostrum, non in læsione nobis inferenda, sed in aliis rebus, periculum nostrum non augentibus, participem efficiat virium suarum; is non pro adjutore seu socio hostis, qua talis, habendus est. Hoc casu nulla adest læsio, neque adeo causa belli justifica (§. 1092.).

§. 1138. Hostis, cui auxilium fertur & adjutor repræsentant unicam personam in nobis lædendis (§. 725.). Ergo uterque tanquam unicus hostis, & eorum vires tanquam vis communis & unica considerantur (§. 726.).

§. 1139. Qui nos impedit, quo minus jure defensionis vel jure læsi in lædentem uti possimus, is nos lædit (§. 787.) & nobis dat causam belli justificam (§. 1092.).

§. 1140. *Remedium*, quod *proportionatum seu æquale* est *propulsationi periculorum seu malorum imminentium*, nec minus nec majus esse potest propulsatione periculorum vel malorum (§. 892.). Si vero posueris, lædendo suppetere duo remedia, quorum alterum mitius, alterum vero durius videatur, remedium posterius erit majus propulsatione periculi vel mali, & ex consequenti minus proportionatum propulsationi periculorum vel malorum. Lædendus itaque nullo gaudet jure præferendi remedium durius mitiori (§. 1117. 1118.).

§. 1141. Qui intuitu læsionis metuendæ remedium durius mitiori præfert, is sine jure agit (§.1140.), & consequenter alterum lædit, per Schol. II. §. 794. Enimvero cum ad evitandas læsiones obligemur (§. 768.); Lædendus obligatur ad remedium mitius duriori, & acerbiori præferendum, si remedio violento uti velit.

§. 1142. Læso competit jus utendi remediis proportionatis reparationi damni consequendæ (§. 1184.). Læsum proinde nullo jure gaudere præferendi remedium durius mitiori, atque adeo ad remedium mitius duriori anteponendum obligari, eodem modo demonstrari potest, quo id factum est de lædendo §. 1140. 1141.

§. 1143. Qui non nisi remedio proportionato propulsationi periculorum vel malorum utitur, *defensionis terminos observare* dicitur. Obligatio ad custodiendos defensionis limites patet ex §. 1116.

§. 1144. Qui in se defendendo remedium durius mitiori consulto præfert, defensionis terminos violat (§. 1143. 1140.).

§. 1145. Odium nostro sensu est conatus efficax, isque vehemens, promovendi alterius infelicitatem (§. 707.). Qui proinde ex odio adversus alterum agit, ipso opere promovebit alterius infelicitatem, nisi impedimentum obstet (§. 507.

(§. 507. 508.),& ex consequenti turbabit alterum in usu bonorum, quibus eum instructum jamjam deprehendit, & in quibus is felicitatem suam verti existimat. Qui itaque ex odio adversus alios agit, is data occasione violabit τὸ suum cuique (§. 750.),& abstinentiam alieni (§.751.),nec minus lædet alios (§. 767.),eis damna inferet (§. 769.), exercebit injustitiam externam (§.801.) & ad colendam pacem externam ineptus erit (§. 806. 807.).

§. 1146. Vnde patet,eum,qui odio fertur adversus hostem, medio in bello non de pace tanquam illius fine, sed potius de bello, in infinitum protrahendo, maxime sollicitum esse (§. 1129.).

§. 1147. Qui remedium durius & acerbius præfert mitiori in sui defensione, is violat obligationem, seu officium naturale externum erga alterum (§. 1141. 477.), & ex consequenti eum lædit (§.764.). Jam cum is,qui in se defendendo remedium acerbius mitiori præfert, ex terminis defensionis egrediatur (§. 1144.), qui violat ejusmodi limites,alterum lædit. Notemus hunc novum casum,quo defensio in aggressionem & læsionem abeat. Conf. §. 1131.

§. 1148. Qui in defensione sui ex odio adversus hostem agit, remedium durius,quin, pro gradu odii, acerbissimum præferet leniori malo satis proportionato periculo imminenti (§. 707.), adeoque & terminos defensionis violabit (§. 1144.),& hostem lædet, & ad actus crudeles prolabetur, si occasio sibi præsentata fuerit (§. 1147.).

§. 1149, Ex §§. 1145. 1146. 1148. patebunt nova, eaque funesta consectaria odii,quo hostes prosequimur. Conf. §. 1106. 1107. 1108.

§. 1150. IRA est tristitia ex alterius injuria in nobis coorta,conjuncta cum odio. TERROR est subitanea, eaque intensior tristitia,quam ex malo inopinato concipimus. Ex terroris gradu adeo vehementi,ut in perceptionibus nostris distinguere nihil valeamus, oritur CONSTERNATIO.

§. 1151. Si quis ab aliquo ex improviso exponatur periculo

culo graviori, e. gr. vitæ, facillime fieri poteſt, ut ira, terrore, conſternatione (§. 1150.), aliisque affectibus ſociis corripiatur, atque adeo extraordinariæ ſanguinis & fluidi nervei commotioni, præter omnem opinionem, ſubjiciatur (§. 162.). Quo caſu is conjicitur ab aggreſſore in ſummam mentis confuſionem, quæ impedit, quo minus attentus (§. 49.) eſſe poſſit ad terminos defenſionis dijudicandos & cuſtodiendos (§. 1143.). Ponas itaque defenſorem ſub hiſce conditionibus egreſſum eſſe limitibus defenſionis, illud non defenſori, ſed aggreſſori ad eſſe imputandum patet ex §. 597. Eodem caſu defenſor ad infirmitatem humanam jure provocare poteſt (§. 591. 592.). Et cum impetitus ſub hac hypotheſi intellectus & rationis uſu, ſaltim ad tempus, privetur, & conſequenter in ſtatum animalitatis conjiciatur; aggreſſor ſibi imputet conſectaria funeſta, ex actionibus ferocioribus impetiti, qua animalis, ſibi ſubnata (§. 597).

§. 1152. Præterea transgreſſio defenſionis terminorum imputabilis ita comparata eſſe debet, ut ea referenda ſit ad voluntatem defenſoris efficacem, vel directam, vel indirectam, ſeu ad ejus propoſitum aggreſſori plus damni, quam par eſt inferendi (§. 572. 509. 1144.). Transgreſſio itaque ejusmodi limitum, ex propoſito lædendi directo vel indirecto non profecta, defenſori imputari neſcit.

§. 1153. Quo majus periculum nobis imminet & quo obtentu difficilius auxilium aliorum eſt, eo laxiores ſunt termini defenſionis, & eo levior eorum transgreſſionis imputatio. Vnde concipimus cur in ſtatu civili, ubi auxilium magiſtratus implorare & poſſumus, & obligamur, termini defenſionis anguſtiores ſint, & cur major eorundem transgreſſionis imputatio exiſtat, quam in ſtatu naturali.

§. 1154. Si quis ſub fictitiis & ſpecioſis bonorum vel malorum repræſentationibus alterum ad agendum determinet, *dolo* latiori ſenſu dicto is uti dicitur. Actiones ſunt vel commiſſivæ vel omiſſivæ. Dupliciter itaque dolus iſte adhiberi poteſt.

§. 1155.

§. 1155. Fictitiæ & speciosæ bonorum vel malorum repræsentationes alteri factæ, sunt actus simulati (§. 1065.). Dolus proinde noster est actus simulatus (§. 1154.).

§. 1156. Dolus ille est actus simulatus (§. 1155.). Dolus itaque licitus, immo præceptus est, sine quo conservationem nostri aliorumve promovere non possumus (§. 1066.). Ejusmodi DOLVS BONVS dicitur.

§. 1157. *Dolus malus* vocatur, qui copulatus est cum violatione τῦ suum cuique.

§. 1158. Si dolus sit remedium proportionatum propulsationi periculorum vel reparationi damnorum consequendæ, defensori vel læso jus competit, eodem utendi (§. 1084.), præcipue si nullum remedium mitius suppetat (§. 1141.). Ejusmodi dolum esse bonum, patet ex §. 1156.

§. 1159. Si dolus fuerit remedium proportionatum propellendo periculo vel reparationi damnorum consequendæ, non erit, cur defensor vel læsus ad vim apertam seu bellum (§. 806.) confugiat (§. 1141. 1142.).

§. 1160. Nec ullum dubium est, quin medio in bello strategematibus belligerantes uti possint.

§. 1161. In ardua hac materia ea, quæ nobis observanda veniunt vel in ipsa defensione vel in violenta coactione lædentis ad reparandum damnum, distinguenda sunt ab iis, quibus uti possumus ante defensionis susceptionem, vel ante violentam coactionem lædentis ad damni reparationem.

§. 1162. Hinc remedia proportionata, quibus defensor, qua talis, in actu defensionis, vel læsus in reparatione damni extorquenda uti potest, sunt discriminanda a remediis agendique modis, quorum usum nobis suadent prudentia & justitia interna ante existentiam articuli defensionis, vel post damni alicujus perpessionem.

De remediis prioris generis §. 1116. 1117. 1118. diximus; sed opus est, ut & pauca de iis, quæ ad alterum eorum genus spectant, proferamus.

§. 1163. Dantur læsiones, quæ graviores sunt, si vel damnum

damnum emergens inde oriundum vel lucrum cessans seu consectaria futura, eaque funesta, quæ inde descendunt (§. 986, 987.), vel damni insignis reparandi impossibilitatem (§. 991.) spectaveris. Ad ferendas ejusmodi læsiones quæ vel interitum vel calamitosam vitæ transactionem nobis minitantur, nulla datur obligatio, si vel forum externum, vel ceteroquin tribunal rationis consideraveris (§. 665. 687. 738)

§. 1164. Si quis itaque in eo jam sit, ut nobis ejusmodi læsionem inferat, nec ullum aliud remedium eam avertendi nobis supersit, quam defensio violenta; hoc casu extra omnem controversiam in foro interno non minus quam externo nobis competit jus defensionis (§. 111.), & jus arripiendi remedia quævis, propulsando periculo proportionata (§. 1116. sqq.). Præterea etiam vera hic deprehenditur contradictio regularum, quibus aliorum non minus quam nostri conversationem attemperare obligamur (§. 609.). Hinc exceptio ita est facienda, ut officia erga nos præferantur officiis erga alios (§. 719.).

§. 1165. Crudelis esset in se ipsum, si ejusmodi sibi læsiones infligi pateretur.

§. 1166. *Læsio levis* est actio, qua id, quod alterius est, parum violatur (§. 767.). Ejusmodi læsiones dantur ratione læsi vel lædendi, si eæ vel spectentur in se, vel nullis consectariis molestis stipentur (§. 987.). Vtrum læsio sit levis, ex conditione læsi vel lædendi dijudicandum.

§. 1167 Obligamur vel in rebus exiguis suum cuique tribuere (§. 750.), & ex consequenti omittere actiones, quibus id, quod alterius est, vel in re minima violatur. Datur itaque obligatio naturalis abstinendi a læsionibus & damnis vel levioris momenti (§. 1166.), eademque illata reparandi (§. 996.). Cui obligationi respondet jus, quod læso vel lædendo competit, adigendi lædentem, ut damnum ejusmodi reparet (§. 1079.), vel refrænandi nos læsurum ab illatione damni.

§. 1168.

§. 1168. Ex eadem obligatione abstinendi a læsionibus levioribus, alteri, cui imminet læsio, oritur jus eo dispiciendi, ne lædatur in minimis (§. 782.).

§. 1169. Declarare, se nolle uti jure suo dicitur *remittere jus suum*. Virtus, quæ prona est ad remittendum jus, sibi competens, pacis aut humanitatis causa, appellatur FACILITAS: quæ notio Grotiana est. Ad facilitatem nemo cogi potest (§. 736.).

§. 1170. *Prudentia* est habitus remedia, sapienter electa cum successu expediendi.

Prudentia dicitur *politica*, quæ tendit ad remedia, effectui danda, quibus utilitas nostra externa in commercio humano amplificari possit. Qui de amplificanda utilitate externa sollicitus est, ei omnis cura in evitandis detrimentis ponenda est. Hæc itaque virtus *solertia & cautione* absolvitur, & species est virtutis naturalis generaliter sumtæ (§. 851.), ad quam colendam a natura & ratione obligamur (§. 340.).

§. 1171. Prudentia præponit sapientiam (§. 1170.) & consequenter finem formatum (§. 789.), ad quem obtinendum remedia tendunt.

§. 1172. Sapiens nihil frustra facit, viam compendiariam & faciliorem præfert viæ prolixiori & difficiliori, abstinetque a superfluo (§. 789.). Quæ etiam in prudentem cadunt (§. 1171.).

§. 1173. Sapientia est scientia felicitatis (§. 792.). Prudentia ergo ejusmodi remedia effectui dare connititur, quibus felicitas nostra promoveri possit (§. 1171.).

§. 1174. Vtile est bonum (§. 141.). Datur utile verum, datur & apparens (§. 143. 144.).

§. 1175. Felicitas est status gaudii durabilis (§. 368.). Gaudium durabile est voluptatis durabilis gradus insignior (§. 367.). Voluptas durabilis est vera voluptas (§. 134.), quæ perfectione vera nititur (§. 132.). Felicitas itaque est status ubi perfectionibus & ex consequenti bonis veris (§. 144.) fruimur.

fruimur. Jam cum prudentia ejusmodi remedia effectui dare connitatur, quibus felicitas nostra promoveri possit (§. 1173.); eadem virtus non nisi bonum verum & ex consequenti utile verum & durabile sectatur (§. 1174.). Tanta vis est honesti, ut speciem utilitatis obscuret. *Cicero* Off. c. IX. L. III.

§. 1176. Prudens incommoda & detrimenta vera evitare connititur (§. 1170. 1175.).

§. 1177. Homines prudentes anteponunt malum minus malo majori (§. 150.), & perpetiuntur incommodum, quod majus sequitur commodum (§. 151.) & cujus perpessio efficit, ut incommoda longe duriora effugiant (§. 1175.). Reflectas ad fabulam Phædrinam de calvo & musca. Huc referas illud: *Etwas für die Diebe und Spitzbuben.*

§. 1178. Si itaque fiat, ut ex usu & persecutione juris nostri naturalis vel jactura commodorum major vel duriora incommoda alia enascantur, quam ex non-usu ejusmodi jurium, prudentiæ politicæ leges exigunt, ut jus nostrum remittamus (§. 1177. 1169.).

§. 1179. Dantur læsiones sat graves, quæ e. gr. a populo longe potentiore alteri vel parantur, vel jamjam illatæ sunt, quarum tamen perpessionem, dissimulationem & remissionem prudentia politica suadet ob longe majores injurias, quæ provocarentur, si is vel eas a se avertere, vel earum reparationem vi aperta exigere conniteretur (§. 1177.). Qui in ejusmodi casu ad arma confugit, quorum omnino jure gaudet, is non statim quidem in foro externo, contra rationis tamen dictamen peccasse existimandus est. Defensio enim ejusmodi ipsi defensori detrimentosa esset, quæ defensionis nomen non meretur, si rem ad rationis normam æstimemus (§. 1110.), licet in foro externo pro tali habeatur, ubi quippe ad prudentiæ politicæ regulas observandas nemo eogitur.

§. 1180. Justus interne talis non suam solum, sed & aliorum felicitatem conservare & amplificare connititur (§. 802. 689.).

689.). Prudentia itaque politica, qua utitur justus, ejusmodi remedia effectui dare connititur, quibus & ipsius & aliorum felicitas promoveri possit (§. 1173.). Hinc justus, interne talis, de aliorum non minus quam de sui conservatione in se defendendo sollicitus est.

§. 1181. Licet non obligemur aggressori ad perferendas injurias leviores (§. 1167.), nec ullus in statu libertatis detur, qui nos cogere possit ad earum perpessionem (§. 917. 918.); tamen justitia interna (§. 1180.), prudentia (1177.), quin & cultus pacis externæ nos commovere possunt, ut hoc casu remittamus jus nostrum (§. 1169.) & ejusmodi damna toleremus.

§. 1182. Hinc ejusmodi læsiones modicæ causis belli justificis accenseri in sphæra rationis non merentur.

§. 1183. Dantur casus, ubi nobis innotescit alterius propositum nobis nocendi & ubi remedium nobis suppetit, quo absque detrimento, ipsi inferendo, impedire possumus, quo minus læsionem in actum mittere valeat, justitia interna nos obligat ad arripiendum illud remedium, quo & nos & alterum conservare possimus (§. 1180.).

§. 1184. Ejusmodi remedia efficiunt, ut nobis plane non opus sit defensione. Conf. §. 1161. 1162. Si dentur, quibus magis proficuum videatur expectare aggressorem, ut occasionem nanciscantur eum, quo se valentiores sentiunt, malis durioribus mactandi vel conjiciendi in extremam perniciem, peccant hi contra justitiam internam (§. 1180.).

§. 1185. Nec desunt inimici, qui ne injusti videantur, occasionem seu prætextum quærunt, quo dato liberius nos lædere possint. Hoc casu omnis navanda nobis erit opera, ut ne culpa nostra nanciscantur ejusmodi occasionem, quam impatienter expectant, quam tecte suscitare student inimici. Ad hanc cautionem adhibendam nos stimulabit prudentia politica, qua justus interne talis utitur (§. 1180.).

§. 1186. Sunt, qui vel ex odio erga inimicum, vel ex haud levioribus, quæ sibi fingunt, commodis permittunt libentius, ut inimicus nanciscatur ejusmodi, quem quæsivit, obtentum, non alium in finem, quam ut ipsis eo melior offeratur occasio, alterius vel interitum vel miserrimam vitæ transactionem promovendi.

§. 1187. Ejusmodi agendi rationem tribuunt *prudentiæ politicæ*, quæ tamen, cum justitiæ internæ repugnet (§. 1180.) pro *bracteata* & *spuria* merito habetur, idque ob consectaria funesta, quæ perpessi sunt ii, qui illius legibus actiones suas attemperarunt.

§. 1188. Ad id, quod nostrum connatum est, pertinent anima, corpus, utriusque unio, membrorumque corporis integritas (§. 747. 749.).

§. 1189. Aggressio, quæ separationem corporis ab anima, hoc est, *mortem*, seu *jacturam vitæ*, vulnerationem & mutilationem membrorum corporis, illiusve morbos nobis minitatur, est violatio imminens eorum, quæ ad nostrum connatum pertinent (§. 1188.), & ex consequenti læsio imminens (§. 767.), ad quam a nobis avertendam in quocunque foro nobis competit jus defensionis violentæ, & jus arripiendi quævis remedia, propulsandis ejusmodi periculis proportionata (§. 1164.).

§. 1190. Hoc itaque casu, si nullum aliud remedium proportionatum in vaso suppetat, nisi vel vulneratio, vel mutilatio corporis, vel interfectio aggressoris, jure is gaudet aggressoris corpus vel vulnerandi vel mutilandi vel eum interficiendi (§. 1189.).

§. 1191. Defensio corporis & vitæ dicitur *moderamen inculpatæ tutelæ (die Noth-Wehre)*. Quæcunque §. 1111. seq. de defensione, ejusque jure, remediis & limitibus demonstravimus, ad moderamen inculpatæ tutelæ, tanquam defensionis speciem, transferenda sunt.

§. 1192. Si quis expectat aggressorem, & propositiones

§. 1183.

§. 1183. 1185. demonſtratas negligat, in foro omnino rationis peccare exiſtimandus eſt (§. 1191.).

§. 1193. Fuga & regreſſus vel invaſum nihil juvat, vel eum ex periculo eripit, vel periculum ejus adauget. Priori caſu nulla ſubeſt cauſa, cur invaſus fuga vel regreſſu velit ſibi conſulere, alter caſus ex §. 1183, & ultimus ex §. 1084. decidendus eſt.

§. 1194. Si qui ſunt, qui in actu defenſionis armorum paritatem exigant, §. 1117. conſiderent.

§. 1195. Si vulneretur vel mutiletur membrum corporis, oritur in parte illius mutatio mala, quæ reliquas corporis partes & animam non minus quam ipſam corporis machinam afficit (§. 682.), unde dolores aliaque moleſtiſſima conſectaria, progreſſu ſaltem temporis, ſæpius metuenda ſunt (§ 683.), ad quæ evitanda obligamur (§. 684.). Vnde non video, cur non membra corporis noſtri vel cum internecione aggreſſoris, defendi poſſint (§. 1163. 1164.), præcipue cum vulnera corporis in conflictu hoſtili ad menſuram non dentur (§. 989.), nec damnum inde ortum reparari poſſit (§. 991.).

§. 1196. Sunt qui in cruenta membrorum corporis defenſione vulnus vel jacturam unius membri defenſoris & cædem invaſoris inter ſe comparant; ſed jure gaudemus arripiendi malum, quod eſt proportionatum propulſationi malorum, licet illud iisdem malis, nobis alias ſubeundis, ſit minus proportionatum, præſertim cum hæc nobis non ſemper nota ſunt (§. 1118.). Conf. §. XIV. & XV. J. Nat. GVNDLINGII.

§. 1197. Compreſſio virginis eſt læſio (§. 1077.) eademque graviſſima, ſi reſpexeris vel faſtidium virginis, cum ejusmodi congreſſu venereo violento copulatum, vel ad imprægnationem, geſtationem & excluſionem partus, ejusque educandi onus, vel ad jacturam ejus, cujus rationem mares in contrahendo matrimonio communiter habere ſolent, vel ad inde labefactatam ſpem nanciſcendi maritum, vel ad alia

confectaria, quæ pro ratione circumstantiarum tristia esse possunt, quorsum referes maxime mortem ob vehementiores adfectus, hac in re excitatos, facile metuendam. Nec deerunt alia argumenta, quæ ex indole matrimonii, ad rationis dictamen conformandi, derivari possint, cum ejusmodi congressus ad procreationem & educationem sobolis, & ex consequenti ad societatem conjugalem ineundam tendere debeat, si rationem & ei attemperatam naturam sequi velimus.

§. 1198. Si fœmina fuerit maritata vel vidua, congressus venereus violentus iisdem fere consectariis, si pauca excipias, quin novis sat gravibus incommodis stipatur.

§. 1199. Virgini, fœminæ maritatæ & viduæ jus defendendi pudicitiam ob adlatas caussas, vel cum internecione aggressoris, concedenda est (§. 1197. 1198. 1164.).

§. 1200. Falluntur, qui in fœminis concesso jure defendendi pudicitiam cædem aggressoris cum damno minoris momenti, quod perpetiuntur fœminæ, comparant (§. 1118.).

§. 1201. Ob §. 1112. causæ defensionis, licet non statim violentæ, justificæ sunt, si quis connitatur in statu naturali infringere æqualitatem externam & ratione imperii & ordinis (§. 907.), & libertatem naturalem (§. 944.); si quis jura naturalia, nobis competentia, violet, vel nos impediat, quo minus iisdem uti possimus (§. 787.); si quis re sua ita uti velit, ut inde violetur id, quod nostrum est (§. 969.); si quis damnum nobis directe infligere satagat (§. 981.); si quis damnum nobis inferre velit, quod in se spectatum levius, sed consectariis gravioribus stipatum est (§. 987.); si quis famam nostram violare connitatur (§. 1053.); si quis alterum cogere connitatur ad officia amoris & benignitatis (per Schol. II. §. 794.); si quis alterum impedit, quo minus is jure defensionis uti possit (§. 1139.); si quis alterum in fruitione boni jucundi turbet, vel ei illud eripere contendat (§. 1072.); si quis hostem, qua talem, adjuvare tenetur (§. 1135.);

(§. 1135.); si animadvertatur in aliquo indagatio & usus remediorum, quibus malignum propositum suum in actum mittere possit, & cura removendi obstacula & suscitationem occasionis (§. 1114.); si quis alterum in exercitio religionis turbare connitatur (§ 1202.).

SCHOLION I. Hæ sunt causæ defensionis justificæ, quæ oriuntur ex violatione metuenda SVI CONNATI. Inferius & aliæ obvenient, ex violatione SVI ACQVISITI subnasci solitæ.

SCHOLION II. Eædem causæ sunt etiam causæ disceptationis, conquerendi de altero, & consequenter ad formandum gravamen justificæ.

§. 1202. Religio ad id, quod nostrum est, pertinet (§. 836. 747.). Qui itaque alterum turbat in exercitio religionis, is eum lædit (§. 767.), Turbatio itaque imminens in exercitio religionis nostræ est causa defensionis justifica (§. 1112.).

§. 1203. Si quis profitetur religionem, a nostra diversam, is nos non turbat in eo, quod nostrum est (§. 836. 747.), & ex consequenti nos non lædit (§. 767.). Diversitas itaque religionis non est læsio.

SCHOLION. Idem est in genere statuendum de solo non-consensu, item de dissensu absque convicio.

§ 1204. Si convertas læsiones imminentes graviores, §. 1201. enumeratas, in læsiones jamjam illatas, habebis causas belli justificas (§. 1092. 1109.), ad reparationem damni vel ad satisfactionem consequendam tendentes (§. 1079. 991.). Huc referas violationem famæ & existimationis nostræ simplicis (§. 1050.), contemtum nostri externum (§. 1059.), calumnias & contumelias (§. 1068.), & aliorum actus, quibus nos impediunt, quo minus jure læsi in lædentem uti possimus (§. 1139.).

§. 1205. Vi §. 1093. *causæ belli minus justificæ* sunt actiones legibus strictis non repugnantes (§. 765.), actus τὸ suum cui-

 que

que non violantes(§. 767.), denegatio officiorum amoris, humanitatis, auxilii aliis ferendi (§. 766.), animus ingratus simplex (§. cit.), mala ex neglectu officiorum amoris & ex recusatione auxilii alteri orta (§ 771.), usus & non-usus juris nostri (§. 784. 785.), neglectio benignitatis erga alium (§. 795.) & justitiæ internæ (§. 804.), defectus pietatis (§. 847. 1090.), malum, cujus existentiæ ratio in alterius violatione τῦ nostrum non deprehenditur (§. 961.), malum, quod quis sua culpa sentit (§. 962.), usus rerum nostrarum τὸ suum cuique non violans (§ 970.), malum alteri ex nostro facto legitimo vel non injusto natum (§. 973.), interceptio ejus, ad quod alteri in statu naturali nullum jus competit (§. 977.), conservatio nostri & incrementum legitimum (§. 973. 978.), damnum, quod in consequentiam venit (§ 983.), commissio vel omissio actus indifferentis (§ 984.), mala alteri orta ex custodia officii nostri vel ex actionibus, justitiæ internæ attemperatis (§. 985.), damna casualia (§. 988.), simulationes, dissimulationes, reservationes mentales, quibus τὸ suum cuique non violatur (§. 1069.), libelli satyrici (§. 1070.), solus non-consensus, vel dissensus absque convicio, per Schol. §. 1203. veritas manifesta (§. 1071.), consectario vel fruitio jucundi τὸ suum cuique non violans (§. 1074.), defensio nostri & mala, ex illa alteri subnata (§. 1120.), auxilium, quod fertur hosti, non qua tali (§. 1137.), transgressio limitum defensionis, orta ex periculo, cui ex improviso expositi sumus (§. 1151.), diversitas religionis & sola infidelitas (§. 1203.). Huc referas solam conversationem alterius cum inimicis vel adversariis nostris. In Jure Gentium plures ejusmodi causæ spuriæ obvenient.

SCHOLION I. Notemus, quod eædem causæ sint etiam causæ disceptationis, conquerendi de altero, & consequenter ad formandum gravamen minus justificæ.

SCHOLION II. Hæ causæ minus justificæ ex non-violatione SVI CONNATI concipiuntur.

§. 1206. Quousque modus ultionis pateat, judicandum est ex §. 1079. 1081.

§. 1207.

§. 1207. In ſtatu naturali nullus datur judex homo (§. 918.). Modum itaque ultionis nec tertius, nec ipſe læſus vel nociturus impetito præſcribere poteſt. Idem proinde modus ultionis proprio læſi judicio, rationis dictamini & conſcientiæ accommodando, videtur relinquendus.

§. 1208. Idem affirmandum eſt de determinatione cautionis ſufficientis, parti læſæ vel lædendæ ſæpius offerri ſolitæ

§. 1209. Species mediorum cogendi & nocendi hoſtibus judicari poſſunt ex §§. 1117. 1118. 1132.

§ 1210. Modus reparandi damnum judicandus eſt ex ipſa indole damni, Hinc pro diverſitate damnorum & læſionum, diverſa eſt reparatio, vid. §. 993.

§. 1211. Si quis occiderit hominem ſingularem, reparanda eſt ſpes alimentorum conjugi, liberis, propinquis pro ætate defuncti. Vtor verbis *Gundlingii.* Conf. ejus I. N. §. 52. c. 9. Sed hoc caſu defenſor ad nihil tenetur, cum mala, ex defenſione noſtri violenta aliis ſubnata, damna non ſint (§. 1120.).

§. 1212. Si quis interfecerit plures, vel per ſe, vel per alios, per averſionem & transactionem damnum civitati rependendum eſt. Conf. §. 53. c. 9. autoris antea laudati.

§. 1213. Damna ex mutilatione vel ablatione membrorum læſo orta veniunt reparanda (§. 996.). Hinc juſtum eſt, ut impenſæ in curationem vulneris factæ & alimenta mutilato aut propinquis ejus præſtanda attendantur. Conf. §. 54. I. N. *Gundlingii.* Hoc caſu defenſor ad nihil tenetur.

§. 1214. Virgo, quæ vim paſſa eſt, vel ducenda, ſi velit, vel dotanda. Nec minus ſtuprator partui alimenta præſtare tenetur.

§. 1215. In contemtu externo (§. 1014.) verba aliave ſigna ſunt vel obſcura & æquivoca, vel perſpicua. Priori caſu ejusmodi explicationem læſus poſtulare poteſt, qua ſymbola a contemtu libera pronunciantur & quæ *declaratio honorifica* audit; poſteriori vero opus eſt *deprecatione*, qua fatetur contemnens injuriam alteri illatam & qua precatur contemtum, ut læſionem oblivione ſepeliat.

§. 1216. Nec in ejusmodi casibus ignoti sunt actus, quibus contemtus idem factum turpe, quod ei imputat contemnens, eidem tribuit, idque eum in finem, ut se ab injuria sibi illata liberet. Hujuscemodi actus dicuntur *retorsiones*, quæ videntur esse defensionis species, adstipulante *Gundlingio* (§. 1110.).

§. 1217. Fieri potest, ut necessaria vitæ nostræ conservatio custodiæ legum naturalium stricte dictarum repugnet seu, ut custodia legum naturalium, stricte sic dictarum, efficiat, ut pereamus. Hoc scriptoribus juris naturæ occasionem præbuit indagandi jus necessitatis.

§. 1218. Cessante principio, cessat principiatum (§.42.). Conservatio nostri seu fuga interitus nostri est principium custodiæ officiorum erga alios stricte dictorum, & abstinentiæ ab extorquendis officiis amoris seu humanitatis, tanquam principiatorum (§.42.733.734 735.736.). Cessante ergo necessaria nostri conservatione, cessabit & custodia officiorum erga alios, stricte dictorum & abstinentia ab extorquendis officiis erga alios, amori & humanitati nostræ relictis. Ponas dari casus, ubi cessat necessaria nostræ vitæ conservatio, si officia erga alios stricta custodire & ab extorquendis officiis amoris abstinere voluerimus, tunc cessare debet & custodia officiorum stricte dictorum, & abstinentia ab extorquendis officiis, amori nostro relictis. Hoc proinde casu facultatem naturalem violandi officia stricta minimum hypothetica, & extorquendi humanitatis officia nanciscimur. Jam cum lex naturalis stricte dicta seu jus naturale externum custodiam officiorum stricte dictorum & abstinentiam ab extorquendis humanitatis officiis nobis inculcet (§.753.754.); eodem casu oritur nobis facultas violandi jus naturale externum minimum hypotheticum, ob ejus collisionem seu pugnam cum necessaria vitæ nostræ conservatione. Hæc facultas dicitur IUS, seu potius, FAVOR NECESSITATIS (*das Noth-Recht*), cujus veritatem ex prævia demonstratione concipimus.

SCHOLION. Libertas hæc repugnat Juri Naturali stricte dicto, quod ex demonstratione, qua illa nititur, patet.

pa'et. Eadem itaque libertas dici non meretur jus necessitatis, *das Noth-Recht*, per consectar. §. 774. Quæ causa videtur esse, cur alii eandem libertatem maluerint appellare favorem necessitatis. *Henricus Coccejus* eandem sententiam fovit in coroll. 3. disp. LXII. Vol. I., cujus verba hæc sunt: *extrema necessitas nunquam jus in alienas res indulget.*

§. 1219. In casibus, ubi jus necessitatis obtinet, deprehenditur neglectio juris externi, saltem hypothetici, pugnantis cum conservatione vitæ nostræ (§. 1218.), & ex consequenti exceptio ab eodem jure externo (§. 611.).

§. 1220. Nec difficulter perspicimus rationem denominationis juris illius necessitatis (§. 1219.).

§. 1221. Quousque in potestate nostra positum est, observare regulas, quibus actiones nostras liberas attemperare obligamur, eousque versamur *in statu morali regulari* seu *ordinario*; sed quousque cogimur negligere ejusmodi regulas, aliis regulis potioribus contradicentes & quousque adeo ad suscipiendam exceptionem a regulis obligamur (§. 612.), eousque *in statu irregulari* seu *extraordinario* versamur (§. 605.).

§. 1222. Status extraordinarius est status necessitatis (§. 616. 1221.).

§. 1223. Gradus necessitatis in statu extraordinario & ex consequenti in statu necessitatis (§. 1222.), a minori vel majori numero regularum, quæ nobis negligendæ veniunt, oriuntur (§. 1221.).

§. 1224. Quo pauciores regulæ restant, quas observare possumus, eo major est necessitas. Et si eo redacti fuerimus, ut ferme omnes regulas negligere cogamur, in summa & extrema necessitate versamur (§. 1223.).

§. 1225. Unde patet, cur casus extremæ & gravissimæ necessitatis requirantur, si ad usum favoris necessitatis recurrere volueris (§. 1224. 1219.).

§. 1226. Dantur casus necessitatis, qui oriuntur ex collisione officiorum erga nos, ex conflictu officiorum erga

ga alios, ex pugna officiorum erga nos cum officiis erga alios, nostræ humanitati relictis. Qui casus necessitatis distinguendi sunt a casibus extremæ & ineluctabilis necessitatis, ubi nobis necessitatis (gravissimæ) conceditur (§. 1224, 1225.).

§. 1227. Lex seu jus naturale externum nobis dat jus contra lædentem (§.1079. 1081.). Ergo jus, quo utimur contra lædentem, non violat jus naturale externum. Quodcunque igitur jus violat legem seu jus naturale externum, illud non est jus, quod datur contra lædentem. Jus proinde seu potius favor necessitatis non datur contra lædentes (§.1218.), & ex consequenti nobis dicto modo conceditur contra eos, qui nos nec læsere nec læsuri sunt.

§. 1228. Jus necessitatis non præponit læsionem (§.1227) & ex consequenti non est jus belli (§. 1092.). Quæ propositio converti potest.

§. 1229. Hinc jus defensionis (§. 1111.) & moderamen inculpatæ tutelæ (§. 1191.) non est ius seu favor necessitatis (§. 1228.). *Noth-Wehre ist kein Noth-Recht, & v. v.*

§. 1130. Eo tempore, quo quis confugit ad ita dictum jus necessitatis, nulla culpa, nullus dolus in eo concipitur (§.1225.492.552.), licet fieri possit, ut is culpa sua ad summas ejusmodi angustias redactus fuerit. Si itaque ipsum temporis articulum, quo quis ad jus hoc funestum arripiendum cogitur, spectaveris, is jus naturale externum, minimum hypotheticum, nec culpose, nec dolose violat. Ipsi proinde læsio, nec culposa nec dolosa, tribui potest (§. 767.).

§. 1231. Licet itaque is, qui utitur hoc ita dicto jure necessitatis adversus nos, neque culpose neque dolose τὸ suum cuique violet, extorqueatque officia humanitatis, saltem hypothetica; violat tamen vel violare connititur id, quod nostrum est (§. 1218.744.), & consequenter nos lædit (§. 767.). Ejus itaque, qui utitur favore necessitatis, actiones sunt læsiones.

§. 1232. Unde concipimus, eum, qui utitur jure necessitatis,

ſitatis, non quidem injuſte agere, ejus tamen actiones injuſtas pronunciari poſſe (§. 960.). Injuſtitia quippe actionis ab injuſtitia hominis diſcriminanda eſt.

§. 1233. Contra nos læſuros nobis datur jus defenſionis (§. 1111.), quod adeo & contra eum, qui jure neceſſitatis adverſus nos utitur, nobis conceditur (§. 1231.).

§. 1234. Ea, quæ de jure defenſionis antea demonſtravimus, etiam huc transferenda ſunt (§. 1233.). Hinc ob damnum levius vel etiam mediocre defenſione uti non poſſumus contra eum, qui ad neceſſitatis jus confugere adſtringitur (§. 1181. 1182.), ſi rationis dictamen audiamus, præcipue cum alter in eiusmodi caſu cum extrema neceſſitate confligetur. Sed ſi quis uſu hujus iuris in periculum vitæ, calamitoſæve eius transactionis nos coniiciat, eo caſu ad ius defenſionis nobis recurrendum eſſe, patet ex §. 1189.

§. 1235. Sunt, qui exiſtimant, dari ius in ſtatu extremæ neceſſitatis, quod alicui, ad ſummas anguſtias redacto, competeret, ſed cui non reſponderet obligatio in altero, quippe qui alio jure frueretur in contrarium.

Scholion. Cur abeam ab hac ſententia, ex Schol. 1218. patebit. Et ſi homini eiusmodi nullum ius tribuendum ſit, hic caſus tanquam inſtantia contra correlationem iuris & obligationis perpetuam allegari non poteſt. Conf. Schol. 2. §. 780. Exerc. & §. 229. Specim. Juris Gent.

§. 1236. In caſu extremæ neceſſitatis locum non habet, ſi ſtatum naturalem ſpectaveris, idque ob defectum iuris perfecti (§. 1218.): Quod tibi non nocet, & mihi prodeſt, ad id poteris compelli. Sed in civitate aliter ſe res habet.

§. 1237. Nec deſunt, qui putant, quod officia humanitatis in articulo extremæ neceſſitatis abeant in officia neceſſitatis, quatenus ad illorum præſtationem alterum cogere poſſimus in ſtatu maxime irregulari.

Scholion. Neque hanc ſententiam retinere poſſumus. Alter enim ea, quæ ab altero ex favore neceſſitatis contra ſe ſuſcipiuntur, perferre iure perfecto non obligatur. Præterea ex iure pactitio patebit, nullum dari alium modum

dum

dum mutandi officia humanitatis in officia perfecta, quam pactum. Conf. §. 810. Spec. de Imper. Civil., ubi modum civilem mutandi officia imperfecta in officia perfecta ad modum pactitium reduxi.

§. 1238. Ratio, cur fieri debeat exceptio a legibus, nobis alias observandis, dicitur *Ratio status, strictius sumta*.

§. 1239. Exceptio præponit collisionem legum (§. 611) Ratio itaque status præponit contradictionem legum quarundam (§. 1238.). Sed cum contradictio sit vel vera vel apparens; *ratio status* in *veram* & *spuriam* dispescitur.

§. 1240. Ratio, cur fieri debeat exceptio a Legibus, stricte dictis seu a justitia expletrice (§. 799.), dicitur *ratio status, strictissime sumta*.

§. 1241. Ratio, cur fieri debeat exceptio a legibus stricte dictis, oritur ex pugna conservationis nostræ necessariæ cum custodia Legum naturalium stricte dictarum (§. 1218) Ergo ratio status, strictissime sumta, oritur ex pugna conservationis nostræ necessariæ cum custodia legum naturalium, stricte dictarnm (§. 1240.).

§. 1242. Quæ respublica ad pugnam conservationis suæ necessariæ cum custodia legum naturalium, stricte dictarum provocare non potest, illa ad rationem status, strictissime sumtam, perperam provocat (§. 1241.).

§. 1243. Ratio status, strictissime sumta, & favor necessitatis habent principium commune (§. 1241. 1218. 955. 42) Id quod etiam de ratione belli, strictissime sumta, intelligi debet, & quæ non ex Jure Gentium, quippe quod est jus Naturale externum applicatum ad integras gentes, inter se consideratas, sed ex favore necessitatis concipitur. Reflectas ad decimationem vel centesimationem militum, idque in extrema necessitate & citra respectum ad pœnam militarem, quam integræ centuriæ vel legiones militum meruerunt, de qua re tamen in Jure Gentium explicatius.

Consectarium. Ea, quæ de favore necessitatis demonstrata sunt, applicari possunt ad rationem status, strictissime sumtam.

EXER-

EXERCITATIO VI.
DE
JVRE PACTITIO.

§. 1244.

SErmo, quo quis affirmat, velle se vel alteri aliquid præstare, vel intuitu ejus aliquid omittere, dicitur *promissio*. Sermo, quo quis affirmat, velle se vel promittenti aliquid vicissim præstare, vel intuitu ejus aliquid omittere, *repromissio* audit, & quæ adeo est promissio promittendi mutuo data.

§. 1245. Si quid vel alteri præstare, vel intuitu ejus omittere velimus, hoc fieri debet usu virium nostrarum.

§. 1246. Si quid vel alteri præstare, vel intuitu ejus omittere velimus, eum participem reddere volumus virium nostrarum (§. 1245.).

§. 1247. Si quid vel alteri præstare, vel intuitu ejus omittere velimus, ei adjumento esse volumus (§. 1246. 720.).

§. 1248. Promissiones eo tendunt, ut alter alteri auxilio sit (§. 1244. 1247.).

§. 1249. Auxilia aliis ferenda sunt finis promissionum (§. 1248. 509.), & ex consequenti ipsarum promissionum adimpletio consideranda est ceu remedium, quo quis alteri opem ferre possit (§. 511.).

§. 1250. Nec minus inde perspicuum est, auxilia, quibus alter alterum suffulcire possit, dedisse occasionem promissionibus. Et necessaria & commoda vitæ transactio homines natura determinavit, ut alios commoverent ad auxilii lationem.

§. 1251. Vires vel corporis, vel mentis sunt, vel a statu externo pendent. Unde patet, quotuplici ratione alterum juvare possimus (§. 720.), & quam varia possint esse promissa (§. 1248.).

§. 1252. In auxilio, quod nobis ab altero fertur, ejus virium participes reddimur (§.720.). Quousque itaque alter nobis adjumento est, eousque ejus virium participes efficimur, & consequenter partem virium alterius nanciscimur, atque adeo eousque vires, quæ alterius sunt, fiunt nostræ (§. 747.). Hinc in auxilio, quod nobis ab aliis fertur, ex alieno fit nostrum.

§. 1253. Declaratio voluntatis nostræ, alteri facta, de aliqua re, effectui danda, denotat *consensum nostrum, (die Bewilligung.)*

§. 1254. Promittens significat alteri, cui aliquid promittitur, consensum suum (§. 1244. 1253.).

§. 1255. Qui consensum suum alteri significare non potest, is non potest alteri promittere aliquid (§. 1254.).

§. 1256. Voluntas præponit intellectus repræsentationes (§.168.). Consensus ergo, qui declaratio voluntatis est (§. 1253.), intellectus repræsentationes non minus, quam voluntatem præponat necesse est.

§. 1257. Quatenus aliquis intellectu & voluntate præditus est, eatenus *facultas consentiendi physica* (§ 1256.); quatenus vero consensus alicujus approbatione legis stipatur, *facultas consentiendi moralis* ipsi tribuitur. Conferas ea, quæ §. 483. seqq. diximus de eo, quod moraliter vel possibile vel impossibile sit.

§. 1258. Promittens intellectus usu & voluntate præditus esse debet (§.1254. 1256.). Unde & in eo requiritur facultas consentiendi physica. (§. 1257.).

§. 1259. Qui intellectus usu & voluntate destitutus est, is ad aliquid alteri promittendum inhabilis est (§.1258.). Vnde infantes, furiosi, mente capti, summe ebrii, qua tales, nihil promittere possunt.

§. 1260. Identitas binarum voluntatum in aliquo negotio, effectui dando, signis manifestata dicitur *consensus reciprocus* seu *mutuus*. Si etymologiam vocabuli spectemus, *consentire* est simul sentire seu idem sentire ac alter. Id quod nihil

nihil aliud est ac idem velle vel idem nolle. Indoles tamen argumenti nostri requirit, ut *consensus* paulo laxius sumatur, atque ita & promittenti & alteri, cui fit promissio, sigillatim tribui, inque unilateralem & bilateralem sen reciprocum distingui possit. Neque ab usu loquendi amplior hujus vocis acceptio abhorret, cum in celebrando pacto alter, cui fit promissum, peculiariter in illud consentire debeat, atque adeo eidem consensus singulariter tribui soleat. Præterea in pacto requiritur consensus reciprocus seu mutuus, qui binos consensus singulares præponit.

§. 1261. Idem objectum repræsentatum, ad quod existentiæ reddendum vel impediendum duorum voluntas tendit, dicitur *idem placitum*. Quod requiritur in consensu reciproco (§. 1260.). Notum est, quod voluntas, ad aliquam rem effectui dandam contendens, dicatur *decretum seu placitum*.

§. 1262. Si is, cui fit promissum, idem vult ac promittens, *in promissum consentit* (§. 1253.).

§. 1263. Consensus reciprocus seu mutuus exigit easdem repræsentationes negotii celebrandi in utroque (§. 1260. 1256.). Unde perspicuum est, utrique easdem ideas cum terminis seu signis, quibus utuntur, esse copulandas (§. 15.). Nec minus patet, quod non detur consensus reciprocus, ubi repræsentationes rei in duobus subjectis diversæ fuerint.

§. 1264. Si quis affirmaverit, se consentire in alterius promissum, ille *acceptare promissum* dicitur.

§. 1265. Ubi nullum datur promissum, ibi nulla concipitur acceptatio (§. 1264.).

§. 1266. Acceptatio promissi requirit intellectus usum & voluntatem acceptantis (§. 1263. 1256.).

§. 1267. Qui intellectus usu & facultate declarandi voluntatem destitutus est, is inhabilis est ad acceptandum promissum (§. 1266.). Hinc infantes, furiosi, mente capti &c. acceptare promissum non possunt.

§. 1268. Qui inhabilis eſt ad aliquid alteri promittendum, is etiam ad acceptanda promiſſa inhabilis cenſetur (§.1259.1267.).

§. 1269. Promiſſum effectui dare, ſeu, id, quod alteri a nobis promiſſum eſt, exiſtentiæ reddere, ſignificat *ſervare promiſſum*. *Validum* dicitur *promiſſum*, quod ſervandum eſt.

§. 1270. Jam disquiramus ſucceſſive, quænam ad validitatem promiſſi concurrere debeant.

§. 1271. Auxilia aliis ferenda dederunt occaſionem promiſſionibus (§. 1248.). Jam cum auxilia nemini invito obtrudenda ſint (§.745.), idem valeat neceſſe eſt de promiſſionibus.

§. 1272. Aut promiſſum alteri poteſt obtrudi, aut hujus voluntas eidem accedere debet. Prius locum non habet (§. 1271.), ad promittentis ergo voluntatem accedere debet voluntas ejus, cui fieri debet valida promiſſio (§. 1269.). Ergo is, cui valide promittitur aliquid, debet declarare, velle ſe, ut ſibi illud vel præſtetur vel intuitu ſui omittatur a promittente.

§. 1273. Ad validitatem promiſſi requiritur, ut in promittente, & in eo, cui promittitur, detur identitas voluntatum (§. 1244, 1272.), & ex conſequenti conſenſus reciprocus (§. 1260.).

§. 1274. Ad validitatem promiſſi requiritur, ut is, cui promittitur, in promiſſum conſentiat (§. 1272.1253.).

§. 1275. Validitas promiſſi dati exigit, ut is, cui promittitur, promiſſum acceptet (§. 1274. 1264.).

§. 1276. Acceptatio promiſſi ab ejus validitate (§.1257.), & ex conſequenti a promiſſo ſervando (§.1269.), eodemque effectui dando (§. cit.) ſeparari neſcit.

§. 1277. Promiſſiones acceptatæ ab altero dicuntur *pactiones* ſeu *pacta*, ſeu *conventiones*.

§. 1278. Ubi nulla datur promiſſi acceptatio, ibi nullum concipitur pactum §. 1277.).

§. 1279. Promiſſum eſt factum unius paciſcentis, & accepta-

ceptatio est factum alterius (§. 1244. 1264.). Ad pactum ergo requiritur factum bilaterale (§. 1277.). Factum ergo unilaterale vel promittentis vel acceptantis ad producendum pactum non sufficit. Quod ad §. 903. applicari potest.

§. 1280. In paciscente requiritur usus intellectus & voluntatis (§. 1277. 1258. 1266.).

§. 1281. In quo itaque usus intellectus & facultas declarandi voluntatem non deprehenditur, is ad paciscendum inhabilis est (§. 1280.).

§. 1282. Qui promissum sibi ab altero dato acceptare non potest, ad paciscendum cum eo inhabilis est (§. 1277.).

§. 1283. Qui non potest consentire in promissum alterius, nec poterit pacisci (§. 1282. 1264.).

§. 1284. Pacta sunt promissa (§. 1277.). Quicquid ergo demonstratur de promisso, tanquam genere pacti, illud competit pactionibus.

§. 1285. Varietatem objectorum, de quibus pacisci possumus ex §§. 1251. 1277. perspicimus.

§. 1286. Validitas promissi dati exigit, ut is, cui promittitur, promissum acceptet (§. 1275.). Promissum acceptatum ab altero dicitur pactum (§. 1277.); validitas ergo promissi exigit pactum.

§. 1287. Ad validitatem promissi requiritur, ut in promittente & in eo, cui promittitur, detur consensus reciprocus (§. 1273.). Enimvero is, cui datur promissum, dicitur acceptans (§. 1264.); ad validitatem promissi requiritur, ut in promissore & in acceptante promissum & ex consequenti in paciscentibus (§. 1277.) detur consensus reciprocus.

§. 1288. In paciscentibus adesse debere consensum reciprocum, etiam sic demonstramus: promittens declarat voluntatem suam de aliqua re effectui danda (§. 1244). Acceptans consentit in promissum (§. 1264.), & consequenter etiam voluntatem suam declarat de promisso, effectui dando (1253.) Adesse itaque debet in promittente & in acceptante, conjunctim sumtis, atque adeo in paciscentibus (§ 1277.) identitas

voluntatum in aliqua re, effectui danda & ex consequenti consensus reciprocus (§.1260.), in idem placitum (§.1261.).

§. 1289. Auxilia, quibus homo ab homine indiget, effecerunt, ut homines inciderent in promissiones (§ 1248.). Leges ergo naturales internæ, in juvandis aliis observandæ, & quæ superius §.720. seqq. demonstratæ sunt, etiam custodiendæ sunt in promissis, aliis dandis. In quibus itaque negotiis concipitur auxilium, juxta easdem leges aliis ferendum, in illis etiam concipitur promissum, & consequenter pactum (§.1277.), legibus naturalibus conveniens. E diverso in quibus negotiis nullum concipitur auxilium, juxta illas leges aliis ferendum, in illis etiam nullum concipitur promissum, & consequenter nullum pactum, legibus naturalibus conveniens.

§. 1290. Hinc pacta iisdem legibus conveniunt, quibus juvamus alios, de felicitate sua conservanda & amplificanda studiosos 721. Nec minus inde patet, quod pacta non debeant repugnare expletioni officiorum erga nosmet ipsos (§.728.).

§. 1291. Ad promissiones vel repromissiones, alteri dandas, & consequenter ad paciscendum (§.1277.) ante læsiones nemo cogi potest (§.766. 1248.). Assertum etiam ex eo patet, quod sola læsio sit causa coactionis justifica, vi superius dictorum.

§. 1292. In promissionibus requiritur usus virium promittentis (§. 1244. 1245.). Jam cum vires nostræ ad id, quod nostrum est, spectent (§. 747.); in promissionibus requiritur usus ejus, quod promittentis est.

§. 1293. Quousque in foro vel externo vel interno justus est usus ejus, quod nostrum est, eousque in utrolibet foro justa sunt promissa & consequenter pacta (§.1292.1284.).

§. 1294. Quousque in foro vel interno vel externo injustus est usus ejus, quod nostrum est, eousque in utrolibet foro injusta sunt promissa & consequenter pacta (§.1292.1284.).

§. 1295. Eodem modo concipitur, quousque promissa & consequenter pacta in utrolibet foro licita vel illicita sint.

§. 1296. In foro externo justus usus ejus, quod nostrum est,

eſt, dicitur is, quo non violatur τὸ ſuum cuique (§.965.). Promiſſa ergo & pacta juſta in foro externo ſunt ea, quibus non violatur τὸ ſuum cuique (§.1293.).

§. 1297. In foro externo injuſtus uſus ejus, quod noſtrum eſt, dicitur is, quo violatur τὸ ſuum cuique (§.965.). Promiſſa itaque & pacta injuſta ſunt in eodem foro, quibus violatur τὸ ſuum cuique (§ 1294.).

§. 1298. Pacta injuſta ſunt in foro externo, quæ cum læſione (§.1297.767.) & conſequenter cum damno alterius (§. 769.) conjuncta ſunt. Hinc doctrina, quam ſuperius §.945. ſeq. de læſionibus externis & damnis veris dedimus, ad juſtitiã & injuſtitiam pactorum externam dijudicandã neceſſaria eſt.

§. 1299. Pacta injuſta nec celebranda, multo minus ſervanda ſunt (§. 1297. 751.).

§. 1300. Pacta ſunt promiſſa (§.1277.). Promiſſa eo tendunt, ut alter alteri auxilio ſit (§. 1247.). Hinc pacta etiam eo tendunt, ut alter alteri auxilio ſit. Sed cum juxta juſtitiam internam ad auxilia aliis ferenda obligati ſimus (§.802. 740.), ad adimplenda pacta in foro interno adſtringimur. Huc referas argumenta ethica & politica, quorum poſteriora eo redeunt, ut quis animos a ſe, ſuæque utilitatis externæ amplificatione alienos efficiat, ſi ſciant, eum vel ob leviores cauſas migrare pactiones.

§. 1301. Sed jam quæritur, utrum pacta ſint etiam obligatoria iu foro externo naturali, adeo ut violatio eorum ſit læſio perfecta & cauſſa diſceptationis & belli juſtifica.

§. 1302. Promittens vult alteri eſſe auxilio (§.1248.), & ex conſequenti vult, ut ex ſuo fiat alienum (§. 1252.). Et cum voluntas tendat ad finem exiſtentiæ reddendum §. 513. promittens etiam vult, ut τὸ ſuum actu fiat alienum.

§. 1303. Qui acceptat promiſſum alterius, is conſentit in alterius promiſſum (§. 1264.), & ex conſequenti idem vult ac promittens (§. 1262.). Sed promittens vult, ut τὸ ſuum actu fiat alienum (§. 1302.); qui proinde acceptat promiſſum alterius, is vult, ut alienum actu fiat ſuum.

§. 1304. Promittentes (§.1302.) & acceptantes promiſ-

ſum §. 1303.), & conſequenter paciſcentes (§. 1277.) volunt, ut ex alieno fiat actu noſtrum, ſeu, ut illud, quod partis unius paciſcentis eſt, actu fiat alterius.

§. 1305. Promiſſum eſt finis promittentis(§. 520. 1244.). Ergo ſi promiſſum effectui detur, promittentium finis exiſtentiam ſuam nanciſcitur. Sed & promittentium finis eo tendit, ut τὸ ſuum actu fiat alienum (§. 1302. 520.); promiſſio igitur effectui datur, ſi τὸ ſuum actu fiat alienum.

§. 1306. Acceptatio promiſſi a promiſſione, effectui danda, actu ſeparari non poteſt (§. 1276.). Sed promiſſio effectui datur, ſi τὸ ſuum actu fiat alienum (§. 1305.); ergo acceptatio promiſſi a mutatione τῦ noſtrum in alienum promiſſoria ſeparari non poteſt. Hinc ſola promiſſione τὸ noſtrum non mutatur in alienum.

§. 1307. Pacta injuſta non ſunt ſervanda (§ 1299.), neque adeo effectui danda (§ 1269.). In pactis itaque injuſtis nulla continetur ratio ſufficiens mutationis τῦ noſtrum in alienum promiſſoriæ (§. 43. 1305.).

§. 1308. Actio, qua non violatur τὸ ſuum cuique, eſt licita in foro externo naturali (§. 866. 754.). Ergo jure naturali externo licitum eſt paciſci cum altero de aliqua re, ſi paciſcendo τὸ ſuum cuique non violemus. Hoc caſu intentio paciſcentium Iure N. externo actum nanciſci poteſt, & conſequenter pactione alienum mutatur in noſtrum (§. 1304.). Ejusmodi pactiones, quibus non violatur τὸ ſuum cuique, dicuntur juſtæ in foro externo (§. 797.). Ergo pactione juſta alienum mutatur in noſtrum. Conf. §. 75. ſeqq. diſſertationis proluſoriæ.

§. 1309. In pactis juſtis continetur ratio ſufficiens mutationis τῦ noſtrum in alienum (. 1308. 43.). *Gundlingius* §. LI. c XI. J. N. G. his utitur verbis: *qui paciſcitur, aliquid ſibi ſumit, inque alterum transfert.* Quæ ita interpretor: quod nobis ſumimus, noſtrum eſt; quod in alterum transferimus, illud mutatur in alienum. Ergo ſi paciſcamur, τὸ noſtrum mutatur in alienum. Locus itaque citatus videtur conſpirare cum noſtra theſi.

§. 1310.

§. 1310. Concipimus ergo τὸ NOSTRVM & τὸ SVVM PACTITIVM, quod eſt ſpecies τῦ SVVM ACQVISITVM (§.749.). In doctrina de dominiis incidemus in novam ſpeciem τῦ noſtrum.

§. 1311. Qui violat pactum juſtum, violat τὸ ſuum cuique §. 1308.), & ex conſequenti alterum lædit externe & perfecte (§. 767.). Jam cum nemo ſit lædendus, ſi vel ad forum externum reſpexeris (§. 768.); pacta juſta non ſunt violanda in eodem foro.

CONSECTARIVM. Qui juſte paciſcitur cum altero, ſimulque propoſitum habet violandi pactum, ejusmodi actus eſt dolus §. 1154.), conjunctus cum læſione (§. præf.), & conſequenter dolus malus (§. 1157.), qui fraus dicitur. Notes, quod hæc propoſitio jamjam præſupponat, violationem pacti juſti eſſe læſionem, & quod adeo illa non poſſit ſumi pro præmiſſa in demonſtranda læſione, ex violatione pacti oriunda, niſi circulum in demonſtrando committere, adeoque nihil probare velimus.

§. 1312. Suum cuique tribuas (§. 750.). De quo juſte pacti ſumus cum altero, illud ad id, quod ejus eſt, pertinet §. 1308.). De quo igitur juſte pacti ſumus cum altero, illud ei eſt tribuendum, & ex conſequenti effectui dandum. Pacta itaque juſta ſervanda ſunt (§. 1269.).

§. 1313. Pacta ſunt vel juſta, vel injuſta (§. 1277. 797.). Pacta injuſta non debent ſervari (§. 1299.). Ergo ſola pacta juſta ſervanda ſunt (§. 1312.).

§. 1314. In ſolis pactis juſtis continetur ratio ſufficiens mutationis τῦ noſtrum in alienum (§. 1313. 1305.).

COROLLARIVM. Solum pactum juſtum eſt cauſa mutationis τῦ noſtrum in alienum (§. 202.).

§. 1315. Promiſſum validum, hoc eſt ſervandum (§. 1269.), exigit pactum (§. 1286.) Sed ſolum pactum juſtum ſervandum eſt (§. 1313.); validitas ergo promisſi exigit pactum juſtum.

§. 1316. Unde patet, quod validitas promisſi rationem ſufficientem nanciſcatur ex juſtitia pacti (§. 1315. 43.).

§. 1317. Qui violat pacta justa, alterum lædit (§. 1311.), eique dat caussam belli justificam (§. 1092.), & ex consequenti pacem externam, per Schol. §. 806. nec minus infimum gradum honestatis violat (§. 1001.).

§. 1318. Incidimus hic in caussam disceptationis & belli justificam, ex violatione SVI acquisiti (§. 1310.) & officiorum hypotheticorum ortam (§. 889.).

§. 1319. Si quis alteri id vult eripere, vel eum in usu ejus turbare, quod is sibi per pacta acquisivit, is alterum turbat in eo, quod ejus est, (§. 1308.), & ex consequenti eum lædit (§. 707.).

§. 1320. Si quis cum aliquo pactum celebret, quo pactum, cum aliis a se antea initum, violatur, is priores paciscentes lædit (§. 1319.). Hoc casu pacta priora posterioribus præferenda sunt (§. 768.).

§. 1321. Si vero pacta posteriora præponant pacta priora, eademque magis roborent; hoc casu aliter pronunciandum est, idque ob læsionem deficientem.

SCHOLIVM. Idem affirmandum de pactis posterioribus, quæ non contradicunt priori, cum aliis inito. *Contradicunt sibi pacta*, quorum custodia simultanea est contradictoria. Si vero utrique pacto satisfieri possit, *pacta sibi non contradicunt.*

§. 1322. Custodia pacti justi est officium naturale, stricte sumptum (§. 1308. 763.).

§. 1323. Officia naturalia stricta nobis injunguntur a jure naturali externo (§. 761. 753.). Sed custodia pactorum justorum est officium strictum (§. 1322.); custodia itaque pactorum justorum nobis injungitur a jure naturali externo.

§. 1324. Datur in paciscentium altero *obligatio externa* (§. 1322.), eaque *pactitia*, & obligationis nomine κατ' ἐξοχὴν JCtis alias venire sveta. Quæ obligatio definitur per vinculum juris, quo quis ad faciendum vel omittendum aliquid adstringitur.

CONSECTARIVM. Obligatio pactitia requirit actionem

1) in

1) in se, 2) naturaliter, & 3) moraliter possibilem (§.487.). Hinc pacta, de ejusmodi rebus celebrata, nullam producunt obligationem.

§. 1325. Promissio est actus, quo alteri fertur auxilium (§. 1248.). Auxilia alteri ferenda sunt alias officia amoris (§. 740.). Promissio ergo est actus, quo quis vult alteri præstare id, quod alias ab officiis amoris dependet. Sed si promissio justa stipetur acceptatione alterius, adeoque in pactum justum transeat (§. 1277.); oritur officium strictum (§. 1322.). Per justum itaque pactum id, quod alias ab officiis amoris dependet, mutatur in illud, quod est officii stricti. Unde concipimus, cur officia amoris seu humanitatis per pacta mutentur in officia stricta seu necessitatis (§. 734. 736.). Conf. ea, quæ in Schol. §. 1237. dicta sunt.

§. 1326. *Officia* humanitatis etiam *indebita* s. *imperfecta debita*, & officia necessitatis *debita* s. *perfecte debita* vocantur (§. 734. 736.). Unde patet, cur per pacta officium indebitum mutetur in officium debitum (§. 1325.). Nec minus inde clarum est, cur promissum justum acceptatum ab altero cadat in debitum, & cur promittens *debitor*, acceptans vero *creditor*, nec minus promissum ratione promittentis *debitum*, ratione vero acceptantis *creditum* dicatur, si hosce terminos paulo laxius sumseris. Conf. *Gundlingii* J. N. c. XI. §. IX.

§. 1327. Hinc quod ab initio (i. e. ante pactum) fuit voluntatis, ex postfacto (i. e. post factum) fit necessitatis.

§. 1428. Custodia pacti justi est officium naturale stricte dictum respectu promittentis (§. 1322.). Hinc ex pacto alteri paciscentium, qui acceptans est (§. 1277.), nascitur *jus* (§. 780.), idque *pactitium*, quod est species juris naturali quæsiti (§. 781. 1310.). In modo acquirendi dominium originario deprehendemus novam speciem juris naturalis quæsiti citra respectum ad pactiones.

§. 1329. Ejusmodi jus oritur ex pacto, hoc est, ex promissione unius & acceptatione alterius personæ (§. 1277.) atque adeo datur personæ acceptandi in personam promitten-

tem obligatam. Hinc illud definitur per facultatem personæ competentem in personam, ut hæc aliquid facere vel omittere teneatur (§. 1244.).

§. 1330. Jus naturale pactitium est copulatum cum jure cogendi promittentem ad custodiam pacti (§. 775. 1322.).

§. 1331. *Revocatur pactum a paciscente*, si is declaret, se mutasse voluntatem ratione promissi, alteri a se dati. Sed cum ejusmodi mutatio voluntatis sit conjuncta cum læsione alterius, si pactum justum fuerit (§. 1311.), pacta justa revocari non possunt (§. 768.). Unde patet, pactum justum esse modum transferendi in alterum jus irrevocabile (§. 1328). Id quod etiam tenendum de modo producendi in aliis obligationem irrevocabilem (§. 1324.).

§. 1332. Pactum servandum præponit rem effectui dandam seu existentiæ reddendam (§. 1269.). Quæ existere debent sunt singularia. Pactum ergo servandum præponit rem singularem.

§. 1333. Sapiens non nisi de fine & de remediis existentiæ reddendis cogitat (§. 789.). Hinc fines sapientis sunt possibiles, & in se & respectu virium ejus (§. 305. 39. 307.). Sapiens proinde non sectatur fines & remedia impossibilia. Sapientiæ oppositum est *stultitia*, quæ vel finem impossibilem format, vel remedia impossibilia in se, vel fini contradicentia eligit. Quæ de sapiente dicta sunt, ad prudentem applicanda veniunt (§. 1170.).

§. 1334. Qui impossibilia promittit, vel acceptat, habetur pro absente & stulto (§. 1332. 1333.). Difficile tamen pro impossibili absolute vel hypothetice tali, nec id, quod ex post facto, e. gr. culpa, imprudentia nostra, fit impossibile, pro absolute tali habendum (§. 38. 39.).

§. 1335. Pacta requirunt consensum (§. 1287. 1288.). Consensus ergo pactitius singularis seu specialis & determinatus ad rem singularem esse debet (§. 1332.). Hinc pacisci non possumus de rebus universalibus, quas non nisi ideales esse aliunde constat.

§. 1336.

§. 1336. Assertio generalis, quando videlicet peto, ut mihi credas, me jam hoc cogitare & velle, nondum pactio est. Sunt verba *Gundlingii* (§. 1335.).

§. 1337. Consensus præponit voluntatem duorum ad aliquod negotium effectui dandum (§. 1260.). Ejusmodi voluntas efficax est (§. 508.); consensus itaque præponit voluntatem efficacem. Sed cum ejusmodi *voluntas* etiam *seria* dicatur, ipse consensus pacti tius serius esse debet. Hinc consensus volatilis ad ineundum pactum non sufficit.

§. 1338. Voluntas efficax seu propositum (§. 509.), servandi pacta justa, aliis declaratum dicitur *fides* (*pactitia*), quæ alias dictorum factorumque constantia appellatur. Hanc fidem esse officium strictum, patet ex §. 1322. Unde clarum est, quod violatio fidei datæ, seu *perfidia*, sit læsio perfecta (§. 764.).

§. 1339. *Jocus* est falsiloquium animi recreandi gratia prolatum. Huc referas *æquivocationes*, quæ sunt locutiones duplicem sensum admittentes, & quibus jocantes uti solent.

§. 1340. Promissio est sermo, quo affirmamus, nos velle alteri aliquid præstare (§. 1244.). Promissio itaque est sermo quo significamus mentem seu voluntatem nostram. Hinc sermo, qua signum mentis, quo utuntur promittentes, qua tales, conveniat necesse est cum mente seu voluntate, tanquam signato, & ex consequenti diversus a promittentis mente esse non potest (§. 51.).

§. 1341. *Sinceritas* est virtus loquendi & agendi menti convenienter. *Veracitas* est virtus loquendi convenienter menti. Sinceritas & veracitas a promittente abesse non possunt (§. 1340.).

§. 1342. Falsiloquium, & consequenter jocus (§. 1339.) est sermo diversus a cogitatis nostris, seu a mente nostra (§. 1060.). Falsiloquia itaque & joci promissionibus repugnant (§. 1340.). Idem valebit de verbis honoris & æquivocationibus (§. 1339.).

§. 1343. *Tractatus* sunt actus, ubi duo vel plures de ineundo

eundo pacto deliberant. *Deliberatio* significat pensitationem commodorum & incommodorum, quæ ex facto, quod aggredimur, oriuntur.

§. 1344. Qui adhuc deliberat, nondum judicat (§. 59.). Qui nondum judicat, nihil affirmat, & ex consequenti nihil promittit (§ 1244.). Ergo qui adhuc deliberat de ineundo pacto, nihil promittit.

§. 1345. Qui adhuc deliberat, nondum judicat; qui nondum judicat, nihil affirmat, & consequenter non affirmat, se consentire in alterius promissum, neque adeo illud acceptat (§. 1264.).

SCHOLION. Propositio prævia etiam sic evincitur: quo casu nullum datur promissum, eodem & nulla datur acceptatio (§. 1265.). Hinc in solis tractatibus nulla locum habet acceptatio (§. 1334.).

§. 1346. Tractatus non sunt promissa acceptata ab altero (§. 1343. 1344. 1345.), neque adeo pactiones (§. 1277.), nec ex consequenti ullam obligationem (§. 1324.), nec ullum jus pactitium (§. 1328.) producunt.

§. 1347. Consensus requirit declarationem voluntatis (§. 1260.). Declaramus voluntatem nostram vel verbis, vel factis, quæ ita comparata sunt, ut alii ex illis voluntatem nostram secure inferre possint, ob nexum, qui factis ejusmodi cum voluntate agentis intercedit (§. 508.). Prior *consensus expressus*, alter vero *tacitus* audit. Posterior *Gundlingio* is dicitur, qui ex facto notissimo, aliisque circumstantiis colligitur.

COROLLARIUM. A factis, a quibus ad voluntatem alterius secure concludere non possumus, ad consensum alterius tacitum N. V. C.

§. 1348. Consensum tacitum colligere solemus ex alterius nutu, ex scissione vel redditione chirographi, qua creditor, ceteris tamen paribus, declarare judicatur remissionem debiti, ex postulatione cibi & potus ab hospite diversorii ratione pretii solvendi. Hæc exempla affert B. *Chr. Thomasius* L. II, c. VII, §. 22, *Jpr. div.* Si quis cum uxore adultera sciens

denuo

denuo concumbat, ei consensus tacitus in matrimonium novum contractum tribuitur.

§. 1349. Sola pacta justa servanda sunt (§. 1313.), & consequenter effectu danda (§. 1269). Solis ergo pactis justis τὸ nostrum mutatur in alienum, seu transfertur in alios (§. 1305.). Sola proinde consensu nostro pactitio, eodemque justo, τὸ nostrum in alios transfertur (§. 1287. 1288.).

§. 1350. Solo consensu nostro pactitio, eodemque justo, τὸ nostrum in alios transfertur (§. 1349.). Jura nostra ad id, quod nostrum est, pertinent (§. 786.). Solo ergo consensu nostro pactitio, eodemque justo, jura nostra transferuntur in alios.

§. 1351. Quamdiu non consentimus in translationem ejus quod nostrum est, nec ex consequenti in derivationem jurium nostrorum (§. 786.), tamdiu τὸ nostrum & consequenter jura nostra non transferuntur in alios (§. 1350.).

§. 1352. Quamdiu τὸ nostrum & consequenter jura nostra (§. 786.) non transferuntur in alterum, tamdiu ea conservantur, & nostra permanent.

§. 1353. Fieri potest & saepius solet, ut voluntas unius contradicat voluntati alterius. Cnntradictio ejusmodi duarum voluntatum respectu alicujus negotii suscipiendi vel omittendi, signis manifestata, seu, declaratio voluntatis nostrae contradicentis voluntati alterius respectu alicujus negotii, significat *dissensum externum*. Declaratio dissensus externi, ei facta, qui actum aliquem, in praejudicium nostri tendentem, suscipere connititur, dicitur *protestatio*, quae est vel *fundata* vel *minus fundata*, prout praejudicium vel rerum, vel imaginarium est.

§. 1354. Si nolim, quod alter vult, voluntas mea contradicit voluntati alterius (§. 37. 166. 167.), & ex consequenti ab eo dissentio, idque externe, h. e. signis externis (§ 1353) si nullum impedimentum obstet (§ 507. 508.). Hoc applicandum est ad protestationem (§. cit.).

§. 1355. Qui contradicit actui, quem alius vult suscipere vel omittere, is manifestat dissensum (§. 1353.). & ex consequenti

quenti protestatur contra susceptionem vel omissionem actus (§. cit.).

§. 1356. *Usurpare* denotat non abstinere ab alieno. Usurpationes esse contra jus naturale externum, patet ex §. 754.

§. 1357. Qui protestatur contra usurpationem ejus, quod suum est, is declarat dissensum contra eandem (§. 1353.). Qui dissentit, non consentit (§. cit. & 1260.). Protestatio ergo conservat jus protestantis (§. 1351. 1352.), & possessionem, juris intellectu talem.

§. 1358. Contradictio conservat jus contradicentis (§. 1353. 1357.).

§. 1359. Homines ita facti sunt, ut ex aliorum actibus, in præjudicium sui suscipiendis, in ipsis subnascatur aversatio & noluntas (§. 175. 167.), eademque efficax, quæ erumpit externe, nisi impedimentum adsit (§. 507. 508.), quæque adeo ad declarandum dissensum (§. 1354.), & ex consequenti ad arripiendam protestationem contra susceptionem actus ejusmodi proclivis est (§. cit.).

§. 1360. *Homo ad aliquam rem dicitur indifferens*, quam nec vult, nec aversatur. Rem, quam quis non aversatur, ille nec pro malo quodam (§. 155.), nec adeo pro damno (§. 769.) neque consequenter pro eo, quod in sui præjudicium tendere possit, habere solet. Id quod ad hominem, qui ad aliquam rem indifferens est, applicandum venit.

§. 1361. Ponas aliquem non protestari contra susceptionem actus, qui ei videtur esse præjudicio, cum ille tamen non impediatur; is non declarat dissensum (§. 1353.), nec adeo noluntatem efficacem demonstrat (§. 508.).

§. 1362. Cum homo sub iisdem circumstantiis actum, quem alterum in ipsius præjudicium suscipere velle animadvertit, aut velit, aut nolit, aut plane indifferens sit ad ejus susceptionem vel omissionem (§. 1360.), noluntatem vero non ostendat (§. 1361.); sequitur, ut ille sub eadem hypothesi aut velit actionis ejusmodi existentiam, aut indifferens sit ad eandem. Si posueris prius, voluntas adest; sin posterius sumse-

ſumſeris, h. e. ejus indifferentiam, ſuſceptio illius actus ei minus adverſatur (§. 1360.). Id quod cum deprehendatur etiam in homine, qui vult; cognoſcimus aliquam ſimilitudinem inter voluntatem & indifferentiam mentis. Ob hanc ſimilitudinem ab indifferentia mentis ad ejus voluntatem argumentari poſſumus per principium reductionis (§. 84. 85.), ſeu ob hanc analogiam ea, quæ de voluntate valent, etiam ad ipſam mentis indifferentiam applicanda veniunt. Homo itaque ſub eadem hypotheſi in utroque & conſequenter in omni caſu velle ſuſceptionem actus, qui cæteroquin ſibi præjudicio eſſe poteſt, jure ſupponitur.

Scholion. Demonſtratio etiam hac ratione formari poteſt. In noſtro caſu ſupponitur, quod aliquid ſuſcipiatur in alicujus præjudicium. Hinc illius ſtatus indifferentiæ, ubi is ſuſceptionem actus pro re, in ipſius præjudicium tendente, non habet (§. 1360.), in nullam conſiderationem cadit. Reſtat itaque, ut ejusmodi homo rem ſuſcipiendam aut velit, aut nolit. Poſterius hic locum habere non poteſt (§. 1361.), prius ergo remanet. Voluntas itaque ejusmodi homini merito tribuitur.

§. 1363. Qui vult, conſentit (§. 1260.). Qui itaque contra ſuſceptionem actus, qui ei videtur eſſe præjudicio, non proteſtatur, cum ille tamen non impediatur, is conſentit in illam (§. 1362.), idque tacite (§. 1347.) Juxta hanc explicationem admittendum eſt illud: *qui tacet, conſentire videtur.*

§. 1364. Cum caſus, §. præcedenti allatus, habeatur communiter pro facto, unde ad conſenſum non proteſtantis tacitum argumentari liceat; demonſtrationem illius tentare volui, præcipue cum eadem theſi in evincenda præſcriptione gentium cum ſucceſſu uti poſſimus.

§. 1365. *Proteſtatio*, qua quis utitur contra illud, in quod jamjam conſenſit, vel conſentire debet, dicitur *facto contraria. Conſentire & conſentire debere* in ſphæra morali pari paſſu ambulant. Si quis conſenſiſſet in finem, & tamen contra uſum remediorum & contra remotionem impedimentorum

torum proteſtetur, ejus contradictio pro facto contraria habetur.

§. 1366. Proteſtatio facto contraria eſt illa, quam adhibet aliquis contra illud, in quod jamjam conſenſit (§. 1365.) Sed ſi proteſtamur, diſſenſum externum declaramus (§. 1353.); in proteſtatione ergo facto contraria deprehendimus conſenſum & diſſenſum ſimultaneum, quod eſt contradictorium (§. 37.). Proteſtatio itaque facto contraria eſt nulla, & ex conſequenti nihil operatur.

§. 1367. Obligatio ad actum aliquem exequendum exigit poſſibilitatem agendi naturalem (§. 309. 307.). Hinc in nonvalentem agere nulla cadit agendi obligatio. Ergo nonvalenti agere non imputatur omiſſio actus (§. 478.). Vnde patet, quod non-valenti contradicere actui, qui in præjudicium noſtrum tendit, non imputetur omiſſio contradictionis ſeu proteſtationis (§. 1355.).

§. 1368. Dantur *pacta expreſſa*, dantur & *tacita* (§. 1288. 1347.).

§. 1369. *Conſenſus fictus* eſt, qui tribuitur alicui, & quem in eo non deprehendimus (§. 36.). Conſenſus ejusmodi a nonnullis ponitur vel in eis, qui facultate conſentiendi phyſica non gaudent (§. 1257.), vel in eis, qui illa quidem pollent, actu tamen non conſentiunt.

§. 1370. *Conſenſus præſumtus* tribuitur nobis non niſi ob naturam negotii, a cujus ſuſceptione ad noſtram voluntatem directo non concluditur, & ob conditionem viri boni, quæ definitio B. *E. Gerhardi* eſt. Vir bonus non vult locupletior fieri cum alterius damno. Negotium ejusmodi ſuſcipitur ab aliquo vel in alterius gratiam, vel ſui commodi cauſſa, ita tamen ut & aliorum commoda in cenſum veniant. Hinc duplex oritur caſus, ubi conſenſus præſumtus locum habere poſſit. *Præſumtum conſenſum* GVNDLINGIVS definit per eum, qui ex facto quidem non omnibus cognito, per ratiocinationem tamen aſſeritur. Ejusmodi conſenſus præſumtus tribuitur negotiorum geſtori & negotii domino, nec minus parentibus, ſi quis absque eorum præſcitu contraxerit cum libe-

liberis, auxilio contrahentis indigentibus. Hinc orta sunt *pacta præsumta*, ubi consensus præsumtus alteri tribuitur.

§. 1371. Consensus fictus opponitur *consensui vero*, qui actualiter in aliquo adesse existimatur, & cujus species sunt consensus expressus & tacitus (§. 1347.).

§. 1372. Consensus præsumtus videtur esse fictus (§. 1370. 1369.), si definitionem fictionis, §. 36, allatam, sequi velimus. Eandem sententiam fovet HEINECCIVS, *consensum præsumtum* definiens per eum, qui a legislatore fingitur intercesisse ob æquitatem, quam intercesserit nunquam.

§. 1373. Si quis in negotium, in gratiam sui ab altero jamjam susceptum, actu consentit, *ratum habere negotium susceptum* dicitur. Ejusmodi consensus retrotrahitur ad initium negotii suscipiendi per fictionem. Quo casu consensus in rem præteritam fingitur (§. 36.).

§. 1374. Fictiones ejusmodi doctrinæ gratia ab haud paucis juris doctoribus, idque mea quidem sententia, non sine ratione sufficiente admittuntur.

§. 1375. *Pactum*, ubi acceptans nihil repromittit, *unilaterale*; sed ubi acceptantis repromissum, ab altero paciscente acceptatum, deprehenditur, *bilaterale* dicitur. In bilaterali pacto datur pactum duplex (§. 1277.), ex quo oritur duplex obligatio & duplex jus pactitium (§. 1324. 1328.).

§. 1376. Literæ in pactis quidem melioris probationis causa adhiberi possunt, necessitatis tamen absolutæ non sunt (§. 1277. 178.). Id quod etiam de solenni verborum conceptione seu stipulatione Romanorum pronunciandum est.

§. 1377. *Modus promittendi* varius esse potest. Promissum enim fieri potest vel *pure*, vel *in diem certum*, vel *sub conditione*, vel *alterne* vel *copulate*, vel *mediate* vel *immediate*.

SCHOLION. Cum dependeat a voluntate paciscentium, utrum velint pacisci, nec ne (§. 1291.), etiam modus paciscendi nec minus consummandi & exequendi pacta ab eorum arbitrio repetendus est. Hoc ad symbola & actus repræsentativos applicandum est.

§. 1378. *Promissum conditionatum* dicitur illud, quod alteri datum est sub existentia conditionis alicujus. Hinc adimplerio ejusmodi promissionis ab existentia conditionis adjectæ dependet. Nisi itaque conditio effectui detur, promittens ad implendum promissum non tenetur.

§. 1379. Si fiat, ut aliquis mediate, seu per alium, nobiscum paciscatur, mandatariis repræsentat personam mandantis. Hæc repræsentatio est fictio (§ 36.), doctrinæ gratia adhiberi solita (§. 88. 1374.). Huc referas actus repræsentativos, in consummandis pactis adhiberi suetos.

§. 1380. Qui in promittendo utitur dolo, is repræsentationibus fictitiis alterum commovet ad pactum secum ineundum (§. 1154). Sed fictitiæ promittentis repræsentationes sunt diversæ a mente ejus (§. 51.); qui ergo in promittendo utitur dolo, is repræsentationibus, a mente sua diversis, commovere vult alterum ad pactum secum ineundum. Enimvero repræsentationes, quibus utuntur promittentes, ab eorum mente diversæ esse non debent (§. 1340.); dolus ergo pactionibus celebrandis repugnat. Pactum igitur, ad quod alter dolo inductus est, nullum habetur.

§. 1381. Pugnat etiam dolus cum sinceritate, quæ a promissionibus abesse non potest (§. 1155. 1341.).

§. 1382. Pactum, ad quod alter dolo inductus est, nullum habetur (§. 1380.). Vbi nullum pactum, ibi nulla obligatio, nec ullum jus pactitium oritur (§. 1324. 1328.). Ergo in dolose paciscentem nullum jus ab altero translatum censetur, nec ulla in decepto concipitur obligatio.

§. 1383. Pactum, ad quod alter dolo inductus est, nullum est (§. 1380.). Pacto itaque ejusmodi τὸ nostrum non mutatur in alienum (§. 1314.). Hoc proinde casu alienum permanet alienum.

§. 1384. Dolose promittens eo tendit, ut alienum usurpet (§. 1383. 1356.).

§. 1385. Dolose promittens eo tendit, ut alienum usurpet (§. 1384.). Vsurpatio alieni est læsio perfecta (§. 767.);

(§. 767.); dolus ergo, quo quis usus est in pactis, est læsio perfecta.

§. 1386. Ejusmodi dolum esse malum, patet ex §. 1157. & 1384.

§. 1387. Qui errat, is judicium falsum pro vero habet (§. 115.). *Judicium verum* est judicium objecto consentiens; *falsum* vero est judicium ab objecto dissentiens. Qui proinde errat, is judicium ab objecto dissentiens habet pro judicio, quod objecto consentiens est. Paciscentes ergo, qua tales, errant, qui judicium ab objecto pactitio dissentiens habent pro judicio, quod objecto eidem consentiens est.

§. 1388. Quicquid impedit consensum, illud & promissionem & acceptationem (§. 1254. 1264.), & consequenter pactionem impedit (§. 1277.). Eadem conclusio concipitur ex §§. 1287. 1288.

§. 1389. Quicquid non impedit consensum, illud nec promissionem, nec acceptationem (§. 1254. 1264), nec adeo pactum impedit (§. 1277.). Eadem conclusio concipitur ex §§. 1287. 1288.

§. 1390. Homini tribuitur *error inefficax*, qui actionem suscepisset vel omisisset, licet minus errasset. Hinc paciscentis error inefficax est, qui, licet non errasset, in negotium tamen consensisset. Ejusmodi itaque error consensum promissorium non impedit & consequenter pactum invalidum reddere non potest (§. 1389.).

§. 1391. *Error efficax* tribuitur alicui, qui nisi errasset, actionem non suscepisset, neve omisisset. Hinc paciscentis error efficax dicitur, qui non consensisset in negotium, nisi errasset. Ejusmodi itaque error consensum promissorium impedit, & obstat, quo minus fiat pactio (§. 1388) & quo minus ulla oriatur obligatio, & ullum jus pactitium (§. 1324. 1328.). Hoc itaque casu altera pars contra alteram ob defectum juris ex pacto agere non potest.

§. 1392. Licet contra errore efficaci seductos alter paciscentium, qui illius erroris caussa non est, ex pacto agere

non possit (§. 1391.); si is tamen damnum docere possit, quod sibi enascatur ex alterius errore vincibili (§. 996.); ad illius resarcitionem errans obligatur (§. 996). Qui caussa erroris est, is habetur pro caussa damni, inde aliis prognati (§. 593.).

§. 1393. Ad pacta cum aliis celebranda nemo cogi potest ante læsiones (§. 1291.). Si quis nos velit cogere ad aliquid expediendum, malum futurum nobis repræsentat (§. 579.), & ex consequenti metum nobis injicere connititur (§. 314.). Pacta itaque metu, ante læsionem nobis incusso, h. e. injusto (§. 1092.), extorta, sunt nulla.

§. 1394. Actio metu coacta est voluntaria (§. 580. 581. 582.). Licet itaque ad aliquid metu cogamur, tamen adhuc volumus. Qui potest velle, is etiam potest affirmare, velle se alteri aliquid præstare, & ex consequenti ad promissiones celebrandas aptus est (§. 1244.). Et cum metu coactus velle possit, & actu velit, ob hanc quoque caussam consensum suum promissorium alteri declarare potest (§. 1260.). Hinc ob solum consensum deficientem pactum, metu extortum, pronunciari non potest invalidum, cum facultatem consentiendi physicam in eo, qui metu cogitur, adhuc deprehendamus (§. 1257.).

§. 1395. Qui nos nec læsit, nec lædere connititur, ille nec disceptationis nec belli caussam justificam (§. 1093.) nobis subministrat. Quo casu nullo gaudemus jure eum cogendi ad aliquid nobis promittendum (§. 1090.), neque adeo nobis competere potest jus acceptandi promissum, quod ob defectum juris cogendi non adest (§. 1264.). Hoc casu nullo gaudemus jure alteri metum incutiendi (§. 479.), ut ille promittat nobis aliquid, neque adeo nobis competit jus acceptandi promissum, quod ob defectum juris metum alteri incutiendi non adest; pactum ergo metu, cui nulla præcessit læsio & qui injustus est (§. 1092.), extortum, nullum est. Sic pactum cum concussore & latrone initum invalidum est.

§. 1396. Hinc ex ejusmodi pactis nulla obligatio, nec ullum jus pactitium nascitur (§. 1324. 1328.).

§. 1397.

§. 1397. Vnde patet, quod, licet Carolus V. per Galliam transiens, promisisset Francisco I. Ducatum Mediolanensem roganti, tamen ejusmodi pactum nullum fuisset.

§. 1398. Ejusdem Imperatoris dolum bonum fuisse, quando eodem sese desiderio teneri respondit Legato, quo ipsius Rex teneretur; patet ex §. 1158. Conf. *Gundling.* J. N. c. XII. §. VII.

§. 1399. Suffecerit jam annotasse ejusmodi pactiones, metu extortas, a jure naturali externo robur nancisci nullum.

§. 1400. Qui nos vel læsit, vel lædere connititur, ille dat nobis caussam disceptationis & belli justificam (§. 1092.). Quo casu gaudemus jure eum cogendi ad promissa nobiscum celebranda (§. 1090.), atque adeo nobis competit jus acceptandi promissum, quod ob jus cogendi & ob ejus facultatem consentiendi physicam locum habet (§. 1264. 1394.). Et cum eodem casu jure gaudeamus alteri metum incutiendi (§. 579.), ut ille nobis ratione vel satisfactionis, vel securitatis aliquid promittat, atque adeo nobis competat jus acceptandi ob jus ei metum incutiendi; pactum metu, qui læsionem præponit & consequenter justus est (§. 1092.) extortum est justum & servandum (§. 1313.). Conf. §. 585.

§. 1401. Ejusmodi pacta, metu quippe justo extorta, obligationem externam & jus pactitium producunt (§. 1324. 1328.).

§. 1402. In quibus rebus gradus conspiciuntur, ibi potest assumi maximum, medium & minimum. Id quod ad diligentiam debitam, ad culpam & dolum applicandum §. 554.

§. 1403. Neglectio diligentiæ debitæ summæ, *culpa levissima*, mediæ *levis*, infimæ *lata* dicitur.

§. 1404. Qui per pactum in se recepit finis alicujus obtentionem, pactus etiam est de remediis adhibendis (§. 512.), de impedimentis removendis (§. 518.), de agendi occasione vel arripienda, vel suscitanda (526. 527.).

§. 1405. Si quis pactus fuerit cum altero de expediendo negotio, tanquam quodam fine obtinendo; promittens

etiam obligatur ad usum remediorum, ad remotionem impedimentorum, ad occasionem datam arripiendam (§. 1404. 1324.), & ex consequenti ad diligentiam (§. 544.), vel summam, vel mediam, vel infimam præstandam (§. 1402.), idque pro ratione negotii suscipiendi (§. 555.).

§ 1406. Datur itaque diligentia debita, in foro externo considerata, cujus præstandæ obligatio ex pactione descendit (§. 1405. 947.). Quæ obligatio externa est (§. 1324.).

§. 1407. Neglectio diligentiæ ejusmodi debitæ est actio obligationi externæ seu officio stricto repugnans (§ 1406.), & consequenter læsio perfecta (§. 764.) jure existimatur.

§. 1408. Notemus hunc casum, ubi neglectio diligentiæ debitæ habeatur pro læsione in foro externo.

§. 1409. Neglectio diligentiæ debitæ est vel deliberata vel indeliberata. Prior proæresis seu dolus, posterior culpa audit (§. 553.). Vtriusque imputabilitatem §. 551. in genere demonstravimus. Datur itaque dolus, datur culpa, qui vel quæ læsio perfecta est (§. 1407.).

§. 1410. Dantur læsiones dolosæ, dantur etiam culposæ (§. 1409.). Id quod etiam de damnis affirmandum (§. 769.).

§. 1411. Dantur doli & culpæ, qui vel quæ læsiones sunt (§. 1407.), & quibus violatur τὸ suum cuique (§. 767.). Dantur itaque doli stricte sumti, dantur etiam culpæ stricte sumtæ (§. 952.).

§. 1412. Datur culpa lata, levis & levissima, stricte dicta (§ 1403. 1405. 1411.), quarum quælibet descendit ex pacto (§. 1405.).

§. 1413. Qui culpæ latæ reus est, is ne infimum quidem diligentiæ debitæ gradum præstitit (§. 1403.), atque adeo in illo plane nullus usus virium, explendo officio sufficientium (§. 546.), & ex consequenti voluntas efficax prorsus nulla seu propositum nullum explendi officium conspicitur (§. 545.). Enimvero in eo, qui doli reus est, etiam voluntas efficax prorsus nulla seu propositum penitus nullum satisfaciendi officio deprehenditur (§. 561.). Datur ergo similitudo inter culpam

culpam latam & dolum (§. 52.). Hæc videtur esse ratio, cur *culpa lata dolo æquiparetur*.

§. 1414. Concipimus imputationem culpæ & doli ad reparationem damni (§. 996. 991. 1410.), minus tamen ad pœnam in statu naturali (§. 919.).

§. 1415. Connexa sunt, quorum unum concipitur ex altero (§. 73. 42.).

§. 1416. Obligatio unius partis concipitur ex pacto justo immediate (§. 41. 1324.), atque adeo illi cum hoc intercedit nexus (§. 1415.). Id quod etiam de jure quæsito pactitio affirmandum (§. 1328.). Hinc jus & obligatio pactitia cum eodem tertio, nempe cum pacto, connexa sunt. Quæ connexa sunt cum eodem tertio, connexa sunt inter se. Ergo jus & obligatio pactitia sunt connexa inter se. Vnde patet, quod inter paciscentes detur *nexus*, qui *pactitius* dicitur, & contingens est (§. 179.).

CONSECTARIVM. In pactis bilateralibus datur duplex nexus pactitius (§. 1375.).

§. 1417. Durante vel soluta obligatione, durat vel solvitur nexus inter paciscentes (§ 1416.). Nec minus patet, quod durante vel soluto jure duret vel solvatur nexus pactitius.

§. 1418. Si effectui data fuerint, quæ ab utraque parte promissa sunt, pactum bilaterale adimpletum censetur (§. 1375. 1269.), & obligatio exspirat (§. 1324.), nec minus nexus paciscentium solutus est (§. 1417.).

§. 1419. *Remittit* paciscens alteri *promissum* seu *debitum*, quando declarat, se nolle, ut alter promissum adimpleat seu, se velle, ut alter promissum non adimpleat. Juris permissi vel sibi competentis remissio dicitur *renunciatio*. Hæc igitur est actus, quo quis declarat, se jus amplius habere nolle.

§. 1420. Remissione debiti alter ab obligatione liberatur (§. 1419. 1324.). Sed & idem fieri solet, si alter promissum suum adimpleat (§. 1418.). Concipimus ergo inter remissionem promissi seu debiti (§. 1326.), & inter adimpletionem promissi similitudinem (§. 52.). Hinc per principium

reductionis(§.84.85.) a remisſione promisſi ad adimpletionem illius concludimus. Si quis itaque alteri remiſerit promiſſum ſeu debitum, idem eſt ac ſi alter promiſſum impleverit. Notemus hanc fictionem heuriſticam (§.88.).

SCHOLIVM. Remisſio eſt ſpecies promisſi (§. 1244. 1419.). Ejus itaque validitas requirit acceptationem alterius, cui aliquid remittitur (§. 1275.& conſequenter *pactum* (§. 1277.), *liberatorium* dici ſuetum, quo quippe quis ab obligatione pactitia ſolvitur. Idem eſt affirmandum de renunciatione.

§. 1421. Nec minus perſpicuum eſt, remisſione promisſi totum nexum pactitium ſolvi, ſi & remittens promiſſum ſuum impleverit (§. 1417.).

SCHOLIVM. In pactis bilateralibus datur duplex nexus pactitius, per Confect. §. 1416. Licet itaque alter paciſcentium remiſerit alteri debitum, eam tamen ob cauſam non uterque nexus exſpirat, cum remisſione debiti tantum unus nexus evaneſcat.

§. 1422. Si idem nolle, ſignis externis manifeſtatum, deprehendamus in duobus reſpectu alicujus rei, eis tribuimus *diſſenſum externum mutuum*, qui adeo eſt identitas binarum noluntatem reſpectu alicujus rei tertiæ, ſignis externis manifeſtata.

§. 1423. Reclinatio mentis contradicit ejus inclinationi (§. 505.). Contradictoria ſe invicem tollunt. Reclinatio ergo mentis tollit inclinationem ejus. Hinc τὸ nolle tollit τὸ velle (§. 166. 167.). Vnde patet, quod idem nolle tollat idem velle. Diſſenſus proinde mutuus externus tollit conſenſum mutuum externum §. 1422. 1260.).

§. 1424. In pacto adeſſe debet conſenſus reciprocus (§. 1288.). Tollas conſenſum reciprocum paciſcentium, evaneſcit pactum. Sed tollitur conſenſus reciprocus per diſſenſum mutuum (§. 1423.); pactum ergo diſſenſu mutuo tollitur ſeu diſſolvitur.

§. 1425. Ex promiſſo acceptato ab altero concipitur exiſten-

existentia pacti (§. 1277. 41.). Ergo promissum acceptatum ab altero est caussa pacti, tanquam caussati (§. 202.).

§. 1426. Quæ demonstrata sunt de remissione debiti, ea etiam de renunciatione juris pactitii, quod est jus nobis competens (§. 1328.), pronuncianda sunt (§. 1419.).

§. 1427. Promissum acceptatum ab altero concipitur ex consensu reciproco (§. 1254. 1264. 1260. 41.). Consensus ergo reciprocus est caussa promissi acceptati ab altero, tanquam effectus (§. 202.). Pactum est caussatum promissi acceptati ab altero (§. 1425.). Jam cum caussa caussæ sit caussa caussati; consensus reciprocus paciscentium est caussa pacti. Sublata caussa tollitur caussatum. Ergo sublato consensu reciproco tollitur pactum. Enimvero consensus reciprocus tollitur dissensu mutuo paciscentium (§. 1423.). *Dissensu itaque mutuo* etiam *tollitur pactum*, & ex consequenti obligatio & jus pactitium (§. 1324. 1329.). Hæc est altera demonstratio propositionis, §. 1424. allatæ.

§. 1428. Nemo est lædendus (§. 768.). Ergo si detur pactum, cujus dissolutione læderetur tertius, pactum dissolvendum non est. Notioni læsionis in expendendis casibus huc spectantibus, stricte inhærendum est, nisi velis in illis decidendis agere contra principia.

§. 1429. Solo consensu nostro pactitio, eodemque justo τὸ nostrum in alios transfertur (§. 1349.). Consensus noster est factum nostrum promissorium (§. 1260.). Hinc solo facto nostro promissorio, eodemque justo, τὸ nostrum in alios transfertur. Unde concipimus regulam juris: *Id quod nostrum est, nonnisi facto nostro, in alterum transfertur.*

§. 1430. Nostrum non potest fieri alienum, nisi facto nostro (§. 1429.).

§. 1431. Id, quod alterius est, nonnisi facto ejus in alterum transferri potest (§. 1429.). Factum ejusmodi est solus consensus ejus promissorius (§. 1350.). Ergo id, quod alterius est, non potest transferri in alios, nisi ejus consensu promis-

forio. Id quod alterius eſt, alienum eſt (§. 747.). Ergo alienum non poteſt transferri in alium, niſi conſenſu ejus, cujus illud eſt.

§. 1432. Alienum, ſeu id quod alterius eſt, non poteſt transferri in alios ſolo conſenſu noſtro (§. 1431.). Cum firmitudine ergo neque res alienas promittere, neque adeo de illis paciſci (§. 1277.) poſſumus. *Res* alienæ poſſunt eſſe *corporales*, quæ in ſenſus incurrunt, nec minus *incorporales*, quæ ope intellectus ſolius cognoſcuntur, quales ſunt jura. Ad res alienas referas facta aliena. Conferas locum Grotianum, §. 747. allegatum, ubi actiones propriæ ad id, quod noſtrum eſt, referuntur. In ejusmodi caſibus promittens vel ad conatum ſummum, vel, ſi abſolute factum alienum fuerit receptum, recipiens ſine exceptione tenetur.

§. 1433. Dantur *jura temporaria*, quæ alicui ad tempus competunt, & quæ contradiſtinguuntur *juribus perpetuis*, quæ citra reſtrictionem ad certum tempus alicui competunt.

§. 1434. Per pacta juſta transferimus τὸ noſtrum in alios (§. 1314.). Ergo quod nondum noſtrum eſt, illud nondum transferre in alios, nec ex conſequenti de eo cum aliis paciſci poſſumus. Jam cum jura alterius temporaria, olim in nos devolvenda, nondum noſtra ſint, de eis etiam cum effectu nondum paciſci poſſumus cum aliis.

§. 1435. Quæſtionem alias paulo difficiliorem, utrum quis pro tertio absque ejus mandato alicujus promiſſum acceptare poſſit? ex ſuperius allatis principiis dijudicare poſſumus. Conf. *Gundlingii* J. N §. LIII. c. XI.

§. 1436. Suum cuique tribuendum eſt principium juris naturalis externi (§. 754.). Homines infideles, aliique diverſæ religionis ſunt homines; proinde & iis ſuum tribuendum. Ex τῷ ſuum cuique deduximus cuſtodiam pacti juſti (§. 1311. 1312.), tanquam principiatum (§. 42.). Hinc & pacta juſta, cum hominibus infidelibus vel diverſæ religionis inita, ſervanda ſunt (§. 1312.).

§. 1437.

§. 1437. Quo jure velimus uti contra homines diversæ religionis in statu naturali, eodem & illi uti possunt contra nos (§. 905). Ponas nos velle frui jure violandi pacta, cum illis celebrata, habebunt & illi jus nobis faciendi eadem. Conferas reliqua, quæ in §. citato monuimus.

§. 1438. Huc referas verba *Hobbesii:* Caussa, quæ impedire non poterat, quin paciscereris, non impedit, quin præstes, nisi novus metus appareat, (ut in piratis). Nec male *Thomæ Aquinatis* dictum urgetur: Jus divinum, quod est ex gratia, non tollit jus humanum, quod est ex naturali ratione. Conf. *Gundlingii* J. N. G. c. XII. §§. 30. 31. 32. Reflectas tandem ad §. 823.

§. 1439. Non licere per leges, ut ne serventur illis promissa, qui fidem aliquando tibi vel aliis fefellerunt, facile est ad judicandum. Sunt verba *Gundlingii.* Facta aliorum non possunt tollere ea, quæ juris naturalis immutabilis sunt (§. 354.)

CONSECTARIUM. Si quis pactum, tecum ab eo celebratum, adimplere prius nolit, quam tu conventioni priori satisfeceris; eum violare pactum affirmare non possumus, cum is paratus sit ad custodiendam pactionem, si sibi abs te satisfactum fuerit.

§. 1440. Cum alma fides (§. 1338.) inter paucos mortales inveniatur, & mendacia (§. 1060.), malitia (§. 547.), fraudes (§. 1380.) plurimorum animos occupaverint; de jurejurando, novo tanquam vinculo morali, cogitatum est, quo homines ad explenda officia sermonis magis adstringi possint.

§. 1441. *Jusjurandum* est actus, quo quis Deum tanquam vindicem in se deposcit, si sibi defuturum sit propositum promisso satisfaciendi. Esse jusjurandum asseverationem religiosam, facile patet (§. 836.).

SCHOLION. Cur in notione juramenti non nisi promissirationem habeam, §. 1457. commonstrabit.

§. 1442. Jusjurandum est asseveratio religiosa (§. 1441.) Religio vel vera est vel falsa (§. 837.). Hinc dantur *juramenta vera,*

vera, ubi quis Deum verum tanquam vindicem invocat; dantur & *imaginaria* & *ex opinione alterius pendentia*, ubi quis Deum imaginarium invocat.

§. 1443. In jurejurando deprehenditur repræsentatio justitiæ vindicativæ divinæ (§. 1441.), quæ omnipræsentiam & omnipotentiam divinam præponit. Hinc & jurans Deum, tanquam testem facti sui, invocat.

§. 1444. Qui bonum bono, *remunerator boni*, qui malum malo compensat, *vindex mali* dicitur. Jurans ergo Deum in se deposcit tanquam ens, quod violationem promissi malo compensare & vult & potest (§. 1441.).

§. 1445. In jurante datur repræsentatio mali futuri, a vindicta divina pendentis (§. 1441. 1443.), & consequenter metus (§. 314.), qui eum ad expletionem promissi magis stimulare possit.

§. 1446. *Justitia divina* est nexus summæ bonitatis cum summa sapientia (§. 798.). Quatenus Deus cum actionibus bonis præmia, cum malis vero pœnas copulavit; eatenus ipsi tribuitur *justitia remuneratoria* & *vindicativa* seu *punitiva* (§. 1444.).

§. 1447. Pœnas & præmia naturalia, quibus actiones per se turpes honestæve stipantur, esse divina §. 366. demonstravimus. Id quod etiam ex §. 818. patet.

§. 1448. Ejusmodi pœnæ vel præmia naturalia ad justitiam divinam vel vindicativam vel remuneratoriam spectant (§. 1446.).

§. 1449. Existentiam contingentem totius mundi & consequenter omnium phænomenorum dependisse ab arbitrio divino, ex theologia naturali constat. Vnde patet, quod existentia omnium mundi phænomenorum arbitraria esse debeat.

§. 1450. Dantur fata, quæ nobis vel prospera vel adversa sunt, & quæ non ex actionibus nostris liberis, sed ex systemate mundano existenti dependent. Ejusmodi fata cum sint phæno-

phænomena mundana, quæ fines divini particulares ſunt (§. 817.); eadem finibus divinis particularibus accenſeri merentur. Sed cum omnes fines particulares divini tendant ad conſecutionem finis ultimi divini, qui eſt illuſtratio gloriæ divinæ (§. 816.); Summum Numen utitur fatis adverſis proſperisve ad illuſtrandam gloriam ſuam, & ex conſequenti ad religioſiorem legum naturalium cuſtodiam nobis inculcandam & ad nos ab earundem violatione deterrendos (§. 823.). Fata proſpera ſunt bona, fata adverſa mala ſunt, eademque ab arbitrio divino pendentia (§. 1449.). Repræſentat itaque ſummum Numen hominibus bona & mala arbitraria, ut eos ad LL. naturalium cultum commoveat, deterreatque ab earum contemtu. Sed ejusmodi mala vel bona arbitraria ſunt pœnæ vel præmia divina arbitraria (§. 362.); dantur itaque pœnæ & præmia divina arbitraria, quæ peculiari ratione efficiunt, ut Deum tanquam legislatorem veneremur. Suffecerit jam tetigiſſe hanc materiam arduam, alio forte tempore calamo pleniori elaborandam. Conf. Illuſtr. *Wolffii* doctr. Moral. §. 30. 31.

§. 1451. Juſtitia divina remuneratoria & vindicativa, non minus præmiis vel pœnis naturalibus, quam arbitrariis utitur (§. 1446. 1448. 1450.). Id quod in doctrina de jurejurando eo magis notandum, quo magis neceſſariæ ſint pœnæ divinæ arbitrariæ ad coercenda perjuria.

§. 1452. In eodem noſtro argumento maximi momenti eſt veritas, quæ ex vera idea ſyſtematis mundani divini, & ex axiomatibus ſummi Numinis derivanda eſt, & quæ eo redit, ut nulla actio maneat vel irremunerata vel impunita.

§. 1453. Quæ omnia ſatis commonſtrant, quanti momenti ſit conjunctio veræ religionis naturalis cum ſtudio Legum naturalium, quippe qua efficitur, ne homines leviori jurent lingua & mentem injuratam gerant.

§. 1454. Datur officium ſermonis, quod eo tendit, ut veritatem

ritatem facti, aliis occulti, retegamus, si eorum inde promoveatur utilitas & felicitas (§.695.). Ejusmodi officium cum species auxilii sit (§.720.), illud indebitum est in foro externo (§.745.). Sed si quis paciscatur citra violationem τῦ suum cuique de alicujus rei veritate revelanda cum altero cujus intereſt illam noſſe; officium illud humanitatis mutatur in officium debitum (§.1325.).

§.1455. Sed ob rationes, §.1440. allatas, homines, quibus alii revelationem veri promittunt, eis ſæpius deferre ſolent *jusjurandum*, alias *aſſertorium* dici ſuetum.

§.1456. Eisdem cauſſis. §.1440. in medium prolatis, commoti ſunt mortales ad promiſſiones & pactiones alias circumvallandas *jurejurando*, *promiſſorium* appellari ſolito.

§.1457. Jusjurandum unum eſſe, puta promiſſorium, patet ex §. 1455.1456. adſtipulante *Gundlingio*. In utroque enim caſu promiſſum jurejurando corroboratur.

§.1458. Jusjurandum præponit promiſſum & pactum magis corroborandum (§.1457.). Ex pacto oritur obligatio, & jus alteri quæſitum pactitium (§.1324.1328.). Jusjurandum ergo præponit obligationem, & jus alteri jam quæſitum, magis corroborandum.

§.1459. Pactum juſtum producit obligationem pactitiam, quæ deprehenditur in promittente citra jusjurandum (§. 1324.).

§.1460. Jusjurandum (§.1458.), & conſequenter obligatio ex illo ceu effectus, oriunda, præponit obligationem & jus pactitium. Si itaque ſuſtuleris obligationem illam & jus pactitium jam quæſitum, tolles jurisjurandi obligationem. Hinc ubi nulla datur promiſſi aut pacti obligatio, nec ullum jus pactitium; ibi nulla datur jurisjurandi obligatio. Enimvero nulla obligatio pactitia, nec ullum jus pactitium absque pacto juſto concipitur (§.1324.1328.1329.); jurisjurandi ergo obligatio absque pacto juſto non datur. Hinc ſi pactum fuerit injuſtum, nulla producitur juramenti obligatio, h. e. nihil juratur.

CON-

Consectarivm I. Cum jusiurandum præponat pactum iustum per §. præsentem, & pacisci non possimus de rebus vel absolute, vel naturaliter, vel moraliter impossibilibus casibus juramentum nullam producit obligationem.

Consectarivm II. Pactum posterius, cum aliquo celebratum, quo violatur pactum prius, cum aliis initum, ita est comparatum, ut illud paciscentes priores lædat (§. 1320.); & consequenter suum cuique violet (§. 767.), atque adeo iniustum sit (§. 797.). Eiusmodi pactum posterius iuratum nullam producit obligationem, per §. præsentem. Hoc casu pactum iuratum non est præferendum pacto iniurato.

§. 1461. Pacta iniusta in foro externo sunt ea, quibus violatur τὸ suum cuique (§. 797.). Hoc ergo casu nihil iuratur (§. 1460.).

§. 1462. Si posueris pacta iniusta iuramento corroborari posse, iuramentum esset vinculum iniquitatis, iniustitiæ, perfidiæ, atque adeo violationis legum naturalium, illustrationi gloriæ divinæ repugnantis (§. 823.). Jusiurandum in iustum & iniustum partiri potest (§. 1441.).

§. 1463. Dantur homines, qui ob leviores caussas pactum iustum violant, qui tamen in eius adimpletione religiosiores sunt, si ei accesserit jusiurandum. Hoc itaque ceu maius incitamentum adhiberi potest ad iuris N. custodiam (§. 1323. 1300.), cum illustratione gloriæ divinæ copulatam (§. 823.).

§. 1464. Dantur alii, qui a pacto quidem iusto adimplendo alieni non sunt, licet illud non sit iureiurando munitum, qui tamen eius præstatione tutius fidei suæ pignus dare possunt paciscentibus, accedente eiusmodi asseveratione religiosa (§. 1338.). Jureiurando itaque promoventur promissiones mutuæ, quibus alii ab aliis promtius auxilium expectare possunt (§. 1229.), quod Juri Naturæ convenientissimum est (§. 721.).

§. 1465.

§. 1465. Licitum esse jurare, facile est ad judicandum ex §§. 1463. 1464.

§. 1466. Si malis, quorum non sumus caussæ, * & quæ præpedire non possumus, ad bonum finem utamur, ejusmodi malorum usus malus non est (§. 145.). *Uti tali malo ad bonum finem* perinde est ac malum illud dirigere ad bonum finem.

§. 1467. Dantur homines, qui divinitatem falsam & imaginariam reverentur. Ejusmodi cultus divinitatis fictitiæ & ex consequenti religio falsa (§. 837.) est error (§. 115.), & malum (§. 145.). Si cultor veri Numinis paciscatur cum homine, sacris impurioribus addicto, eumque, si aliter rebus suis consulere nequeat, adigat ad promissum justum jurejurando, quod falsi dei invocatione nititur, circumvallandum, eumque adeo ad arctiorem pacti custodiam commoveat; ejusmodi usus jurisjurandi majorem juris naturalis cultum promovet (§. 1323. 1300.), & ex consequenti ad bonum finem obtinendum tendit, neque adeo malus esse potest (§. 1466.).

§. 1468. Si pactum fuerit injustum, nihil juratur (§. 1460.). Hinc juramentum, quo pactum injustum communitur, nullum est & injustum. Ergo jusjurandum metu, qui nullam læsionem, vel nullam aliam justam caussam præponit, nullum est & injustum (§. 1395.). Huc redit proverbium Germanorum: *Ein gezwungener Eyd ist GOtt leyd.* Expendi merentur §§. XV. XVI. XVII. J. N. *Gundlingii*. Nec minus notatu digna sunt verba Guarini: *Là libertà è don del cielo, chi non fà forza à chi riceve forza.* De vi injusta loquimur (§. 1092.).

§. 1469. Jusjurandum concussori vel latroni præstitum invalidum est (§. 1468. 1299. 1269.). Ponas aliquem sub juramento alteri promisisse retegere arcana patriæ, quæ tamen reticere obligatus est; ejusmodi jusjurandum invalidum est.

§. 1470.

§. 1470. Nec in ejusmodi casu opus videtur esse *relaxatione juramenti*, quæ actus est, quo illud declaratur invalidum & inefficax, hoc est, minus servandum (§. 1269.) Quod in se invalidum est, illud ut declaretur pro invalido, opus non est.

SCHOL. Licet nulla obligatio ex juramento producatur, si pactum injustum fuerit (§. 1460.); si pacta tamen justa jurejurando corroborentur, jurans pœnas divinas arbitrarias, sibi, jusjurandum violaturo, expectandas (§. 1451.), & ex consequenti mala graviora, quæ diversa sunt a malis, ex violatione pacti, jurejurando non vallati, haud oriundis, sibi repræsentat. Enimvero repræsentatio ejusmodi malorum peculiarium sunt motiva nova (§. 170.), quæ connectuntur in animo jurantis cum eventuali jurisjurandi violatione; præstatio itaque jurisjurandi, quo pactum justum stipatur, novam obligationem producit (§. 302. lit g.), qua accedente obligatio pactitia magis corroboratur, id quod finis est jurisjurandi (§. 1440.).

§. 1471. Dantur promissa, metu justo extorta, quæ justa sunt (§. 1400.). Dantur ergo & jurajuranda, metu justo extorta, quæ justa sunt, & quæ obligationem, jusque pactitium roborant (§. 1401.). Huc referas casum, quo victor victo ex jure victoriæ conditiones duriores, juramento corroborandas, proponit.

§. 1472. Violatio jurisjurandi significat *perjurium*. Hoc præponit propositum violandi jusjurandum (§. 509.), quod in foro saltem interno imputationem patitur (§. 572.). Conf. §. 586.

§. 1473. Perjurii reus est, qui pactum juratum, idque justum violat (§. 1472.). Violatio pacti justi est læsio perfecta (§. 1311.). Hinc commissio perjurii est læsio, & consequenter caussa disceptationis & belli justifica (§. 1092.).

§. 1474. Perjurii reus est, & qui pactum juratum, idque justum violat (§. 1472. 1441. 1460.), & ex consequenti commissio perjurii est perfidia (§. 1338.).

§. 1475. Perjurus vult jurare lingua & mentem injuratam gerere (§. 1472. 1441.), & ex consequenti uti sermone, diverso a mente, hoc est, falsiloquio (§. 1060.), quod conjunctum est cum læsione alterius (§. 1473.). Quod cum dicatur mendacium (§ 1060.); perjurus vult uti mendacio ad pactum justum violandum (§. 1474.).

§. 1476. Perfidus famam suam minuit (§ 1338. 1311.). Id quod applicandum ad perjurii reum (§. 1474.).

§. 1477. Justus vel externe talis, perfidus & perjurus non est (§. 801. 1338. 1473.).

§. 1478. Jurare possumus per litteras, nec minus per mandatarium. Casu posteriori alter *in alterius animam jurare* dicitur, cum mandatarius personam mandantis repræsentet (§. 1379.).

EXER-

EXERCITATIO VII.

DE

JVRE DOMINIORVM.

§. 1479.

Res externæ vel pertinent ad nos eodem modo, quo pertinent ad alios; vel ad nos ita pertinent, ut non ad alios eodem modo pertineant. Priori casu *res externæ* dicuntur *communes*, posteriori vero nobis *propriæ* seu *nostræ*. *Res* vero *alienæ*, quæ rebus posterioris generis opponuntur, dicuntur eæ, quæ ad alios ita pertinent, ut eodem modo ad nos non pertineant.

§. 1480. Status hominum, ubi omnibus vel pluribus ex æquo competit facultas rebus externis in sui emolumentum utendi, dicitur *communio bonorum*. (§. 1479.). Hinc in communione bonorum omnes habent jus æquale utendi rebus in sui emolumentum.

§. 1481. Nemo alterum, secum in communione rerum viventem, ab usu earum excludere potest (§. 1480. 787. 768.).

§. 1482. Res propriæ ita comparatæ sunt, ut unus vel quidam soli gaudeant facultate illis pro arbitrio utendi in sui commodum (§. 1479.).

§. 1483. Quibus solis competit facultas rebus quibusdam pro arbitrio utendi in sui commodum, illi gaudent rerum earundem proprietate (§. 1482.).

§. 1484. Si proprietas dicatur *dominium*; hoc nihil aliud est, quam facultas, uni vel quibusdam solis competens, re aliqua externa pro arbitrio utendi in sui emolumentum (1483.).

§. 1485. Penes quem deprehenditur proprietas rei (vel divisa vel indivisa), eidem tribuitur dominium. Et penes quem nulla est proprietas rei, ei non competit illius dominium (§. 1484.).

§. 1486. Res externa, cujus domini sumus, ita se habet, ut jure gaudeamus soli, ea utendi pro arbitrio nostro (1482.). Res proinde externa, cujus domini sumus, ad nos ita pertinet, ut non eodem modo ad alios pertineat. *Res* ergo *externa*, cujus domini sumus, cur dicatur *nostra*, patet ex §. 1479.

§. 1487. Nec absimili modo cognoscimus, cur *res externa* vocentur *aliena*: quæ in alterius dominio sunt (§ 1479 1482.).

§. 1488. Status communionis bonorum præponit perfectiones & conditiones peculiares, quas in hominibus non deprehendimus, si eorum & varia atque multiplex indoles & multitudo insignis, & voluntas depravata spectetur. Communio proinde bonorum hac ratione est hypothetice impossibilis, licet illius intrinsecam possibilitatem minus negaveris (§. 39.).

§. 1489. Hominem oportere esse sollicitum de acquirendis rebus externis, ad victum & amictum, ad cultum & recreationem animi & corporis, ad habitationem commodam spectantibus, §. 688. monuimus. Quam legem naturalem esse divinam, si vel ejus originem consideraveris, vel ejus custodiam ad voluntatem summi Numinis retuleris, patet ex §§. 361. 830. Nec inde difficile est ad judicandum, creatorem benignissimum tam varias res in mundo corporeo vel ob id constituisse in medio, ut earum apprehensione & usu felicitatem nostram conservemus & amplificemus.

§. 1490. Res communes rebus, quæ nobis propriæ sunt (§. 1479.), & ex consequenti communionem statui dominiorum (§. 1480 1482.) contradictorie opponi, manifestum est. Si itaque usum rerum externarum spectemus, hominibus, de promovenda sua felicitate sollicitis, aut in rerum communione vivendum, aut ad earum dominia confugiendum erat, cum statum tertii generis non concipiamus, nam inter contradictorie opposita nullum tertium datur. Sed communio bonorum est hypothetice impossibilis, si ad hominum indolem & conditionem præsentem (§. 1488.) reflectas; introducenda ergo fuerunt rerum dominia ad conservandam generis humani felicitatem.

§. 1491.

§. 1491. Introductio dominiorum contingens est & hypotheticæ necessitatis(§.179.182.),id quod & de omnibus negotiis,inde oriundis,& eorum consectariis intelligendum erit.

§. 1492. Introductio dominiorum est e numero remediorum, quibus homines felicitatem suam tanquam finem promovere possint (§. 1490. 695. 511.).

§. 1493. Res, in nostro dominio existentes, ad ea bona pertinent, quibus jamjam instructi sumus, & quibus felicitatem nostram promovere possumus (§. 1490. 1492.). Res itaque in dominio nostro existentes spectant ad id, quod nostrum est (§. 747.).

§. 1494. Turbatio alterius in eo, quod in ejus dominio existit, est læsio perfecta (§.767.1593.). Huc referas præcipue *fures*, qui rem alienam *clam*, hoc est, inscio & invito domino auferunt, eamque suam faciunt. Dantur etiam, qui aliis res, eis proprias, vi injusta auferunt,quorsum referenda sunt latrocinia & spolia. Nec desunt, qui alios dolose suo privant (§. 1154). Huc spectant crumenisecæ.

CONSECTARIVM. Illi, qui rem alienam clam auferunt sine animo tamen eandem sibi propriam habendi, furtum non committunt.

§. 1495. Nemo in eo, quod in ejus dominio existit, est turbandus (§. 768. 1494.).

SCHOLION. Probe notes, quod turbationes ejusmodi non solum repugnent conscientiæ, sed & Juri Nat. externo contradicant, cum læsiones sint.

§. 1496. *Dispositio* est voluntatis declaratio, quid fieri vel non fieri quis velit. Domino igitur competit jus de re sua & circa illam quam liberrime inter vivos disponendi (§. 1484.). Nemo proinde dominum impedire potest, quo minus re sua pro arbitrio utatur, nisi usus ejusmodi ad violationem τȣ̃ suum cuique tendat (§. 970.).

§. 1497. Ponat dominum non habere jus excludendi alium non-dominum ab usu rei suæ, præter dominum etiam alius gauderet jure utendi eadem re. Soli proinde domino

jus utendi re sua non competeret. Sed hoc contradicit ideæ dominii (§. 1484.); ergo *domino competit jus excludendi quemcunque alium non dominum ab usu rei suæ.*

§. 1498. Res propria non est simul res communis (§. 1479.) Ponas rem propriam ita comparatam esse, ut dominus rei alterum non dominum ab usu illius excludere non possit; res propria simul communis esset (§. 1481.), quod est contradictorium. Ergo jus proprietatis seu dominium est conjunctum cum jure excludendi quemcunque alterum non-dominum ab usu illius.

§. 1499. In statu naturali nemini nisi Deo & conscientiæ dominus respondere tenetur de usu rerum suarum (§. 917.), dummodo non violatur τὸ suum cuique (§. 969.). Quæ § 965 seqq. dicta sunt generaliter de usu & abusu ejus, quod nostrum est, etiam huc transferenda veniunt.

§. 1500. *Vindicare rem suam* est efficere, ut illa, quæ detinetur ab aliis, in nostram potestatem, & possessionem redeat. Qui ergo vult vindicare aliquam rem, is demonstrare tenetur, eam esse suam, seu, se illius esse dominum (§ 1486.). Vnde clarum est, cum dominio copulatum esse jus vindicandi rem amissam a quocunque possidente. Pone, domino jus vindicandi non competere, ipsi non tribueretur jus efficiendi, ut res sua, ab aliis detenta, in suam potestatem redeat, per definitionem vindicationis. Sed hac ratione dominus privaretur facultate utendi re sua. Quod cum contradicat ideæ dominii (§. 1484.), domino jus vindicandi rem suam omnino tribuendum est.

§. 1501. Nec Deus res universas & singulas, necessariæ & commodæ transactioni vitæ destinatas, in dominia descripsit cum jure excludendi reliquos, nec in statu naturali datur homo, qui universalem ejusmodi dominiorum descriptionem sibi sumere potuerit (§ 899.); nec in rebus externis ipsis deprehenditur ratio sufficiens, cur earum usus magis ad hos, quam ad alios homines individuos pertinere debeat; nec ex natura individui, cujusdam hominis perspicuum est domi-

dominium rerum externarum. Remanet itaque ars seu factum humanum, unde modus dominii acquirendi veniat repetendus (§. 749.).

§. 1502. Cum res externa, cujus domini sumus, dicatur nostra (§ 1486.); factum humanum, unde modus acquirendi dominium rei alicujus externæ repetendus est, ejusmodi factum est, quo res externa degenerat in rem nostram. Sic incidimus in τὸ nostrum acquisitum (§.749.). cujus speciem in doctrina de pactis jamiam deteximus (§. 1310.).

§. 1503. *Rem nullius* vocabimus, quæ in dominio non existit. Ejusmodi res vel dominii capaces, vel minus tales censentur.

§. 1504. In determinandis modis acquirendi dominii occurrit nobis duplex casus. Res enim dominii capax vel in dominio non existit, seu nullius est (§. 1503.), vel dominum jamjam habet. *Modus acquirendi dominium* rei nullius dicitur *originarius*, quem distinguimus a modo acquirendi dominium rei alienæ (§. 1487.), & quem *derivativum* s. *translativum* appellitant, de quo inferius.

§. 1505. Ex facto humano modus dominii acquirendi repetendus est (§. 1501.). Sed modus dominii acquirendi originarius rem nullius & in medio positam præponit (§. 1504.), modus itaque dominii acquirendi originarius præponit factum humanum quo res nullius dominio nostro subjiciatur. Dominium eo tendit, ut rem quomodocunque in utilitatem nostram convertere valeamus (§. 1484.). Ergo modus dominii acquirendi originarius præponit factum humanum, quo efficimus, ut ex re nullius utilitatem capiamus. Id quod aliter fieri non potest, nisi ut rem nullius actu apprehendamus.

§. 1506. Dominium exigit proprietatem rei (§. 1484.), atque adeo factum, quo declaramus animum rem nobis propriam habendi. Hinc modus dominii acquirendi originarius actualem postulat apprehensionem rei nullius (§. 1505.), cum animo eam nobis propriam habendi, h. e. *occupationem*.

SCHOLION. Notemus, quod in apprehensione rerum

actuali, rationem quidem, sed non sufficientem (§.43.) acquisitionis dominii originariæ deprehendamus. Occupatio ita definienda est, ut notio ostendat rationem sufficientem acquisitionis originariæ.

§. 1507. Hinc res nullius cedit occupanti, h.e. occupans rem nullius fit ejus dominus (§. 1506.).

§. 1508. Sic incidimus in τὸ *nostrum occupatorium* seu *occupatitium*, quod contradistinguitur nostro pactitio, alii speciei τοῦ nostrum quæsitum. Dari *suum progeneratum*, ad suum acquisitum referendum, § 200. Spec. Jur. G. indicavi.

§. 1509. In acquisitione dominii originaria sic argumentamur: Qui res nullius occupat, is fit illius dominus (§. 1506.). Britanni hanc insulam occuparunt; Britanni sunt insulæ domini. In majore deprehenditur lex naturalis, in minore factum, in conclusione acquisitio dominii insulæ. Jam cum conclusio concipiatur ex utraque præmissarum, atque adeo præmissæ sint principia seu caussæ conclusionis (§.42.); lex & factum occupantis dicuntur caussæ acquisitionis dominii originariæ. Porro cum conclusio proxime ex minore & remote ex majore concipiatur; acquisitio ejusmodi originaria proxime ex facto occupantis, & remotius ex lege naturali intelligitur. Vnde patet, cur lex dicatur acquisitionis dominii caussa remota, factum vero illius caussa proxima.

§. 1510. Caussa acquirendi dominii remota dicitur *titulus*, proxima vero *modus acquirendi* salutatur, cum factum, in minore propositum, modum acquirendi indicet. Illud, quod nititur *titulo*, *titulatum* dicitur. Huc referas possessionem titulatam.

§. 1511. Nec minus ex §. 1499. patet, cur *titulus* caussa juris, & *modus acquirendi* caussa facti dicatur. Caussa enim remota, quæ titulus est, deprehenditur in majore, ubi provocatur ad legem seu jus; caussa vero proxima, quæ modus acquirendi est, invenitur in minore, ubi allegatur factum. *Titulus* itaque etiam definiri potest per causam seu rationem (§.42.)

(§. 42.) acquisiti dominii in lege fundatam, & *modus acquirendi* per rationem acquisiti dominii, in facto, legibus convenienti, fundatam. Et cum modus acquirendi dominium præponat factum (§. 1501.), vel inde patet, quod modus acquirendi dici mereatur causa facti. Illustrationis loco sit hic casus specialis:

Lex: Occupans fit dominus. *Titulus.*

Factum: Titius rem occupavit. *Modus acquirendi.*

Titius est, dominus rei.

vel hac ratione:

Titius dominus rei est.

Causa proxima: Nam occupavit rem. *Modus acquirendi.*

Causa remota: Occupans enim fit dominus. *Titulus.*

§. 1512. Existentia finis absque existentia remediorum (§. 512.), absque remotione impedimentorum, quæ nobis objiciuntur (§. 517), & sæpius absque occasione agendi (§. 527) concipi non potest. Qui ergo habet jus ad finem, ejusque consecutionem, habebit & jus ad usum remediorum, ad impedimenta removenda, & ad arripiendam suscitandamve agendi occasionem. Jam cum ex concessione creatoris summi habeamus jus ad occupationem rerum nullius (§. 1489. 1506.), tanquam finem aliquem (§. 1490.); concessum etiam nobis est jus ad usum remediorum, consequendo fini huic inservientium, ad impedimenta nobis objecta removenda, & ad occasionem occupandi arripiendam vel suscitandam

§. 1513. Agitatur quæstio, utrum corporalis apprehensio rei nullius sit absolute necessaria in occupatione ejusdem, an secus? Vulneratum utrum sit occupatum, nec ne? Dicam ingenue, quod sentio, salvo judicio aliorum, quos veneror. Voluntas seu propositum agendi discriminandum est a fine, ejusque consecutione (§. 509. 510.). Voluntas itaque seu conatus occupandi rem nullius, e. gr. feram, est diversus ab illius occupatione, tanquam fine. Vulneratio & persecutio ferarum sunt remedia adhiberi solita & necessaria ad earum capionem, quæ est finis. Jam cum finis & ejus consecutio a

remediis, eorumque usu differant (§. 510. 511.); vulneratio ferarum & earum persecutio sunt diversa a capione ipsa. Licet itaque quis feram vulneravit, eandemque persequatur, & conatum eam capiendi continuet; vulneratum tamen, quod is persequitur, nondum pro occupato videtur habendum.

Scholion. Notum est, quod, quamdiu versemur in usu remediorum, voluntas seu conatus consequendi finem adhuc duret, & quod finem ipsum nondum consecuti fuerimus

§. 1514. Cum ergo ex sola vulneratione & persecutione vel, ut, generaliter loquar, ex solo usu remediorum nulla rerum nullius occupatio concipiatur; nec hoc casu concipitur originaria dominii acquisitio (§. 1506.), nec alia jura cum dominio copulata locum habere possunt (§. 1496. 1500.).

Scholion. Heic loci instituta majorum & consuetudines alicujus gentis a jure Gentium distingui debent.

§. 1515. Si usu remediorum nostrorum rem nullius actu consecuti non fuerimus, ea hactenus ad id, quod nostrum est, non pertinet (§. 1514. 1486.). Hinc si alius rem nullius e. g. feram, a nobis vulneratam, intercipiat; nos non turbat in eo, quod nostrum est, nec ex consequenti nos perfecte lædit (§. 767.), nec adeo nobis damnum infert (§. 769.). Quod quis nondum habet, illud ei aufferri non potest.

§. 1516. Sed si quis alterum turbet in expediendis remediis legitimis, quibus ille utitur ad consequendam rem, in medio constitutam, & ad quorum usum jus habet; ejusmodi turbatio perfecta est læsio (§. 787.). Hinc si quis alterum qui feram, a se vulneratam, persequitur, impediat, quo minus is persecutionem continuare possit; is alterum perfecte lædit (§. 1512.). Hoc casu & alter habet jus removendi impedimenta, quæ sibi ab alio objiciuntur (§. 1512.).

§ 1517. Ex quibus omnibus sat patere arbitror, limitationem & custodiam rei in medio constituendæ ab ejus occupatione, separari non posse, si statum naturalem spectaveris.

§. 1518. Sunt qui arctissimam rei captæ custodiam exposcunt,

poſcunt, ſed hanc neceſſariam non eſſe exiſtimem, cum limites laxiores, quibus circumſcribitur res capta, æque limites ſint ac anguſtiores. Majus & minus non variare ſpeciem conſtat.

§. 1519. Res *abjecta* ſeu *pro derelictis habitæ* ſunt, quas dominus eo animo abjecit, ut eas in rerum ſuarum numero amplius eſſe nolit. Hinc res ejusmodi nullum dominum habent (§. 1486.), atque adeo naturam rerum nullius induunt (§. 1503.). Res itaque abjectæ cedunt occupanti (§. 1507.).

§. 1520. Res, quæ quidem dominum habuit, vel adhuc habet, ſed qui ignoratur, æquiparatur rei, quæ nullum dominum habet, quamdiu dominus non appareat. Hinc ejusmodi res, cujus dominus ignoratur, jure habetur pro re nullius (§. 1503.). Non eſſe & non apparere in ſphæra juris pari paſſu ambulant.

§. 1521. Datur *occupatio*, quæ dicitur *acceſſoria*. Huc referunt *foeturam animalium*. Foetus ſe habent ad noſtra animalia, ut effectus naturales ad cauſſas naturales. Ejusmodi effectus ſunt fructus, qui ex eo, quod noſtrum eſt, oriuntur, & qui ad utilitatem, quam ex rebus noſtris percipere poſſumus, ſpectant. Jam cum domino competat jus utilitatem omnimodam capiendi ex re ſua (§. 1484.), is ſolus ejusmodi fœtum jure acquirit, ſi utriusque animalis dominus ſit. Sed ſi admiſſarii dominus aliquid impedimenti ei faceſſat, fœtum potius communem pronunciat *Gundlingius*.

§. 1522. In *alluvione* deprehendimus incrementum beneficio fluminis pedetentim & latenter terræ noſtræ adjectum. Vnde patet, quod in alluvione particularum terreſtrium decerptarum dominus ignoretur. Hinc nemini acquiruntur ejusmodi arenulæ, niſi cujus agro arcifinio illæ appoſitæ ſunt (§. 1520.). Per *agrum arcifinium* ſcriptores rei agrariæ intellexerunt eum, qui non haberet fines menſoria ratione comprehenſos, & qui non niſi flumine limitaretur. Conf. *Gronovii notas ad Grotium*, nec minus *Heineccii* Elem. Jur. Civ. §. 358.

§. 1523.

§. 1523. Accessionibus annumeratur *adjectio terræ cum coalitione conjuncta*, si partem nostro agro adjectam, quæ prædii sui pars fuit, ante coalitionem vindicare neglexerit. Præsumitur dominus ejusmodi partem terræ suæ post tantum temporis spatium dereliquisse. Jam cum res derelictæ cedant occupanti (§. 1519.); adjectio ejusmodi pro acquisitione accessoria merito habetur.

SCHOLION. Ejusmodi neglectio, quæ duravit per tantum temporis spatium haberi potest pro facto, unde ad negligentis animum derelinquendi partem terræ concluditur. Qua ratione orietur consensus tacitus (§. 1347.).

§. 1524. Si dominus in fundo suo detexerit *thesaurum* vel pecuniam olim depositam, cujus memoria non extat; etiam hoc casu ignoratur dominus. Thesaurus itaque pro re nullius habetur (§. 1520.), & consequenter domino fundi cedit (§ 1507).

SCHOLION. Nemo jure gaudet fodiendi in fundo sine consensu domini (§. 1484.). Fossio est remedium inveniendi aurum defossum. Qui non habet jus ad remedia, is non habebit jus ad consequendum finem (§. 511.). Licet itaque aliquis in alterius agro fossione detexerit thesaurum, hunc tamen acquirere non potest.

§. 1525. Domino fundi sub eadem hypothesi cedere *alveum derelictum*, facile patet.

§. 1526. Unde *novus alveus*, quem flumen per alterius agrum ruens efficit, atque iterum relinquit ad priorem, qui cognoscitur, rei principalis dominum pertinet. Sunt verba *Gundlingii*.

§. 1527. In alluvione, adjectione terræ, cum coalitione copulata, in thesauro, in mutatione alvei, non nisi situs fundi nostri occupationi accessoriæ occasionem præbet, in quo hæ accessiones differunt a fœtura, ubi accessorium est effectus naturalis.

§. 1528. Obligati sumus suum cuique tribuere (§. 750.) Ergo quod alterius est, seu alienum (§. 1487.), domino suo restituendum.

§. 1529.

§. 1529. Si res,quas invenimus,sint res nullius, eæ inventori cedunt,in ipso inventionis articulo (§. 1507.).

§. 1530. Si inveniamus res,ab alio amissas, ejusqne dominum sciamus in ipso articulo inventionis, ea est restituenda domino (§. 1528.).

§. 1531. Ex §. præcedenti patet,quod in sola inventione rei amissæ non contineatur ratio sufficiens acquirendi illius dominium (§. 85.). Ergo ad inventionem rei amissæ novi quiddam accedere debet,quod efficiat, ut proprietatem rei perditæ, quam invenimus, nancisci possimus.

§. 1532. Si posueris, inventori non innotescere, quinam sit rei inventæ dominus; hoc casu res amissa est illa, quæ quidem dominum habet, qui tamen ignoratur. Dominum habere, qui tamen ignoratur, perinde est,ac dominum nullum habere. Hoc casu res amissa æquipollet rei nullius (§. 1503.), & ex consequenti cedit inventori occupanti (§. 1507.).

§. 1533. Si ex intervallo appareat rei amissæ dominus, qui dominium suum docere possit; desinit res inventa esse nullius (§. 1503.),& fit denuo aliena (§. 1484.), restituenda domino (§. 1528.),qui eam vindicandi jus habet (§. 1500). Vnde patet, inventorem hoc casu nactum esse nonnisi *dominium interimisticum*, conjunctum cum jure utendi cognomine. Id quod tamen hunc habere debet effectum, ut inventor non restituat fructus, ex re inventa perceptos.

§. 1534. Actus, quo efficitur, ut res nostra dominio alterius subjiciatur, dicitur *rei nostræ alienatio* (§. 1487.). Adhuc generalius definiri potest *alienatio* seu *translatio ejus, quod nostrum est*, per actum, quo efficitur,ut id,quod nostrum est, fiat alterius (§. 1479.).

Corollarium. Translatio rei nostræ, & consequenter jurium nostrorum (§. 786.) præponit rem transferendam esse transferendis.

§. 1535. Res externa nostra dicitur ea, quæ in nostro dominio est (§. 1486.). Hinc alienatio rei alicujus præponit domi-

dominium alienantis (§. 1534.). Qui proinde rei dominus non est, rem alienare non potest.

§. 1536. Complures dantur, qui res externas vel plane nullas, vel necessariæ commodæve transactioni vitæ non sufficientes possident. Et licet quidam pluribus facultatibus instructi sint, indigent tamen rebus, in aliorum dominio existentibus. In variis regionibus diversa nasci, nec omnes agriculturam exercere posse, constat. Vnde præcipuas concipimus causas, quibus homines commoti fuerint ad transferenda rerum suarum dominia in alios, seu ad res sibi proprias alienandas (§. 1534.).

§. 1537. Dominus, isque solus, habet jus alienandi rem suam (§. 1496. 1534.).

§. 1538. Alienatio est actus, quo nostrum mutatur in alienum (§. 1534.). In solis pactis justis continetur ratio mutationis τȣ̃ nostrum in alienum (§. 1314.). Sola ergo pacta justa continent rationem alienationis, & ex consequenti modum acquirendi dominii derivativum (§. 1504.).

Corollarium. Specificatio, ad plumbatura, afferuminatio, commixtio, confusio non sunt modi acquirendi dominium. Ejusmodi ergo casus, ubi quilibet dominium suum retinet, tanquam instantiæ contra thesin demonstratam nostram adhiberi non possunt.

Scholion. Contra positionis nostræ universalitatem hoc dubium formari potest: Derelinquens rem suam non paciscitur cum eo, qui rem derelictam occupat, & qui nihilo minus illius dominium acquirit (§. 1519.). Idem etiam deprehenditur in adjectione terræ, cum coalitione facti (§. 1523.), nec minus in thesauro (§. 1524.), alluvione (§. 1522) & inventione (§. 1532.). Ad hanc objectionem sic respondeo. In primo & secundo casu deprehenditur factum, ex quo vel voluntas rem derelinquendi expressa cognoscitur, vel ad tacitam alterius voluntatem concludimus (§. 1347.), id quod etiam de adjectione terræ, cum coalitione facta in Schol. §. 1523. monui. In utroque ergo casu concipimus pactum vel

vel expressum vel tacitum (§. 1368.), licet easdem acquisitiones per principium reductionis (§. 85.) ad occupationem revocaverim (§. 1519. 1523.). In tertio, quarto & quinto casu nondatur alienum, saltim interimistice, quod ultimum in inventione locum habet, quatenus dominus ignoretur (1533)

§. 1539. Hinc doctrina de pactis admodum acquirendi dominii derivativum applicanda venit.

§. 1540. Inseparabilitas eorum, per quae ens in esse suo determinatur efficit *unitatem entis*. Illustretur notio joachimico, republica, corpore humano.

§. 1541. Si plura a se invicem distincta constituant unum; illa vocantur *partes*; hoc *totum*.

§. 1442. Plura quae deprehenduntur in aliqua re, sunt vel extra se posita, vel non extra se existentia. Priori casu *res* dicitur *extensa*, posteriori vero *intensa*.

§. 1543. Res. extensa habet partes extra partes; res intensa partes evtra partes non habet (§. 1542. 1541.). Conf. 424.

§. 1544. Res, quae ope intellectus solius cognoscuntur, seu, quae non nisi ideales sunt, partes extra partes non habent, atque adoo rebus intensis annumerantur (§. 1542.).

§. 1545. Res incorporales & consequenter jura rebus intensis annumerantur (§. 1584. 1432.). Majestas est jus, in quo continentur plura jura, majestatica dici solita, quae tamen non sunt partes extra partes. Quae ratio est, cur majestas rebus intensis accenseatur.

§. 1546. Dantur *tota extensa*, dantur & *intensa* (§. 1541. 1542.). Vnde & *partes* vel *extensa* vel *intensa* denominantur

§. 1547. Toti extenso *compositio realis*, toti intenso *compositio rationis* tribui potest.

§. 1548. Res incorporales. & consequenter jura possunt considerari tanquam tota intensa, quae divisionem in partes intensas admittunt (§. 1545. 1546.). Hinc jura rebus physicis, quae partes extra partes habent, annumerari nequeunt.

§. 1549. Jus proinde proprietatis, domino competens, ita dividi potest in partes, ut pars altera in alium derivetur, parte altara manente penes dominum.

§. 1550.

§. 1550. Si pars proprietatis cum jure utendi re, eamque amissam vindicandi, in alium transferatur, parte altera proprietatis manente penes alienantem; prior *dominus utilis*, alter *directus* dicitur. Sic inciderunt doctores juris in *dominium directum* & *utile*.

§. 1551. *Uti* & *frui* re ita differunt, ut *usus* necessitate circumscribatur, fruitio non modo ad utilitatem, verum etiam ad voluptatem pertineat. *Usus* & *abusus* ita differunt, ut *utamur* salva rei substantia, *abutamur*, disperdendo rem & fructum. Sunt verba cel. *Heineccii*, quæ §. 415. Elem. Jur. Civ. deprehenduntur.

§. 1552. Domino competit jus fruendi & abutendi re sua (§. 1484. 1499. 1551.).

§. 1553. Fieri potest, ut dominus in alium non nisi jus utendi re sua (§. 1551.) transferat, reservando sibi proprietatem. Quo casu dominus *proprietarius*, alter vero *usuarius* stylo Romano vocatur. Hoc jus utendi juxta §. 1551. sumtum distinguendum est a *jure utendi re ad arbitrium*, quod domino competit (§. 1484.).

§. 1554. Fieri potest, ut a domino in alium transferatur jus, ex jure utendi & jure fruendi re collectum (§. 1551.), reservando sibi proprietatem rei. Quo casu dominus iterum *proprietarius* & alter *usufructuarius* appellatur.

CONSECTARIUM. Cum in usufructu jus fruendi cum jure utendi re adeo arcte copulatum sit, ut illud per hoc simul determinetur; usufructuarius re non aliter frui potest, quam salva illius substantia (§. 1551.). Nec minus patet, quod usufructuarius re abuti non possit (§. 1551.).

§. 1555. Concipimus, cur usuarius & usufructuarius nihil dominii (§. 1553. 1554. 1485.), neque adeo jus rem vindicandi (§. 1500. nanciscantur.

§. 1556. Cum jure proprietatis jus utendi re corporali ad arbitrium (§. 1484.), jus fruendi & abutendi re (§. 1552.), jus de re sua liberrime disponendi (§. 1496.), jus excludendi quemcunque ab usu rei suæ (§. 1497.), jus rem amissam vindicandi

dicandi (§.1500.), jus rem alienandi (§.1537.), connexa sunt (§. 1415.). Huc referas jus determinandi pretium rei suæ ex arbitrio, de quo paulo inferius.

§. 1557. Vsuarius & ususfructuarius cum domino manet in nexu (§. 1556.).

§. 1558. Fieri potest, ut non tam pars dominii derivetur, quam facultas ex re alterius capiendi utilitatem. Vnde *servitutes* ortæ sunt, quæ sunt jura in re aliena, vel personæ vel rei possessoribus ad aliquam utilitatem concessa. Hinc *servitutes* in *personales* & *reales* dispescuntur. Species servitutum personalium sunt ususfructus & usus (§.1553.1554.855.).

Consectarium. Sola pacta justa sunt modus acquirendi jura in re aliena (§.1538.), id quod applicandum ad acquisitionem servitutum. Pacta sunt vel expressa, vel tacita (§.1347.). Vtroque pacto servitutes acquiri possunt. Applices huc, quæ de omissione contradictionis dicta sunt §.1363. Vnde patebit, quomodo ex patientia domini servitutes cooriri possint.

§. 1559. Jus proprietatis est totum intensum (1548.) & compositionem partium, non realem, sed rationis, seu intellectu talem, tantum admittit (§.1547.). Hinc in jure proprietatis non nisi divisio rationis locum habet. Proprietas ergo non potest divelli in partes segreges & a se invicem prorsus separatas. Vnde patet, quod dominus utilis cum domino directo in nexu maneat (§. 1550.).

Scholion. Si quis ponere velit, dominum utilem non permanere in nexu, in contradictionem incideret.

§. 1560. Quod præcedenti §. demonstravimus de jure proprietatis, de quocunque jure, quod totum intensum est, valeat necesse est. Notemus proinde hanc propositionem: Si jus quoddam dividatur in partes, quæ diversis subjectis conferuntur; ejusmodi subjecta manent in nexu ratione juris divisi, e. gr. si majestas ponatur a nonnullis divisa in rebus p. mixtis. In dyarchiis, triarchiis &c. dyarchæ,

triarchæ &c. manent etiam in nexu ob causas peculiares, de quibus alibi.

§. 1561. Modus dividendi jura in partes, hasque per varias personas dispergendi, est res ingenio (§. 89. 90.), ratione (§. 93.), & sapientia (§ 789.) plena, atque adeo consideratu dignissima. Cum modo componendi jura eaque dividendi si comparaveris fines & effectus, quorsum tetenderunt conditores ejusmodi entium moralium, veritatem asserti cognosces.

SCHOLION. In jure sociali demonstrari potest, patrem familias habere jus compositum vel ex jure paterno & herili, vel ex jure maritali, paterno & herili, vel ex jure maritali & paterno. Quale jus compositum est jus novum, & quod a nudo jure vel paterno, vel herili, vel maritali diversum est. De quo in Specimine de Jure familiæ egimus.

§. 1562. Si quis jus proprietatis simpliciter transfert in alterum, omnia jura, quæ cum proprietate connexa sunt (§. 1556. in alter devoluta censentur.

§. 1563. Si quis id, quod suum est, & ex consequenti rem, quæ in ejus dominio est, in alterum gratis transferat; ejusmodi pactum dicitur *donatio*, ubi acceptans *donatarius* audit. Hinc donatio est gratuita rei nostræ alienatio (§. 1534.). *Gratuita rei translatio* ea est, cujus intuitu acceptans nihil ex eo, quod ipsius est, in promittentem transscribere tenetur. Donatarius nanciscitur *titulum pro donato* (§. 1510.).

§. 1564. Donatio est pactum unilaterale (§. 1375. 1563.).

§. 1565. Promittens ante subsecutam acceptationem alterius, cui fit promissum, illud revocare potest (§. 1276.), 1331.).

§. 1566. Donans ante subsecutam alterius acceptationem donationem revocare potest (§ 1565. 1563.).

§. 1567. Dantur homines, quibus nullæ res externæ propriæ sunt, & quibus restant solæ vires animi & corporis, earumque

rumque usus, unde necessariam & commodam sui conservationem expectare possint.

§. 1568. Ejusmodi vires, earumque usus pertinent ad id, quod nostrum est (§. 747. 1567.), & ex consequenti habent similitudinem cum rebus, quæ in alicujus dominio sunt (§. 1486.). Ob hanc analogiam per principium reductionis a rebus, in dominio existentibus, ad vires alicujus, earumque usum argumentari, adeoque ea, quæ de dominio rerum nobis nota sunt, ad vires earumque usum, & consequenter ad labores & operas nostras applicare possumus, quantum id quidem permiserit analogia (§. 84. seqq.).

Scholion. Actiones proprias cum Grotio ad id, quod nostrum est, recte referri, patet ex §. 747. Ad quod in hac materia simul reflectere possumus.

§. 1569. Si quis vires alterius debilitet, vel eum in libero earum usu turbet & circumscribat, cum tamen sibi nulla inde metuenda sit læsio externa; is alterum lædit perfecte. (§. 1568. 1494. 1496.). Confer. §. 974. unde eadem propositio derivari potest.

Scholion. B. L. dijudicandum relinquo, utrum hasce læsiones concidere nobis conciperetur, si vires hominis, earumque usus, nec non actiones propriæ ad id, quod suum est, referri nequeant.

§. 1570. Cum dentur casus, ubi ne in foro quidem interno ad res nostras alteri donandas (§. 722. 724. 729. 1563.) obligamur; leges vero naturales externæ plane nesciant ejusmodi obligationem (§. 745.), quarum quippe mensuram aliquis implevisse existimatur, si τὸ SVVM CVIQVE custodiat (§. 754.); justitiæ internæ non minus, idque haud raro, quam externæ conveniens est (§ 802. 797.), τὸ suum ea lege mutare in alienum, ut simul aliquid ex eo, quod alterius est, nanciscamur. Quales *actus* vocantur *onerosi*, distinguendi ab actibus *beneficis* & *gratuitis*, e quorum numero donatio est (§. 1563.). Hinc *pacta* in *beneficia* & *onerosa*

distingui possunt. Huc spectat divisio *tituli* in *onerosum* & *lucrativum* (§. 1510.1511.). Titulus pro donato est lucrativus (§. 1563.).

§. 1571. Sic factum est, ut homines dominium, sibi in res suas competens, in alios ea lege transferrent, ut dominium rerum, aliis competentium, nanciscerentur. Ejusmodi actus *permutatio* dicitur, quæ pactum (§. 1415.) antiquissimum est. Huc referas *titulum pro permutato* (§. 1510.).

§. 1572. Cum dentur homines, qui rebus externis seu corporalibus destituuntur, & qui, ne juxta justitiam quidem internam, semper ab aliis postulare possunt gratuitam rerum externarum translationem (§ 802.722.); factum est, ut alii dominium rerum suarum vel alia jura in alios eo pacto transferrent, ut hi obligarentur ad suscipiendos labores, qui ab eorum usu virium mentis corporisve, vel utriusque dependent. Et cum vires earumque usus pertineant ad id, quod nostrum est (§. 747.), etiam hoc casu alter τὸ suum ea lege mutat in alienum, ut simul aliquid ex eo, quod alterius est, nanciscatur. Hac ratione res corporalis (§. 1432.) commutatur cum usu virium seu cum operis alterius.

§. 1573. Necessitas & commoditas effecit, ut alter usum virium suarum commutaret cum usu virium alterius. Sed & hoc casu nostrum mutatur in alienum (§. 1568.).

§. 1574. Sic enatæ sunt pactiones; do ut des (§. 1571.); do, ut facias (§. 1572.); facio, ut facias (§. 1573.). Vel res cum rebus, vel res cum operis, vel operæ cum operis commutantur. Vnde orta est obligatio dandi, faciendi, &c. (§. 1324.).

§. 1575. Ex præcedentibus patet, quod introductio dominiorum commutationibus rerum occasionem dederit.

§. 1576. Vtilitas, quam res externæ afferre possunt necessariæ commodæve vitæ transactioni, dedit occasionem deriva-

derivativæ non minus, quam originariæ acquisitioni dominiorum (§. 1484. 1489. 1492.).

§ 1577. Vtilitas pro conditione, & judicio hominum, & pro ratione circumstantiarum variare potest infinitis modis. Neque ea minus vel vera, vel imaginaria, seu a phantasia dependens, esse potest (§. 1174.).

§. 1578. Vtilitas, quam quis expectare possit a quibusdam rebus externis, potest esse major vel minor, quam ea, quæ in se ex aliis rebus videtur redundare, idque saltim ex opinione judicantis (§. 1577.).

§. 1579. Permutantes transferunt dominium rerum suarum in se invicem earumque utilitatem (§. 1571.), ad quam saltem ut plurimum respicere consuescnnt (§. 1576.). Quæ utilitas rerum cum major vel minor esse possit (§. 1578) commutantes majus minusve quidpiam & ex consequenti certum quantum rebus, secum invicem commutandis, tribuere solent (§. 426.).

§. 1580. *Comparare res inter se* est nihil aliud, quam earum identitatem & diversitatem (§. 50. 51.) sibi repræsentare.

§. 1581. Homines in commutandis rebus suis cum aliis de iisdem inter se comparandis solliciti sunt (§. 1579. 1580.).

§. 1582. Quantum, rebus commutandis tribui solitum, est intensum (§. 1542.), cum illud sit imaginarium. (§. 1578.).

§. 1583. Homines ut plurimum debuerunt quantum minus rei commutandæ assumere pro unitate, ejusque rationem ad quantum majus rei commutandæ determinare & exprimere, nec minus hoc pacto res commutandas dimensionis capaces efficere (§. 427.). Hoc modo opus fuit, ut homines rebus commutandis assignarent pretium, seu valorem (§. 428.). Hoc fit e. gr. si hordeum ad triticum, ut 1. ad 2. vel ut 2. ad 3. habere se debeat.

§. 1584. Vt homines usum virium suarum vel cum usu virium alterius, vel cum rebus externis commutare potuerint;

tuerint; usui virium & operis statuendum fuit pretium (§. 1572. 1573. 1583.).

§. 1585. *Pretium*, rebus externis vel operis commutandis tribui suetum, *vulgare* dicitur.

§. 1586. Pretium rerum est commutationis (§. 1583.), & consequenter dominii earundem (§. 1571.) accessorium.

§. 1587. Derivationes dominiorum fieri debent ope pactorum (§. 1538.). Sed cum ad paciscendum nemo ante ipsius læsiones cogi possit (§. 1291.); dominus etiam sub eadem hypothesi cogi nequit ad transferendum rerum suarum dominium, & ex consequenti ad res suas cum rebus alienis commutandas (§. 1571.). Et cum pretium rerum sit earum commutationis accessorium (§. 1586.); dominus etiam ad pretium rei suæ commutandæ determinandum cogi non potest.

§. 1588. Ab arbitrio domini dependet, imponere rei suæ commutandæ pretium (§. 1587.); id quod etiam de operis, & laboribus, quos quis alterius gratia in se suscipit, intelligendum (§. 1568.).

§. 1589. Propositio eadem ex domini jure utendi re sua, de eademque ad arbitrium disponendi concipi potest.

§. 1590. Determinatio quanti seu pretii ejus, quod nostrum est, rationi & conscientiæ attemperanda, ex materia de usu ejus, quod nostrum est, §. 966. seqq. tradita, dijudicari debet.

§. 1591. In rebus publicis imperans ob salutem publicam, cujus conservatio & amplificatio ipsi commissa est, *pretium rerum & operarum* determinare potest, quod *legale* dicitur.

§. 1592. Repræsentatio utilitatis, quam homines ex rebus sibi promittere possunt, dedit occasionem dominiis (§. 1576.), & consequenter pretiis, rebus imponi solitis. (§. 1586.). Ponas res, quæ utiles non judicantur; eis nullum tribuetur pretium.

§. 1593.

§. 1593. Dominia rerum præponunt utilitatem, uni vel quibusdam solis competentem (§. 1484.), atque adeo singulariter & *separatim* percipiendam. Hinc res, dominio alicujus subjiciendæ, præponunt earum separationem a rebus aliis, in medio positis, vel jamjam in dominio alicujus existentibus. Reflecti etiam hic potest ad jus excludendi quemcunque non dominum ab usu rei suæ.

§. 1594. Removeas mente a rebus utilitatem, ex illis singularibus & separatim percipiendam, removebis cupiditatem consectandi earum dominium (§. 1593.), nec ita minus tolles earundem pretium (§. 1586.). Vtilitas itaque privative & cum exclusione aliorum ex rebus externis capienda, est causa dominiorum.

§. 1595. Rebus, quarum numerus exiguus datur, tribuitur *raritas*. Quo magis exiguus rerum numerus datur, eo rariores eæ existimantur.

§. 1596. Ponas res quascunque, easque vel utilissimas reperiri in tanta copia, quæ longe major existimatur numero hominum, eas appetentium. Ponas alias res quascunque, quarum numerus inferior deprehenditur multitudine eas appetentium; res prioris generis non judicantur dignæ dominio (§ 1594.). Remanent itaque res posterioris generis, quas judicaveris meteri, quæ dominio circumscribantur. Dominium itaque & consequenter pretium rerum (§. 1586.) præponunt earundem raritatem (§. 1595.).

§. 1597. Vtilitas, ex rebus singulariter & separatim nobis percipienda, & earundem raritas, cum contineant rationem pretii rerum (§ 1594. 1596.); eædem pro concausis pretiorum merito habentur (§. 202.), & rationem sufficientem pretiorum continent (§. 43.).

§. 1598. Rebus, quæ raræ quidem sunt, quibus vero nullam utilitatem tribuit opinio hominum, pretium nullum imponitur (§. 1594.). In raritate rerum vel ad tempus præsens, vel futurum respicere solemus.

§. 1599. Pretia rerum exigunt utilitatem, privative percipiendam, cum raritate conjunctam(§. 1597.). Utilitas respicit bonum, & ex consequenti rem, quæ nos statumque nostrum perficit (§. 141.). Repræsentatio ergo perfectionum, ex rebus, quæ raræ sunt, in nos redundantium, occasionem præbuit pretiis, iis impositis.

§. 1600. Ex rebus, quibus pretium tribuimus, capimus voluptatem (§. 1599. 131.), & gaudium pro gradu perfectionis (§. 361.).

§. 1601. Vtilitas, quam ex rebus singulariter & privative percipere possumus, est concausa pretii rerum (§. 1597.), & præponit bonitatem rei, nos statumque nostrum perficientis (§. 141.). Repræsentatio itaque utilitatis rerum oritur ex earum relatione ad nostrum statum. Neque ejusmodi relatio, quæ fit mente, neque ipsa raritas, quæ altera est concausa pretii, rebus ipsis inest, cum utraque potius extra illas deprehenditur. Vnde patet, quod pretium non sit in rebus ipsis, sed potius extra illas. B. GVNDLINGIVS §. V. c. XXII. J. Nat. his utitur verbis: *pretium non a re ipsa, sed comparatione, phantasia ac ratiocinatione nostra pendet.*

§. 1602. Notum est, quod pretia rerum, pro ratione majoris minorisve utilitatis & raritatis (§. 1597.), augeantur vel minuantur. Nec minus sæpius fieri solet, ut res valorem suum plane amittant, unde denuo clara est veritas § præcedentis.

§. 1603. Pretium, rebus imponi solitum, est fictio moralis, (§. 36. 1601.).

§. 1604. Incommoda complura cum rerum permutationibus & cum solius pretii vulgaris usu copulata sunt, eo præcipue casu, ubi hominum & rerum, quibus utimur, multitudo insignis fuerit, quæ difficultatem determinandi tot rerum pretia particularia nimium quantum ita adauxit, ut commutationes & commercia infinitis obstaculis subjicerentur. Fieri enim sæpe sæpius potuit, ut, cum tu haberes, quod

quod ego desiderarem, invicem non haberem, quod tu accipere velles. Si usum pecuniæ ex commercio rerum sustuleris, difficultates innumeras pretiorum vulgarium & particularium abunde cognosces.

§. 1605. Commoti itaque sunt motales a pretiis rerum particularibus transire ad pretium universale & commune, imponendum rei cuidam, quæ cum rebus quibuscunque, in commercium venientibus, commode commutari, seu, quæ in vicem rerum commutandarum omnium commode surrogari possit. Ejusmodi *pretium* universale & consequenter vicarium omnium pretiorum rerum externarum commutandarum dicitur *eminens*.

§. 1606. Res, cui imponitur pretium universale & vicarium omnium pretiorum, dicitur *nummus* seu *pecunia*.

§. 1607. Pecunia est res mobilis vicaria omnium rerum permutandarum (§. 1606.).

§. 1608. Ob utilitatem & raritatem rebus pretium tribuitur (§. 1597.). Id quod adplicandum ad materiam, ex qua nummi conflantur (§. 1606.).

§. 1609. Vt ne homines in rebus suis in alios pro pecunia transferendis difficiles sint, materia nummi ita comparata esse debet, ut durabilis sit, & ut parti illius exiguæ pretium magnum assignari, atque sic pecunia de loco in locum commode transferri, numerari celeriter & facillime custodiri possit. Hinc materia nummi rara, divisibilis, portabilis & durabilis sit necesse est. Cui fini obtinendo nulla metalla accommodatiora sunt auro & argento.

§. 1610. Pecuniæ adulteratores æque nocivi sunt ac fures (§. 1494. 1606.).

§. 1611. Pactum requirit consensum mutuum (§. 1287.) & consequenter eandem voluntatem in paciscentibus (§. 1260.). Jam cum voluntas ad finem existentiæ reddendum tendat (§. 513.); in paciscentibus deprehenditur idem finis, existentiæ reddendus.

§. 1612. Si quis de pactis obvenientibus judicare voluerit, finem paciſcentium ante oculos habeat neceſſe eſt (§ 1611.).

§. 1613 Ex pacto fluit obligatio & jus pactitium (§. 1324. 1318.). Jam cum in paciſcentibus deprehendatur idem finis (§. 1611.); obligatio & jus pactitium ex eodem fine paciſcentium dijudicanda veniunt. Hinc ex fine paciſcentium obligationum & jurium termini intelliguntur.

Consectarium. Quousque patet finis paciſcentium, eousque extendenda ſunt eorum jura & obligationes.

Scholion. In Jure Gentium demonſtravi, quod omnia jura & obligationes ſociorum perfectæ ex pactis oriantur. Vnde patet, jurium & obligationum ſocialium terminos non niſi ex finibus ſocietatum dijudicandos eſſe, per §. præſentem

§. 1614. Conſenſus reciprocus eſt cauſſa pacti efficiens (§. 1427.). Conſenſus reciprocus eſt voluntas agentium eadem & mutua (§. 1260.), voluntas ergo & conſequenter intentio (§. 509.) agentium mutua eſt cauſſa pacti efficiens. Hinc geneſis pactorum ex agentium intentione conſpirante repetenda eſt. Vnde factum eſt, ut pacta vocentur *entia intentionalia*. Conf. *Gundlingii* J. N. G. cap. XXIII. § XXXIII. Et cum geneſis alicujus rei eſſentiam illius conſtituat (§. (§. 227.); animi intentio unicuique conventioni eſſentiam, formam & naturam conciliat.

Consectarium I. Paciſcens, qui agit contra intentionem hanc mutuam, pactum violat, *per §. præſentem*, & conſequenter compaciſcentem lædit (§. 1311.).

Consectarium II. Verba paciſcentium, quæ explicantur convenienter eorum intentioni mutuæ, etiam convenienter pacto explicantur, *per §. præſ.*

Consectarium III. Verba paciſcentinm, quæ explicantur contra intentionem eorum mutuam, contra pactum explicantur, *per §. præſ.*

§. 1615. Perfectionem pacti ab ejus conſummatione & implemento diſcriminandam eſſe, ex præcedentibus facile eſt ad intelligendum.

§. 1616. Quæ §§. 1611. 1612. 1613. 1614. 1615. allata sunt, ad pacta, quibus dominia rerum transferuntur, præcipue applicanda veniunt.

§. 1617. In paciscentibus deprehenditur finis idem & communis, existentiæ reddendus (§. 1611.). Sed fines ejusmodi paciscentium pro diversitate auxilii, quod alius ab alio expectare possit, multis modis variant (§. 1251. 1285.). Vnde enatæ sunt tam variæ pactorum species.

§ 1618. Translatio dominii rei nostræ pro determinata pecuniæ summa dicitur *venditio*. Acquisitio dominii rei alienæ pro determinata pecuniæ summa vocatur *emtio*. *Emtio-venditio* est pactum, quo quis dominium rei suæ transfert in alterum pro determinata pecuniæ summa, seu, est commutatio rei cum pecunia, illam æstimante. Rem commutans appellatur *venditor*, pecuniam solvens, *emtor*, res venalis *merx*, unde *mercator* & *mercatura* strictius dicuntur. Pecunia, mercem æstumans, *pretium*, actus offerendi pretium, *licitatio* nuncupatur. Huc referas *titulum pro emtore* (§. 1511.), qui est onerosus (§. 1570.).

Consectarivm. Solo consensu nostro pactitio, eodemque justo, id, quod nostrum est, in alios transfertur (§. 1349.). Translatio dominii rerum nostrarum est translatio ejus, quod nostrum est, in alios (§. 1486.); solo ergo consensu venditoris & emtoris, eodemque justo, dominium rerum venditoris in emtorem transfertur, & consequenter non tum demum derivatur, si res vendita ex possessione venditoris in possessionem emtoris transeat. Sed actus, quo res ex nostra possessione in possessionem alterius transit, dicitur *rei traditio*; dominium itaque rei venditæ non tum demum in emtorem devolvitur, si illa sibi a venditore tradatur. Traditio ergo non ad perfectionem, sed tandum ad consummationem pacti pertinent. Quod assertum a Gvndlingio aliisque admittitur (§. 1615.).

§. 1619. Fieri potest, ut quis solum rei suæ usum alteri concedat, idque vel gratis vel pro certa mercede. Con

cessio

cessio usus rei nostræ gratuita, *commodatum*, concedens *commodans*, alter vero *commodatarius* audit. E diverso concessio usus rei nostræ pro certa mercede *locatio-conductio*, concedens *locator*, alter paciscens *conductor*, merces pro usu rei danda *locarium* vocatur.

CONSECTARIUM. Commodatarius vel conductor, qui re commodata vel locata ultra intentionem commodantis vel locantis utitur, læsionem committit, per Consect. I. §. 1614.

§. 1620. Dantur res, in dominio existentes, quæ consistunt in numero, pondere & mensura, & quæ usu consumuntur. Fieri potest, ut quis dominium rei sui consumptibilis in alterum ea lege transferat, ut eadem ex eodem genere, tempore convento, restituatur. Vocabulum *generis* hic sumitur pro *specie*. Ejusmodi pactum dicitur *mutuum*, & dominus *mutuans* seu *creditor*, alter paciscentium *mutuatarius* seu *debitor* sensu strictiori appellatur. Conf. § 1326.

§. 1621. Dantur res, quibus uti non possumus, nisi earum pereat substantia, seu quarum usus cum earum abusu (§. 1551.) copulatus est.

§. 1622. Dantur res aliæ, quarum quidem usus non exigit, ut earum destruatur substantia, sed ut ex saltem custodiam nostram egrediantur, quorsum pecunia referenda venit. Prior *consumtio naturalis*, posterior vero *moralis* seu *juris intellectu talis* appellatur. Consumtio igitur moralis in pecuniam cadit, quæ hanc ob causam rebus consumptibilibus accenseri solet. Unde nascitur argentum mutuum (§. 1620.).

§. 1623. Occasione mutui aliusque crediti, generalius sumti (§. 1326.), introductæ sunt pactiones, de securitate crediti initæ, quæ dicuntur *cautiones*.

CONSECTARIUM. Securitas crediti, quam creditor cautione quærit, metum præponit (§. 314.). Hinc cautiones præponunt metum, ex jactura crediti creditori subnatum

Quo

Quo casu itaque metus justus non est faciendi jacturam crediti, eo non opus est cautione.

§. 1624. Fieri potest, ut a debitore creditori obligentur res ad securitatem crediti, *pignora* appellari suetæ.

§. 1625. Datur cautio pignorantia (§. 1624. 1623.).

§. 1626. Fieri potest, ut vel debitor nulla pignora habeat, vel creditori eorum custodia molesta sit, vel causæ sat graves deprehendantur, cur debitor creditori pignora tradere dubitet. Sic prognata sunt pacta, quibus quis in majorem creditoris securitatem in se ita suscipit obligationem debitoris, ut & hic adhuc maneat obligatus. Ejusmodi pacta dicuntur *fidejussiones*.

§. 1627. Dantur cautiones fide jussoriæ (§. 1626, 1623.).

§. 1628. Quæritur, utrum diuturna aliqua possessio validium dominii vel imperii titulum hominibus, in statu naturali viventibus præbere possit? Tentabimus resolutionem hujus quæstionis ex principiis, superius demonstratis.

§. 1629. Hoc casu populus, cujus terræ ab alio populo possidentur, ignorantia invincibili excusare se non potest. *Possessio* hic sumitur pro ea detentione rei alicuius, quæ cum animo eam habendi copulata est.

§. 1630. Si fuerit causa sat prægnans, cur metuamus aliquid, *metus justus*; sin minus, *injustus* dicitur *respectu ejus, in quo ille subnascitur.*

§. 1631. Genti vigilanti & rerum suarum satagenti per longissimum annorum decursum occasio deesse non potest adhibendi *unicum* saltem *contradictionis actum* contra utut alias potentiorem rerum suarum possessorem, præcipue si statum, in quo gentes liberæ vivunt, curatius perpenderis. Neque proinde metu iusto gens libera nostro casu se excusare potest.

§. 1632. Si gens possederit terras alterius gentis per longissimum temporis spatium, neque hæc unquam contra eiusmodi possessionem protestatione usa fuerit; gens altera

in

in ejusmodi possessionem terrarum tacite consensisse censetur (§. 1363. 1629. 1631.).

§. 1633. Ope pacti ea, quæ nostra sunt, in alterum transferuntur (§. 1308.). Populus ergo nostro casu terras suas, ab altero populo sub nostra hypothesi possessas, in alterum per pactum tacitum derivasse existimatur (§. 1368. 1632.)

§. 1634. Ejusmodi modus acquirendi dominia aliaque jura, populo cuidam competentia, ope possessionis diuturnæ, contradictione illius non interruptæ, dicitur *præscriptio gentium.*

§. 1635. Jus præscriptionis, gentibus vindicandum, ex pacto tacito concipimus (§. 1634. 1633.). Neque alia videtur superesse causa, unde illud derivare possimus, cum id, quod nostrum est, non nisi facto nostro pactitio in alios transferri possit, si statum naturalem spectaveris (§. 1429.).

§. 1636. Præscriptio est titulus ad transferendum dominium habilis in statu naturali (§. 1511. 1635.), adeoque & præscribendi possessionem titulatam tribuit (§. 1510.).

§. 1637. *Jus prætensum* dicitur, quod in res, quæ possidentur ab aliis, nobis competit & quod conservare nobis animus est. Ejusmodi jura prætensa præscriptione extingui, patet ex præcedentibus. Et cum prætensiones subministrent causas belli justificas (§. 1201. 1204.); præscriptio est modus illas extinguendi & ex consequenti conservandi tranquillitatem & felicitatem populorum publicam, quæ conjuncta est cum illustratione gloriæ divinæ (§. 828.). *Cassiodorus* præscriptionem tricennalem patronam generi humano dixit.

§. 1638. Porro disquiramus, utrum occupatio bellica sit modus acquirendi rerum dominium.

§. 1639. In controversiis hominum, in statu naturali viventium, nullus datur tertius qua judex, in cujus deciso partes litigantes acquiescere debeant (§. 919.). Nec alterutra pars litigantium propter æqualitatem sibi sumere potest decisionem causæ controversæ. Nihil ergo restat, nisi ut altera

pars

pars vel jus suum prætensum remittat, vel compositionem amicabilem tentet, vel controversam bello committat.

§. 1640. Si itaque partes, inter quas oritur disceptatio, confugiant ad vim armorum, eligunt bellum & ex consequenti illud volunt, tanquam rem, cui decisionem causæ controversæ committunt.

§. 1641. Datur eadem voluntas suscipiendi bellum in partibus disceptantibus (§. 1640.), & ex consequenti consensus reciprocus (§. 1260.) in susceptionem belli, a quo causæ decisio dependeat (§. 1639.).

§. 1642. Bellum est status, quo homines inter alia feruntur quoque proposito sibi invicem inferendi mala (§. 806.), quorsum referuntur mala fortunæ, quæ jacturam facultatum, terrarum, juriumque nostrorum complectuntur.

§. 1643. Datur in partibus ejusmodi litigantibus, nostra quidem sententia, consensus reciprocus in talem statum, ubi illæ feruntur proposito sibi invicem eripiendi terras & jura, sibi in illas competentia, ita tamen, ut inde dependere debeat causæ controversæ decisio (§. 1641. 1642.).

§. 1644. Propositum tendit ad actum (§. 509. 508.), & nostro casu ad actualem ereptionem terrarum & jurium (§. 1643.). Hoc dependet nostra sententia a vi armorum superiori. Datur itaque in belligerantibus consensus reciprocus in actualem jacturam terrarum & jurium, a vi armorum superiori dependentem, unde illi expectant controversiæ decisum (§ cit.).

§. 1645. Ejusmodi consensus reciprocus constituit pactum (§ 1288.). Concipimus ergo in belligerantibus pactum de actuali jactura seu translatione terrarum juriumque suorum, a vi armorum superiori dependente, unde illi expectant controversiæ decisum (§. 1644.).

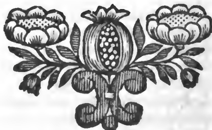
§. 1646. Ponas proinde, alterum belligerantium occupasse terras hostiles vi armorum suorum superiori, cui quippe alter se imparem sentit; in eum ejusmodi terrarum dominium ex pacto derivatum esse nostra sententia existimatur (§. 1538.).

(§. 1538.). Occupatio itaque bellica, quam superior vis armorum comitatur, hac ratione est modus acquirendi dominium translativus (§. cit. & 1645.)

§. 1647. Cum in ejusmodi occupatione bellica requiratur vis armorum superior, in quam solam belligerantes consentiunt (§. 1646); rerum ablatarum, quas alter denuo recuperat durante bello, dominium in occupantem priorem nondum devolutum esse judicatur, cum hoc casu vis superior, hoc est, *victoria decidens*, deficiat. Eadem assertio concipiatur ex belligerantium pacto, quod durante adhuc bello durat.

§. 1648. Cessante caussa dominii, cessat dominium. Vtilitas, quam quis ex rebus externis singulariter & privative percipere possit, est caussa dominiorum (§. 1593.). Cessante itaque hac utilitate, cessat dominium. Sed in articulo mortis cessat eadem utilitas, eodem itaque temporis momento expirant dominia & jura, illis annexa, & ex consequenti jus transferendi rerum dominia in alios. Vnde patet, an testamenta sint juris naturæ? In qua quæstione reflectas ad §. 1538., ubi demonstravimus, dominia rerum non posse transferri nisi per pactum. Conf. *H. E. Kestneri* J. N. G. cap. XIII. §. 2.

S. D. G.

INDEX.

INDEX.

NUMERI SIMPLICITER POSITI DESIGNANT §§.

EXERCITATIONUM,

ET

VOCULA PROLUS.

INDICAT DISSERTATIONEM PROLUSORIAM.

D.

Expe-

G.

H.

Historia.

(b) 3 Schol.

Simi-

V.

Vir-

